

89-5

L182

Ernests Blanks

Latvju nacionalā
doma sadzīves
cīņu ugunis

Rigā, 1923

Latvju Nacionalā Kluba izdevums

213049

L.B

89-5
—
182

L

Ernests Blanks

Latvju nacionalā doma
sadzīves cīņu ugunīs

Rigā, 1923

Latvju Nacionalā Kluba Sabeedr. jaut. sekcijas izdevums

Latvijas Nacionālā
BIBLIOTĒKA

0302009065

Speestuve »Latvija«, Rīgā, Paulūci eelā Nr. 15

Latiņu pirmā republika
paudza mī rīgos un ieta
prezidentam Karim Ulmanim
Dzīla patēri bā par Latvijas
atbrīvošanu no krievu mē
rā un jūga Dāvina, 50. Darbu

A. A.
Autors.

[Faint, illegible handwriting, possibly bleed-through from the reverse side of the page.]

Latvju tautiskā kustība.

»Vēl gari uz putekļeem cerē . . .
Vēl putekļi garu grib slēpt.
Kas rādijās mūžīgi miris,
Tas tautībā peeceltees sāk.«

Auseklis.

I.

Latvju tautiskās atmodas pirmās zīmes parādījās pagājusā gadu simteņa peedesmitos gados. No šīs atmodas cēlās plaša sabeedriska un kulturela kustība sešdesmitos, septiņdesmitos un astoņdesmitos gados, kas aiz dažādeem cēloņeem pamazam aprīma deviņdesmito gadu sākumā. Šī kustība eeņem pirmo veetu Latvijas kulturas vēstures jaunakā laikmetā. Ar to sākās latvju sabeedriskā dzīve, tur karajas mūsu inteliģences, pilsonības un modernās nacionalās kulturas šūpulis.

Vairak kā pusgadusimtenis šķir mūsu paaudzi no laika, kad tautiskās atmodas darbīneeki pirmo reizi pacēla savas balsis. Tadēļ tagadejai paaudzei grūti pat eedomatees ta laikmeta garu un apstākļus, kas Latvijā tad valdija. Kādi tee bija?

Līdz ar latveešu zemneeku atsvabinašanu no dzimtbūšanas viņus likuma ceļā atsvabinaja arī no teesibam uz zemes īpašumu. Par savu personigo brīvību zemneeki samaksaja ar zemes zaudešanu, citeem vārdeem, tee eeguva »putna brīvību« — zeme pilnīgi pārgāja muižneeku rīcībā. Tos zemes īpašumus, kas pirms zemneeku brīvlaišanas bija sadalīti zemneeku mājās, peeveenoja muižu zemei ar noteikumu, ka tee iznomajami zemneekeem. Faktiski šo likumu muižneeki daudzos gadījumos tomēr ignoreja un patvarīgi peeveenoja zemneeku mājas muižu laukeem.

Pārmainot māju nosaukumus viņi daudzreiz no zemneeku zemes reģistrem — vaku grāmatam, izdzēsa veselus ceematus. Kad naudas nomu evedot muižneekem atļāva, tā sauktās, kvotu zemes peeveņot muižu laukeem, tad nereti muižneeki uz šo kvotu zemju rēķina peeveņoja sev daudz vairak īpašumu, kā likums to viņeem atļāva. Tāpat ari pārkāpa likumu nosacijumus, neizdaridami peeveņošanu noteiktā laikā. Tā no muižneeku eegribas atkarajās vaj nu zemneeku mājas nomat, vaj tās iznicināt. Kurzemē, turpretim, tikai 1863. gada landtaga lēmums aizleedza zemneeku zemes peeveņot muižu laukeem. Civillikumi tomēr Baltijas muižneekem atļāva pilnigu rīcības brīvību kā ar muižas, tā zemneeku māju zemi. »Brīvās veenošanās« princips deva teesības muižneekem pēc saveem eeskateem noteikt klaušu un nodevu leelumu. Aiz leelām klaušam muižās zemneeki savu māju saimniecības nevarēja peeteekoši apstrādat un tās nikuļoja. Zemneekem nebija ari nekādu pamudinajumu savas mājas labaki apsaimneekot, jo līdz ar viņu saimniecību uzlabošanās muižas tūliņ paaugstināja naudas renti, kas pirms sešdesmiteem gadeem sāka izspeest klaušu kārtību. Zemes ražība mazinajās un zemneeku stāvoklis kļuva neceesāms. Zemneeku grūtais bezizejas stāvoklis izsauca nerimstošus leelakus vaj mazakus zemneeku nemeerus visā pagājušā gadu simtenī, kurus bargeem līdzekļeem apspeeda. Šādi nemeeri notika 1818. gadā Ārlavā, 1819. gadā Leelvārdē un citur. Sevišķi četrdesmitos gados, bet ari pēc tam peecdesmitos (Bebru dumpis 1853. gadā) un sešdesmitos gados (Meža muižā 1863. g.) zemneeki, galīga posta un bada speesti, sacēlās pret muižneeku varmācību un nelikumibam. Tāpat Vidzemes zemneeku masu pāreešanu pareizticībā četrdesmitos gados un periodisko izceļošanu uz »silto zemi«, — Kreeviju, izsauca Baltijas šausmigeē agrarapstākļi un bads.

Muižneeku patvarīgās rīcības eerobežošanai valdība bija speesta izdot noteikumus—Vidzemes zemneekem 1849. un 1860. g. un, tā saukto, 1863. gadā Kurzemes agrarlikumu.

Klaušu kārtību pamazam izsveda naudas rente un tikai pagājušā gadu simteņa peecdesmitos gados sākās pirmo māju pārdošana par dzimtsīpašumu, kas vispirms notika Rūjeenas apkārtnē Valmeeras apriņķī. 1862. gadā uz klaušiem bija 56⁰/₀ māju, uz klaušiem un renti — 19⁰/₀, us renti 23⁰/₀; gada laikā klaušu mājas pamazinājās par 10⁰/₀, rentes mājas pavairojās par 9¹/₂⁰/₀ un par īpašumu eeguva ¹/₂⁰/₀ jeb 255 mājas. Muižnieki noteica zemes pārdošanas un nomas cenas pēc saveem eeskateem un vareja arī pavisam atteikties to pārdot. Sākumā cenas bija mērenas, bet pēc pāris gadu desmitiem, kad eestājās »māju eepirkšanas drudzis,« viņi tās sadzina ārkārtīgi augstu. Bet arī eegūstot zemi par dzimtsīpašumu veetejee: likumi atņēma latvju zemneekiem daļu īpašuma teesības, proti — tās. »kuŗas likums peešķir veenīgi muižu zemes īpašneekiem.« Šis sevišķās muižu privileģijas faktiski atstāja muižneekiem līdzīpašneeka teesības uz zemneeku pirktu zemi un bija veens no galveneem faktoreem, kas uz gadu desmitiem sastrēdzināja Baltijas agraratteecības. Muižu privileģijās eetilpa: teesības tecinat degvīnu un darit alu un to pārdot, teesības atvērt krogus un eebraucamās veetas, medību teesības, eerikot pusmuižas un sarikot tirgus, zvejas un fabriku atvēŗšanas teesības Kurzemē. Šis privileģijas, muižneekiem deva ikgadus miljoneem rubļu leelus eenākumus, ko pēc taisnības vajadzeja saņemt pagasteem. Ne mazakas bija zemneeku moraliskās ceešanas no šim muižneeku privileģijam, kas mina kājam zemneeku īpašuma teesības.

Šis teesības vēl vairak eerobežoja nomas ligumi. Lai gan likums paredzeja nomas liguma ilgumu uz 6 vaj 12 gadeem un liguma atcelšanas gadījumā, ja zemi pārdeva, deva rentneekam pirkšanas pirmteesības, vaj šo teesību neizleetošanas gadījumā, teesības saņemt atlīdzību par ēkam un zemes kulturas pacelšanu, tad faktiski arī nomas ligumos muižnieki pretlikumīgi krāpa zemneekus, vaj nu nedodami rakstiskus ligumus, vaj ligumos eerakstot tādus noteikumus, kas teesašanās gadījumā nedeva

zemneekem nekādas izredzes prāvas vinnet Un muižneeks jau tai pašā laikā bija arī teesnesis. Muižas būdija privileģijas arī nodevu un kļaušu ziņā. Smagajās ceļu kļausās muižas nemaz nepeedalijās, citās nodevās peedalijās daudzkārt mazākos apmēros kā zemneeki. Tādā kārtā zemneeku zemes dalders bij apmēram 8—10 reizes vairāk aplikts nodevam kā muižneeku zemes dalders.

Pilsētās valdija vācu rātes, un cunftes aizsprostoja ceļu latveešu amatneekem un tirgotajeem. Rets kāds no latveešiem tika pee izglitības, un tee paši nedaudzee atvešinajās no savas tautas un valodas un pārvācojās. Bet kas to nespēja, tee palika nožēlojamā kārkļu vāceesu stāvokli. Tos laikus augstprātigee Baltijas vāceesi lika visus šķēršļus, lai atturetu latveešus no vācu valodas un pāreešanas vācu tautā. Šo vēsturisko kļūdu pēc tam viņem gan vajadzēja rūgti nožēlot, bet tad jau bija par vēlu. Viseem līdzekļiem gribdami uzturet latveešus kalpu stāvokli, un tos sargadami no valdneeku kulturas, viņi vēl neredzeja, ka latveešu tauta modisees tik ātri un atvešinasees no saveem gadu simteņu kungeem. Veenigee latveešu gara apkopeji bija vācu un latveešu mācītāji, starp kuņeem gan netrūka ceenijamu vīru, bet kas vairumā bija latvju tautai un dvēselei sveši. Ka luterāņu mācītāji nebija pateesi tautas garigee vadoņi, tas spilgti parādijās hernhuteešu kustības laikā, kad visu tautas reliģiskās un garīgās dzīves vadību isā laikā saņēma savās rokās mazizglītoti amatneeki un zemneeki. Tāpat arī četrdesmito gadu pareizticības kustības plašee apmēri leek domāt, cik vācu mācītāju resp. »kungu baznīcas« luteranismam mūsu tautā bijušas sekļas saknes. Viņu rokās atradās veenīgais latveešu laikraksts »Latveešu Avīzes«, kas iznāca no 1822. g. kā pirmā latveešu avīze. Tai ir eevērojami nopelni latveešu kulturas attīstībā, sevišķi laikraksta dibinataja K. Fr. Vatsona laikā. Bet pamazam tas izvērtās par vācu feodalās muižneecības un garīdzneecības aizstāvi, kādu lomu »Latveešu Avīzes« daudzreiz spēleja neceenigeeem un mācītāju amatam ne-

peemēroteem līdzekļiem. Mācītāju »Latveešu Literariskā Beedriba« jeb »Latveešu Draugu Beedriba« un viņu »Latveešu Avizes« bija pirmee organizetee spēki, kas uzstājās pret tautiskās atmodas darbineekeem. Tālredzigakee no viņeem mūsu jaunās augošās kulturas spēka digļus bija saskatījuši jau pirms tautiskās atmodas raksturigakeem notikumeem. Tā »Latveešu Avīžu« redaktors Fr. Šulcs pagājušā gadu simteņa peecdesmito gadu sākumā izlaida mācītajeeem apkārtrakstu, ka latveeši rakstneecibā esot vāceesus pārspējuši un ka arveen tuvāk nākot laiks, kad latveeši atsvabinašotees no saveem garigeem vadoņeeem un nostāšotees paši uz savām kājam. Tas teešam ilgi nebija jagaida.

Latveešu tautiskās kustības digļi meklejami ap 1855. gadu, kad šīs kustības pirmais vadonis Krišjānis Valdemars nodibināja Terbatā latveešu studentu pulciņu. Tai laikā Terbatā bija ap 10—12 latveešu studentu, kuři sevi skaitīja par latveešeeem. Gadu vēlāk pulciņā eestājās Juris Allunans un Krišjānis Barons. No redzamaakeem pulciņa beedreem vēl minami Dr. Jurjans, Sakranovičs un Hesse. Viņi pulcejās »latveešu vakaros« un pārspreeda tekošus sadzīves un zinatnes jautajumus. Šais vakaros gandriz ne mazākā vēriba neesot peegreesta dzejai un mākslai, bet veenigi zinatnei un sabeedriskeem jautajumeem, kas ir sevišķi raksturīgi tautiskās atmodas darbineekeem pašā pirmā viņu darbības laikmetā. Pēc Kr. Valdemara un J. Allunana aizbraukšanas no Terbatas latveešu studentu pulciņš izklīda, līdz to atkal 1870. gadā atjaunoja Kronvaldu Atis.

1856. gadā Ansis Leitans nodibināja jaunu latveešu laikrakstu »Mājas Veesi«, kam peekrit gods, kā pirmam laikrakstam, kuŗā parādījās latveešu tautiskee centeeni. Jaunās avizes redaktors gan tāļu stāveja no jauneem centeeneem, bet pirmos gados viņš neleedza telpas Terbatas latveešeeem un tee, sevišķi Juris Allunans, deezgan daudz tanī rakstīja. Tanī pašā gadā iznāca Jura Allunana »Dzeesmiņas«, tulkotu dzeju krājums. Juris Allunans ar šīm dzeesmam gribeja peerādīi, cik skaista un attistīta ir

toreiz nicinatā latveešu valoda. Un to viņš teešam ari sasnēdza. Tai pašā grāmatā Allunans snēdza padomus par latveešu rakstneecibu.

1857. g. iznāca K. Waldemara grāmata par latveešu un igauņu peevilkšanu pee jūrneecibas («Ueber die Heranziehung der Letten und Esten zum Seewesen»). Valdemaru ar šo rakstu greež abu mineto tautu uzmanību uz jauneem materialu eenākumu avoteem, bet valdibas vēribu uz tautam, kuŗas līdz tam laikam bija pilnīgi nepazīstamas — uz latveešeem un igauņeem.

No šī laika latveešu grāmatneeciba spēji attistas. 1859. g. iznāk Krišjāņa Barona — «Mūsu tēvzemes aprakstišana» ar peelikumu, «Kurzemes un Vidzemes tautas un kaimiņu tautas, viņu būšana un valodas». 1860. g. Bernhards Dirīķis saraksta grāmatu «Latveešu rakstneeciba» un Juris Allunans izdod «Sēta, daba, pasaule» trīs daļas, kuŗās modina tautu uz izglītību un latveešu valodas ceenišanu. Šeit ari atrodams pirmais raksts par latveešu tautas dseesmam no J. Zvaigzniša.

Latveešu tautiskā atmoda sakrita ar leelo reformu laikmetu Kreevijā. Šis reformu vilnis aizķēra ari feodalo Baltiju un radīja tautā pārgrozības un savīļņojumu. 1860. g. apstiprināja Vidzemes zemneeku likumus, 1863. gadā peešķīra zemneekeem teesibas eegūt kroņu un privatmuižu zemes un tai pašā gadā izdeva likumu par kustības brīvību — pāreešanas teesibas uz citu veetu. 1866. g. 3. martā izdeva jauno likumu par pagastu pašvaldību Baltijā. Pagasti, kas līdz tam bija pilnīgi muižu varā, ar šo likumu dabuja pašvaldības teesibas. Viņu spējā attīstība, kādu nevar uzrādīt neveena sabeedriskā eestāde mūsu zemē, deva leecību par tautas gatavību zemes pašvaldības leetās. Sāka leelā skaitā celt ari skolas. 1840. gadā Kurzemē atvēra Irlavas skolotaju zeminaru, Vidzemē J. Zimzes vadīto Valmeeras — Valkas zeminaru. Tāpat lauku skolas 1853. gadā veenā pašā Vidzemē jau bija 625, bet Kurzemē 1856. gadā — 292. Ap to pašu laiku sākās ari leelais zemneeku māju eepirkšanas laikmets, kas

lika pamatus stiprai latvešu gruntneecibai. Lai gan cenas preekš teem laikeem bija augstas, tomēr mūsu pirmā lidumneeku cilts ar savu darba vēsturē vēl neredzētu varonību un izturību izsitās cauri un labi zēla. Latvešu darba ģenijs šeit parādījās visā savā spožumā. Pirmee sāka mājas eepirkt Vidzemē, Valmeeras aprinķi (rūjeeneesi) un tee ari visātraki nostiprinājās. Vēlak, kad radās daudz pirceju, muižneeki šo apstākli izmantoja savā labā un cenas daudzkārtigi sacēla. Tā teem, kas mājas eepirka astoneesmitos gados, nācās muižneekeem peemaksat par sešdesmitos gados pārdotām mājām. Daudzi to ari samaksaja savu māju ūtrupēs.

Par spīti Baltijas eekārtas spaideem, latvešu stāvoklis nostiprinājās ari pilsētās. 1866. gadā atcēla cunftu spaidus, kas apgrūtinaja amatneecibas attīstību, un pešķīra amata brīvību. Radās mūsu jaunā sīkpilsonība — amatneeki, tirgotaji, māju ipašneeki. Latvešu inteligēnce ar katru gadu auga. Tautiskās kustības pirmee celmlauži atrada pilsētās un uz laukeem augošus sabeedriskus slāņus, kuŗu turība, uzņēmība un mazakā mērā ari izglītība, bij peeteekošas, lai no teem sāktu veidot apzinīgu latvešu sabeedrīsku spēku.

To viņi ari darija.

Tomēr būtu nepareizi domāt, ka līdz ar latvešu sabeedrīsko spēku augšanu šai laikmetā vācu elements Baltijā būtu redzami mazinajees. Vācu eeplūšana no ārzemem gan stipri mazinājās, bet toteesu Baltijas tirdzneecība auga. Pilsētas attīstījās, radās un paplašinājās ekonomiskās dzīves nervs — dzelzsceļi. (1862. gadā atklāja Rīgas-Daugavpils dzelzsceļu). Un ta kā tirdzneecība atradās gandrīz veenīgi vācu rokās, tad viņu tirgoņu šķīra cēlās. Tāpat cunftes meistareem gāja labi, par muižneekeem nemaz nerunajot. Ar veevu vārdu, vācu ekonomiskais stāvoklis latvešu tautiskās atmodas laikā auga. Viņi jutās vēl ļoti stipri, lai nostātos pret jauno kustību. Vāci ciņā pret latvešu tautisko kūsiibu atbalstījās uz savu ekonomisko, politisko un kulturelo pārspēku, lat-

veešu vadoņi uz savas tautas augošo varu, saņemdami zociali-reformatorisko drosmi no reformētās Kreevijas, bet leelo ticību tautas atdzimšanai no Vakareiropas tautu nacionalām cīņam. Pirmee — kreeviskee eespaidi bij daudz leelaki par pēdejeem un tas noveda pee kreevu likumu un kārtības idealizēšanas. Baltijas zemneeku un jaunās latveešu intelīgenes apziņā Kreevijas apstākļi bij nesasneedzams mērķis. Vairakkārtejos lūgumos viņi prasīja kreevu likumu un eestāžu eevēšanu.

Tiklīdz kā paradījās pirmo latveešu tautisko darbineeku raksti, tūlīt bija kājās arī viņu pretineeki — vāci un garīdzneeciba. Mācitajs G. Braže, kuŗš pirmais nokristīja tautiskos darbineekus par »jaunlatveešiem«, rakstīja »Baltische Monatsschrift'ā« pret »Mājas Veesa« un »Sēta, daba, pasaule« kaitīģiem raksteem, kuŗos parādotees jaunības gars un naids pret līdzsīnejiem latveešu aizģādņeem.

Jau 1859. un 1860. g. g. viņš raksta augģā minētā organā, ka latveešu »tautas« neesot, esot tikai leiģu, lību, prūģu, kreevu tautu drumstalu saslaukas. Tāpat arī latvju valoda, pārpildīta citu tautu vārdeem, neesot spēģīga sekmīgi attīstītees. »Mēs no savas puses atģārtoģam jau reiz šeit izteikto apģalģojumu,« raksta G. Braže, »ka latveeģi neapģinas sevi kā tautu, bet tikai kā ķārtu.«

Tādās pašās domās bija arī citi izģlītotee latveeģi, seviģģi viņu ģarīģee vadoņi māģitāģi. Tā Rīģas Ķēģaba baznīcas māģitāģis Berkholcs raksta: »Latveetis ir tik daudz kā arģis; latveeģu valoda ir arģaju valoda. Pee »tautas« peeder visas ļauģu ķārtas ar savām starģībām, kuŗas nu zinot vaj nezīnot teeģam var uzrāģdit. Kad Kaupo vģl latveeģus veda cīnītees, kad tee mīta savās koku pilīs, tad tee vģl bij tauta. Bet tāģu latveeģu sen vairs nav, tagad tee vairak neģas nav kā ļauģu ķārta, šīs zemes arģaju ķārta... Latveetis, ģaismā vests caur landģartem u. t. t. un pee tam runadāģms latģiski, sevi ģģt tā ka atģtātu esam, Un tāģā veentuģļa būģanā to vģl ģrģģb pameģt? To jau vairs neģar. Viģam netīģ vairs būt lat-

veetim... Latveetim, t. i. viņa valodai vajaga mirt pa isu, vaj pa ilgošu. Žēl gan ir, bet ko tas palīdz? Australijas »tautas« zūdin zūd angļu uzmākšanai. Katrai leetai savs laiks¹).

Latveešu pretineeki aizrādija, ka izglitotee latveeši paši baudijuši izglītību vācu valodā un ka ari citi, kas cenšas pēc izglītības, esot speesti to pašu darīt. »Pēc savām meesam un asinim es esmu latveetis, pēc savas izglītības vāceetis« — teica ari humanais mācītājs un rakstneeks Juris Neikens. Tāpat latveešiem neesot veenprātības un Kurzemei un Vidzemei esot tik leelas īpatnības, savadības, ka paleekot leels jautājums, vaj ta pavisam esot veenota latveešu tauta. Latviska izglītība neesot eespējama, ta esot tikai tukši vārdi.

Ari šādi uzskati ispaudās »Mājas Veesis«, kas palika arveen nenoteiktaks un līdz ar tautisko centeenu pretineeku uzbrukumeem, konzervativaks. Jau 1860. g. Juris Allunans žēlojās (»Sēta, daba, pasaule«), ka »Mājas Veesis« gan apņēmees dot barību prātam, bet savu solījumu maz pildot un arveen turotees pee misiones ziņam, kas peekritot Jelgavas baznīcas avizei. Drusku vēlāk viņš raksta, ka »Mājas Veesis.« pēdejā laikā esot noklidis no sava ceļa un uzņēmees ar »Latveešu Avizem« veenā taurē pūst.

»Mājas Veesis« nebija stingras rokas vadīts, un tas pārdzīvoja dažādas laikmetus, reizem tuvodamees, reizem attālinādamees no tautiskās domas. Ansis Leitans, meermilīgas un kozervativas dabas vec-laiku cilveks, grībeja atrast vidus ceļu starp abām kaŗotāju pusēm, kas, saprotams, viņam neizdevās. »Mājas Veesa« numuros beeži veen atrodama A. Leitana taisnošanās par raksteem, kas sacēluši kungu nemeeru, ka tee eeveetoti laikrakstā bez viņa ziņas, un ka tas uz preekšu vairs nedošot veetas tādeem ķildas raksteem. Bet nepa-eet pāris nedēļas un nelaimīgam redaktoram atkal jaatvainojas par kādu »kūdišanas« rakstu. Viņš negrībeja

1) Leeceet vērā! »Mājas Veesis« 1858. Nr. 16.

ķildotees ar kungeem, bet latveešu tautas labklājība tam ari nebija veenaldzīga. Ar sentimentaleem, ta laika sa-beedribas gāršai peemēroteem stāsteem, »Mājas Veesis« eeguva tautā leelu peekrišanu un bija visvairak izplatits latveešu laikraksts.

»Mājas Veesa« nenoteiktais virzeens bija veens no cēloņeem, kas eerosinaja domu par jauna laikraksta dibinašanu, kuŗa uzdevums būtu pilnigi izteikt jauno darbineeku uzskatus. Par jauna laikraksta izdošanu Rigā bija domajis ari B. Dīriķis, kuŗš līdzstrādāja »Mājas Veesi«. Bet Baltijas feudalisma gars bija tik smacejošs, ka neviļus radās domas izdot laikrakstu ārpus Baltijas. Krišjānim Valdemaram bija sakari augstākās valdības aprindās, ar kuŗu palīdzību viņš panāca savu apstiprinašanu par latveešu preses cenzoru Peterburgā. Pats par sevi saprotams, ka tādos apstākļos jauno laikrakstu vajadzēja izdot Peterburgā. Tā 26. jūlijā 1862. g. radās vēsturiski slave-nās »Peterburgas Avizes«, latveešu tautiskās atmodas spilgtakā izteiksme un zimbols.

Krišjānis Valdemars saka¹⁾, ka tikai tad, kad dažas no viņa labakām ceribam sākušas arveen vairak zust, viņš apņēmees izdot »Peterburgas Avizes«, kuŗām viņš bijis de facto redaktors un izdevejs līdz 1862. g. beigam. Kad 1862. g. martā Valdemars eesneedzis »Peterburgas Avizu« programu ministram Golovinam, kuŗam viņš stāveja tuvu Baltijas reformu un jūņneecibas leetās, viņš vēl cerejis uz reformam²⁾ un gribejis sagādat darbu Jurim Allunanam. Pēdejaais, kopš izstāšanās no Meža akademijas, bijis bez darba un dzīvojis Valdemara dzīvokli uz viņa rēķina. Bet slimības dēļ Allunans bija speests aizbraukt uz laukeem, un tam nebija eespējams »Peterburgas Avizēs« daudz strādat. Starp karstakeem līdzstrādneekeem pirmo veetu eeņēma Krišjānis Barons, kuŗš avizes redakcijā eestājās sākot ar 5. numuru. Kad 1863. g. maijā »Peterburgas

1) Vēstule »Rotas« redaktoram J. Kļaviņam 1885. g.

2) 1862. g. viņš eesneedza A. Golovinam plašaku rakstu par Baltijas reformu vajadzību.

Avizes« uz 4 mēnešiem aizleedza, Valdemars gribejis tās pavisam slēgt, tikai Barons viņu dzīvību aizstāvējis, kuŗam tad viņš nodevis faktisko avizes redakciju¹⁾. Barons laikrakstu vadīja līdz tas izbeidzās. No »Peterburgas Avīžu« līdzstrādniekiem vēl minami J. Zvaigznits, Bernhards Dirīķis, Kaspars Beezbārdis, E. Dinsbergs, Peteris Allunans un citi.

»Peterburgas Avīžu« galvenais uzdevums bija veicināt latvešu saimniecisko spēku attīstību, kas vērsās pret Baltijas muižniecību, un atsvabināt tautu no vācu garīgās aizbildniecības — tas ir: pacelt latvju nacionālo un saņedrisko apziņu. »Kas dzīvo — rakstīja »Peterburgas Avīzes« — »pee ta var dzīvību mantīt. Tam ir samaņa, saprašana. Ko viņš redz un dzird, to viņš ar saņveem gara spēķeem saņem, to apskata, par to spreeķ pāpreekš pee sevīm un vispēdīgi to izrunā. Avīzes lasīt tapēķ cits neķas vairak nav, kā par tās saņedrošanās būšanu, vaj ta nu ir valstība, vaj tauta, vaj cilts, pee kuŗas katrs peeder, ziņas dabūt, kopā ar viņu sajust un domāt un runāt, tas ir; pee šīs saņedrošanas un pee visas cilvecības daļu ņemt.« Attīstīt saņedrisko apziņu un tautas kopsajūtu, tas nebija veegli tāis laikos eevērojot zemnieciskās tautas zēmo ķulturas līmeni. Tautas pirmēem modinataķeēm ne veenreiz veen vajadķeķa atķārtot: »Kas tikai par sevi pūleķas un tāķlak negrib zināt, saķidams: kas man par to būs? tas vairs nepeeder pee savas cilts un tautas. Viņš ir nokaltis zars.«

Tīķpat droši »Peterburgas Avīzēm« vajadķeķa aizstāvet tautas teesības uz materialo labķļāķību un pāŗķicību, kas tāis laikos izķikās tīri vaj par noķeegumu pret Deevu. »Tev būs še vīrs zemes mantas sakrāt, tev būs par tavu labķļāķšanu gādat, tev būs tavas meesas veselību un spīrgtumu, un — ar vēl var ķlāt peelīķt — ļauķumu, visu, visu, kas pee viņas peeder, vēŗā ņemt, jo tava meesa ir tava gara māķoklis« — rakstīķa »Peterburgas Avīzes«.

¹⁾ C. Waldemar — Vaterländisches und Gemeinnütziges II. 341. lpp.

Kādu ceļu latveešiem tautas atmodas laikmeta vadoni rādīja uz saimniecisku labklājību un patstāvību?

Latveši bija zemkopju tauta, un zeme tadēļ eeņēma veenu no svarīgākām veetam mūsu patstāvīgā nacionalā kapitāla nodibinašanā. Ar leela tautsaimneeka skatu Valdemars paredzeja mūsu agraratteecību attīstību vairākus gadu desmitus uz preekšu un saskaņā ar to virzija mūsu zemneekus uz to pusi — ta bija latveešu gruntneecības nodibinašana. Klaušu saimneeciba pakāpeniski pārvērtās rentes saimneecībā, pēdejā savukārt gruntneecībā. »Peterburgas Avīzu« politika bija šo saimneeciskās attīstības progresu sekmet.

Sešdesmito gadu sākumā māju eepirkšana bija pārak nepopulara leeta. Neattīstītee un neuzticīgee zemneeki, kuŗus jau muižneeki bija daudzreiz peekrāpuši — uzskatīja māju pirkšanu par krāpšanu. Jaunlatveešiem vajadzēja peelikt leelas pūles, lai pārleecinātu tautu par māju eepirkšanas derīgumu un vajadzību. »Peterburgas Avīzes« vairakkārt aizrādīja uz labumeem, kas ceļas no māju eepirkšanas par dzimtu. »Pirmak peedereja zemneeks pee zemes — rakstīja »Peterburgas Avīzes« — tagad peeder zeme pee zemneeka. Pirmak viņš bija zemes kukainis, tagad viņš ir zemes kungs.«

Ari citus eenākumu avotus uzrādīja »Peterburgas Avīzes«, peegreezdamas leelu vēribu tehnikas attīstībai, mašinam un sevišķi — izglītībai. Valdemars visu mūžu nenogura sludināt latvju tautai jūrneecību kā nodarbošanos un leelu eenākumu avotu. Tas viss pacēla latveešu turību un mūsu pelekā zemneeku tauta jau pēc nedaudz gadeem vareja uzrādīt jaunu uzņēmīgu lauku un pilsētu pilsonību ar augošu inteliģenci.

Karstas cīņas nācās izcīnīt. »Peterburgas Avīzem« par latvju garīgo patstāvību, par viņu atsvabinašanu no vācu aizbildneecības. Šai nolūkā tās uzsvēra latveešu radneecību kreeveem un centās latveešus tuvināt Kreevijai, lai kopā ar šo pēdejo laustu Baltijas vāceetības varu. »Vecas spēcīgas ciltis izmirst un jaunas rodas, kas nāk viņu

veetā« — pašapzinīgi rakstija »Peterburgas Avizes.« Laikraksts asi kritizeja Baltijas agraro eekārtu un sadzīves apstākļus, sneedza pārskatus par jauneem likumeem pēc-reformu Kreevijā, viseem spēkeem modināja latveešu tautisko apziņu. Nopeetnos rakstos un feletona zobgalā (kuŗu vadīja Barons) »Peterburgas Avizes« ciniņās pret laikmeta novecojušeem aizspredumeem. Darba lauks šeit bija bagats. Zeme uzskati par latveešu tautu bija kā vācu, tā pārvācoto latveešu un kārklu vāceešu aprindās. Brīvi no teem nebija ari Baltijas kreevi, kuŗu eespaisds tai laikā sāka stipri peeņemtees. Kā pretstatu mūsu apstākļeem »Peterburgas Avizes« nostādīja Vakareiropas eekārtu, sneegdamas rakstus par Anglijas parlamentu, par ārzemju saimneecibas un kulturas stāvokli. Pasaules politikā bija svarīgi notikumi: Zeemeļamerikā ciniņās zeemeļneeki pret deenvidneekeem vergu atbrīvošanas dēļ. Pee Eiropas politikas apvārksņa parādijās Bismarka figura. Ne bez politiska nolūka »Peterburgas Avizes« sevišķi leelu uzmanību peegreeza mazajām neatkarīgām vaj autonomām tautam kā greeķeem, serbeem un sevišķi — someem. Bet ārkārtīgi leelu vēribu peegreeza Kreevijai un viņas eestādem: senatam, valsts padomei un teesu reformam.

Sākot ar 1863. gadu avizes vadību uznēmās Kr. Barons, un kad tām vajadzeja stipri ceest no pretineeku denunciacijam un cenzuras, »Peterburgas Avizes« no latveešu tautiskeem, zocialeem un politiskeem jautajumeem pārgāja vairak uz praktiskām lauksaimneecibas, tirdzneecibas, rūpneecibas un amatneecibas leetam. 1862. g. pusgads ir augstakais stāvoklis, ko sasneedza šī mūsu kulturas vēsturē slavenā avize. Viņas sabeedriskais eespaisds šai laikā ari bija visleelakais. Ta iznāca reiz nedēļā un pirmā gadā izplatījās preekš teem laikeem ļoti leelā eksemplaru skaitā — 4000, otrā gadā — 4200. Pēc administrācijas spaideem lasitaju skaits mazinājās — 1864. g. bija tikai 1500, vēlāk vēl mazak lasitaju.

»Peterburgas Avizes«, aizstāvedamas Baltijas sadzīves un agrarreformas, nākdamas kā jauns latveešu sabee-

drisks spēks, kas draudeja atņemt paklausīgo zemneku tautu viņas līdzšinejeem vadoņeem, bija ārkārtīgi nepatikamas Baltijas muižniecībai un garīdzniecībai. Jaunlatveešu entuziasms un ticība savas tautas leelai nākotnei izlikās sevišķi bīstami tamdēļ, ka jaunā latveešu avīze iztorejās vēsi, vaj naidīgi pret vāceem, (cik nu tāis apstākļos to vareja darīt¹⁾), bet sludināja tuvošanos kreeveem. Jau laikraksta pirmā numurā Kaspars Beezbārdis raksta, ka latveeši kreeveem tuvineeķi jau no vecceem seneem laiķeem. Tam sekoja daudz rakstu par kreevu sadzīvi un vēsturi. Pēc »Peterburgas Avīžu« pirmeeem numureem sākās asi ubrukumi jaunlatveešeem vācu presē un »Latveešu Avīzēs«. Muižniecība un garīdzniecība gāja vee-notas pret tautisko kustību. 1862. gada Kurzemes mācī-taju zinodē spreeda par »Peterburgas Avīžu« apkarošanu. Bija divi preekšļikumi: pirmais peeveenotees muižnee-ci-bai, kuŗa eesneedza lūgumu, lai avīzi slēdz, un otrs — tās apkarot idejiskeem līdzekļeem, raksteem »Latveešu Avīzēs«. Vairaki mācītaji ar A. Bielensteinu preekšgalā aizstāveja pēdejo preekšļikumu. Zinode nolēma šo leetu nodot konzistorijai un arī greestees pee Kurzemes land-tagā, kas bija nodomajis apspreest vairakus ar latveešu »labklājību« saistitus jautajumus. Ta paša gada landtagā ziņoja, ka pret »Peterburgas Avīzem« jau sperti soļi.

1862. gada 27. zeptembrī Baltijas ģeneralgubernators Lievens nosūtīja eekšleetu ministrim P. Valujevam »Peterburgas Avīžu« apsūdzības rakstu, kurā starp citu tas zē-lojās, ka »avīzes kaitīgais virzeens sāk jau nest augļus: dažās muižās, pēc eenākušām drošām ziņam, starp zem-neekeem sāk parāditees nemeers ar savu stāvokli un ne-paklausības gars, un var sagaidit, ka tāļaka avīžu izplati-šana šai zemē sacels bīstamus sakustinajumus zemneku šķīrās, kas veegli tic visam, kas drukats, sevišķi visam, kas iznāk Peterburgā . . . Lai pārtrauktu Peterburgas lat-

¹⁾ »Peterburgas Avīzes« Nr. 16. redakcija atbild eesūtītajeem, ka nevarot »tādus sīvus rakstus brūķet, kauču tee tik daudz no visām pusem peesūtīti.«

veešu avīžu kaitīgo eespaidu man uzticētā apgabalā, es turu par peenākumu Jūsu ekselenci lūgt šo avīzi aizleegt vaj viņas cenzuru nodot man. Vēl turu par peenākumu peemetinat, ka gadījumā, ja šo manu lūgumu kādu eemeslu dēļ neevērotu, tad drīzā laikā šai avīzei vēl leelākā mērā uzmusinošas idejas izplatot un eedēstot, jaizceļas nopeetnām jukam, kuŗu apspeesana laikam neizdooses bez bruņotu spēku leetošanas.»

Ģeneralgubernatora vēlešanos izpildīja un »Peterburgas Avīzes« ar 16. numuru cenzeja Rigā, kas viņas ļoti nokaveja. Pastāvīgie uzbrukumi un denunciācijas sekoja arī pēc tam. 1863. gadā avīzi aptureja no 16. maija līdz 10. oktobram. 29. (17.) jūnijā 1865. gadā iznāca »Peterburgas Avīžu« pēdejs numurs, jo Valdemars ar nelaimīgo Novgorodas kolonijas leetu pazaudeja visu savu mantu un vairs nevareja »Peterburgas Avīzem« peemaksat. Valdemars un Barons nāca stingrā policijas uzraudzībā, un bēgdami no tās, viņi aizbrauca uz Maskavu. Peterburgas latveešu pulciņš izklīda.

»Peterburgas Avīžu« leelā nozīme latvju kulturas dzīvī izskaidrojama ar tautas stāvokļa pareizu uztvērumu, ar tālredzīgu skatu tautas nākotnē, kas peemita šī laikraksta vadoneem Krišjāņa Valdemara — šī ģenialā ekonomiskā politiķa — mērķis bija virzīt latvju tautas spēkus uz saimniecisku patstāvību un neatkarību, tāpat kā Jura Allunana un Krišjāņa Barona rakstos izskan dziļa ticība mūsu tautas leelai kultūras nākotnei. Viņi bija tautas praveši šī vārda pateesā nozīmē un tai pašā laikā arī savu leelo nacionālo ideju peepildītāji praktiskā darbā.

II.

Ar »Peterburgas Avīžu« slēgšanu sākās pirmais atslābums tautiskā kustībā. Nākošie gadi, līdz 1868. g., jaunlatveešiem bija rūgtu parbaudījumu laiks, kuŗu peemiņai Fr. Brīvzemneeks veltījis dzejoli »Tautas mīļotāji« (»Vaj nav māņi, vaj nav murgi, Kas mums prātu mulsina?«) Šai laikā jaulatveešu vadonis Krišjānis Valdemars dabuja

milzīgu treeceņu ar neizdevušos Novgorodas kolonistu leetu, kuŗas vēsture īsumā šāda.

Valdemars bija pircis Novgorodas guberņā kādas 1500 pūrveetas neapstrādātas zemes. 1863. g. beigās viņš izsludināja »Peterburgas Avizēs«, ka šo zemi pārdod, pee kam pircejiem vajadzīgi pavisam kādi 1000—1500 rubļi, ja grib eekārtot mājas. 1864. g. vasarā tur atbrauca daudz pirceju, leelakā daļa kurzemneeki, un nopirkā dažus zemes gabalus. Bet ta paša gada rudenī radās tik daudz zemes peeprasījumu, ka ar šo neleelo zemes gabalu nepeetika. Lai tos apmeerinātu Valdemars nopirka vēl 17,000 pūrveetas leelo Derevo muižu. Viņš domājis, ka tas varetu nākt tikai par labu tureenē mazai latveešu kolonijai, ka paši pirceji ar to tiktu pee mantas un ka ari valsts saimneecibai tas derētu, jo latveeši ar leelo tiklibu, labaku lopkopību, zemkopību un amateem varetu kreevu zemneekēm dot labu preekšzīmi. Ari Baltijas tirdzneecibai, pēc viņa domām, tas būtu izdevīgi.

1865. g. pavasarā Kurzemē izplatījās baumas, ka aizceļotāji dabūjot no valdības zemi par brīvu un vēl leelu naudas pabalstu. Šis baumas pastiprināja ap Jurģeem izdotā pavēle, ka viseem, kas to vēlas, jāizdod usturas un ceļošanas pases. Ta kā Valdemaram pēc minētās muižas pirkšanas aizleedza sarakstītees ar latveešu zemneekēm un Baltijas vāceeši uz viņa vēstulem neatbildeja, viņš rakstīja paskaidrojumu »Peterburgas Avizēs«, ka aizgājeji nedabū valdības pabalsta, ka nabaga ļaudim nevajaga izceļot, un ka Valdemaram ir pārdodams tikai mazs zemes gabals. Bet šo paskaidrojumu cenzuru neatļāva nodrukāt.

Cik plaši tomēr bijis izplatīts Valdemara sauceens uz Kreeviju, var spreest no kāda Immara izteiceeneem, ka pat 15 gadus vecs zēns eezvēlis vagaram pa roku un leelījees, ka šis ar »eešot uz kreevu zemi pee Valdemara.« Aizputes apkārtnē to veen skandinājuši, ka braukšot uz Kreeviju. »Netīceja vairs ne kungeem, ne mācītajiem, nei pašai valdišanai — nedz ari teem, kas aizgājuši to

veetu izraudzīt un pārnākuši teica, ka tur tikai purvs. Ļaudis teica pretim, ka šee no kungeem esot peebāsti ar naudu, lai tā stāsta tamdēļ, ka kungi negribot ļaudim vēlet izeet no Kurzemes citur uz mesteem.«¹⁾

Ar maija mēnesi pa zemes un ūdens ceļiem sāka plūst tūkstošiem nabagu latveešu zemneeku uz Peterburgu un Novgorodu. Derevo muižā un daudz verstis apkārt visas ēkas bija aizņemtas un simteem ar seevam un bērneem apmetās mežā aukstā pavasarā. Šim leelam ļaužu pulkam Valdemars nevareja palīdzēt, jo viņš dēļ šīs leetas nāca teesas izmeklēšanā, kuŗa viņu notureja Peterburgā visu 1865. g. vasaru. Atnāceji izmisa. Visas pūles izlūgtees Peterburgā valsts zemi, palika bez sekmem un ļaudis sāka izklist. Tikai kādi 300 palika Derevo muižā, pārējie aizgāja uz Peterburgas, Novgorodas un Pleskavas guberņam, kur tee mekleja darbu. Leelakā daļa, vaj nu no laba prāta, vaj ar varu dzīti, atnāca atpakaļ uz Kurzemi. Zaudejumus, kas šeem nabaga ļaudim bijis jacees no tam, Valdemars rēķina pilnīgi ap 40—50,000 rubļu.

Šīs muižas Valdemars pats sākumā negribejis pirkt, bet beidzot uz latveešu izceļotāju ceešu lūgumu tās pircis uz sava vārda. Tās nāca pārdošanā ūtrupē. Pārdeva arī agrak eepirkto muižu un kustamo inventaru. Vainīgi pee tam bijuši arī pirmee eepirceji, kuŗi labi pārtikuši, tomēr leegušeem maksat, ceredami zemi ūtrupē pirkt »par velti.« Šai leetā Valdemars zaudejis ap 7000 rubļu un būtu zaudejis visu mantu, ja kāds labvēlis viņam to neizglābtu. »Kr. Valdemars daudz ko neizteica par šo leetu,« raksta šī notikuma aculecneeks D. Grūntals, »negribedams savu tauteešu neprātību izpaust, lai nedotu viņa necilvecigeem pretineekeem veelu ņirgatees par latveešu tautu un viņu pašu. Pat mūsu pašu atklātībai leeta palika neizskaidrota, kas veenu otru noveda pee greizeem uzskateem par Novgorodas kolonistu leetu.«²⁾ Lai gan

1) »Latveešu Avizes« № 29.—1865.

2) Jūrneeks« №.№ 35, 36—1910.

Valdemars pats no šis leetas ārkārtīgi ceeta, kā materiali ta moraliski, un ari teesa viņu attaisnoja, Baltijas vācešiem šī Novgorodas kolonistu leeta deva izdevīgu brīdi izrēķinatees ar viņu politisko pretineeku. Baltijā un citās zemēs viņi sacēla veselu kaŗa gājeenu pret Valdemaru un vēl ilgi pēc tam tee izmantoja šo leetu kā eeroci ciņā pret latveešu tautisko kustību.

Pretestība, kuŗu izsauca tautiskā kustība, nāca tūliņ pēc viņas pirmem soļem un ta bij visai stipra. Latveešu mācītāji pirmee darija vācešus uzmanigus uz draudošām breesmam. Latveešu dvēseles apkopdami viņi labaki vareja novērot latveešu prātus un par katru bi-stamu parādību ziņot zemes valdneekem — vācešiem. Paši viņi bij ne mazak eeintereseti, lai paturetu tautu zem sava eespaida.

Jaunā kustība peerādija, ka sākusees latveešu sabeedribas emancipācija mūsu pirmās inteligēnces vadībā. Par šis kustības apmēreem un panākumeem vēl vareja dažadi domat, bet viņu sabeedriskā nozīme nepalika apslēpta politiski gudrai Baltijas vācietībai. Viņa noskārta, ka šeit aug latveešu nacionālais spēks, kas var pamazam izskalot vecos pamatus, uz kuŗem turejās Baltijas vācietība. Vācu valdošās aprindās sākās vērtību pārvērtēšana.

Augstprātīgais Baltijas vāceešu kastas gars gadu simteņem bij radijis starp zemes eedzimteem un eekarotajeem jaunas pretešķības, kuŗas i bez tam bij visai leelas. Vācu atteecības pret latveešu zemneeku tautu atsvešināja to no līdzšinejeem aizbildņeem. Tauta atsvabinājās no Baltijas vācietības eespaida un peegreezās pretejai pusei. Tikai latveešu nacionālā atmoda atvēra vāceem acis: tai veetā lai eedzimos tuvinātu vācu kulturai un eespaideem, viņi bij visadeem līdzekļeem tos atsvešinājuši. Līdz tam laikam vācu kungi pēra kalpus, ja tee savā starpā uzdrošinājās runat vāciski. Viņi latveešus bij atturejuši no izglītības, (kuŗa tad bija vāciska) būdami tai pārleecībā, ka latveetis ir radits tikai arklam. Nu viņi redzeja latveešu izglītību augam, un izglītoto latveešu opozīciju pret sevi.

»Sūdzat savus grēkus! Jūs muižneeki, neesat izpildījuši savu Deeva uzticeto uzdevumu: jūsu senči parādījās uz Daugavas krasteem, lai peegreestu vācu kulturai Vidzemes eedzimtos. Bet eedzimtee nav peegreesti šai kulturai līdz pat šai baltai deenai, un pat, breesmigi izteikt, taisni acim redzot tee novirzas uz kreevu pusi. Nožēlojat savus grēkus un peerādat nožēlošanas ceenigus augļus: pārvācojat eedzimtos. Lūk, tas ir jūsu uzdevums, ta ir jūsu darbības programa!«¹⁾

Šos vēsturiskos vārdus teica biskaps Valters, atklādam 1864. gadā Vidzemes landtagu Rigā.

Tas ir atklāts, taisns un pelnīts spreadums no pašem Baltijas vācešiem par viņu »kulturas« un »civilizācijas« izplatīšanu Baltijā. Tas ir spreadums par viņu negribešanu peegreest Baltijas eedzīvotājus izglītībai un kulturai. Tomēr gods viņiem jaatdod, ka savu vēsturisko kļūdu tee virišķīgi atzina un, lai ar pašā pēdejā stundā, viņi sāka to labot. Ar šo laiku Baltijas vāceši peekopa apzinīgu latveešu pārvācošanas politiku.

Laukskolās, kuŗās agrak vācu valodu nemācija, tagad to eeeda un skolas padarija gandrīz veenīgi par vācu vokabuļu mācīšanas veetam. Dažās draudzes skolās eeeda vācu valodu par mācības valodu un pat ticības mācību pasneedza vācu valodā. Kurzemes gadu skolās, preteji likumam, kas prasīja latveešu valodas mācību, eeeda vācu valodu par mācības valodu. Tāpat ari Kurzemes zeemas skolās sāka pasneegt vācu valodu kā mācības preekšmetu, lai gan skolas likumā tas nebija paredzets. Kurzemē pārvācošanas gars, vispāri, bij daudz leelaks, jo ta bij daudzā ziņā palikusi pakaļ Vidzemei. Tas izskaidrojams ar to, ka Kurzeme dabuja skolu likumu vēlāk kā Vidzeme. Kurzemē ari darbojās tikai veens skolutaju zeminars Irlavā, turpretim, Vidzemē bija trīs zeminari, kuŗos mācījās leelakā daļa latveešu. Skolutaji un mācītaji bija veenigee tautas garigee audzinataji. Laukskolotaju konferencēs Kurzemē un Vidzemē valdīja vācu valoda un

¹⁾ A. Bandrevičs »Notikumi latveešu atmošanās laikmetā « 43. lpp.

latveešu valodu atklāti nicināja. Vidzemē latveešu un igauņu skolotāju kopejās konferencēs latveešu skolotāji neprata igauņu, bet igauņi neprata latveešu valodas. Te nu bij eemēsls darbību vest vācu valodā, lai gan labaki būtu, ka latveešu un igauņu skolotāju konferences noturetu atsevišķi, kā to vēlāk prasīja jaunlatveešu vadoni. Valkas un Irlavas skolotāju zeminaros mācības valoda bij vācu valoda un pārvācošanas gars tāis sasneedza savu augstako pakāpi. Vācu valodai vajadzeja valdit neveen skolās, bet ari skolotāju mājās. Ta Valkas skolotāju zeminara direktors J. Cimze lūdzis Kronvaldu viņa mājās nerunat latviski, citadi viņš varot pazaudet veetu. Uz skolam skatijās kā uz pārvācošanas eestādem, un ja šo nolūku sasneedza, tad viņu stāvokli uzlūkoja par teicamu. Tā Vidzemes skolu virspārlūks kādā pārskatā peezīmē, ka ar skolam ejot uz preekšu, jo »tanis arveen vairak māca vācu valodu«.

Pārvācošanas teeksmes uzleesmoja ari Baltijas vācu presē. »Mēs vācu balteesi,« rakstija »Baltische Monatschrift«, »ar sirdsēsteem skatamees atpakaļ uz laikeem, kur bezgaligee kaŗi aizkaveja eekšejo meera darbu — tautu cilšu saļaukšanos, kam peekrita tik svarīga loma nākošās kulturas attistībā. Bet šis pagātnes kļūdas nedrīkst mūs darit nespēcīgus tagadnē, tām vajaga mūs divkārt stiprinat meera darbu, kaut ari nokavetu, pabeigt. Ko agrak ar uguni un eeroceem sasneedza, to tagad japanāk mikstakā veidā — ar vācu izglitību.«¹⁾

Latveešu nacionāli nenogatavojusees sabeedriba bij teešam vēl auglīga zeme pārvācošanas politikai un to peekopa ar labeem panākumeem.

Kaŗš starp latveešu tautiskās kustības vadoņeem, no veenas puses, un vāceeseem un latveešu mācītajeem, no otras puses, gāja pilnā spēkā. Jaunlatveešu cīņas sauceeni bij — neaprobežota latveešu tautības materiala un garīga attistība. Lai to panāktu viņi prasīja latveešu valodas teesību nodrošinašanu skolās un eestādēs, plašas agrar- un

¹⁾ »Baltische Monatschrift« 1871.

zemes satversmes reformas. Tautiskās kustības darbineeki it labi saprata savas tautas stāvokli, tadēļ viņi necereja to pacelt ārejiem līdzekļiem veen, bet skubināja uz tautas eekšejo spēku attistību. Valodas kopšana, izglītības un materialās turības pacelšana bij jaunlatveešu programmas svarīgākā daļa.

Tam pretim vāceesi un viņu latveešu pabalstītāji uzsvēra, ka latveešu tauta atrodas uz tik zema attistības stāvokļa, ka viņai izglītība var nākt par ļaunu, runājot viņu vārdeem »latveešu tautas gars tagad stāv pašā pirmā cilašanas laikā un ir tik vārigs, tik miksts un jēls, kā pee maza bērna, tapēc to vajaga lēni un apdomīgi kopt, jo ari tee visumazakee graudiņi, kas peeaugušām tautam nav kaitīgi, pee latveešiem drīz izaug par kaitīgām nezālem.« Viņi leedza latveešu tautai »tos visumazakos graudiņus«, pretojās jauneem vārdeem latveešu valodā un apstrīdeja eespēju šai valodā pasneegt augstakas zinības. Zemneeku līdzdarbība zemes pārvaldē, pēc viņu domam, ari esot pārāgra, jo latveeši vēl neesot preekš tam attistiti. Jaunlatveešu un vācu cīņas pamatā, tā tad bija nacionālīkulturelas un zociālīpolitiskas dabas cēloņi.

Pirmo cīņas cēleenu, kas sākās Terbatā un beidzās Peterburgā, jaunlatveeši āreji pazaudeja. Viņu laikraksts izbeidzās un pulciņš izklīda. Pēc trim, četreem atslābuma gadeem, cīņa atjaunojās daudz plašākos apmēros un norīsinājās ne vairs svešumā, bet Latvījas centrā, Baltījas vāceetības stiprā ceetoksni — Rīgā.

III.

Tautiskās kustības pirmais gadu desmits, 1855.—1865. g. g. pagāja literārīskās cīņās starp latveešu pirmo īntelīgenci, kas dzīvoja svešumā, un Baltījas feodalās eekārtas aizstāvjiem. Sabeedribas atsaucība uz jauneem centeeneem bij vīšai leela, lai gan ta vēl neparādījās orīganīzetā veīdā. Jau 1861. gada vasarā Juris Allunans vēstulē brālīm raksta, ka »starp Jelgavas latveešu ģīmmazīsteem esot savads gars. Viņi ne ar muīzneekeem, nedz

amatneekem nesateekotees, bet visi savā starpā turotees kopā un nemaz neleedzotees, ka esot latveeši». Ar sešdesmito gadu beigām eesākas otrs laikmets latveešu tautiskā kustībā, kuŗa galvenā eezīme ir, pirmkārt, notikumu veeta — Rīga, un otrkārt, plašu latveešu masu līdzdarbiba. Jaunlatveešu ideoloģija bija izsaukusi jau sabee-drisku kustību. Šī laikmeta centrā bija Rīgas Latveešu Beedriba un nedeļas laikraksts »Baltijas Vēstnesis«, ar veselu rindu eevērojamu vadoņu, kā Kronvaldu Ati, Krišjāni Kalniņu, Frici Veinbergu, Bernhardu Diriķi, Aleksandru Veberu un citeem preekšgalā. Ar Rīgas Latveešu Beedribas nodibinašanu jaunlatveešu ideoloģija no āreenes (no Peterburgas un Terbatas) pāreet tautiskā masu kustībā eekšzemē — Latvijā.

Domu par latvju rakstneeku un valodneeku beedribas dibinašanu loloja jau ap 1860. gadu Rīgas jaunlatveešu pulciņš. Aģenskalnā bija prāvs pulciņš latveešu patriotu, no kureem nāca šis eerosinajums. Par preekšneeku bija domats Beezbārdis, rakstvedi Diriķis. Starp dibinatajeem vēl bija: Valdemars, Lepevičs, Caunits, Leitans, Juris, Indriķis un Edvarts Allunani un citi. Statutu apstiprinašana vilcinajās. Pa to laiku ģeneralgubernatora Suvorova veetā nāca kņazs Lievens, kuŗš beedribu neapstiprināja, aizbildinādamees ar to, ka tamlīdzīga literariska beedriba jau pastāvot Jelgavā.

Tautiskās kustības atbalss Rīgā tomēr neapklusā. K. Beezbārda vadībā nodibinajās jauns pulciņš (starp beedreem P. Šiliņš, Ķezbers un Vende). 1863. t. i. Lievena ģeneralgubernatora laikā (1861.—1864.) g. kreevu administracija eesāka represijas pret latveešu jauno inteliģenci. K. Beezbārdi aizsūtija uz Kļinas pilsētiņu Maskavas guberņā. Ari B. Diriķis atrada par labaku aizbraukt uz Peterburgu, vēlāk uz Pleskavu. Līdz ar Baltijas ģeneralgubernatoru maiņu mainijās ari politika pret latveešu tautisko kustību. Ģeneralgubernators Golovins (1845—1848. g. g.) bija latveešem labvēligaks, kņazs Suvorovs (1848—1861. g. g.) latveešem naidīgs, un līdzīgi daudzeem

citeem kreevu administratoreem Baltijā, vācu muižneecibas draugs un labvēlis. Baranovs un Šuvalovs izturejās pret mūsu nacionaleem centeeneem neitrāli. Albedinskis (1866.—1870) labvēligi. Pēdejs pavēleja izbeigt visas jaunlatveešu leetas, kas atradās izmeklēšanā. 1866. g. K. Beezbārdis dabuja atļauju atgreestees no Kreevijas dzimtenē. Tai pašā gadā pārnaca Rigā arī B. Dirīkis.

1867. un 1868. g. g. — jaunlatveešu atslābuma un paguruma laikā — Somijā un Igaunijā bij leels bads. Arī Kurzemē šee bija tukši gadi, ko kreevu pareizticigee preesteri izmantoja latveešu pēevilkšanai pareizticībā, lai »eemeslu netrūktu kreevu baznīcas un skolas celt«.¹⁾

Valdība un sabeedribas organizācijas vāca trūkumu ceetejeem zeedojumus. Šādas organizācijas nebija veenīgi latveeseem. Pateicotees izveicīgam beedribu dibinātajam vācētīm Ivanam Himilleram, 6. martā 1868. g. apstiprināja »Latvisko palīdzības beedribu preekš trūkumu ceezdameem igauņeem«.

Bez šīs vēl nodibinājās damu komiteja, no kužas vēlāk izauga Rigas Latveešu Labdarības beedriba. Abas komitejas lasīja dāvanas un sarīkoja pirmos latviskos izrikojumus Rigā — peecus preekšlasījumus, divus koncertus un veenu teatra izrādi. Pirmais latveešu preekšlasījums Rigā bij 22. martā no J. Rozenberga par mēnesi. 14. jūnijā bij pirmā teatra izrāde latveešu valodā, kužā spēleja »Žūpu Bērtuli«. Komiteja atrada dzīvu peekrišanu tautā: zeedojumi eēnāca daudz un izrikojumi bij labi apmekleti. Lidz ar palīdzības komitejas nodibinašanos latveešu beedribas ideja dabuja jaunu eerosinājumu, pee ka leeli nopelni Richardam Tomsonam un architektam J. Baumanim. 24. oktobrī 1868. g. eekšleetu ministrs apstiprināja Rigas Latveešu Beedribas statutus. 22. novembra sapulce eevēleja pirmos runas vīrus, kuri izvēleja par preekšneeku Bernhardu Dirīki, viņa veetneeku Rchardu Tomsonu, otro veetneeku J. Baumani, rakstu vedeju ģimnazijas skolotāju

¹⁾ »Baltijas Vēstnesis«, Leipcīgā, 1870.

J. Kraukli, mantas pārzini P. Tiedemani. Beedriba stādija sev par mērķi »starp latveešiem izplatīt derīgas zināšanas, godīgu kārtību un visadu gara apgaismošanu un palīdzēt trūkuma ceetejeem«. Beedru eepplūdums bija leels un 1869. gada beigās tas sneedzās jau pāri par 1000. Tā nodibinājās Rigas Latveeru Beedriba, ap kuŗu veenojās visi latvju nacionalee un kulturelee centeeni nākošos gadu desmitos.

Pirmee gaŗi beedribā pagāja sekmīgā darbā. Beedriba uzcēla sev namu Pauluŗi eelā 13, kuŗu eesvētija 2. martā 1870. g. Šis vecais Rigas Latveešu Beedribas nams nodega 2. julijā 1908. g. Sāka ari vākt zeedojumus augstakai latveešu mācības eestādei (realskolai) par kuŗas preekšneeku bija nodomats uzaicināt Kronvaldu Ati. Bet izdevīgo momentu nokaveja un skolu vēlāk vairs neātļāva atvērt. Viņas eerosinatajeem vajadzeja ap šo skolu izcīnīt leelas cīņas, jo pret viņu uzstājās kā vāceesi, tā latveešu pretineeki »Latveešu Avizēs« un »Mājas Veesi«. B. Dīriķim gan vajadzeja drīz atkāptees no beedribas preekšneeka amata. Viņš bij denuncets dēļ adreeses, kuŗai vāca parakstus pašvaldības (zemstes) un teesu reformas eevešanai Baltijā. Šo adresi eesneedza kā pretpreekšlikumu Vidzemes un Igaunijas landtagu 1870. g. noteiktam lūgumam uzturet Baltijas vēsturiskās teesības, neatkarīgu provinŗu autonomiju un eestāžu savadības. Viņu parakstija ap 50,000 Vidzemes zemneeku. Par šo Vidzemes zemneeku adresi Kaugareešu pagasta vecako Vitolu nodeva Peterburgas teesai, kuŗa gan viņu attaisnoja. Lai glābtu beedribu no slēgšanas vaj citām nepatīkšanam un aizdomam, B. Dīriķis bija speests atkāptees. Kreevu valdība šai laikā, vispāri, sāka neuzticīgi skatitees uz latvju inteliģences darbību. Pēc B. Dīriķa par beedribas preekšneeku nāca R. Tomsons, enerģisks cilveks, labs runatajs un ar leelu autoritāti pirmos gados. Viņš beedribā bija par preekšneeku pusgadu 1870. g. Pēc viņa uz veenu gadu (1871.) eevēleja Fr. Veinberģi. Šai laikā Rigas Latveešu Beedribas namā notureja pirmo latveešu zem-

kopju sapulci. Beedribā darbojās arī zinības komisija, kurai bija nodoms likt pamatus latveešu zinātni un to izplatīt tautā. Daudz sliktāki sāka eēt beedribā 1872. g., kad par preekšneeku eevēleja architektu J. Baumanī. Beedribā sākās šķelšanās.

Rīgas Latveešu Beedriba pulceja ap sevi dažādu stāvokļu ļaudis. Tur eestājās pirmee latveešu advokati: Fricis Veinbergs, J. Einbergs, vēlāk Krišjānis Kalniņš, J. Zaķits un Aleksandrs Vebers. Tāpat skolotāji, vācu kungu eeerēdņi, tirgotāji, viņužneeki, sīkee kalpotāji, amatneeki un strādneeki. Nekādas nošķirošanās latveešu vidū tad vēl nebija, jo lai gan dažādi mantas stāvokļa un izglītības ziņā, viņi visi bija veenlīdzīgi nacionālo un politisko bezteesību ziņā. Augstprātīgee un uzpūtīgee no latveešu jaunās turīgās pilsonības draudzejās ar vāceem vaj kārklū vāceem un nekādas dalības beedribā neņēma. Tee, kuŗi tanī eestājās, jau ar savu peedališanās faktu veen bija »pazemojuši« sevi līdz veenkāršam nicinatam un bezteesīgam latveetīm, kuŗa vārds tais laikos apzīmeja ne tik daudz nacionālo peederību, kā zociālo stāvokli un zemneeku-kalpu nemantīgo kārtu. Tomēr beedru sastāvs bija ļoti raibs. Tee pamazām nogrupejās divos pulkos: tā sauktos »literatos jeb zinātneekos« un »saimneecības vīros«. Pirmee bija mūsu jaunās inteliģences pārstāvji — jaune advokati bez prakses, skolotāji u. c., otree turīgās un neizveidojušās latveešu pilsonības pionieri. Pēdejee bija tikuši pee leelakas vaj mazakas turības un bija beedribā vairakumā, sevišķi jo tamdēļ, ka arī daži no inteliģences viņeem peeveenojās. Pateicotees saimneecības vīru kredītam, beedriba uzcēla arī savu namu. Saimneecības vīri tadēļ nevarēja saprast, ka literāti, kuŗi nekādus sevišķus materialus upurus nenesa beedribas labā, var pretotees saimneecības vīru eeskateem. Saimneecības vīri grībeja norobežot literātus pilnīgi no beedribas saimneecības leetam un atstāt viņeem rūpetees veenīgi par idejisko darbību. Literātu vadoņi bija Fr. Veinbergs un B. Dirīķis, saimneecības vīru — J. Baumanis, R. Tomsons un K. Stāl-

bergs.¹⁾ Nesaskaņas viņu starpā leelā mērā pavairoja vēl personības, kuŗas nereti spēleja galveno lomu. Jukas turpinājās visu 1872. gadu un noveda līdz tam, ka B. Dirīķi izslēdza no beedribas, bet citi literāti atrāvās no darbības, vaj to boikoteja. Radās neuzticība beedribai, beedru skaits ārkārtīgi gāja mazumā, kreditori, kuŗi bija aizdevuši naudu beedribas nama būvei, taisijās paradu atprasīt. Pilnās beedru sapulces bija trokšņainas un nekārtīgas. Literāti pat mēģināja nodibināt jaunu beedribu, kuŗai jau izstrādāja statutus.

Nākošā 1873. gadā tomēr izdevās beedribā nodibināt meeru. Saimniecības vīri beidzot atzina, ka bez inteligences viņiem grūti iztikt, sevišķi tamdēļ, ka bija nodomats sarīkot pirmos latveešu vispārīgos dzeesmu svētkus un bez laikraksta, kas atradās B. Dirīķa vadībā, viņi tos nevarētu plaši sarīkot. Ari K. Valdemars peelika visas pūles, lai pretejās puses sameerīnātu. B. Dirīķi ne tik veenkā uzņēma beedribā, bet to eevēleja atkal par runas vīru. Līdz ar viņu beedribā atgriezās ari pārejee literāti.

Isi pēc Rīgas Latveešu Beedribas nodibīnašanas 1869. gadā Bernhards Dirīķis sāka izdot laikrakstu »Baltijas Vēstnesis«, kas uzņēma sevi »Peterburgas Avižu« tradīcijas un palīka par tautiskās kustības ideologu. Laikraksts iznāca sākumā divi reizes nedēļā, vēlāk tikai veenreiz, gadu vēlāk grībeja izdot trīs reizes nedēļā, bet ģeneralgubernators to neatļāva. »Baltijas Vēstnesis« un Rīgas Latveešu Beedriba gāja roku rokā, atskaitot neleelo juku laiku, kad B. Dirīķi izslēdza no beedribas, un kad viņš nostājās beedribaī opozīcijā. Rīgas Latveešu Beedriba reprezentēja latveešu tautu, jo neveenas citas zemes eestades, kas varetu runāt latveešu tautas vārdā, Baltijā nebija. Viņas darbība norīsinājās ari klusībā, dažādās komisijās. »Baltijas Vēstnesis« izteīca latveešu programmu, aizstāveja to pret uzbrucejeem un sekmeja jauno ideju izplatišanu tautā. Rīgas Latveešu Beedriba izvērtās par

¹⁾ A. Deglavs »Latveešu attīstības solis no 1848—1875. gg.«

latvešu organizaciju centru un preekšzīmi citeem pilsētu un lauku tauteešem organizetees. »Baltijas Vēstnesis« palika par latvešu politiskās apziņas, kulturas centeenu, rakstneecības, valodas izkopšanas un citu ideju eerosinātāju un sekmetāju. Latvešu saimneeciskee un zocialee centeeni, nacionalā un politiskā programa, mākslas un kulturas jautajumi, visi atrada savu pirmavotu Rigas Latvešu Beedribā un »Baltijas Vēstnesī«. Jau savas gaitas sākumā »Baltijas Vēstnesis« izsaka latvešu nacionalās, zocialās un politiskās prasības. Izleetodams izdevīgu gadījumu, kad veetejā vācu prese (»Rigasche Zeitung«) prasija pilsētam teesības peedalitees landtagā, »Baltijas Vēstnesis« šo prasību atteecināja arī uz latvešu zemneekeem.

Septiņdesmitos gados latvešu tautiskā kustība sa-sneedza savu augstako pakāpi. Gadu desmita sākumā leelakās cīņas norisinājās latvešu tautības, skolu un valodu teesību dēļ, septiņdesmito gadu beigās pirmo veetu eeņēma Baltijas pašvaldības jautajums. Jaunlatvešu prasības šai laikā ir izteiktas skaidraki kā jebkad visas kustības laikā, un tās aizstāveja ar tādu dedzību, kāda nepeemita viņas cīnitajeem vēlāk.

»Kas grib, lai latveeši bojā neeetu,« raksta »Baltijas Vēstnesis« — »tam ar viseem spēkeem jagādā, lai skolas no eesāktā ceļa greestos, lai latveešu skolās mācītu latveešus, kā latveešus, viņu īpašā valodā. Tadēļ lai lūko ikkatrs, kam ir pee mūsu skolam kāda daļa uz to, ka vācu valoda no pagasta skolam pavisam zustu, ka draudzes skolās nebūtu vis vācu valoda mācības valoda, bet latveešu valoda, lai zeminarā ne tik veen mācītu latveešu valodu kā valodu, bet lai visu ko zeminarā māca, latviski mācītu, un lai latveešu valoda tāpat kā jau kreevu ģimnazijās un zeminarijā Rigā un arī Terbatas univerzitatē, arī vācu ģimnazijās, aprinķu un elementarskolās eevestu par mācības preekšmetu «¹⁾

Pārvācošanas teeksmes radija leelako pretestību tau-

¹⁾ »Baltijas Vēstnesis« № 20 — 1871.

tiskās atmodas darbineekos. Viņu ticība tautas nākotnei bij leela. »Mēs negribam citeem viņu taisnās teesības atņemt,« saka jaunais Aleksandrs Vebers (Varaidošu Zanders) »bet tik dzenamees pēc viseem līdzīgām teesibam.. Mēs nemaz tam neesam pretim, ka mūsu skolās māca vācu valodu, mēs turpretim vēletumees, ka tanis mācitu vēl kreevu, franču, latiņu un greeķu valodas, ja tas tik būtu veen eespējams. Bet tam pretojamees, ka mūsu skolas padara par pārvācošanas eeročeem... Tad vēl pagēram, ka mūsu zeminaros tautas jauno paaudzi māca visās zinībās mātes valodā, ka tanis kopj latveešu tautas dārgakās mantas un tēvu tikumus, ka tanis mājō īsts tautas gars. Un to pagērēt mums pilnīga taisnība... Viss ko mēs prasam ir latveešu valodas mācišana visās skolās latveešu zemē. To prasidami par daudz nepagēram, nedz ari gribam tautības naidu celt.«¹⁾

Latvju tautiskās kustības pretineeki pārspileja jaunlatveešu prasības, lai padaritu tās smeekligas un denuncetu valdībai. Latveešu zemais zocialais un kulturas stāvoklis bija tam ļoti pateicīgs apstāklis. »Baltijas Vēstnesis« tamdēļ nedeva nekādus tāļakus mērķus un nākotnes programmas, jo ari tagadnes prasības latveešu pretineekeem izlikās kā nepeepildami nākotnes sapņi. »Balt. Vēstnesis« to beeži uzsver: »Viņš («Baltijas Vēstnesis») raudzis savās apspreešanās skatitees uz pamatu, uz kuŗu kāda leeta dibinajas, un uz visu apkārtni ar ko ta saistita, skatotees uz pastāvošām vajadzibām un nevis uz teikumeem par nepanākameem gala mērķeem un kulturas dažadeem, latveešeem nepeeejameem augstumeem. Pati dzīve un viņas vajadzības jau rādīs robežas, kas savā veetā un laikā nav pārkāpjamas²⁾.

Jaunlatveeši peelika visas pūles, lai paceltu tautas izglītību un sabeedribu pākāpeniski uzvestu uz augstaka sadzīves un kulturas līmeņa. Visā zemē attīstijās rosīga

1) »Baltijas Vēstnesis« №№ 9, 12, 13 — 1872. g.

2) »Baltijas Vēstnesis« Nr. 44. — 1871. g.

dzeedašanas un labdarības beedribu, koru, biblioteku dibinašana un saveesīga dzīve. Šis beedribas uztureja cešus sakarus ar Rīgas Latvešu Beedribu un skatījās uz to kā uz savu garīgo vadoni. Viņas bija tās, kas izkaisīja atdzimstošās latveetības sēklu pa visu zemi un modināja snaudošos tautas spēkus. Lauku beedribu leelā nozīme mūsu sabeedriskās kultūras nodibināšanā izskaidrojama arī ar to, ka cita sabeedrisku organizāciju veida tai laikā latveešiem nebija. Ar savu garīgo modrību un spilgteem darbīneekiem sevišķi izcēlās Vecpeebalgas dzeedašanas beedsiba, kurā darbojās tādi slaveni nacionalisti kā Kronvalds, Pilsātneeks, brāļi Kaudziši un citi. Uzplauka arī skolas. Skolotāju zemināros izglītote skolotāji sāka mācīt dzeedašanu un dibināt latvešu draudzēs korus. Tee sarīkoja dzeesmu svētkus pirms Vidzemē (Dikļos 1864. gadā, Matišu draudzē 1866. g.) vēlāk Kurzemē (Dobelē 1870. g.). 1871. gadā Jānis Cimze izdeva savu »Dzeesmu rotu« un savā 42 gadu ilgā pedagoga darbības laikā Valmeeras-Valkas skolotāju zeminārā (no 1839.—1881. g.) nodibinājis un milzīgos apmēros sekmejis latvešu kora dzeedašanu. Šo kora spējā attīstīta deva Rīgas Latvešu beedribai eespēju sarīkot Rīgā 8.—11. jūlijā 1873. gadā pirmos vispārīgos latvešu dzeesmu svētkus. Viņos ņēma dalību kādi 50 kori (34 no Vidzemes un 13 no Kurzemes diriģentu H. Zīles un J. Bētiņa vadībā) un ap 1000 dzeedataju, kuri tautiskos kostīmos tērpti svinīgā gājeenā devās no Rīgas Latvešu Beedribas uz svētku veetu — Ķeizara dārzu. Gājeena kārtībneeki — Terbatas un Peterpils latvju stūdentu bija pušķojušees sarkani-baltām nozīmem. Tādās pašās krāsās bija arī R. L. B. jaunais karogs. Dzeesmu svētkos bija garīgā un laicīgā daļa, kurās mākslas ziņā izpildīja necereti labi. Šee svētki atjaunoja latvju dzeedataju tautas slavu un tais peedalijās divdesmit tūkstoši klausitāju. Šo svētku leelais eespaids uz tautas garīgo atmodu saprotams veenīgi tad, ja pareizi novērtejam latvešu zemneeciskās tautas raksturu un līrisko, jūtīgo dabu, sevišķi tautiskās atmodas laikmetā. Tautas dzeesmas eeleetais

latvju nacionalais gars un plašā tautas masu peedališanās pirmos dzeesmu svētkos modināja tautas krūtis leelos vēl neapzinīgos nacionalās brīvības idealus, par kuŗem tad vēl nedrīksteja skaji runāt. Pirmee vispārīgee dzeesmu svētki jaunām saitēm saveenoja tautiskās kustības vadopus — mūsu pirmo inteliģenci un tautu. Šais svētkos pirmo reizi »latvju tautas apziņa realizejās uz āru.«

»Tā kā Imanta laikos no Vaidalota taures skaņam visa tauta sakustejās un mudžedami ļaužu bari plūda uz Zilo kalnu svinet Līgo svētkus«, rakstīja nacionalais dzeesmiņeeks Auseklis — »tā mūsu tauteešu lapas visu tautu sakustināja ar laimīgo, preecīgo vēsti, lai sagatavojas uz pirmeeem preeka un gavīles svētkeem. Viseem, kam krūtis bij modees tautas gars, rikojās un gatavojās uz svētkeem: dzeesmas tika dzeedatas, karogi šūdinati līdz pat Līgas svētku svētam vakaram. Lepnās Rīgas vārti atvērās, viņas palodas pacēlās un — neevatā tauta caur teem eegāja. Rīga nodīmdeja, »Māras baznīca« notrīceja un Ķeizara dārzs pārvērtās dzeesmu ezerā.«

Šais pašās deenās — 9. un 10. jūlijā¹⁾ Rīgas Latveešu Beedribā notika arī pirmā vispārīgā latveešu skolotāju konference, kuŗā peedalījās ap 200 skolotāju un ap 500 klausitāju. Konferences, tāpat kā dzeesmu svētku dvēsele, bija Kronvaldu Atis, kuŗš tautā bij eeguvis slavu ar saveem jūsmīgeem raksteem »Baltijas Vēstnesī« par skolam, tautas dzeesmam, latveešu valodas kopšanu un kā augstākais skolotājs Vecpeeabalgas draudzes skolā, bet inteliģencē un tautiskās kustības pretīneekos ar savu brošuru »Nationale Bestrebungen« (»Tautiskee centeeni«). Viņa leelā ticība latveešu tautas nākotnei un apbrīnojamās oratora dāvanas to padarija par tautas varoni septiņdesmito gādu girmā pusē. Latveešu jaunos skolotajos, studentos un tautā popularaka vārda par Kronvalda nebija. Ne velti »Latveešu Avīzes« rakstīja, ka ļaudiš applaudejot Kronvaldam, eeraudzidami viņa matu galus.

¹⁾ Visur eeturēts jaunais stils.

Dzeesmu svētkos Kronvaldam iznāca tautības jautājuma dēļ asa sadursme ar diveem ļoti ceeniteem vīreem — ar Valkas skolotāju zeminara direktoru J. Cimzi un Latv. Literariskās Beedribas preekšneeku mācītāju A. Bilensteinu, kuŗi abi bija uzlūgti dzeesmu svētkos kā goda veesi. Savā galda runā J. Cimze aizrādīja, ka pirmā kārtā, pateicotees vācu skolam, latveeši esot gājuši uz preekšu garīgā attīstībā. Šeit jaeevēro, ka tai laikā dēļ latveešu valodas neeevērošanas Valkas skolotāju zeminarā avizēs izcēlās asa polemika, un ka pats Cimze bija atzinees, ka viņam šai leetā rokas esot saistitas. Kronvalds to saprata kā latveetības apvainošanu un atbildes runā uzsvēra, ka pirmais gods nākotees tautas garam, kas jaunakos laikos brīnišķīgi spēcīnājis latveešus. Vācu skolas strādājot ilgus gadus mūsu zemē, bet vispārigus latveešu dzeesmu svētkus tikai tagad svinam, kad tautas gars mūs cilājis saveem varenajeem spārneem. Pilnā zāle ar latveešu studenteem preekšgalā uzgavileja runatajam. Dažam metās žēl atstātā zeminara direktora, kas veens pats stāveja. Veens no bijušeem audzekņeem paņēma to zem rokas. Pēc tam uzstājās Bilensteins. Viņš sacīja: Tautas dzeesmas esot cēlušās vecu vecajā senatnē, tā sakot, tautas bērnu gados. Tur esot eekšā bērnu gars. Tauta prātodama dažkārt tās atmetot. Tadēļ viņu gods citreiz bijis panīcis. Bet tagad atkal to sākot celt. Tikai nevajagot to pārspīlet. Beigās Bilensteins uzsauca augstas laimes bīskapam Ullmanim un Cimzem, kas rūpejušees atkal celt godā latveešu tautas dzeesmas¹⁾. Bilensteina vārdos »bērnu dzeesmas« Kronvalds atrada pārmetumu latveešu tautas dzeesmam. Viņš atbildeja asi. Fr. Brīvzemneeks, kas bij klāt, atstāsta runas eespaīdu. »Atminos, ka Kronvalds jauki un karsti daudzīnāja mūsu tautas dzeesmu vērtību un greznumu. Roku eespeedis sānos viņš sacīja lepna uzvaretaja balsī: »Un kas vēl uzdrošinasees nosaukt mūsu tautas dzeesmas par bērnu dzeesmam?!« Visa leelā sa-

1) K. Kundziņš »Kronvaldu Atis«, 224 lpp.

pulce gavilet gavileja kā veens virs. Tautētis apsveicināja tautēti. Dzirdeja preeka balsis klaigajam: Tādu valodu saprotam! Kronvalda runa bij notikums latveešos. Viņš esot eededzinajis uguni viņu acīs, uguni viņu sirdīs²⁾. Un no šīs nacionalā sajūsmā kvēlošās tautas krūts plūda Baumaņa Kārļa un Ausekļa spēcīgās dzeesmas. Pirmo vispārīgo latveešu dzeesmu svētku atbalss ilgi dzīvoja tautā un par teem vēl sirmgalvji runāja.

11. jūlijā tais pašās telpās notureja otro zemkopju sapulci, kuŗā peedaliņās ap 500 zemkopju.

Nākošais laika spridis pēc pirmēem vispārīgēem dzeesmu svētkēem un skolotaju konferēnces pagāja jaunās cīņās un darbā. Rakstneecibas laukā jaunlatveeši jau bija eeguvuši panākumus: pēc »Baltijas Vēstneša« peemēra ortografijā atmeta dubultneekus »Latveešu Avizes« ar 1874. gadu, un »Mājas Veesis« ar 1875. g. Dubultneekus pēc tam patur veenīgi kalendaros. Ari daudzi jaunvārdi, pret kuŗēem tautiskās atmodas sākumā visai sīvi kaŗoja, pamazam eeguva vispārīgu atzišanu un mūsu rakstu valoda palika kuplaka. Cīņa dēļ latveešu skolam peenēmās. »Baltijas Vēstnesis« (A. Vebers) prasa Vidzemes skolu pārvaldes dališanu igauņu un latveešu daļās, lai varetu izvest nacionalās audzinašanas principu. Pirmā vispārīgā skolotaju konferēncē izvēleja komisiju, kuŗai uzdeva sasaukt otru skolotaju konferēnci. Pret tās sasaukšanu uzstājās mācitaja Zakranovica vaditās »Latveešu Avizes«, jo pirmā skolotaju konferēncē esot peerādijees »nelāga gars«. Garidzneeciba baidijās par skolotaju emancipešanos no baznīcas eespaida. Tendēnce šķirt skolas no baznīcas un tās nodot valdības rīcībā teešam ari pastāveja un viņu deezgan atklāti propagandeja »Baltijas Vēstnesis«. Tai visvairak peekrita brīvprātīgākā skolotaju daļa — vidzemneeki. Atļauju otrās vispārīgās skolotaju konferēnces sasaukšanai tomēr laimejās dabut un ta notika 8. jūlijā 1874. gadā. Tani ņēma dalību pāri par 250 skolotaju.

²⁾ »Austrums« Nr. 5 — 1887.

Ari jaunee pagastu darbīneeki sāka noturet kopejas sapulces un pārrunat pašvaldības jautājumus. Dzīve uz laukeem dabuja jaunus eerosinājumus. 1874. gadā izdeva jauno kara klansības likumu, kam bija leela nozīme divos virzeenos: tas speeda ļaudis vairak sūtīt bērnus, galvenām kārtam, zēnus skolā, un mācītees kreevu valodu. Latveeši tadēļ sāka mācītees kreevu valodu. Kreevu mācības grāmatu izdošana Baltijā no šī laika stipri vairojas.

Raksturīgi, ka 1874. gadā Kurzemē un Vidzemē latveeši zeedoja ap 75.000 rubļu bada ceetejeem Samaras vācu kolonistēm, bet vairak gadus lasītee zeedojumi augstakai latveešu (Aleksandra) skolai, kuŗu valdība vēlāk neatļāva, eēnāca maz. Pirmos zeedojumus gan visadeem līdzekļeem veicināja administrācija. Bet latveešu devīgā roka preekš svešīneekeem tai laikā, kad pašu ļaudis no trūkumā un bada izceļoja uz »silto zemi«, parādījās arī pee tautas zaļā koka. Tā serbu kara laikā 1876. gadā Rīgas Latveešu Beedribas runas vīri uz B. Dīriķa preekšlikuma veenbalsīgi nolēma visus zeedojumus beedribas palīdzības lādē nolemt Turcijas slaveem!

IV.

Pēc partiju ķildu apīmšanas Rīgas Latveešu Beedriba sāka atkal zelt. Dzeemu svētki deva arī viņu rikotajai jaunus garigus un materialus spēkus. Arhitekts J. Baumanis bija beedribas preekšgalā no 1872. līdz 1875. gadam, kad viņa veetu eēņēma advokats Krišjānis Kalniņš. Viņš valdīja beedribā desmit gadus un deva tai noteiktu un iztūretu virzeenu. Krišjāņa Kalniņa leelais vadoņa un organizatora talants, saveenots ar taisnu raksturu un straujīkaišļu jaunības temperamentu apvīja ap viņu uzticības veltītu tautas vadoņa oreolu. Viņa preekšneecības laikā beedriba eekšēji nostiprinājās un pārorganizējās. Beedru skaits no 868 beedreem 1875. g. peeauga uz 1089 beedreem 1878. g. Bez teatru izrādem un citeem izrikojumeem notūreja beeži preekšlasījumu un jautājumu izskaidrošanas vakarus, kuŗus apmekleja caurmērā no simts līdz divi simti klausītāju.

Leelaka dzīvība bija manāma arī provincē. Ar 1875 g. Materu Juris Jelgavā sāka izdot jaunu nedēļas laikrakstu »Baltijas Zemkopis«. Tas leelu vērību pēgriezēja lauksaimniecības kultūrai, bet arī politiskai dzīvei. Šim laikrakstam ir leeli nopelni Latvijas lauksaimniecības kultūras pacelšanā. Materu Juris nostājās opozīcijā pret R.L.B. vadoņiem pa daļai aiz principieļiem eemesļiem, gribedams atbalstīties savos saheedriskos centēnos uz augošām lauksaimneeku aprindam, prēteji Rīgas Latvešu Beedribas vairaki pilsētneeciskam virzeenam. Bet viņa politiku stiprā mērā noteica ta savadais nemeerīgais rakstūrs. Materu Juris bij veens no labakeem sava laikmeta latvešu žurnalistēmpolemīkeem. Viņa vaditais »Baltijas Zemkopis« atrada leelu peekrišanu tautā. Latvešu interēšu aizstāvešanā pret Baltijas feodalo muižneecību un garīdzneecību »Baltijas Zemkopis« gāja kopā ar Rīgas Latvešu Beedribu un viņas preses organeem. 1876. g. Jāņos Rīgas latvešu vadoņi izbrauca uz Jelgavu satīktees ar veetejās inteliģences pārstāvjeem. A. Vebera mēģinajumeem laust aizspreedumus un sameerinat Materu Juri ar »Baltijas Vēstneša« redaktoru B. Dīriķi un Rīgas Latvešu Beedribas vadoņēem tomēr nebija panākumu¹⁾.

Otra lauksaimneecības avīze »Darbs«, kuŗu 1875. g. izdeva R. Tomsons nepastāveja ilgī un ta drīz veen izbeidza savu gaitu. Tāpat viņa »Vārpa« izbeidzās.

Krišjāņa Kalniņa laikmetā Baltijas saheedriskās dzīves kompass sāka rādīt uz Baltijas pašvaldības reformu pusi. Kārtejos beedribas gada svētkos 1876. gadā K. Kalniņš tura runu par »pašvaldības gadu simteni«. Gadu vēlāk viņa runas centrā ir atkal neatleekamā pašvaldības reforma: »Lai zemneekus peelaistu — viņš saka — arī tādos eestādījumos, kur teek apspreestas visa aprīnķa vaj guberņas vajadzības, kā aprīnķa vaj guberņas zemstu saimās vaj lantagos . . . jo caur tādu vispārīgu teesību peešķiršanu visām ļaužu šķīram tīktu pilnīgi iznīcinats tas naids,

¹⁾ K. Kundziņš — Aleksandrs Vebers. »Druva« 1912., 1913., 1914. g. g.

kas šimbrīžam vēl dažreiz parādas starp dažādām tautībām, kas mūsu miļo Baltiju apdzīvo . . . Es visādā vizē ceru, ka tad, kad mēs arī turpmāk tā kā līdz šim un vēl vairāk savos spriedumos izrādīsim saprātību un mērenību, un dzīvē saderību un saticību ar citeem šo gubernu eedzīvotajeem, mums pēc gara vaj īsa laika tiks peešķirtas pilnīgas valsts pilsoņu teesības¹⁾.

Šai pašā 1877. gada 7. aprīlī izdeva jauno Baltijas pilsētu likumu resp. 1870. gada Eekškreevijas pilsētu likumu ar visai neecīgām, veetejeem īpatnejeem apstākļeem peemērotām, pārgrozībam atteecināja uz Baltiju. Šis likums deva vēlešanas teesības viseem zinama leeluma nodokļa maksatajeem, kuŗus sadalīja trijās klasēs. Pēc 1866. gadā izsludinātās rūpneecības brīvības, kas stipri sašaurināja cunftu un ģildu teesības, jaunais Baltijas pilsētu likums bija otrs, kaut arī neleels solis uz preekšu latveešu pilsonisko teesību eekarošanā. Likums deva vēlešanas teesības gan tikai neleelai latveešu pilsoņu daļai, un pilsētu saimneecība, kā Rīgā, tā provincē, arī pēc jaunā likuma eevešanas (kas pastāveja 15 gadus) palika vācu rokās. Bet likumam bija leela nozīme Baltijas autonomās satversmes iznīcīnašanā un Baltijas sabeedrisko centeenu novirzīšanā uz Kreevijas pusi. Citos apstākļos tee varetu vērstees pret Baltijas satversmes feodalo saturu, bet viņas vēsturiski izveidojušās autonomās formas palīktu kā vērtīgs mantojums augošai latveešu nacionalai demokratījai, kuŗa stātos uz feodalās Baltijas muižneecības un vāceetības drupam. Jaunais pilsētu likums, turpretīm, deva stipru treeceenu autonomās Baltijas satversmes formai, bet pēc būtības un satura varu pilsētās atstāja agrako vācu patriceešu rokās. Rātes un ģildes veetu eeņēma pilsētas valde. Tas bija labs precedents Baltijas autonomijas tāļakai iznīcīnašanai.

Latvijas pilsonībai šis likums, turpretīm, deva leelas cerības un palāvību uz Kreevijas centralo valdību. »Jau-

1) »Baltijas Vēstneša« atreferejums № 8 — 1877. g.

nee pilsētas likumi,« saka A. Vebers Rigas Latvešu Beedribas svētkos, »vairoja saites, kas mūs ar kreevu valsti un tautu saveeno . . . tagad latveši palikuši par politisku partiju, kas prasa dalības pilsētas pārvaldē¹⁾.« Latveši redzeja, ka Baltijas feodalee mūri teek drupināti arī no āreenes. Tas deva mūsu pilsonibai vairak drosmes un izredzes uz ciņas panākumeem eekšzemē. Dzīvā peedališanās pirmās Rigas domes celšanā 1878. gada sākumā, to apstiprināja. Brīvprātigo liste 3. klasē — latvešu-kreevu un nedaudz liberalo vācu — dabuja tikai dažu simtu balsis mazak kā reakcionaro vācu liste. (1671 balss pret 1319 balsim). Latveši šeit mācījās izcīnit pirmās atklātās ciņas un vingrinajās organizacijā un disciplinā.

Latvju avižneeciba šai laikā peegreež leelu vērību jaunam pilsētas likumam un lauku pašvaldības reformai. Veenīgi sentimentali-patriotiskee raksti par turku-serbu (1876. g.) un turku-kreevu kaŗeem (1877.—78.) var ar teem sacenstees. Latvju avižneeciba zem kaŗa eespaيدا spēji attistas. 1877. gadā B. Dīriķis izdod pirmo latvešu deenas avizi »Rigas Lapa« Fr. Veinberga redakcijā. Fr. Veinbergs bija parādijis jau tad leelas politiķa un žurnalista dāvanas. Viņš agrak rediģēja paša izdoto vācu nedēļas avizi »Baltische Zeitung«, kuŗā atspēkoja veetejās vācu preses uzbrukumus latvju nacionaleem centeeneem. Bet leelako eevēribu viņš eeguva ar saveem eevadraksteem »Baltijas Vēstnesis« un pēc tam »Rigas Lapā.« Fr. Veinbergs veenmēr bijis noteikts un pats ar savu stingri izturetu pārleecibu līdz pat sava mūža galam. Noteikts līdz eeteepibai, viņš imponeja tai laikā, kad vēl neizveidotā sabeedriba mekleja kādu ceetaku pamatu. Fr. Veinbergs bija arī gudrakais un izveicigakais no visseem jauneem latvešu advokateem, kuŗi deva teesisku pretspēku veetejo likumu izskaidrošanā par labu latvešu zemneekeem. Kamēr vēl nebija latvešu advokati, neveens latveetis nevarēja ceret pee vācu advokateem atrast

1) »Baltijas Vēstnesis« № 9 — 1878.

kādu pateešu likuma aizstāvību. Labākā latveešu advokata slava arī darija zinamu eespaidu uz Fr. Veinberga politiskā darbnieka popularitātes augšanu. Viņa personība eņem redzamu veetu tautiskās kustības vēsturē, tāpat kā nākošā latvju sabeedriskās dzīves laikmetā. Fr. Veinberga raksti par Baltijas pašvaldības reformu ir skaidri un pārleecinoši, tos nereti pārdrukaja veetejā liberalā vācu prese, kuņas »brīvprātība« laikmeta maiņās augusi un kritusi kā barometrs.

Bez »Rigas Lapas« 1878. gada oktobrī sāka iznākt jauns Aleksandra Vebera izdots un vaditais nedēļas laikraksts »Balss«. Latvju avižneecība peedzīvoja savus zeedu laikus: B. Dīriķa un Fr. Veinberga »Rigas Lapa« un »Baltijas Vēstnesis«, A. Vebera »Balss« un Materu Jura »Baltijas Zemkopis« dedzigos Baltijas reformu jautajumos sacentās savā starpā un radija tautā teešam leelu ticību svarīgām reformam un pārmaiņam. Latvju avižu lasitaju skaitu »Baltijas Vēstnesis« 1878. gadā aprēķina ap 40,000, kamēr 1870. gadā to bija tikai 13,000. Lasitaju skaits ir nemitīgi audzis.

Gadu desmita beigās Baltijas pašvaldības reformu jautajumi sasneedza savu augstako pakāpi. Kā par brīnumu, reformu strāva bija aizsneegusi pat mūžīgi reakcionaro un konzervativo Baltijas vācu muižneecību. Līdz pašam pēdejam laikam muižneecība veenprātīgi turejās pee atziņas, ka Baltijā viss ir labākā kārtībā, un ka šeit nekādas reformas nav vajadzīgas. Šais sastingušos centenos muižneecicu pabalstija arī vācu pilsonība, atskaitot gadījumus, kad pilsonības intereses sadūrās ar muižneecības interesem. Visos pārejos jautajumos, kad Baltijas vāceetības privileģijas bija jaaizstāv pret augošo latveetības spēku, vāceeši veenprātīgi turejās kopā.

Pārrunajamā laikmetā tomēr muižneecībā radās arī citi virzeeni. Bez reakcionareem, kuři bija pret katru pašvaldības reformu, viņā radās reformu peekriteji. Tee sadalijās divās grupās, kas nodibinājās Baltijas landtagos. Pirmā, ar Kurzemes muižneecības preekšneeku grafu

Kaizerlingu preekšgalā, aizstāveja »divpalatu zistemu«, ja tā var izteikties. Viņš prasīja zemstes eevēšanu vismaz Kurzemē. Zemstei būtu dodamas saimnieciska rakstura kompetences, līdzīgas Eekškreerijas zemstei. Bet landtaga politiskās teesības, kādas nebija kreevu zemstem, paturetu joprojam landtags. Otra grupa (E. v. Oettingens, Tiezenhauzens, v. Menzenkampfs) eeteica reformet pastāvošo landtagu, papildinot to ar pilsētu un zemneeku pārstāvjeem. 1878. gadā viņi eesneedza Vidzemes landtagam aprīnka pašvaldības reformas projektu. Kaizerlinga, tāpat kā otru, reformu preekšlikumus landtagi atraidīja vaj noguldīja komisijās. Reformu mēģinājumi tomēr neaprīma. Aprīnka pašvaldības reformu eesneedzeji — landtaga locekļi, gadu vēlāk nodibināja Reformu partiju ar stingru disciplīnu un statuteem. Viņas programā eetilpa: 1) Baltijas autonomijas aizstāvēšana viseem līdzekļeem, 2) Pašvaldības reformu jaeesneedz pašam landtagam, vaj arī iapeekrit centralās kreevu valdības projekteem, 3) izglītības un ekonomiskās dzīves enerģiska pabalstīšana, 4) valodas ziņā nelikt šķēršļus latveešu un īgauņu tautiskai kustībai, par cik tee paleek uzticīgi Baltijas interesem, 5) visām šķīram dot pašvaldības teesības baznīcas patriotatā un skolās, likuma pārgrozišanas iniciatīves teesības, amatu vīru vēlēšanas teesības, mātes valodas teesību nodrošīnašanu eestādēs, baznīcā un skolā.

Pēc šeem reformu eerosīnajumeem latvju presē un sabeedrībā izcēlās dzīvas debātes par veetejās pašvaldības jautajumeem. Šai gadījumā domas dalījās pat starp tautiskās kustības vadoņeem, kuŗi līdz tam neveenā svarīgākā jautajumā nešķēlās. Jautajumu nostādīja dilemas preekšā: par landtagu, vaj par zemsti jeb zemstību, kā tad teica. Princīpā pret demokratīzetu landtagu neveenam nebija ko eebilst. Jo landtagi, kā autonomās Baltijas eestādes, baudīja leelas politiskas teesības, kādu nebija kreevu zemstem. Vidzemes landtagam, peemēram, pēc Baltijas provinciālikumeem bija teesības spreest »par visu, kam ir sakars ar muižneecības teesībam, labumeem

un eestādem, vaj arī visu, kam ir sakars ar visas zemes labklājību.« Landtagu korbalsigee lēmumi eeguva likumigu spēku jau nākošā sēdē. Ari nekorbalsigee lēmumi, kas atteecas uz muižneecibas darišanam, eeguva likumigu spēku bez apstiprinašanas un tos tikai paziņoja valdibai »zinašanai.« Pārejos landtaga lēmumus apstiprināja veetejā augstakā administracija. Landtageem bija ārkārtīgi svarīga teesiba eecelt gandrīz visas atbildīgās amatu personas, kā landmaršalu un landratus, luterāņu baznīcas pārvaldi, visus teesnešus, policijas eeredņus, skolu kurasorus un pārziņus, skolu komisijas u. t. t. Atskaitot landmaršalu un landratus, kuņus apstiprināja gubernators, citi visi amata vīri nebija apstiprinami. Viseem teesnešiem un policisteem vajadzēja būt muižneekiem un tikai zemaakee eeredņi vareja būt no citām kārtam¹⁾. Bez tam landtageem bija arī likumdošanas iniciatives teesibas. Pats par sevi saprotams, ka demokratizets landtags bija daudz vēlamaks Baltijā par veetejo saimneecisko funkciju apjomā eerobezotām kreevu zemstiem. Reformu uz landtaga pamateem aizstāveja galvenām kārtām Fr. Veinbergs un viņa pusē stāveja visi latveešu un vācu reformisti. Veenīgi A. Vebers ar savu »Balss« un Materu Jura »Baltijas Zemkopis« aiz taktiskeem aprēķineem aizstāveja zemstu eevešanu Baltijā. Pēc centralās kreeu valdibas uzsāktā kara gājeena pret Baltijas autonomo satversmi resp. veetejām savadibam zemstu aizstāvji domāja, ka tai reformai būs visleelakee panākumi un peekrišana valdibas aprindās, kuņa neatšķirsees no Eekškreevijas pašvaldibas kārtibas, bet tuvinās Baltiju Kreevijai.

Jaunais pilsētas likums, kuņ eeeda »nemaz neprasot mūsu politiskām teesibam apdāvinatās ļaužu kārtas vaj viņas to grib vaj negrib«, landtaga likumdošanas iniciatives teesibu ignorešana no valdibas puses, publicejojot jauno zemneeku leetu pārsūdžibas kārtību, tāpat sagatavojamās meera un citu teesu reformas, pēc zemstu aiz-

¹⁾ M. Skujeneeks »Veetejā pašvaldiba Baltijā« 95, 96 lpp.

stāvju domam, norādot, ka nav cerības gaidīt pašvaldības reformu ārpus zemstu eevēšanas. Tāpat Vidzemes reformistu neveiksmes landtagā deva eemeslu A. Veberam »Balsī« aizstāvet zemstu eevēšanu Baltijā pēc grafa Kai-zerlinga projekta. Tas, pēc viņa domam, dotu zemnee-keem pašvaldības teesības saimneecības jautajumos, bet politiskās teesības atstātu ari uz preekšu landtagam, kas būtu mazaks ļaunums, kā šo teesību pilnīga iznīcinašana. Sevišķi tadēļ, ka landtags nevarētu šīs teesības izleetot pret zemstes resp. »apakšnama« gribu un tās pamazam pāreetu uz zemstes eestādem un līdz ar to uz visām ļaužu kārtam. Reformu partijas latveešu tautisko centeenu at-zišanu »Balss« apsveica »jo dārgaka par visām brīvībam un privileģijam ir latveešu tautai viņas tautība.«¹⁾

Landtaga aizstāvji (»Rigas Lapa«, »Baltijas Vēstnesis«, ari »Latveešu Avizes« un vācu liberalās avizes) aizrādija, ka Baltijas autonomās satversmes uzturēšanas labā jaaiz-stāv landtaga reforma. Visas reformas svarīgākā daļa, pēc »Baltijas Vēstneša« domam, esot landtaga politiskās tee-sības, kuņas trūkst kreevu zemstei, un kā šīs teesības glābt visai zemei. Vēlēšanas teesības viņš prasa netikveen latveešu gruntneeekeem, bet ari bezzemneeekeem.

Šais pāris reformu cerību gados (1877—1880) starp latveešeem un veetejeem vāceem nodibinajās reti pee-dzīvota saticība un meers. Vācu reformisti gribeja savos centeenos atbalstītees ari uz latveešeem un igauņeem, un tadēļ mekleja ar teem saprašanos. Latveešu tautiskās kustības vadoņu leelakā daļa savukārt ticeja vācu reformu peekriteju labeem nodomeem, un uz šeem pamateem mēģināja panākt saprašanos. Tā Krišjānis Kalniņš Rigas Latveešu Beedribas desmit gadu jubilejas svētkos 1878. gadā starp citu greezās pee klātesošeem vāceem un kreeveem, un izsacīja cerību, ka Rigas eedzīvotaji veens otram lab-prātīgi peesķīršot pilsoņu teesības. Tikai A. Vebers jau no paša sākuma skatījās ļoti skeptiski uz vācu reformistu

¹⁾ »Balss« № 55, 1879.

nodomeem un panākumeem. Viņš tos neuzņēma bez eerunam, bet uzstādīja noteiktas prasības: »Līdzīgas teesības preekš viseem ir mūsu prasība. Mēs nevaram apdraudzetees ne ar veenu pusreformu. Mēs prasam, lai pee mūsu zemes pašvaldības eestādījumu pārlabošanas zemneeku kārtai un pagasteem netiktu mazakas teesības dotas, kā tās, kuņas bauda zemneeku kārtā citās kreevu zemes gubernās. Mēs ceram, ka šis mūsu prasības paliks ari par visas lātveešu tautas programu. Un ja šis prasības peeņems reformas draugi Vidzemes saeimā par savas programmas pamatu, tad tik varesim runat no brīvprātīgas muižneeku partijas.«¹⁾

Tomēr ari tee, kas neticeja muižneeku reformas projektu panākumeem, vēl karstaki ticeja valdības zemstei un teesu reformai. Zem lēcošās Baltijas reformu cerību zvaigznes lātveešu tautiskā kustība noslēdz septiņdesmitos gadus — šo augstako vilni un cēlako ciņu periodu, kādu viņa sasneedza savā slavenā vēsturē.

V.

Astondesmito gadu sākumā Baltijas reformu ceretaji peedzīvoja smagus pārbaudījumus. Vidzemes un Kurzemes landtagos reformisti izkrita cauri, un apzinadamees savu nespēku izvest reformu, kas nodrošinātu muižneecības pārsvaru, tee atsacījās no saveem agrakeem liberaleem centeneem un peeveenojās reakcionareem, lai kopigeem spēkeem stātos pretim katram Baltijas pašvaldības reformas mēģinajumam. Uz isu laiku nodibinatās labās atteecības vācu un lātveešu starpā uzreiz atkal pārgāja nīknās ciņās. Lātveešu un vācu prese uzsāka no jauna asas polemikas un savstarpejus pārmetumus. Liberalos vācu avižu redaktorus atstādināja no amata, (Pecoidu no »Rigasche Zeitung«) vaj viņu varu aprobežoja. (E. v. Heikingu no »Zeitung f. Stadt u. Land«.) Tee lātveešu vadoņi, kuři līdz tam bij cerejuši uz landtaga demokratizešanu ar muižneecības reformu peekriteju palīdzību, bij rūgti mal-

¹ »Mūsu liberaļi« — »Balss« № 24, 1878.

dijušees un vairs nedriksteja i domat par landtagu. To-
teesu zemstes peekriteji ar šādu leetu gaitu dabuja
jaunus svarīgus argumentus savai politikai. Izsludinātā
meeru teesu eevešana Baltijā pavairoja viņu cerības.
Latveešu tautai un viņas vadoņem pēc muižnecības
reformu mēģinājumu izjukšanaš atlika ceret tikai uz valdību.
Tikai no kreevu valdības nākšot latveešu stāvokļa uzla-
bošana. Tāda bij vispārigā atziņa, kuŗai saknes steepjas
jau pašas tautiskās atmodas sākumā.

Kādas reformas gaidija un prasija no kreevu valdības
latveešu tautiskās kustības vadoņi astondesmito gadu sā-
kumā, redzams no igauņu deputācijas eesneeguma Alek-
sandram III. pēc Aleksandra II. nogalinašanas 1881. gadā.
Igauņu prasības atstāstija latveešu tautiskee laikraksti un
tām pilnīgā mērā peeveenojās, ta kā igauņu programa
uzskatama ari par latveešu programu. Vispāri, latveešu
tautiskās kustības vēsture gandrīz uz mata lidzinas igauņu
tautiskai kustībai, kuŗa tikai dažās leetās vareja uzrādīt
leelakus panākumus un par neleelu laiku sprīdi ātraku
gaitu, kā latvju nacionalā attīstība. Igaunijas vācu muiž-
necība un pilsonība bija (un vēl tagad ir) ekonomiski un
politiski vājaka par Latvijas vāceetību, un igauņem nācās
daudz veeglaki eekaŗot pilsētu pašvaldības kā latveešiem.
Igauņi guva ātrakus un leelakus panākumus augstakās
mācības eestādes (Aleksandra skolas) nodibinašanā un
viņiem iznāca vairak grāmatu kā latveešiem. Viņi bija
ari karstaki nacionalisti un patrioti. Bet skolas, avižnee-
cība, beedribu dzīve un politiskā veenprātība bija augstak
attīstītas latveešiem.

Igauņu prasības izteica 9 punkti: Lai valdība no-
teiķtu cenu zemneekem pārdodamai zemei un caurskatītu
zemneeku pirkšanas līgumus, valsts un pašvaldības nastu
veenlidzīga sadališana starp muižam un pagasteem, zem-
neeku teesību eevērošanu zemstī eevedot Baltijā, patro-
nata atcelšana, tautskolu, teesu un policiju reformas, Bal-
tijas administratīva pārdališana divās gubernās, igauņu un
latveešu daļās. Šim prasībam peeveenodamees latveešū

vadoņi pārrunajamā laikmetā uzstādīja vēl veenu otru prasību, kuŗas saņēmot kopā formulējamas šādi: Zemneeku un pārejo teesu reforma. Lauku policijas reforma. Zemes pašvaldības reforma jeb zemstes eevēšana¹⁾. Latveešu peelaišana augstakos zemes amatos. Nacionalo un kārtu preekšrocību atcelšana. Latveešu valodas katedra dibinašana Terbatas univerzitatē²⁾. Univerzitates latveešiem neesot eespējamas dēļ latveešu mazā skaita. Bet visas skolu eestādes, kas zemakas par univerzitatem un augstskolam ir latveešiem derīgas un panākamas kaut ar ne isā laika sprīdi³⁾.

Latveešu elementarskolas pilsētās, latveešu valodas teesību eevērošanu draudzes skolās un latveešu aprinķu skolas⁴⁾. Skolu atsvabinašana no baznīcas uzraudzības un nodošanu »apgaismošanas ministrijas ziņā neveen augstako, bet ari tuvako uzraudzību pār mūsu laukskolam«. Agrarjautajumā: privatmuižu zemneeku ceematu lētaku pārdošanu, teesības latveešu gruntneekem uz savas zemes būvet sudmalas un citas rūpneecības un tirdzneecības eestādes, medišanas un citas saimneekošanas teesību noleegšanu muižneekem uz zemneeku zemes, celu klaušu taisnīga sadališana starp zemneekem un muižam⁵⁾.

Reakcijas vilnis, kas gāja pār Kreeviju pēc Aleksandra II. nogalinašanas, aizķēra ari Baltiju. Igaunū prasības, saprotams, palika neevērotas un tās tikai paasināja latveešu-vācu un vācu-igauņu atteecībās. Baltijas un Kreevijas vācu prese uzbruka un denunceja tautisko kustību. Viņas vadoņus un beedribas tās izkleedza par socialdemokratu un nihilistu perekļeem. Dedzinašanas, kas beeži notika gan vasaras sausā laika dēļ, gan ļaundaru

1) »Baltijas Vēstnesis« Nr. 172 — 1881.

2) »Baltijas Vēstnesis« Nr. 71 — 1882.

3) »Par latveešu valodas teesībam« — »Baltijas Vēstnesis« Nr. 280 — 1882.

4) »Baltijas Vēstnesis« Nr. 208 — 1880.

5) »Baltijas Vēstnesis« Nr. 186 — 1881 un Nr. 86 — 1882.

aizdedzinatas, viņas peerakstija latveešu un igauņu nacionalistu darbeem. Vācu kara gājeena nolūks bija dabut valdību savā pusē, un represiju ceļā apspeest katru reformas un nacionalo kustību. Jaunlatveešu denuncēšanā redzamu veetu, kā veenadi, ari šoreiz eeņēma mācitaji. Vāci šai ziņā tik tāļu aizrāvās, ka radās pret to opozicija viņu pašu vidū. Jo iztēlojot Baltijas apstākļus tik drūmās krāsās valdība varetu sākt šaubitees par veetejās kārtības leetderību.

Bagatīgās dāvanas, kuņas mācitaji savāca Samaras vācu kolonisteem, viņi saprata kā mācitaju leelo eespaidu tautā, un it kā tautiskeem vadoņeem nebūtu peekrišanas. Bez tam vēl Bertramū Karlis paziņoja vācu avizē, ka Pārdaugavas latveeši atšķeļotees no Rigas Latveešu Beedribas un dzīvošot ar vāceem saticigi. Dibinotees uz šeem elementeem: mācitajeem, kārkļu vāceem un pārvācoteem latveešeem un »Latveešu Avizem«, vāci cereja saorganizet kādu pretpēku pret nacionalisteem. Tas, zinams, viņeem neizdevās un plaissa abu tautu starpā palika tikai leelaka.

Tautiskā kustiba dabuja jaunu saviļņojumu II. vispārīgos latveešu dzeesmu svētkos, kas notika no 29. jūnija līdz 2. jūlijam 1880. g. Viņos ņēma dalību 70 kori ar 1653 dzeedatajeem un uz teem gatavojās gandrīz divus gadus, preteji pirmeeem dzeesmu svētkeem, kuņus sasteidza ļoti ātri. Otree vispārīgee latveešu dzeesmu svētki atšķirās no pirmeeem svētkeem ar savu dalībneeku garigo noskaņu, ar viņu masu psiholoģiju. Svētku garīgais vadonis šoreiz bija Krišjānis Kalniņš un viņa autoritate bija svētku dalībneekos un tautā sevišķi leela. To nevarēja mazinat pat konflikts dzeesmu svētku komitejā ar Materu Juri, kuņu izslēdza no Rigas Latveešu Beedribas un svētku komitejas, un kuņš pēc tam savā »Baltijas Zemkopī« stipri aģiteja pret Krišjāni Kalniņu un citeem Rigas Latveešu Beedribas vadoņeem. Bet svētku veesu prāti bija aizņemti citām leetam. Galveno uzmanību saistija tautiskee dzeeneeki un pseidodzejneeki. Tee svētkos bija saradušeas

visai leelā pulkā un savās dzejās apdzedēja tautas itkā slaveno vēsturi, viņas varoņus, deevus, deevu dēlus un meitas. Svētkos peedaliņās ari veens no šis tautiskās dzejas nodibinatajeem Andrejs Pumpurs; viņa beedrs Auseklis-Krogzemju Mikus nomira gadu eepreekš, 6. februari 1879. gadā. Svētkos tomēr atskaneja Ausekļa »Trimpula«, un viņa dzejiskās fantazijas raditeem deeveem, kuņeem bija maz sakaru ar pateeseem latveešu senatnes deeveem, starp svētku veeseem netrūka peelūdzeju.

Tautiskās dzejas sākums meklejams ap 1869. gadu, kad »Baltijas Vēstneša« pirmos gados zem šifras —rs parādijās dzejoļi, kas vērsa uz sevi vispāreju uzmanību un driz veen palika par popularakām dzeesmam tautā. Tee bija A. Pumpura dzejoļi. 1873. gadā iznāca ari pirmais Ausekļa dzejoļu krājums »Dzejas no Ausekļa«. Pumpura un Ausekļa dzeja eekaņoja tautas zimpatijas neveen ar dzejas tautas dzeesmu formu, bet tāpat ar viņas saturu. Lai tautu garīgi modinatu, vajadzeja neveen apdzedat viņas septiņi simts gadu verdzību un grūto tagadni, bet rādīt ari gaišakus tēlus. Un tos mūsu tautiskās dzejas nodibinataji atrada sirmā senatnē, kad latveešu tauta vēl bija brīva, kad viņai bija savi varoņi un deevi. Mitoloģija bija latvju tautas veenīgais kopejais īpašums, tadēļ ari Auseklis ņēma to par savas dzejas pamatu. Sākās pagātnes, seno tikumu, dzeesmu, varoņu un deevu kults. Kritiskas un ziniskas mērauklas latveešu vēstures un mitoloģijas pētišanā vēl nebija, un dzejneekeem savos darbos ari nebija no leela svāra, vaj tee ir isti vēstures varoņi un deevi, vaj tikai mākslineeka fantazijas augļi. Bet kultureli nenogatavojusees sabeedribā šis pagātnes romantisms eeguva leelaku svāru, viņa izsauktee varoņi un deevi dabuja tautas vēsturisko varoņu teesibas. Tomēr tautiskā dzejā bija neveen viltus senatnes romantisms, bet ari tagadnes nacionalā aktivitāte. Tas sevišķi sakams par Ausekļa dzeju, kuņā ir visi mūsu tautiskās atmodas ideāli dzejas formā, pee tam nereti daudz pilnīgākā un skaidrakā izteiksmē, kā dažu šī laikmeta sabeedrisko darbīneeku

rakstos Šīs dzejas eespaids uz talaika paaudzi tadēļ bija ļoti leels, jo viņā leela dzejas vērtība saveenojās ar nacionaleem un etiskeem idealeem. Pumpurs un Auseklis radija veselu tautisku »dzejneeku« paaudzi, kuŗa tad ari tik kuplā skaitā bija eeradusees uz II. vispārigeem dzeesmu svētkem un šai garā noskaņoja visu svētku sabeedribu.

Āreji leeliski izdevušeēs dzeesmu svētki leecinaja par tautas zimpatijam uz Rigas Latveešu Beedribu un rādija latveešu tautiskās partijas eespaidu. Vācu prese rakstija par šeem svētkem atturigi, kreevu — atzinigi. Šai pašā laikā sarikotee vācu dzeesmu svētki neizdevās. Svētku goda meelastā Krišjānis Kalniņš uzsvēra tautiskās pretešķības, kas vēl pastāvot starp latveešu un vācu tautam, un kuŗas tas labprāt vēleto redzet pazūdam »uz politisku teesibu veenādības un savstarpigas ceenišanas pamata, lai reiz kaut ar pēc daudz gadeem varetu svinet istus Baltijas dzeedašanas svētkus.«¹⁾

Aiz šeem K. Kalniņa vārdeem neslēpās izredzes uz latveešu un vācu saprašanās eespējamību. Taisni otradi — kaŗš starp latveešeem un vāceem gāja atkal pilnā spēkā. Ari mācitaji nepalika vāceem pakaļ, bet pārgāja izšķirošā uzbrukumā pret »tautiskās partijas galvam« — (A. Bilensteina vārdi) Krišjāni Kalniņu, B. Diriķi un A. Veberu. Pret viņeem visu laiku uzstājās »Latveešu Avizes«, bet viņu izdeveja, Latveešu Literariskā Beedriba 1881. g. sapulcē izslēdza tos no beedribas.

Latveešu Literarisko jeb Latveešu Draugu Beedribu nodibinaja mācitaji pēc dzimtbūšanas atcelšanas 1824. g. Viņa stādija sev par mērķi latveešu rakstneecības izkopšanu. Ta darbojās ar panākumeem, nodibinaja latvju valodas zinatni un izdeva vērtigus rakstus par mūsu rakstneecības un vēstures jautajumeem. Sevišķi ar Bilensteina zinatniskeem darbeem un viņa preekšneecības laikā Latveešu Draugu Beedriba sasneedza augstu stāvokli. Beedribā eestājās jaunā latveešu inteligence, kas pulcejās

¹⁾ »Rigas Lapa« Nr. 146 — 1880.

ap Rīgas Latvešu Beedribu, un kuŗa būdama pretejos politiskos un nacionalos uzskatos, tomēr atrada par eespējamu darbotees kopā latvešu valodas un rakstneecības laukā. Kad »Mājas Veesī« sāka izteiktees jaunee tautiskee centeeni, tad Latvešu Draugu Beedriba sāka apkaŗot viņu politisko virzeenu un atsvešinajās no sava teešā uzdevuma. Ne velti J. Neikens 1865. gadā žēlojās, ka beedriba nerīkojotees bezpartejiski, bet noslidot Baltijas vācu politikas kalpībā, veenpusīgi slavedama tikai savas »Latvešu Avizes« un nosodidama preteja virzeena laikrakstus.

1881. gada sapulcē pārcirta mezglu, kas sarežģijās jau sen, un kuŗa dēļ jau Kronvaldam iznāca sadursme ar A. Bilensteinu. Šāda krasa sakaru pārtraukšana tomēr nebija patikama leelakai daļai abos pretineeku pulkos. Apmeerināti bija veenīgi konzekventakee un nepeekāpigakee. Pēc Kalniņa, Dīriķa un Vebera izslēgšanas polemika starp »Balsi«, »Baltijas Vēstnesi«, no veenas puses, un »Latvešu Avizem«, no otras puses, peenēma vēl asaku veidu. Izslēgtos apsveica Kr. Valdemars no Maskavas un Peterburgas latvešu studenti.

1881. gada beigās un nākošā gada sākumā latvešu un vācu atteecības paasināja Rīgas pilsētas domes otrās celšanas. Viņās latveši un kreevi atkal gāja kopā pret vāceem. Atzīmejams, ka vācu listē balotejās trīs latveši, starp kuŗeem arī bijušais Rīgas Latvešu Beedribas preekšneeks arhitekts J. Baumanis. Vēlešanās uzvareja vāci.

Latvešu avižneecībā šais gados noteek leelakas pārmaiņas. 1880. gada otrā pusē »Baltijas Vestnesis« saveenojās ar »Rīgas Lapu« un zem pirmā nosaukuma sāka iznākt kā deenas avize. Mācitāju »Latvešu tautas beedrs« apstājās 1881. gadā. Gadu vēlāk muižneecība Rīgā izdeva »Araju«, kas arī ilgi nedzīvoja. Leepajā tanī pašā gadā sāka iznākt tautisks laikraksts »Latveetis.«

Uz Baltijas muižneecības sūdzībam par latvešu beedribam un laikraksteem, kas sacēlot nemeeru zemē, valdība sūtīja leetu izmeklēšanai uz Rīgu sevišķu uzdevumu

eeredni panslavistu Mjasojedovu. Pēdeja is atrada daudzas leetas Baltijā tādā stāvoklī, kādā viņš Kreevijā nebija redzejis, un saņēma no veetejeem zemneekem daudz sūdzību pret muižneekem. Ar to kreevu valdībai bija dots eemesls izsludināt senatora Manaseina revīziju Baltijā. Ta sākās 1882. g. maija mēnesī un ilga līdz 1883. g. augustam.

Senatoru revīzijas notika ļoti retos un svarīgos gadījumos. Tādēļ arī Manaseina revīzija uztrauca visas Baltijas tautas un kārtas. Vāceši citādi nevareja saprast revīzijas eecelšanu, kā neuzticības izteikšanu zemes valdnecei — muižneecībai, un bija ar to sevišķi neapmierināta, lai gan vācu avīzes nevareja nekā cita rakstīt, kā veenīgi apsveikt šo revīziju. Kreevi no Manaseina revīzijas gaidīja Baltijas autonomās satversmes iznīcināšanu un zemes pilnīgu pārkreevošanu, neatsājot veetejeem »inorodceem« pat ticības brīvību, viņu valodu un ortografiju. Bet latveši saņēma Manaseinu kā savu atpestītajū no muižneecības sloga un varmācībam. Kreevisku reformu ceretāji gaidīja no Manaseina revīzijas nepeeceesāmās reformas. Dažas zīmes, viņeem likās, uz tam jau rādīja. Manaseina eeredņos, peemēram, par tulku bija peeņemts Stērstu Andrejs; jauneeceltais Vidzemes prokurors augšā minetais Mjasojedovs bija Krišjāņa Kalniņa studiju beedrs no Maskavas unīverzītates; bet Fr. Veīnbergs bija Vidzemes gubernatora kancelejas sekretars. Ari Krišjānis Valdemars bija personīgi pazīstams Manaseīnam, un pirms viņa aizbraukšanas uz Baltiju to Peterpīli personīgi informēja par veetejeem apstākļeem. Tāpat ar profesora Kēlera starpneecību Kr. Valdemars vairak reizes peesūtījis Manaseina informēšanai rakstus par Baltiju. Kr. Valdemaram, vispāri, leeli nopelni pee Manaseina revīzijas. Tāpat arī Fr. Brīvzemneekam¹⁾.

Latveešu reformu prasības eesneedza plašā ziņojumā Manaseīnam Rīgas Latveešu Beedribas preešneeks Kr.

¹⁾ A. Bandrevičs »Kr. Valdemars un Manaseina revīzija Baltijā.«
»Latvijas Vēstnesis« Nr. 18—1920.

Kalniņš, Fr. Grosvalds un citi beedribas darbineeki. Tās bija sekošas :

Agrarpolitikā: Vēl nepārdotā zemneeku zeme jāpārdod uz tādeem pat noteikumeem, uz kādeem pārdod zemneeku zemi Eekškreevijas gubernās t. i. ja nav notikusi labprātīga veenošanās starp pārdeveju-muižneeku un pirceju-zemneeku, tad pārdošanu izdara pēc valsts ceestādes novērtējuma. Tam nolūkam nodibinamas divas komisijas, veena Baltijas latveešu, otra igauņu daļā. Tām pašām komisijām peesķirama teesiba normet vēl nepārdoto zemes gabalu nomu. Līdz ar to vajadzētu apturet jaunu zemneeku zemes pirkšanas līgumu slēgšanu un apstiprinašanu, atļaujot pircejam pēc neapstiprinātā pirkšanas līguma censtees, lai pirkšanas cenas normetu valsts komisija. Nomneekam dodama teesiba peeprasit pārdot viņam nomajamo gabalu. Ja neatzitu par vēlamu peespeestu zemneeku zemes pārdošanu pēc novērtēšanas cenas, brīvprātīgu pārdošanu varetu paātrināt nosakot termiņu, līdz kuŗam muižneekem zemneeku zeme jāizpārdod, peemetinot, ka pretejā gadījumā eesāksees peespeesta pārdošana pēc vērtēšanas cenas. Šo termiņu varetu noteikt uz peeceem gadeem. Līdz šim nenovērtetas muižneeku zemes aplikšanai nodevam un nodokļeem, sevišķi meži, novērtējami un apleekami nodokļeem. Muižneeku zemju privileģijas atceļamas un pagasteem starp citu peesķirama teesiba atvērt krogus. Ceļu klausas, tāpat kā visas citas, izdalamas uz muižneeku un zemneeku zemem, Vidzemē pēc dāldereem, Kurzemē pēc zemes platības. Zemneeku zemes pirkšanas līgumi revidejami un visi nelikumīgie un sabeedribas interesēm kaitīgie noteikumi atceļami. Zemneeku zemes gabalu ipašneekem, kas tos eeguvuši pēdejos desmit gados, dodama teesiba greestees pee minētās valsts komisijas ar lūgumu novērtēt zemes gabalu un ja izrādītos, ka muižneeka noteiktā pārdošanas cena pārāk augsta, tad tā jāpazemina līdz komisijas noteiktai normai. Šī teesiba dodama zemes gabala tagadejam ipašniekam

neatkarīgi no tā, vai viņš pircis teesi no muižneeka, vai no personas, kas pirkusi no muižneeka, un kuŗai ir teesiba peeprasit reviziju. Teesiba peeprasit pirkšanas maksas pazeminajumu dodama veenreizeja un atteikšanās no tās nav peelaižama. Jaizdod sevišķs likums par muižneeku un citu eespējamo pretendentu atlidzibu. Pēc zemstu eevešanas ar valdības palidzibu janodibina zemes banka aizdevumu izsneegšanai pret zemneeku zemi tādā apmērā, lai zemneeki-īpašneeki būtu spējīgi nomaksat muižneeku bankas ķilu zīmes un vēl muižneekam nedzēsto pirkšanas zumu, paleekot parādā veenīgi zemstes zemes bankai. Jaatļauj dibinat projekteto latveešu banku Rigā.

Skolas un baznīca. Mācības visās lauku skolās, kā pagasta, tā draudzes un visos skolotāju zeminaros, izņemot Baltijas zeminaru Rigā, japasneedz latveešu vaj igauņu valodās, bet ne vācu valodā. Tāpat latveešu vaj igauņu valodās japasneedz mācības visās pilsētu skolās, kuŗas apmeklē latveešu vaj igauņu bērni. Aprīņa skolās eevedama mācību pasneegšana latveešu vaj igauņu valodās (vācu valodas veetā) vaj ari dibinamas latveešu un vācu aprīņa skolas. Katrā ziņā jauzlabo kreevu valodas pasneegšana, samazinot vācu valodas stundu skaitu. Skolotāju zeminaru un tautas skolu pārziņu un pārraudzibu par skolotāju eecelšanu un atļaišanu izņemot no mācītāju kompetences nodot zemstes eestādem, kuŗas projektē eevest, ar to noteikumu, ka mācītajeem katrā ziņā atstājama uzraudziba par ticības mācības pasneegšanu; zemstes eecelameem skolu pārziņeem jābūt padoteem izglītības ministrijai, pee kam lidz zemstu eevešanai, pēc tagad pastāvošo guberņu skolu komiteju likvidācijas, uzraudziba par skolām pagaidam uzdodama gubernatoram, vaj speciali šim nolūkam no valdības eecelāmām skolu komitejam. Baltijas ģimnazijās nepeeceesami jaeeved latveešu vaj igauņu valodas pasneegšana, bet Terbatas univerzitatē janodibina latveešu un igauņu valodu katedri. Jaatceļ patronata teesības. Kurzemē jaeecel konventi ne tikai no muižneekeem, bet no visu draudžu locekļu pār-

stāvjiem. Visos Vidzemes un Kurzemes konventos veetas sadalāmas tā, lai no katras muižas (muiža kopā ar pagastu) iznāktu peecas balsis, no kužām veena balss dodama muižneekam, divas dodamas māju saimneeku pārstāvjiem un divas pagasta bezzemneekem. Saimneeku pārstāvji vēlami saimneeku sapulcē no viņu vidus, bezzemneeku pārstāvji savā sapulcē vaj no viņu pašu, vaj no tās draudzes saimneeku vidus. Teem pagasteem, kas saveenoti no vairakeem, jādod balsis pēc agrākā pagastu samēra. Kā saimneeku, tā bezzemneeku pārstāvji vēlami uz 3 gadeem. Visi baznicu konventi izvēl kā savu mācītāju, tā ari draudzes vecako, pēdejo uz 3 gadeem no sava vidus un izšķir visas baznicas un draudzes leetas. Visas leetas (mutiski un rakstiski) konventos vedamas, skatotees pēc apgabala, latveešu vaj igauņu valodā. Augstākās baznicu aizbildneecibas atceļamas, padodot konventus teeši guberņas valdei.

Pašvaldība. Baltijas guberņās ja eespējams drīzā laikā eevēdamas vispārejas zemstes eestādes. Visas landtagu sevišķās teesibas, izņemot specialās muižneecibas eekšējās darišanas, peesķiramas ari Baltijas zemstes sapulcem. Lai balsu teesibu Vidzemē starp muižneekem un zemneekem sadalitu saskaņā ar dālderu vērtību, bet Kurzemē pēc desetiņu skaita, pee kam kroņa muižas neskaititu. Vēletajeem dodamas teesibas izvēlet deputatus no viseem vēletāju slāņeem. Lai neatkarīgi no kreevu valodas zemstu sapulcēs atļautu tautību valodu leetošanu, bet darbvedības valodas izvēlēšanas teesibas peesķirtu sapulcei. Baltijas zemstes sapulcem atļaut izvēlet preekšsēdetajus no sava vidus. Zemneeku pašvaldības uzraudzišanas varas izvēlēšana jauzleek tām pašām sapulcem, kas vēlēs meertesnešus.

Zemneeku leetu komisijas pārveidojas tā, ka tajās muižneeku un pilsētu pārstāvju veetā eeeetu zemstes pārstāvji. Līdz zemstes eevēšanai esošās komitejas jaatlaiž un viņu pilnvaras janodod pagaidam guberņu valdem.

Uzraudzišanas varai atņemamas teesības arestet pagasta amata personas, vaj mazākais protesta gadījumā tamlīdzīgu soda lēmuma izpildīšana jaaptur līdz leetas izmeklēšanai. Citām varam aizleegt izdarīt administratīvu pagasta amata personu sodīšanu. Baltijas gubernu pilsētu vēlēšanas sistēmas pārveidošana: lai vēletaji nedalītos pēc šķīram, bet visi būtu pilnteesīgi; leelās pilsētas var sadalīt rajonos. Ja augšā mineto vēlēšanas sistēmas maiņu nevarētu atzīt par peemērotu Baltijas gubernam, tad ta katrā ziņā eevedama Rigā.

Teesas un policija. Meerteesu eestādes eevedamas pēc eespējas visdrizakā laikā. Bez kavešanās uzsākama pilnas teesu reformas eevešana, un gadījumā, ja valdiba atrod par vajadzīgu uzklaut Baltijas juristu domas, lai viņa peeaicina ne tikai vācu veen, bet ari Baltijas latveešu juristus. Lai teesas palatas locekļu vairakumu, tāpat ari prokurora veetas vispārigās teesās un meerteesās, eeņemtu kreevu juristi. Baltijā dibinamas divas teesu palatas, veenu latveešu un otru igauņu apdzivotai daļai. Lai izslēgtu meesas sodu no soda apmēreem, kuŗus uzleek Baltijas teesu eestādes. Valodas jautajums vispārigās teesu eestādēs izšķīrams uz ta paša pamata, kā meerteesās. Lai zvērinato advokatu padomes Baltijā nenodibina, jo vairak tadēļ, ka viņu kompetence uzleekama teesu palatam, kā tas jau paredzets 1864. gadā teesu likumos. Aprīņķa policijas amata personas izvēlamas no tās pašas sapulces, kas vēlē meerteesu. Muižas policiju atlaišana un tās peenākumi uzleekami pagasta policijai, pee kam pēdejā pastiprinama, peņemot katrā pagastā pastāvīgu pagasta vecakam padotu policijas eeredni. Aprīņķu policijas darbvediba vedama veetejās tautības valodā — latveešu vaj igauņu.

Jaunā Baltijas sadališana. Baltija dalama divās daļās sekošā kārtā: Vidzemes zeemeļu daļu (Pernavas, Vilandes, Veravas un Terbatas aprīņķus kopā ar Sāmu un citām saļam, kuŗas apdzīvo igauņi) peeveenot Igaunijai, bet tās deenviddaļu (Rigas, Valmeeras, Cēsu

un Valkas apriņķus) pēveenot Kurzemei. Tādā kārtā rastos divas guberņas ar guberņas pilsētām Rīgu un Reveli. Tās varetu uzglabāt savus nosaukumus, vaj tās tad sauktu par Reveles un Rīgas guberņām¹⁾.

Smago agrarapstākļu nomākti zemneeki eesneedza Manaseinam pāri par 20,000 lūgumu.¹⁾ Saviļņojums zemneekos ar Manaseina revīzijas eecelšanu bija ļoti leels. To izleetoja daži nozeedzīgi elementi un izsauca leelakas nekārtības. Kā pilsētās tā uz laukeem leelos apmēros notika dedzinašanas. Nodega arī Rīgas pilsētas vācu teatrs un atklāja uguns peelikšanas mēģinājumus pagaidu teatra būvēs Rīgā un Jelgavā. Veravas apriņķī sacēlās zemneeki, lai atņemtu zemi muižneekiem un saimneekiem un to nodotu gājejiem. Izdarīja atentātu uz Rankas baronu Meijendorfu, un tamlīdzīgas nekārtības. Prāti daudz maz norima, kad Terbatā uzgāja kādu vācu korporācijas studentu, kuŗš bija uguni peelaidis vairak kā divdesmit veetās. Muižneecība nekārtības izskaidroja kā Manaseina revīzijas sekas, izleetoja savu leelo eespaidu Peterpils galma aprindās un aģiteja par revīzijas izbeigšanu. Uz laiku, tas likās, arī notiks un revīziju likvidēs. Bet pēc panslavistu laikrakstu uzstāšanās (Aksakova »Rusj«), ko pabalstīja jaunlatveeši, revīziju atkal turpināja un nobeidza. Viņš atstādināja no amateem Vidzemes guberņas prokuroru Kieteru un Cēsu un Valkas bruģu kungus. Manaseinu no Rīgas uz Peterpili izvadīja ar vēl neredzētu godu. Vēlak Manaseins eesneedza caram ziņojumu par Baltijas agrar, teesu, skolu u. t. t. stāvokli. Tam bija ļoti kļūmīgas sekas mūsu zemes tālākā attīstībā, kas veenlīdzīgi ķēra abas karotāju puses — latveešus un vācus. To izteica Mana-

¹⁾ »Vēsturiski dokumenti«. »Kulturas Vēstnesis« 1921. un 1922. g. g.

¹⁾ Beeži atkārtots nepateess pārmetums R. L. B. vadoņiem, it kā tee būtu ar šiem lūgumu rakstiem spekulējuši, izpildīdami tos par dārgu maksu. Kad šo apvainojumu pirmo reizi izteica Fr. Bergmaņa vadītā »Deenas Lapa«, »Baltijas Vēstnesis« to kategoriski noraidīja un prasīja, lai »D. L.« saucot šos advokātus vārdā. Pēdejā palika atbildi parādā. Šādu spekulāciju gan plaši peekopuši daudzee kaktu advokati laucineeku māju veetās.

seins savā atvadišanās runā »Uļeja« zālē sekošiem vārdeem: »Šini nomalē eesakņojas istas kreevu domas un jūtas, stipriņajas Kreevijas valsts principi un veetejo eedzīvotaju leelakā daļa . . . cenšas pilnīgi saveņotees un saaugt ar visu citu Kreevijas zemi.«

Manaseina revizija deva Baltijai leelas »reformas«, leelakas kā tās gaidija. Jau eepreekš eevadito Baltijas autonomās satversmes iznīcinašanu pēc Manaseina revizijas galīgi pabeidza un eesākās barbarisks Latvijas pārkreevošanas laikmets.

VI.

Centeeni iznīcinat Baltijas veetejo autonomiju — Landesstaatu un zemi pārkreevot Kreevijā pastāveja jau no seneem laikeem. Tā Katrina II. jau 1764. gadā rakstija slepenā ziņojumā kņazam Vjazemskam, ka »Mazkreevija, Vidzeme un Somija ir provinces, kuņas pārvaldamas uz konfirmetu privileģiju pamateem; šis privileģijas pārkāpt uz reizi būtu neizdevīgi, bet skaitit šis provinces par svešām un apeetees ar viņām kā tādām, būtu vairāk kā kļūda. Šis provinces vajaga novest līdz tam, lai tās pārkreevotu, un lai tās beigtu skatitees kā vilki mežā.« Bet autonomās Baltijas konstitucija, kuņa, kā visās nedemokratiskās valstīs, nodrošināja muižnecibai leelas zocialas un politiskas privileģijas, Kreevijai iznīcinat nenācās tik veegli. Baltijas muižnecibas eespaids Peterpils galma aprindās bija ļoti leels un viņai nebija grūti paralizet katru mēģinajumu, kas gāja uz Baltijas autonomijas iznīcinašanu un Baltijas muižnecibas privileģiju aizskāršanu. Baltijas vāceem nevajadzēja leelas varonibas aizstāvet Baltijas autonomo satversmi, jo ta nodrošināja viņeem visu varu zemē, un vēl 19. gadu simtenī deva muižneebibai tādas teesibas resp. privileģijas, kādas nebaudija nevecna cita kārtā Vakareiropā un Kreevijā. Tadēļ vāci visu laiku neveen ceesi stāveja par Baltijas autonomo satversmi, bet šās teesibas centās vēl paplašinat. Tā starp citu viņi prasija, lai Baltija būtu atkarīga veenīgi no kreevu cara, lai citām kreevu valdības eestādem nebūtu teesibas eejauktees

veetejās leetās, lai nodibinātu Baltijā sevišķu augstako teesas tribunālu u. t. t. Daudz grūtākā stāvoklī nonāca jaunā latvju inteliģence un pilsonība savas tautas atmodas laikā un visā tautiskās kustības vēsturē, kad aizstāvēt Baltijas autonomiju viņiem nozīmeja aizstāvēt Baltijas muižniecības privilēģijas. No šī traģiskā stāvokļa tos vareja izvest muižniecības peekāpība landtaga demokrātizešanas leetā. Latvešu tautiskās kustības vadoni peegreeza leelako vēribu katram brīvprātīgākam virzeenam muižniecībā, ceredami veetejās pašvaldības demokratizešanas ceļā pārvērst muižniecības privilēģijas par visas zemes eedzīvotāju teesibam. Viņi pilnīgi saprata ļaunumu, kas nāktu no Baltijas autonomijas iznīcinašanas. Bet vācu muižniecība nepeekāpās ne par soli latvešu tautas teesibam par labu un latvju vadoņem zuda visas cerības eegūt latvju tautai teesības, kuŗas Baltijas autonomā satversme nodrošināja muižniecībai. Tadēļ arī latvešu tauta un viņas vadoni neredzeja eemeslu aizstāvēt zemes satversmi, bet gaidīja savā šausmīgā stāvokļa atveeglošanu no vispārdemokratiskām reformām kreevu garā. Kad līdz ar latvju nacionalās kustības augšanu tai paraleli blakus gāja Baltijas autonomijas iznīcinašanas tendences no Kreevijas valdības, sabeedribas un preses pušem, kuŗas nogāja pat līdz zemes pilnīgai pārkreevošanai, tad slavo-fīli un pārkreevotāji ar dibinatām teesibām savā politikā vareja atbalstītees uz latvešu tautu un viņas inteliģenci, kas neaizstāveja zemes satversmi, bet stāveja par Baltijas »tuvinašanu Kreevijai«. Sī bija leelakā kļūda, kādu veen peelaida jaunā latvju inteliģence savā politikā, par ko tik pat vainīga Baltijas muižniecība un vāceetība ar savu stūrgalvīgo pretošanos reformām. Cīņa pret muižniecību jaunlatveešem izlikās grūtāka un ilgstošāka, un tee cereja ātrakus reformu panākumus eegūt no kreeveem, kaut arī tee būtu mazāki par mantojumu, ko pēc sekmīgas cīņas varetu saņemt no Baltijas muižniecības.

Baltijas pārkreevošanas domas pastāveja jau pirms latvju nacionalās atmodas. Tās izpaudās veetejā un gal-

vas pilsētu kreevu presē. Laikmetā, kad latvju tautas jautajums bija jautajums par to, vaj ta varēs uzturet savu nacionalo individualitati un eet kulturas tautu attistibas ceļu, jeb vaj viņu uzsūks citas leelakas tautas, kreevi pee-teica savas teesibas pārtautot latveesūs (un igauņūs) un negribeja atstāt tos vāceem. Lai to panāktu, vajadzeja laust Baltijas autonomo eekārtu un nostiprinat kreevu politisko, kulturelo un ekonomisko varu. Uz šeem pamateem jau sešdesmitos un septiņdesmitos gados norisinajās asas polemikas starp autonomās Baltijas ideologeem — veetejeem vāceem, no veenas puses, un kreevu nacionalisteem — slavofiļeem, no otras puses. Pirmo uzskatus drošsirdīgi un veikli izteica veetejā un ārzemes vācu presē profesors Širrens, Voldemars fon Bocks, Eckhards u. c., kreevu instinktus pēc Baltijas pirmee eekarseja Jurijs Samarins, Ivans Aksakovs, Leontjevs, Katkovs un citi slavofiļi. Baltijas jautajumu viņi pacēla kreevu preses, sabeedribas un valdibas aprindās ļoti redzamā stāvokli un tas vairs nenogāja no deenas kārtibas.

»Nav šaubu« — rakstija bij. Terbatas univerzitates profesors Širrens, »ka Kreevijas dabigās robežas ir Baltijas peekraste, bet tikpat nenoleedzami, ka valdošai rāsai nosprausta robeža pee Peipusa ezera; aiz šīs robežas tās kundziba pārvēršas verdzībā». . . Kreevus viņš uzlūkoja kā veesus Baltijā, kaut ari nelūgtus, kam šeit nav eedzimtibas saknes un kuņi tadēļ šeit var dzīvot, bet ne valdit.

Jurijs Samarins savās grāmatās¹⁾ uzsāka veselu kara gājeenu pret Baltijas valdošo eekārtu, viņas autonomām eestādem un ipatnibam ar nolūku tās pilnīgi iznicināt un galīgi nostiprināt kreevu varu Baltijas peekrastē. J. Samarins rakstija, ka Baltijas vāci zem nevainojamas segas izvilšot Kreevijai faktiski konstituciju un »veenā jaukā ritā uzmodusēs Kreevija Vidzemes, Igaunijas un Kurzemes veetā eeraudzis nakti dzimušās Baltijas Somijas šūpuli«

1) Юрий Самаринъ «Окраины Россіи», Прага 1868.

(t. i. autonomu Baltiju). — Širrens savā atbildes brošūrā »Livländische Antwort« pilnīgi dibināti atbildeja, ka mums jau šāda konstitūcija ir un pee tam vēl vairākus gadu simteņus veca. »Ja« — teica viņš — »Vidzeme nav guberņa līdzīga citām, bet atsevišķa province, un jau pusotra gadu simteņus atpakaļ Peteris I. peeveenoja savai valstij ne ko citu, kā taisni to, ar ko jūs tagad mūs baidat kā ar nākotnes rēgu, proti — Baltijas Somiju«¹⁾). Kreevu uzbrukumi Vidzemes autonomijai esot veenīgi zema cilts instinkta izsaukti, jo kreeveem nav ne vēsturiskas pagātnes, nedz nākotnes, tee dzīvo itkā ārpus vēstures un nav spējīgi nodibinat nekā paleekoša. Viņeem nav izturības un ticības sev, tas ir, tās leetas, bez kurām neveena tauta nevar pār otru valdit. Širrenam savukārt atbildeja Samarins (1870. g.) un tā polemika gāja tālak.

Baltijas vācu ideologi saprata, ka viņeem neizdosees uzturet zemes autonomiju un līdz ar to savu valdošo stāvokli bez latveešu un igauņu atbalsta; bija skaidrs, ka veenīgi demokratizejot Baltijas satversmi un peelaižot latvju un igauņu aprindas zemes pārvaldē varēs noturetees pretim kreevu uzbrukumam. Tadēļ viņi vārdos deva ari latveešeem cerības nākotnē eegūt tās politiskās teesības, kuņas tad bija vācu privileģija. »No mazām privileģijām atteiktees«, rakstija Širrens, »bet galvenās un pamata pakāpeniski peeškirt viseem veetejeem eedzīvotajeem. Pilsētu privileģētās korporācijas pārvērtisees pilsētu sabiedrībās, bruņneeciba vairs nenoslēgsees, bet uzņems savā vidū nematrikuleto zemes īpašneeku grupu, augstakās un videjās kārtas savstarpeji tuvosees un, beidzot, zemneeki, kuņas mēs eemācijam nostātees uz savām kājam, maz pamazam līdz ar savas eekonomiskās, politiskās un tikumiskās attistības augšanu pacelsees arveen augstak no draudzem caur aprinķeem un eegūs vispārejās teesības. Tādā ceļā autonomija, kuņu izleetoja kārtas, bet kas nebija peeškirta visai zemei visumā, nemanot paliks par

¹⁾ »Livländische Antwort an Juri Samarin« — 115 lpp.

provinces īpašumu, tas ir, no sabeedriskās teesības ta pārvērtisees politiskā.¹⁾

Citi vācu separatisti gāja tālak par Širrenu. Tā J. fon Zieverss ārzemju presē prasija personaluniju ar Kreeviju, bet V. fon Bocks propagandeja pat Baltijas valsts pilnīgu neatkarību gadījumā, ja Kreeviju eerautu starptautiskā konfliktā. Ja labi domatam Širrena projektam būtu peekritusi Baltijas vācu sabeedriba, un ja viņa to pateesi censtos dzīvē realizet, tad latveešu un igauņu sabeedribas pabalstīta, viņa varbūt varetu Baltijas autonomiju glābt no kreevu uzbrukuma. Bet vācu muizneeciba bija šaursirdīga, ta neatteicās no savām privileģijām arī tad, kad bija jau skaidri redzams, ka līdz ar tām zudīs svarīgās zemes teesības. Širrena Baltijas autonomās satversmes teesību varonīgā aizstāvešana bija sešdesmito gadu baltu separatisma gulbja dzeesma. Pēc tam arī Baltijas vāci pazemīgi nolēca savas galvas kreevu birokratijas preekšā un vairs neaizstāveja zemes teesību formu, bet centās uzturet savu agrako varu peemērojotees jauneem apstākļeem.

Ticības latvju tautas patstāvīgai attīstībai nebija ne kreeveem, nedz vāceem šai laikā. Jau 1864. gadā »Moskovskija Vedomosti« rakstīja: »ja jūs (vāci) turat par savu uzdevumu latveešus un igauņus pārvācot, tad mūsu uzdevums ir jūs kopā ar latveešeem un igauņeem — pārkreevot.« Un Kokorevs »Russkij Archiv'ā« 1888. gadā raksta, ka Aleksandra II. valdības sākumā toreizejais ministru prezidents grafs Bludovs sevišķā apspreedē eeteicis apspreest spaidu līdzekļus, kā Baltijas teesās un valdēs eevest kreevu valodu kā darišanas valodu. Kokorevs esot eeteicis ne spaidus, bet penzijas pēc 10 deenesta gadeem teem, kas triju gadu laikā eemācas kreevu valodu. Tāpat astondesmitos gados, kad jau bija sākusees mūsu zemes pārkreevošana, »Rigasche Zeitung« un »Rižskij Vestņiks« vēl polemizeja par to, vaj latveešeem jāpārvāco-

¹⁾ Turpat 186—188. lpp.

joteles, vaj japārkreevojoteles. Jautajums bija tikai, kādā kārtā latveešus pārtautot. Vieni eeteica meerigus kulturas līdzekļus, citi policejiskus spaidus. Pareizticības kustība, kuŗu četrdesmito gadu bada laikā izsauca kreevu garīdzneeciba un viņai palīdzīgās aprindas Vidzemē, bija veens no plašākā apmērā eesākteem mēģinajumeem latveešus pārkreevot. Vairak kā 100,000 latvju, ceredami uz solito zemi, pārgāja pareizticībā, bet zemi, sa-protams, neeguva. Pēc tam sākās uzbrukumi latveešu rakstibai, kuŗas veetā gribeja eevest kreevu burtus. Pirmos padomus šai virzeenā deva J. Sproģis Viļņā, kuŗš jau bija izdevis dažas latveešu grāmatas kreevu burteem, domatas galvenām kārtam leišeem un latgaleešeem. Vēlak to peesavināja Aleksandra ģimnazijas skolotājs Krauklis savā abecē latveešeem. Šis kreevu burtu drudzis pēc tam laiku pa laikam pacēlās, bet nekādus panākumus, par laimi, nevareja uzrādīt. Minetais Krauklis kopā ar vēl diveem pareizticigeem latveešu beedreem — Kaspāru Beezbārdi un Rīgas garīgā zeminara inspektoru M. Dresleri pirmee kreevu presē denunceja latveešu tautisko kustību, tāpat kā luterticigee mācitāji to darija vācu sabeedribā. J. Krauklis un K. Beezbārdis atbildot uz R. Tomsona runu Valmeerā par augstakas latveešu skolas dibinašanu paziņoja »Rižskij Vestņikā«¹⁾ »ne tik veen savu, bet arī savu līdztauteešu vārdā, ka latveešeem pirms vajagot savu tēvijas valodu — kreevu valodu eemācitees... «ka Rīgas Latveešu Beedribas inteliģence gribot latveešeem augstākās mācības pasneegt latveešu valodā un nevis kreevu vaj vācu valodā, un ar to gribot Kreevijā radīt jaunu kulturu un jaunu politisku spēku.« Krauklis bija pirmā gadā arī par rakstvedi Rīgas Latveešu Beedribā un pēc »Golos« korespondenta domam otru gadu vairs šai amatā neesot eevēlets tadē, ka avizēs uzstājees pret teem beedreem, kas latveešu tuvošanos kreeveem eeskatot par latveešu tautības apdraudešanu.

1) »Rižskij Vestņik« Nr. Nr. 57, 60 — 1869.

K. Beezbārda sirds bija nenoleedzami patriotiska, kā viņš to aplecinājis arī savā brošūrā »Der Sprach- und Bildungskampf in den Balt. Provinzen Russlands«, (Bautzen 1865.), bet viņam trūka tās politiskās tālredzības, kas peemita Valdemaram. Pēdejā kreevu orientācija ir dziļas, saimnieciski-zocīalas un politiski-diplomatiskas dabas, K. Beezbārda, turpretim, naivi-zemnieciska, patriarchāli-monarķistiska un tuvredzīgi sekla. Pareizticīgo latveešu politika jau mūsu nacionālās atmodas laikā izgāja uz latveetības noleegšanu un Baltijas autonomijas iznīcināšanu, ko izsaka arī K. Beezbārda 1863. gadā sastādītā latveešu adrese, kuŗu pasneedza kreevu caram: »Mūsu apgabala eestāžu dažādība,« sacīts tai, »atdala mūs no taveem īsteem pavalstneekem un leek mums to sāpīgi sajūst. Novērsi šos šķēršļus un ļauj mums saveenotees ar tavu leelo kreevu tautu veenā saimē«. Jaunlatveešu norobežošanās no šeem pārkreevotem elementem bija latvju dzīvības jautājums, jo i bez teem kreeviskā orientācija palika viņeem reprezenteta stiprā mērā. Ta parādijās neveen ilgās pēc reformētās Kreevijas idealizeteem apstākļeem, bet arī monarķistiskos uzskatos un kreeviski-patriotiskos jūsmojumos. Bet visus septiņdesmitos gadus jaunlatveeši godam notureja savu nacionālo karogu un prasības pēc latveešu valodas teesibam skolās un sabeedriskās eestādēs. Fronte, kuŗu tee stipru tureja pret vāceetību, novērsa viņu uzmanību no draudošām kreevu breesmam. Taisni apbrīnojama bij viņu neuzmanība pret kreeveem un viņu ticība, ka no austrumeem latvju tautai nedraudot nekādas breesmas.

Uz »Zeitung f. St. u. L.« aizrādījumu 1880. gadā, ka latveešeem draudot pārkreevošana vaj pārvācošana, »Baltijas Vēstnesis« atbild, ka latveešus šimbrīžam neveens nespeējot ne uz pārkreevošanu, nedz uz pārvācošanu. Viņeem esot atļauts attīstītees savā pašā tautiskā garā. Cik tāļu šī attīstība varešot eet, un vaj reiz atnākšot brīdis, kad latveešu tauta atradisees šais pārkreevošanas vaj pārvācošanas ceļa jūtīs, to tagad neveens eepreekš nevarot pateikt. Viņš un

K. Kalniņš neturot par vajadzīgu lauzīt galvas par to, kas tālā nākamībā varetu notikt. Tagadnes vajadzības, kuŗas tagad jaeevēro, prasot latveešu tautas kopšanu¹⁾. Tani pašā laikā »S. Peterburgskaja Gazeta« rakstija par latvju pārkreevošanu ar kreevu skolu palīdzību. Kamēr tautiskee laikraksti polemizeja ar vācu laikraksteem par katru sīkumu, tikmēr viņi atstāja pilnīgi meerā kreevu avizes, kuŗas uzbruka latveetibai. Tā ari šoreiz pret to asi uzstājās tikai »Latveešu Avizes« un peeņēma šai mācītajai avizei pat nepeemērotu revolucionaru toni: »Mēs preto-simees pārkreevošanai un savu tautību aizstāvesim!« — rakstija tās. Uz to »Baltijas Vēstnesis« atbild, ka nekādas pārkreevošanas breesmas latveešem vēl nedraudot, un kadēļ gan vajagot draudēt ar pretošanos, kad uzbrukums nav gaidams? Augstā valdība ar itneko neesot parādijusi nodomu atņemt latveešem viņu tautību, bet kas izplatot citadas ziņas, tas ļaudis viļot. »Bet ja »Latveešu Avizes« pateesi būtu ticejušas, ka valdība nodomajusi spert kādus soļus latveešu pārkreevošanai, tad viņu karstums šai leetā tomēr izrādas par drusku ērnotu. Šee soļi visadā vizē būtu gaidami tikai kādā tāļakā nākamībā un ari laikam nebūtu citadi, ka kreevu valodas stipraka mācišana. No tam redzams, ka latveešu tautības zaudešana caur pārkreevošanu būtu tik kāds no tāleenes draudošs liktenis.« Daudz tuvakas breesmas latveešem draudot no pārvācošanas, kuŗu jau tagad peekopjot skolās un eestādēs. »Baltijas vāceem, zinams, patikami, ja kāda latveešu avize strīdas ar kreevu laikrakstu, kad latveeši teek sakarseti pret kreevu tautību un valodu. Bet latveešu interesem tāda politika nav derīga.«²⁾ Strīdus pārkreevošanas leetā esot bez kāda eevērojama eemesla, lai tikai sarīditu latveešus un igauņus pret kreeveem. »Ticību un tautību aizstāvet, kad tām draud kādas no-

¹⁾ »Baltijas Vēstnesis« Nr. 152—1880.

²⁾ »Strīds par latveešu pārkreevošanu« »Baltijas Vēstnesis« Nr. Nr. 291, 292. — 1880.

peetnas breemas, mēs, («Balt. Vēstn.») nudeen, nebūsim pēdigee!»

Bet pārkreevošanas vilnis jau bija sācis veltees pār Baltiju un tas pārņēma visas sabeedriskās dzīves nozares: administraciju, skolas, teesas, policiju, pašvaldību un atklāto kultūras dzīvi. Astoņdesmito gadu sākumā eekšleetu ministrs sāka zistematiski eecelt vācu eeredņu veetā kreevu eeredņus, kuŗus tautiskā partija sanēma ar preeku, preteji igauņeem, kas uzstājās pret kreevu eeredņu sūtišanu uz Baltiju. Vidzemes gubernatora Uexküll-Güldenbanda veetā eecēla kreevu Ševiču (1882. g.) vēlāk Zinovjevu (1885.) Kurzemes gubernatora Lilienfelda veetā — bijušo Arhangeļskas gubernatoru Postšenko (1885.) Vidzemes guberņas prokurora veetu eeņēma pazīstamais slavofils Mjasojedovs.

Sevišķi nikna pārkreevošanas politika bija skolu leetās. No pamatskolas sākot un ar augstskolu beidzot jaunā kreevu birokratija apgreeza visu ačgārni, gandrīz pilnīgi satricinadama visu mūsu skolas zistemu un radidama vēl neredzētu lūzumu tautas izglītībā. Šo Baltijas skolu pārkreevošanu enerģiski eevadija mācības apgaba kurators Kapustins, viņa darbu turpināja ta pēcnācejs Lavrovskis. Terbatas vācu univerzitati pārvērta par kreevu univerzitati, visus slavenos profesorus, kas neprata kreeviski, padzina. Rīgas politechnikā pakāpeniski vajadzēja sākt lasit lekcijas kreevu valodā. Pirms noleedza vācu valodu kā mācības valodu valsts un komunalās vidusskolās, vēlāk arī privatās vidusskolās. Vāci uz šo soli atbildeja ar skolu slēgšanu. Kapustins izlaida cirkularu, kuŗā uzsvēra, ka skolu leetās viss palikšot kā agrak, tikai tautas skolu trešā nodaļā mācības japasneedzot kreevu valodā, izņemot ticības mācību, tēva valodu un baznīcas dzeedašanu. Pēdejos preekšmetus arī šai nodaļā mācišot tēvu valodā. Bet pilsētu skolās jau no paša sākuma pēc 1887. gada »pagaidu nosacijumeem« visus preekšmetus bija jamāca kreevu valodā. Kad skolotaji viņam aizrādijuši, ka tas nav eespējams, un arī viņš pats par to pārleecinajees,

šis latvju skolu pārkreevošanas pirmais celmlauzis teicis: »Jūsu pretošanās valdības nolūkeem nekā nelīdzēs: kaut arī veselas paaudzes eetu bojā, valdība no saveem nolūkeem neatkāpšes.« Lauku skolu pārkreevošanai Kapustins mēģināja izārdīt agrako skolu sistemu ar ministrijas skolu dibināšanu. Viņš personīgi iepazīs ar Kr. Valdemaru un pārlecināja viņu par ministrijas skolu derīgu, kadēļ arī Valdemars, dzīvodams svešumā un nepazīdams apstākļus, vairākos rakstos propagandēja ministrijas skolu dibināšanu. Tā vairākas pagasta skolas un veenu draudzes skolu pārvērta par ministrijas skolām, kuŗas nemaz nebija labākas par agrākām pagasta skolām. Ministrijas skolu dibināšana Latvijas vēlakeem pārkreevotajiem nebija vairs vajadzīga, jo Kapustina pēcnācejs Lavrovskis izveda pilnīgu latvju pagasta skolu pārkreevošanu, pēspēžot bērniem visus priekšmetus mācīt krievu valodā jau no pirmās zeemas. »Visaugstākā krievinājuma sadzīšanas laikā«, leecina Kaudzites Matiss, »pirmzemeņi jau ap zeemas vidu runāja arī savā starpā tikai krieviski un atbildeja krieviski, ja skolotājs viņiem ko vaicāja latviski.¹⁾ Skolotājus, kas neprata krieviski, atlaida no veetām. 1887. gadā Baltijas skolu uzraudzību atņēma veetejām pašvaldības eestādem — landtāģem un pilsētām un nodeva krievu valdības eeredņeem. Apriņķu skolu veetā ar 1885. gadu sāka dibināt pilsētas skolas ar krievu mācības valodu. Lavrovska likumprojektu — nodot mūsu skolas pilnīgi birokratijas rokās, izjauca 1905. g. revolūcija. Centigakee pārkreevotāji izstrādāja pat projektu: trīs ceturtdaļas no visiem latvju skolneekiem sūtīt uz Maskavas guberņu krievu ģimenēs, lai tee tur pilnīgi pārkreevotos, tai veetā šurp sūtīt krievu skolneekus latvju ģimenēs, lai arī pēdejās eemācitu krieviski. Šo projektu atzina tikai par neizpildamu! Plašos apmēros sarīkoja skolotāģem krievu valodas kursus; 1887. gadā šādus kursus grībeja

¹⁾ »Tautiskā laikmeta sākums« »Dzimtenes Vēstnesis« Nr. 40—1916.

sarikot Rīgas elementarskolu skolotājiem, bet uz vācu preekšlikuma, tos boikoteja. »Vēl valdībai būs deezgan pūliņu un rūpju, « naivi rakstīja »Deenas Lapa«, »kamēr valsts valoda nāks pilnā spēkā, ja paši Baltijas eedzīvotāji, latveeši un igauņi, sava paša labā tai nesteigsees palīgā.«¹⁾ Cēla jaunas kreevu pareizticīgo baznīcas, arī Rīgas katedrālī uz Esplanades laukuma un noleedza atkrišanu no pareizticības jauktu laulību bērneem un teem, kas pēdejos gadu desmitos bija tai pārgājuši.

1888. gadā eeeda kreevu policiju, gadu vēlāk apgabalu teesas. Teesneši jaunajās teesās pat nedriksteja prast veetejās valodas. Baltijas teesu pārkeevošanu vadīja bijušais senators — teesleetu ministrs Manaseins. Stingras represijas spēra pret teem pašvaldību darbinee-keem, kas pretojās pārkreevošanās politikai. Tā Rīgas pilsētas galvu R. Būngneru uz eekšleetu ministra preekš-likuma 1885. gadā visaugstākī atstādīnāja no amata un nodeva teesai par pretošanos kreevu valodas eeevešanai kara klausību darbvedībā un sarakstotees ar guberņas pārvaldi. Vidzemes hofteesa gan Būngneru 1888. gadā attaisnoja. Kara klausības komisijas preekšneeku Hilneru par pretošanos kreevu valodas eeevešanai atlaida no veetas. Tāds pats sods ķēra Reveles pilsētas galvu Creifenhagenu. Rīgas policijas valdē uz Vidzemes gubernatora pavēli 1885. gadā eeeda kreevu valodu, tāpat 1886. gada sākumā kreevu valodu eeeda arī uz Baltijas dzelzsceļeem. Rīgas pilsētas domē un valdē vācu valodas veetā eeeda kreevu valodu. Pilsētas galvam fon Oettingenam bija jābēg no represijām uz ārzemem. Apspeeda katru nacionalo un sabeedrisko dzīvi, noleedza preekšlasījumus, izrikojumus, bibliotekas un citus kulturelus pasākumus, kas kaut kādā veidā vareja veicināt nacionalās apziņas un kulturas attīstību. Spaidi bija tik leeli, ka deviņdesmitos gados radās pat tik fantastiskas idejas, kā Dr. K. Balozā projekts pārceļt latvju tautu uz dzīvi Brazīlijā!

¹⁾ »Deenas Lapa« Nr. 117 — 1889.

Šee bija draudoši mākoņi pee Latvijas debesim. Latveešu »draugi« labaki saprata viņu nozīmi un izteica bažas par latveešu tautas likteni. Uz to »Baltijas Vēstnesis« atbild: »Mums nav zināms, no kam cēlušās šīs rūpes par latveešu tautas pastāvešanu, un kadēļ tagad sāk runāt no breesmam, kas draudot latveešu tautai. Ja šo rūpju cēlonis ir gaidāmie pārgrozījumi no valdības sagatavotām reformām, tad mums jāsaprot, ka šīs rūpes pavisam bez pamata . . . Tee ļoti maz pazīst latveešu tautu, kas domā, ka viņas tautisko centēnu kopšana tik drīz apstāsees, vaj paliks vājaka¹⁾.

Pirmee valdības pārkreevošanas solī neradija ne mazākās neuzticības tautiskās partijas vadoņos pret valdību un Kreeviju. Jūsmošana par kreevu tautu, no kuņas latveeši tikai labu veen saņēmuši, turpinājās arī pārkreevošanas laikmetā. »Baltijas Vēstnesis« 1886. gadā eeteica Rīgas pilsētas domes celšanā atturetees no kopšanās ar valdības pretineeķem. Kreevu valoda ne tik veen kā nebaida viņu, bet ir pat vēlama, un laikraksts prasa draudžu skolu »reformu, kas dara eespējamu pilnigaku kreevu valodas eemācišanos«²⁾; par latveešu valodu vairs nerunā, jo »senak par visvairak vajadzīgo eeraudzija vācu valodu un tadēļ arī to mācīja mūsu tautas skolā; tagad turpretim atzīts, ka kreevu valodas prašana latveešeem daudz svarīgaka un vajadzīgaka, un tadēļ arī šai valodai mūsu tautas skolā jāeņem tā veeta, kas agrak peedereja vācu valodai . . . Tadēļ lai neveens neļaujas sakarsetees pret kreevu valodas mācības pavairošanu, bet lai saņem to ar draudzīgām jūtam³⁾. Tautiskās partijas nekritiskā izturešanās pret kreevu breesmam bija ārkārtīga, un tai bija ārkārtīgi ļaunas sekas. Tik ilgi veltīgi gaidījuši uz reformām, viņi saņēma katru »reformu«, arī tās, kas bīstami apdraudeja latveetības tāļako eeksistenci. »Latvijas debesis nekad nav bijušas tik svabadas no draudošeem māko-

¹⁾ »Baltijas Vēstnesis« Nr. 288 — 1885.

²⁾ »Baltijas Vēstnesis« Nr. 266 — 1886.

³⁾ »Baltijas Vēstnesis« Nr. 144 — 1886.

ņem — rakstija »Baltijas Vēstnesis« 1885. gada zeemas svētkos, — »kā tagad, nekad laba nākamība nav bijusi tik stipri apdrošināta kā šimbrīžam. Latvijai tagad sāk aust jauna deenas gaisma . . .«¹⁾. Un gadu vēlāk: »Jaunā straume, kas sākusi tecēt Baltijas politikā, no eedzīvota-jeem saņemta preecigām jūtam. Vispāri, tā sakot, sajūt pavasara gaisa tūvošanos«²⁾. Ari Vebera »Balss«, kas veenmēr bijis kritisks pret vāceem, tāds nebija pret kree-veem latveešu tautas vēstures krustceļā. Pēc pirmem pārkreevošanas mēģinajumeem »Balss« rakstija, ka »valdība, eedama apdomibas politikas ceļus, izrādijusi leelako mē-renību tikpat ticibas, kā tautibas leetās«³⁾.

Veetejā un galvas pilsētu kreevu prese un sabee-driba nepalika eepakaļ Kreevijas birokratijai. Daudzos gadījumos tā gāja pat pārkreevošanas politikai pa preekšu, sagatavodama tai ceļu. »Rižskij Vestņik's«, »S.-Pet. Vedomosti«, »Novoje Vremja« un citi kreevu laikraksti 1887. gadā eeteica latvju rakstos eevest kreevu burtus pēc tam, kad kreevu valoda būšot pilnīgi pārņēmusi Bal-tijas skolas. Šo preekšlikumu, lai gan pa daļai realizeja pirms 1905. gada revolucijas, kad laikrakstam »Vārds« iz-veda koncesiju ar noteikumu, ka veena daļa rakstu ja-eespeež kreevu valodā. Apspreeda ari projektu pee-speest luterāņu mācitajus sprediķot kreevu valodā. Jau 1883. gadā Leonida Vitvicka vaditais »Rižskij Vestņiks« propagandeja latveešu pāreešanu pareizticībā un brīnijās, ka visi latvju laikrastu redaktori esot luterāņi, kas preto-jotes latveešu tuvinašanai kreeveem. Raksturīgi, ka visi rusifikatoru argumenti pret latvju nacionalo un kulturelo attistību bija tee paši, kuŗus jau vāceesi bija reiz leeto-juši cīņā pret mūsu patstāvigo nacionalo dzīvi. Latvju nacionalisti esot murgotaji un sapņotaji, latveeši kā tauta nevarot pastāvet un ta neesot kulturas attistibas spējiga. »Moskovskija Vedomosti« vairakkārt eeteica »Bal-

1) »Baltijas Vēstnesis« Nr. 296 — 1885.

2) »Baltijas Vēstnesis« Nr. 300 — 1886.

3) »Balss« Nr. 14 — 1887.

tijas pilsētu nosaukumus pārdēvēt kreeviski. Uz pārkreevotāju preses uzbrukumeem »Baltijas Vēstnesis« atbildeja, ka latvju tauta dzīvos tik ilgi, kamēr tai būs eekšejs tikumisks spēks. Laikrakstus, kas pretojās barbariskai pārkreevošanas politikai, vajaja administratīvā un teesas ceļā. Tā »Rigasche Zeitung« redaktors Bucholcs bija speests bēgt uz Vāciju. No vācu laikraksteem pārkreevošanu sekmeja veenigi Gustava Pipirsa rediģētā un kreevu valdības subsidētā »Düna-Zeitung«.

»Kreevu skola un kreevu valodas eemācīšanās, tas lai ir latveešu tautas mērķis« — teica 1887. gadā Vidzemes gubernators Zinovjevs Rigas Latveešu Beedribas gada svētkos. Tee nebija tukši vārdi. Varas un viltus līdzekļeem zemes pārkreevotaji panāca to, ka kreevu skola un kreevu valoda palika par latvju tautas mērķi. Viņu nolūkus sekmeja latvju vadoņu leelā paļāvība un naivais optimisms kreevu reformu svētībai. »Ar pateicības pilnu sirdi«, rakstija P. Stučkas vadītā »Deenas Lapa«, »mēs no viņa (kuratora Kapustina) atvadamees un ceram, ka viņa pēcnācejs sekos līdzsīnejās pēdās«¹⁾. Kreevu valodas izplatišanas apmērus var spreest no tam, ka Dravneeka »Mācības vēstules par kreevu valodu«, kas iznāca 1200 eksemplaros, izpirka veenas nedeļas laikā. Šis bija latvju grāmatneecības vēsturē vēl nepeedzīvots fakts. Bez tās iznāca vēl citas kreevu valodas mācības grāmatas latveešeem. 1890. gadā kreevu valodas mācības vēstules latveešu valodā iznāca 62.000 eksemplaros. Veena grāmata iznāca sestā, otra — astotā eespeedumā.

Ko darija latvju tautiskee vadoņi pārkreevošanas breesmu novēršanai vaj to mazināšanai? — Rigā, peemēram, bija skolu inspektors Fr. Treulands-Brivzemneeks, kas nevareja un ari negribeja atkāptees no doteem preekšraksteem. »Viss ko viņš vareja darīt«, sāka A. Deglavs, »bija tas, ka Rigā, savā rajonā, tas savilka latveešu tautības skolotajus. Bet teem tāpat vajadzeja strādat pee

1) »Deenas Lapa« № 229 — 1890.

pārkreevošanas darba... Tā Brīvēzemneeks pret savu »načalstvu« rādīja istu birokrata rusifikatora vaigu, bet savā sirdī bija latveešu patriots, kas cereja uz latveešu tautas nākotni. Pret vāceeseem tas izrādījās nīdejs, izlaida cirkularu, ka viņam esot zinamas skolas, kas tam neesot uzdotas, un tās visas slēgšot. Turpretim, savā sirdī tas ceenija vācu garu un luterticību kā veenigo latvju tautas glābeju no pārkreevošanas¹⁾.

Tikpat lojali un nekritiski pret Aleksandra III. pārkreevošanas reformam izturejās arī pārejās latvju inteliģences aprindas, kā tautiskās, tā pēdejās opozīcija. Pēc 1887. gada pirmem enerģiskeem mūsu skolu pārkreevošanas soļem »Deenas Lapa« rakstīja: »Varam ar preeku eerakstīt latveešu attīstības grāmatā divas eevērojamas reformas, proti, kroņu māju pārdošanu par dzimtu un pārgrozījumus tautskolu uzraudzības un mācību ziņā. Valdība, izdaridama minetos pārgrozījumus, atkal rādījuse, cik ļoti viņai rūp mūsu tautas materialā un garīgā labklājība. Sevišķi no svara ir kreevu valodas eevēšana draudzes skolās un trešā mācības gadā pagastu skolās«²⁾. Laikraksts atzinīgi izsakas arī par kreevu valdības lēmumu neatstāt spēkā likumu par meertesnešu izvēles kārtību, bet lai tos eeceltu pati teesleetu ministrija, tāpat kā Polijā. Valdību eeceltee meertesneši būšot teesnešu darbībā bezpartejiskaki par veetejo »kliķu« izvēleteem un ar augstaku juridisku izglītību, kadēļ arī vācu sēram par Baltijas pašvaldības idejas aprobežošanu neesot vērtības³⁾. »Paceļas jauna spēcīga kaimiņa valsts,« rakstīja tas pats laikraksts, »kuru viņas dzīves vajadzības speestīn speež uz to pusi izplatitees, kur minetee svešneeki rikojas... Tautu, kas reiz no tādas pārvaldības kārtības atsvabinajusēs... vairs needabūs vecajos tiklos. To arī nebaidīs pareģojumi, ka ta caur jauno kārtību varetu zaudet savu tautību un va-

¹⁾ A. Deglavs »Riga«, kulturvēsturiskā romana II. daļa. »Latvijas Vēstnesis«.

²⁾ »Deenas Lapa« № 1 — 1888.

³⁾ »Deenas Lapa« № 3 — 1888.

lodu, nebaidas tadē, ka ta it labi zin, ka civilizeto valstju dzīvē tādu gadījumu vēl nav bijis un ari nevar būt, eevērojot, ka deviņpadsmitā gadu simtenī sevišķo tautību uzturesānas strāva ir tik varena, kā vēl nekad¹⁾. Baltijas reformu nepeecešamība bija tik leela, ka dēļ tām latvju inteliģence notureja aziatisku valsti par civilizetu un apsveica jauno eekārtu, kas bija vērsta pret katru Baltijas nacionalo īpatnību un veetejo pašvaldību. Posts, kuŗu šis drūmais kreevu varmācību laiks atnesis Latvijai un mūsu tautas raksturam, nav apsverams. Vecās Baltijas vācu kulturas un spēcīgi digstošās latvju nacionalās kulturas veetā ar varu šeit pārcēla kreeviskumu, kam nebija nekā kopeja ar Baltijas vēsturiskās attīstības gaitu, ar tautas un zemes raksturu. Ta nebija meerīga evolucija, vairāku rāsu un laikmetu kulturu savstarpīgā apaugļošanās, bet rupjš nacionali iznīcinošs varas akts. Viss nākošais laikmets ir latvju tautas pakāpenisks denacionalizācijas process, pret kuru ne politiski apzinīgi, bet neapzinīgi cīnijās latvju tautas paš aizsargašanās instinkts un nacionali radošais ģenijs. Šo latvju tautas eekšejo spēku bija speesti atzīt ari paši leelakee rusifikatori, kā tātskolu direktors Viljevs, inspektori Pravdins, Popovs un Uspenskis, kuŗi savas »darbības« pārskatā konstatē starp citu ari sekošus faktus par mūsu kulturas attīstību: No pārkreevošanas sākuma līdz 1906. gadam, t. i. divdesmit gadu laikā, latvju un igauņu inteliģence — ārsti, advokati, publicisti, mākslineeki, eeredņi u. t. t., leeliski vairojušees. Tāpat ārkārtīgi augusi ari šo »sveštautu« literatura un arveen vairak rodotees periodiski izdevumi, no kureem dāzeem esot līdz 14 tūktsoši abonentu; rodotees oriģinalrakstneeki, beletristi un dzejneeki. 1886. gadā — pārkreevošanas sākumā, latveešu valodā eespeestas 264 grāmatas, skaitā 842 loksnes, (rēķinot no katras grāmatas pa eksemplaram), bet visu eksemplaru skaits bijis 627.821. Turpretim, 1904. gadā eespeestas 812 grāmatas, skaitā 1911 loksnes 2.718.015 eksemplaros.

¹⁾ »Deenas Lapa« № 46 — 1888.

1886. gadā latvju valodā iznākuši 9 laikraksti (816 lapas) 2.210.700 eksemplāros, 737 numuros, 1904. gadā, turpretim, 19 laikraksti (1915 lapas) 13.812.400 eksemplāros un 1361 numurā. Par spīti šai nīknai latvju skolu, teesu, sabiedrisko un citu eestāžu pārkreevošanai, mūsu kultūra nebija nomācama, ta attīstījusees pat visdrūmakos kreevu spaidu laikos.

Ar šīm astoņdesmito un deviņdesmito gadu skolas, teesas un policijas reformam Baltijas autonomija bija galīgi iznīcinata un zeme nodota kreevu valdības nekulturrelo eeredņu-pārkreevotāju rokās, kam ar Latviju nebija nekāda sakara, tee nāca šeit uzdeenetees un aizgāja.

VII.

Pārkreevošanas politikai bija ārkārtīgi leela nozīme latveešu tautiskās kustības likvidešanā, bet tas nebija veenīgais cēlonis šīs kustības pagrimšanai. Viņas eekšejaais atslābums pa daļai bija manami jau agrak, bet sevišķi spilgti tas parādījās taisni veenā laikā ar pārkreevošanas sākumu Latvijā.

Tāpat kā ārejās pārkreevošanas breesmas pirmee pardedzeja tautiskās kustības pretineeki, tā ari viņas eekšejo atslābumu eevēroja pirmee viņi, un uz to vērsa Baltijas sabiedrības uzmanību. 1884. gadā »Rigasche Zeitung« raksta, ka latveešu tautiskos centeenos esot eestājusees reakcija. Un latveešu draugu beedrības gada sapulcē A. Bilensteins un J. Döbners, tas pats Döbners, kas 1881. gadā teica, ka »Baltijas Vēstnesis« un »Balss« musinot ļaudis pret mācītāju kārtu, nopostot ticības un kārtības pamatus, izplatot neticību un netikumus — saka, ka Rigas latveešu beedriba, »Balss« un »Baltijas Vēstnesis« tagad rādot daudz mērenaku garu, kā agrak. Uz to »Baltijas Vēstnesis« atbild, ka Latvijā nekādi eevērojami pārgrozījumi vēl neesot notikuši, tā tad ari visi cēloņi, kas radīja un uztureja tautisko kustību vēl pilnā spēkā un reakcija neesot gaidama. Peerādijums tam esot tautisko laikrakstu lasītāju vairošanās un viņu pretineeku mazinašanās,

beedribas ar spirtu garu un latveešu studentu korporācijas. Tautiskās apziņas stiprums visā Latvijā nekad vēl tādā mērā neesot audzis, kā pēdejos pāra gados. Ja veenā otrā veetā šī apziņa ārigi ar esot mazinajusees, tad viņa toteesu eekšeji esot siprinajusees.¹⁾

Lai gan tas bija teesa, ka visi apstākļi, kas izsauca un uzturēja latveešu tautisko kustību, bija vēl pilnā spēkā un neveena no galvenām jaunlatveešu prasībām nebija panākta, tad tomēr kustības atslābumu un nespēku nevarēja vairs noleegt. Sāka paceltees balsis arī pašu tautiskās kustības vadoņu vidū un bažas par viņas tālako gaitu. »Cerības, kas deva tautiskeem centeeneem tādu dzīvību un sparū« — rakstīja »Balss« 1886. gadā — »tagad stipri sašļukušas. Tāda atzišana ceļ itin dabiskā kārtā vispārīgu gurdenību, pret kuŗu ar mazām sekmēm kaŗo tee viri, kas nav zaudejuši cerības uz latveešu tautas labaku nākamību. Viņu balsis pazūd, kā sauceju balsis tuksnesī ... Mums nevajaga ārigas, bet eekšķīgas misiones. Bet tadēļ, ka varbūt pirmo esam vairak kopuši, nekā otro, tad arī lai nebrīnamees, ka tautas dzīvē nemanam to eekšķīgo spēku, kuŗu varejām sagaidīt, eevērojot datus panākumus.«²⁾

»Baltijas Vēstnesis« šo rūgto pateesību tomēr negrib atzīt. Tam leekas, ka »sūdzešanās par latveešu tautisko centeenu mazīnašanos un gurdenību nebūt nav dibinata«³⁾ un eeteic turpinat cīņu pret vāceetību. Uz to »Balss« atbild, ka »eevērojot tagadejos apstākļus cīniņš pret vāceetību nebūs vedams taisni pret vāceeseem, bet pret latveeseem, pret latveešu veenaldzību un remdenību. Šis cīniņš nava un nebūs veegls, ja nenāks palīgā kādi apstākļi, kas atkal pacēļ sašļukušās latveešu cerības.«⁴⁾

Par nožēlošanu, tautiskās kustības vadoņeem nenāca palīgā apstākļi, kas vareja pacelt latveešu nacionalos cen-

1) »Baltijas Vēstnesis« Nr. Nr. 273, 277 — 1884.

2) »Balss« Nr. 40 — 1886.

3) »Baltijas Vēstnesis« Nr. 236 — 1886.

4) »Balss« Nr. 40 — 1886.

teenus. Pārkreevošana Latvijā gāja spēcīgeem soļeem uz preekšu, bet Kreevijā valdija nāves klusums, reakcija un tumsība. Palika vēl veenīgās ceribas uz tautiskās kustibas eekšejo misiju, uz viņas jaunu etisku spēku peeplūdumu. »Strādat pee sevis eekšķīgu darbu«, raksta »Balss«, »strādat nerimstoši un nepeekusuši bez eenaida un skaudibas prāta pret citeem (t. i. vāceem E. Bl). Būdami nepeekusuši darbā un stingri raudzīdamees uz peenākumu izpildīšanu ar centību un uzticību saveenosim taupību un sātību, lai rādam, ka protam neveen mantas pelnit bet ari kopā saturet! Un ja kādi graši paleek pāri, tad tas nebūs jāizleeto uz lepnības altara, bet gan jadod preekš palīdzības mazak turīgeem tautas brāļeem, kā ari preekš gara gaismas izplatīšanas un latveešu literaturas pacelšanas. It īpaši literaturas laukā vēl milzum daudz jastrādā... Tadēļ te tautiskeem centeeneem būs istais darba lauks, kā ari vīseem teem, kas latveešu tautu grib izsargat no pārvācošanas.«¹⁾

Tikai šādu sabeedrīsku programu un eekšeju misiju — taupību, sātību, palīdzību nabageem un literaturas pabalstīšanu, vareja dot mūsu tautiskās kustības vadoņi šai laikmetā. Tautisko laikraštu gadu gājumi paleek arveen tukšaki un pelekaki, nav vairs idealu, drosmes un gara. Šai laikmetā tautiskā kustība itkā pazaudē savus sabeedrīskos mērķus, programu un taktiku. Cīņa pret vāceeseem zaudeja savu asumu pēc pārkreevošanas politikas, kas apdraudeja tikpat vāceetību, kā latveetību Baltijā. Astondesmito gadu reformas nedeava jaunlatveešu cerību un prasību peeplīdīšanu, bet toteesu izjauca katru ticību citai, latvjeem labvēlīgakai, reformai. Latveešu jaunā pilsonība bija šais gados labi peeņēmusees turībā, un būdama maz izglītota, ta jutās apmeerinata. Tautisko vadoņu leelos nacionalos sadzīves un kulturas idealus turīgās pilsonības aprindās neuzņēma viņu leelā kopsakarībā un dziļumā. Pa leelakai daļai viņi radija tikai neapzinīgu

¹⁾ »Balss« Nr. 40 — 1886.

patriotisku sajūsmu, tos nesaprata vaj pārprata. Sai paguruma laikmetā vajadzeja skaidrus un tālus nacionalus idealus un eekšeju kulturas spēku, ka nebija plašākām latvju sabeedribas aprindam. Tautiskās kustības vadoņi tos vairs nespēja dot. Pacēlās gan dažas balsis par tautiskās kustības ārišķībam un pārspilejumeem, bet uzrādīt jaunus ceļus un dot tai pirmatnejo dzīvību un sparū viņi vairs nevareja. Tos vareja saprast kā opozīciju pret tautiskām »pārmēribām«, kāds bija, piemēram, K. Kundziņa raksts J. Velmes vadītā »Austruma« pirmā, 1885. gada gājumā. Polemikā pret minēto rakstu »Baltijas Vēstnesis« uzveŗ, ka »tautības kopšanas ziņā vēl neveens latveetis nav gājis pār mēru, bet gan pārāk leels pulks no teem vēl palicis tālu zem vajadzīgā mēra.«¹⁾

Ta laika neizglītotā sabeedriba, kurai vēl nebija nekādu kulturas un sadzīves tradīciju, tautiskos centēenus leelā mērā uzņēma ārišķīgi, nesaprazdama viņu dziļako saturu. Tas notika neveen uz laukeem, bet arī pilsētās, un pilnīgi saprotams, ja eevēro vēl neleelo latveešu inteliģenci tautisko centēenu laikmetā. Cik leela veenprātība valdīja starp pirmo latveešu inteliģenci un tautu patriotiskās sajūsmas ziņā, tik veentulīga inteliģence palīka tautas nesaprasta un pārprasta leelos kulturas un sadzīves centēenos. Traģisms, kas no tam cēlās, bija redzams jau septiņdesmitos gados. Jau 1877. gadā Materu Juris pirmais vērsa sabeedribas uzmanību uz sakropļotām tautības īdejam provincē. Veens no leelakeem tautiskās kustības līdzcīnitajeem, un par visām leetam, labākais savas zemneeciskās tautas un laikmeta psiholoģijas pazīnejs — R. Vidzemneeks-Kaudzītes Reinis 1879. gadā žēlojās par tauteešeem, kurī nesaprotot kustības dziļako nozīmi, bet ņemot to tukši veeglprātīgi vaj izleetojot to savu veikalū nolūkos. Viņš raksta: »Tīklīdz kā tauta savus tauteešus nu sāka ceenīt ī godat un visās savās būšanās teem pilnīgi uztīcetees, radās arī no pašas tautas, no pašēem lat-

¹⁾ »Baltijas Vēstnesis« Nr. 109 — 1885.

veešiem spekulanti, kuŗi šo tautas uzticību sāka leetot savās »ješeftēs«, un arī »tautības«, ar »tauteešu« vārdeem jeb apakš mineto vārdu apsega dažadas nekaunīgas reklamas dzit un caur to zemākās ļaužu kārtas labumu pee sevis vilkt. Tā izcēlās īpašas »tautiskas« bodes... Tur redzam tirus »tauteešus« un »tautas brāļus« no galvas līdz kājam. Pat naudu saņemot un skaitot »tauteets« apstājas un par tautu runā, par tautu nopūšas, ka tautai vēl grūti eet, ka par tautu ir jagādā, ka tautai ir preekšā zeedu laiks u. t. t. Un to darot viņeem pateesi gāja uz rokas, un eet vēl šo baltu deenu. Tā radās »tauteeši« kā ķīši ezerā. Visleelākā spēkā parādījās tauteeši pee ta sauktām »goda maltitem« jeb vakariņam. Ak, augstas laimes, kas tur tādos brīžos plūst iz »tauteešu« »tautiskām« lūpam un top sauktas »tautai«, »tauteešiem«, »tauteetiem«, »tautas garam«, »tautas mātem«, kas »tautas dēlus« auklejušas un t. t. u. t. t. Pateesi. Zinot šī vārda svētumu un nozīmi, un cik reti tādi vīri ir, kuŗi ša vārda nozīmi teešam izpelnas, un zinot, cik nepareizi tur dažs top tauteešos eecēlts, kas skaidrā prātā ir acu nav tautas dēļ uz augšu pacēlis, kas ir veca zābaka papēža nav tautas dēļ no zemes pacēlis, nedz ar kādu reiz to daris — tad kauns un žēlums pārņem sirdi un negribot japrasa: »Tauta! mazā latveešu tauta! vaj tu pateesi arī eekš saveem tautas vīreem jeb tauteešiem tik pat maza un nabaga esi, kā savā turībā un dažā citā būšanā?«

Tādu pašu spekulāciju ar tautību dzenot grāmatu, avižu un kalendaru izdeveji. »Loti vēlams būtu,« turpina R. Vidzemneeks-Kaudzite, »ka mūsu pirmakee laikraksti atturetos no šī, tagad pee viseem pareizi domajošiem gandrīz par pasāku palikušu »tautības gara« un »tauteešu« neveetīgas daudzinašanas, teem nevēletu savās lapās veetas ar viseem viņu tautiskeem ziņojumeem par teatri, veesību vakareem, tukšām tautiskām dzejām u. t. t., bet tai veetā spertu drošākus un tāļākus soļus par mūsu reformu jautājumeem un citeem sadzīves pārļabojumeem, kā to viņas jau teicamā ziņā pēdeajā laikā (īpaši »Rīgas Lapa«) ir

eesākušas darīt, un vairak pamācitu par industrijas celšanu un citām sadzīves vajadzībām.«¹⁾

Ši rūgtā leecība par to, kādā veidā mazattīstītā sabeedriba uzņēma tautiskos centenus, palika tos laikus bez peenācīgas eevēribas. Bet ta ir visai svarīga atklāta kustības kritika no pašu tautisko darbineeku vidus, kuŗas argumentus pēc vairak kā desmit gadeem visados locījumos atkārtoja tautiskās kustības en block apkarotāji, ta sauktā, »jaunā strāva« ar J. Jansonu, J. Raini un P. Stučku preekšgalā. Ari brāļu Kaudzišu romans »Mērneeku laiki« un viņu varoņi bija iznīcinošs pseidopatriotu attēls, kuŗu tāpat uzskatīja kā nepelnitu un pārspiletu provinces »censonu« karikaturu. Tādā ziņā brīdinājums laikā palika neeevērots un tautiskās kustības vadoņi gāja veenu ceļu, bet sabeedriba pa beedribam, goda meelasteem un izrikojumeem citu ceļu. Pārmetumus, kuŗus astoņdesmito gadu beigās un deviņdesmitos gados dzirdeja tautiskās kustības vadoņi, pateesībā vajadzeja vērst pret kustības provincialo virzeenu un pseidotautiskumu.

Tautiskās kustības tāļakā gaitā ļoti leela nozīme peekrita Krišjāņa Kalniņa pāragrai nāvei. Viņš mira 25. decembrī 1885. g. tikai 38 gadus vecs. Cik leels eespāids Krišjānim Kalniņam bija tautā, un kādu nedalitu uzticību viņš eeguva savā darbībā, to leecināja Rigā vēl neredzetais milzīgais pavaditāju pulks sēru gājeenā. Tai pašā gadā mira ari Materu Juris, veena no pirmā leeluma zvaigzņem latvju avižneecībā, un izbeidzās »Baltijas Zemkopis«. Apstājās ari gadu eepreekš nodibinatā un J. Kraukļa vadītā »Tēvija«. Šai laikā Baltijā uznāca rūpneecības krīze un peenēmās bezdarbs. Lauku ražojuņu cenas kritās, zemes nomas un pirkšanas cenas auga, ari citas leetas palika dārgakas. Eestājās leels naudas trūkums. Daudzas fabrikas un veikalus slēdza. Bezdarbneeku skaits sneedzās vairakos tūkstošos pee ta laika samērā mazā strādneeku skaita Rigā. Pee tam vēl rūpneecībā labakās veetas eeņēma daudzi

1) »Tagadejam laikam« »Baltijas Vēstnesis« Nr. Nr. 21, 22, 23—1879.

ārzemneeki. Latveešu un igauņu izceļošana uz Kreeviju peenēmās. »Balss« eeteica apdomatees un ja izceļot, tad apmestees Latvijas tuvumā, Pleskavas un Vitebskas gubernās, lai viņi nezustu mūsu tautai. Gurdenums eestājās ari lauku sabeedriskā dzīvē. Pirmais karstais beedribu dibinašanas laikmets atslāba. Dzeedašanas beedribas, kuņas sākumā nodibinaja turigakā un izglitotakā lauku sabeedribas daļa, palika par labdarības beedribam. Viņas sarikoja teatru izrādes, koncertus, četrbalsīgas dzeedašanas, goda meelastus, zaļumu svētkus u. c., bet neparādija zistema-tiskas kulturelas darbības. Viss Latvijas dzīves ritums paleek rāmaks, mērenaks un bez eepreekšejā laikmeta nemeerīgās steigas. Kā pirms zeemas nāvejošā sastinguma. »Nepaceetiba, kas agrak pee latveešeem še un te parādijās, tagad izzudusi un viņas veetā nodibinajusees nesa-tricinajama apņemšanās meerīgi nogaidit nākamību, un droši un ceeti staigat tālak savu attistības ceļu.«¹⁾ Kā zinams, paceetības un nogaidišanas politiku tautiskās kustības sākumā un viņas uzplūdu laikā peekopa jaunlatveešu pretineeki un viņu »Latveešu Avizes«.

Tautiskā kustiba savus pēdejos spēkus saņēma trešos vispārīgos latveešu dzeesmu svētkos 30. junijā — 3. julijā 1888. gadā, kuņos peedalijās 110 kori ar 2,600 dzeedata-jeem un 58,000 svētku dalibneekeem. Tee bija pēdejee svētki un leelakā latveešu sabeedribas atklātā uzstāšanās, kuņā Rigas Latveešu Beedriba vēl reprezenteja veenprā-tigo, politiski nesašķelto latvju tautu. Tee bija tautas veenprātības svētki, kā to svētku runā izteica A. Vebers. Šee svētki, sarīkoti grūtos ekonomiskos un politiskos ap-stākļos, tautas gurdenuma un apatijas laikā, pēc viņa do-mam uzrādija tik leelus panākumus pateicotees tam, ka latveešu tauta vēl neesot saplaisajusi starp inteliģenci un nemāciteem, starp turigeem un nabageem. Bailīgās valo-das, kuņas daži runajot par latveešu tautas zelšanu, ne-varot nomākt cerības uz mūsu nākotni.

¹⁾ »Baltijas Vēstnesis« № 303 — 1884.

Dzeesmu svētki, rakstija »Deenas Lapa« esot latveešu leeta veen, kuŗai vajagot būt par latvju »pašapziņas cildinataju un cēleju.« Latveešiem vajagot patstāvību un apzinību savā rīcībā. Pēdejā laikā mums trūkstot vīru ar ceesu raksturu¹⁾.

Svētku gājeens sākās no Rīgas Latveešu Beedribas nama, tad pa Pauluči, Suvorova eelam, Teatra, Aleksandra, Troņmantneeka un Nikolaja bulvareem uz svētku veetu. Jaunavas tautiskos uzvalkos puķu vaj ziļu vainadziņeem galvās. Par viseem daiļakas — raksta aculeecīneeki — bija nicineces no Leepajas apgabala. Viņu sudrabaiņi vizuļotee vaiņagi stāveja kā karaleenem. No dzeedatajeem redzeja tik veenu tērpušos senajā tautiskā uzvalkā, gaŗos zilos svārkos un leelu samta cepuri galvā. Dzeesmu svētku kulminācijas punkts bija laicīgā koncerta tautas dzeesmās. Svētku komitejas preekšneeks bija Fr. Grosvalds.

Treše vispārigee latveešu dzeesmu svētki bija baļķis pārkreevotaju acis. »Rižskij Vestņik's« rupjā kārtā uzbruka latvju inteligencei par viņas »murgeem«, »fantastiskeem centeeneem«, par tautisko centeenu pacelšanu un nacionalās apziņas izkopšanu, par to, ka kāds mācitajs dzeesmu svētkos esot uzsaucis augstas laimes Latvijai. Kreevu preses un sabeedribas izturešanās pēc trešeem dzeesmu svētkeem bija gluži preteja viņu atteecibam pret otreem dzeesmu svētkeem. Tad viņi runaja atzinīgi, tagad ar nesavaldamu zooloģisku naidu. »Novoje Vremja« un »S. Peterburgskija Vedomostji« pēc »Rižskij Vestņik« parauga prasija, lai reizē ar kreevu valodas izplatišanu Baltijā eevedot ari kreevu rakstību, kas »ar aukstu ūdeni apleetu latveešu kulturas sapņotaju fantazijas«, un lai tee atminotees, ka ari sapņojot neesot jaaizmirst prāts. »Kadēļ gan pat latveeši spēj izrikt šādus svētkus un mēs nē«, rakstija »Novoje Vremja«. »Jo mazaka tautiņa, jo leelakas pretenzijas. Tā ari latveeši uz leelajeem dzeesmu svētkeem savās vēlešanās un cerībās pārgāja pār robežu«.

¹⁾ »Deenas Lapa« Nr. 138 — 1888.

Pret šiem uzbrukumeem atgaiņājās A. Vebers savā »Balsi« un »Deenas Lapa«.

Savu agrako stāvokli pret latveešu nacionaleem centeneem un dzeesmu svētkeem bija mainījusi arī vācu sabēdriba. Pret otreem dzeesmu svētkeem ta izturejās noraidoši, tagad, turpretim, atzinīgi. Tas izskaidrojams ar to, ka vāceešu stāvoklis ar teesas, policijas un skolas reformam bija stipri satricināts un viņi sava stāvokļa nostiprinašanai mekleja uzturet labas atteecibas ar latveešiem. Jau 1887. gadā Rīgas pilsētas dome veenbalsīgi nolēma izsneegt Rīgas Latveešu Bēdribas teatrim 5,000 r. pabalsta, uz ko A. Vebers teica, ka vācu līdzpilsoņi ar taisnibas mēru mērojot latveešu vajadzības un vēlēšanās, un ka ar to būšot novērsti daži pārpratumi. Dzeesmu svētkos pēc Vidzemes gubernatora uzstājās Rīgas pilsētas galva von Oettingens un Vidzemes muižneeku maršals barons Meijendorffs, uzsvērdami, ka Rīgas Latveešu Bēdriba reprezentējot latveešu tautu un rādot tai labu preekšzīmi.

Vācu prese palīdzēja arī atgaiņātees pret kreevu avižu uzbrukumeem latveešu tautībai un pret viņu pār-kreevošanas politiku. Tā »Zeitung für Stadt und Land« rakstīja, ka bez pārvācošanas un pār-kreevošanas latveešiem esot vēl trešais ceļš — viņas tautības uzturešana. Kreeveem šī latveešu-vācu draudzība izlikās pretīga un nedabīga; viņi to sauca par leekulību.

Latveešu un vācu tuvošanās Latvijas pār-kreevošanas laikā bija vairak kā saprotama, jo no kreevu politikas ceeta neveen vāceši, kas pazaudeja tik daudz no savas agrakās varas zemē, bet arī latveeši, kuŗu nacionalā eksistence bija stipri apdraudeta. Ar pār-kreevošanas politiku resp. astoņdesmito gadu reformam latveeši un vāci politiskā un nacionalā ziņā jau leelā mērā bija tuvināti. Vācu politiskās un nacionalās preekšrocības bija stipri iznīcinātas un latveešu un vācu tautas sāka palikt veenlīdzīgi bezteesīgi objekti kreevu politikai. Vācu un latveešu veenlīdzība, par ko veselus trīs gadu desmitus

cinijās latvešu tautiskā partija un viņas vadoņi, nebija sasniegta ar šādu »veenlidzību« bezteesībā. Tautiskee vadoņi gribeja eekarot lavju tautai visas teesibas, kādas baudija Baltijā vāci, un uz šādu veenlidzīgu politisku un nacionalu teesību pamateem atrast beidzot saprašanos ar veetejeem vāceem. Šis teesibas latveeši tomēr nesasneedza, jo astoņdesmito gadu reformas, kuŗu mērķis bija Baltijas autonomijas iznīcinašana un zemes pārkreevošana, visas vācu teesibas un privileģijas nodeva kreevu centralās valdības rokās un Baltijai neatstāja ne mazākās pašvaldības teesibas. Kreevi ar savu nacionalās vajašanas politiku dabīgi tuvināja latveešus vāceem.

Bet latvju vadoņeem bija ari citas rūpes, kas lika pārbaudit līdzsīnejo politiku un meklet latveetības stiprinašanai jaunus ceļus. Tā bija jaunā tikko digstošā opozīcija pašu latveešu vidū pret tautiskās kustības vadoņu noteicošo lomu un viņu politiku. Jau 1885. gadā Maskavas latveešu studentu pulciņā pacēlās balsis pret Rīgas Latveešu Beedribas »konzervativo un aristokratisko garu«. Šī opozīcija izpaudās 1886. gadā nodibinatā laikrakstā »Deenas Lapa«, pirmos pāris gados mērenā, bet vēlāk ortodoksālā garā, kas pēc tam radīja jaunu sabeedrisku kustību rakstneecībā un politikā. Ta peeņēma marksistiski-zocialistisku virzeenu, savū leelako spēku sasneedza deviņdesmito gadu vidū un pazīstama mūsu kulturas vēsturē kā »jaunā strāva«. Astoņdesmito gadu beigās ta jau uzstājās pret Rīgas Latveešu Beedribu. Kad pēdeajā, pee-mēram, bija eesneegusi pilsētas domei lūgumu dēļ pabalsta Latveešu Beedribas teatrim, tad minetee opozīcijas vīri savukārt lūdza, lai šo pabalstu neizsneegtu. A. Vebera vārdi trešos dzeesmu svētkos par »bailīgām valodam« zi-mejās netikveen uz pārkreevošanu un šaubam par latveešu tautas tālako eksistenci sakarā ar to, bet ari uz mineto latveešu opozīciju.

Deviņdesmito gadu sākumu latvju sadzīvē jau var uz-lūkot par mūsu pirmās nacionalās kustības pēdejo cēleenu.

II. Tautiskās kustības vadoni un ideoloģija.

I.

Latveešu tauta jeb latveešu zemneeku kārtā, zemes arāji, kā to dēveja līdz sešdesmitiem gadeem, atradās pilnīgā atkarībā no Baltijas vāceem. Zocialā un faktiski arī politiskā ziņā latveešu zemneeki bija pilnīgi padoti vācu muižneecībai, bet viņu garu smaceja vācu mācītāji. Pilnīgi dabīgi, ka latveešu tautiskā atmoda sākās ar latveešu emancipāciju no veetejās vāceetības. Par šīs kustības praveeti un pirmo vadoni vajadzeja palikt tam viram, kas latveešu zemneeciskai tautai spēja uzrādīt ceļu uz patstāvīgu eksistenci un uzsākt enerģisku cīņu pret veetejo vāceetību un muižneecību.

Tas bija Krišjānis Valdemars.

Krišjānis Valdemars palika par latveešu tautiskās atmodas garigo tēvu un tautiskās kustības pirmo vadoni aiz daudzām viņa talanta un rakstura īpašībām, kuras vairāk kā neveenam no leelakām personībām latveešu kultūras vēsturē, sakrita ar viņa laikmeta un mūsu tautas psiholoģiju. Krišjānis Valdemars visskaidraki, vispilnīgāki un enerģiskāki pirmais uzsāka, jeb pareizāki — atjaunoja vēsturisko latveešu tautas cīņu pret Baltijas vāceetību. Šis apstāklis veen, saveenots ar Krišjāņa Valdemara daudzpusīgeem talanteem, padarija viņu populāru tautā un nostādīja to tautas vadoņa veetā. Virs, kas pats saveem spēkeem drūmos klausu laikos izcīnījees līdz augstskolas izglītībai, apdāvināts un enerģisks, un tomēr neaizmirst savu nicināto kalpu tautu, un preteji citeem viseem izglītoteem nenoleedz šo tautību, bet demonstratīvi ar to lepojas, šis virs —

Krišjānis Valdemars, palika par laikmeta varoni strauji un neapturami. Kā īsts vadonis, Krišjānis Valdemars nāk ar sparū un vērs visās Baltijas sabiedrības uzmanību uz sevi. Pēc gadu simteņu vērdzības Valdemars pasludina, ka latveetiba nebūt vēl nav mirusi, bet ka tai ir lemts tāpat attīstīties, kā citām tautām.

Kas bija šie ugunīgie vārdi, kas eevadīja jaunu laikmetu latveešu tautas vēsturē? Latveeši nav tauta, bet zemneeku kārtā, arāji, tādas bija vispārīgās domas. Valdemars teica: latveeši ir tauta, kas dzīvo ļoti izdevīgos ģeogrāfiskos apstākļos pie Baltijas jūras starp divām lielām tautām. Vajaga tikai to uzmodināt censties pēc izglītības un jaunieem peļņas avotiem, tad latveešu slava izplatīsies tālu visā pasaulē. »Ak, sneedzeet jūs«, saka Valdemars jau ģimnazista gados — »kam Deevs līdzējis pie gaismas tikt un tās gudrības saules spīdumu baudīt, sneedzeet jēl saveem brāļiem tumsībā roku un velceet tos gaismā!«¹⁾. Izglītība veicinās latveešu turību, domāja Valdemars, un padarīs tos saimnieciski neatkarīgus. Tadēļ viņš aicina latveešus (un igauņus) uz jaunu, līdz tam laikam vēl pilnīgi neizmantoātu, peļņas avotu — uz jūrniecību, jo »jūra ir tas lielais ceļš, uz kuŗa pasaules tautas sasneedz bagātību, godu un varu. Jūra ir ta visauglīgākā druva preekš teem, kas to prot art un ecet ar derīgieem eeroceem, šī druva peeder tam, kas to grib un prot apstrādat un tadēļ ta ir vīseem brīvības un garīgas gaismas neseja«. Ja latveeši gribot peļnit miljonus, kuŗus tagad Baltijas jūrā peļna ārzemneeki, tad viņeem vajagot nodotees kuģniecībai. Bet tagad kuģniecība vairs neesot peekopjama bez zinašanām kā agrāk, un tadēļ esot vajadzīgas skolas, sevišķi jūrskolas. Tādā kārtā inteliģence, saveenojusees ar kapitālu un mašinām, varot daudz ko panākt. Ja rūpniecība un tirdzniecība mūsu zemē neuzplaukst, tad lielākā vaina esot skolu un izglītības trūkums. Galvenā loma peekrīt skolām, sevišķi praktiskām, dzīves vajadzī-

¹⁾ K. Valdemars preekšvārdā »300 stāsti«.

bam un tautas ipatnibam peemērotām skolam. Rūpniecības un amatniecības uzplaukšanai nepeteekot dārgais augstskolas izglītības ceļš.

Valdemars nav teoretīķis, kas būvē planus, kuŗeem nav sakara ar dzīvi, vaj kuŗeem tee ir ļoti mazi Valdemara gars ir praktiska sabeedriska darbineeķa gars, praktiska no šūpuļa līdz kapam. Practicisms, ne personīgā nozīmē, bet vispārejā, sabeedriskā, ir Valdemara galvenā īpašiba, viņa plašās darbības sākums un gals. Valdemars nekad nevaretu tapt par latvešu tautiskās atmodas ceļa lauzejū un pirmo vadoni bez šīs viņa rakstura īpašības. »Ne teorijas mums vajadzīgas,« — saka Valdemars — »teoriju mums ļoti daudz. Mums trūkst darbības spēķa un to teoriju apdomīga izleetošana, kuŗas izrādījušās par sabeedriski derīgām. Tadēļ dažos apgabalos zemneķs stipri turas pee sava vecā, veenkārsā apģērba, peleķs kā visa nedzīvā teorija, cenzdamees apķert dzīvības zaļo koku — labklājību, turību«. Bet materialā turība un labklājība Valdemaram ir no visleelakā svara. »Kam laimētos,« raksta Valdemars jau veenā no saveem pirmēem darbeem »Ueber die Heranziehung der Letten und Esten zum Seewesen« — »kādas tautas gara spēķus modinat, izglītēt un pēc tam tos eerosinat uz darbību, lai peelocitu tautas pūru, t. i. veicinātu tautas materialo spēķu uzplauķšanu, tad tas šai tautai radītu ceenīgu, spīdošu stāvokli visā pasaulē, jo materiala uzplauķšana dod zemei leelā mērā tās trīs leetas, kuŗas slavenais kaŗa vadonis atrada par visnepeeceesamakām kaŗa vešanai, proti — naudu, atkal naudu, un tad atkal naudu. Skaisti un slaveni, ja kādai tautai ir dzejneeki, kas dzeed par zeedoni un mīlestību, par pagājušeem zelta laikeem un par lābakām nākamām deenam un par laimi, bet ne mazak skaisti un vareni, pee tam vēl daudz vajadzīgaki tautam pavairot viņas turību, materialos līdzekļus, attīstīt viņas spēķus un inteliģenci.«

Krišjānis Valdemars ir veena no tām nedaudzām personībām latvešu kulturas vēsturē, kas sevī aptver savas tautas un laikmeta dziļako dabu, viņu tik ātri ne-

pārejošo raksturu. Viņa plašā darbībā ir kaut kas noskaņoti vesels, uz veenu gala mērķi virzīts — uz latvju tautas saimniecisko patstāvību. Sākot ar saveem pirmēem raksteem līdz mūža vakaram K. Valdemars uz to veen skubina, par to veen domā un raksta, ka aicina materiāli, teesiski un garīgi novārdzināto un apspesto tautu uz beedrošanos saimnieciskeem nolūkeem. Pat tad, kad viņš domā par skolu, laikrakstu un biblioteku dibināšanu, kad viņš cīnas par tautas izglītību, nekad Valdemars neredz citus audzināšanas uzdevumus, kā veenīgi sagatavot praktiskus darbineekus ekonomiskās dzīves pacelšanai. Tadēļ Valdemars pastāvīgi kaŗo par praktiskām (jūŗas un amatnecibas) skolām, dibina praktiska rakstura beedribas, aŗitē par krāŗkasu dibināšanu, kādas jau pastāvot citās zemēs un projekteja jau tais laikos dibinat amatnecibas laikrakstu. Tautsaimneciba ir viņa leelo nodomu un plašās darbības credo. Valdemara utilitarista daba bija lēmeja visās leetās, viņa paŗa vārdeem runajot tas »praktisko zeltu atdalija no teoretiskās bagaŗas«. Valdemars bija dziļi pārleecinats, ka tautas nozīme un »spidoŗs stāvoklis visā pasaulē« pastāv viņas materialās bagatībās, ka »nauda, atkal nauda, un tad atkal nauda« ir viņas nepeeceŗamais pamats un saturs. Materialā kultura Valdemaram nebija līdzeklis garīgai kulturai un augstakai attīstībai. Ta viņam ir pirmā substance, svarīgaka un vērtīgaka par garīgo kulturu.

Valdemara darbības laikmeta sākumā ŗi tautas ekonomisko spēku raisīŗana teeŗam bija svarīgākais darbs. Kreevijas leelo reformu laikmets savīŗņoja Baltiju augstākā mēŗā. Pēŗ Vidzemes zemneeku likumu apstīrinaŗanas, pēŗ zemneeku teesībam eegūt kroŗa un privātmuiŗu zemi un kustības brīvības, pagasta pašvaldības un amata brīvības peeŗķīŗanas Baltijā teeŗam radās apstākļi leelai auglīgai darbībai, kuŗas galvenos virzeenus paredŗēja Krīŗjānis Valdemars un sakarā ar to nosprauda savai politikai līnijas. Viņŗ pazīna ļoti labi Baltijas zocialos un ŗitisko apstākļus, un viņa tautsaimneeka ģēnijs vilka no teems

konzekvences. Valdemars palika par jaunās latveešu zemneecibas un mūsu topošās pilsonibas ideologu. Jūra viņu bija hipnotizejusi, bet arī Baltijas sauszemi Valdemars nezaudeja zem kājam. Kad mūsu agrarā attīstība gāja no kļaušu saimneecibas caur renti uz gruntneecibu, tad Valdemars bija veens no pirmēem un galvenēem, kas eeteica latveešu zemneeekeem eepirkt mājas. 1862. gadā Valdemara nodibinatās »Peterburgas Avizes« skubināja zemneekus eepirkt mājas, paredzedamas latveešu zemneecibas uzzeļšanu gruntneecībā. Lidz sešdesmitēem gadeem Kurzemē un Vidzemē bija eepirkta tikai pāri par 700 māju, bet nākošos divdesmit gados, no 1864.—1884. g., jau ap 33,000 māju. Šo leelo latveešu gruntneecibas attīstību paredzeja un sekmeja Krišjānis Valdemars ar saveem centēnu beedreem. Tautiskā kustība dabīgi saauga ar jaunās, progresīvās latveešu gruntneecibas attīstību un palika par viņas ceļa rādītāju.

Latveešu tautiskā atmoda un mūsu zemneeku cīņas atmoda pret vācu muižneecību nav šķiramas veena no otras. Tai ziņā tautiskā kustība savā vēlākā gaitā, kad tā pārgāja uz Rīgu, stipri atšķirās no tautiskās atmodas pirmā posma. Valdemars eevadija cīņu pret vācu muižneecību. Viņš to darija saimneeciskā progresa un latveešu tautības vārdā. Cīņa pret muižneecību un vācēetību būtu bezsekmīga, ja latveešu turigakee un inteliģentakee spēki joprojam pāreetu vācēetībā. Latveeši pārvācošanas ceļā zaudeja savus spējigakos. Šo procesu apturet, vaj vismaz vājinat, bija Valdemara nodoms. Viņš pirmais no izglītoēem latveešeem atklāti atzina savu tautību un eeteica no tās nekaunetees un neatkrist. Viņa vizitkarte ar vārdu »latveetis« tāi laikā bija kautkas nedzirdets. Vācu studenti izbrīnejušeees teica, ka to varejis peerakstit tikai viņa leelakais eenaideeks. »Ari latveešu studenti,« raksta K. Barons, »to ņēma greizi. Teica, ka studentu starpā nevarot būt šķiršanās ne pēc tautības, nedz ļaužu kārtas, visi esot lidzīgi burši. No vācēešu puses šādas domas bija gluži pareizas, jo pēc šādeem eeskateem visi izgli-

totee cittauteesi pārgāja un pazuda leelakā vāceešu pulkā. Tā tad ari nāca, ka latveeši līdz tam labprāt slēpa un aizsleedza savu tautību. Valdemars pirmais atklāti izteica vārdu, kas mūs dzirās atsvabinat no šādas kaunības, un mums atgādināja, ka ari pret savu tautu mums ir svēti peenākumi izpildami¹⁾.)«

Vācu domas, ka latveešu un igauņu tautas nepastāvešot, bet saveenošotees ar kādu citu leelu tautu, Valdemars neatzīst. Savā pirmā rakstā par latveešu un igauņu peevilkšanu jūrniecībai viņš saka, ka vismaz divus gadusimtenus šee tautu celmi pastāvešot. Un tas Valdemaram ir vairak kā peeteekoši, lai katram, kas peeder pee šim tautam, uzliktu par moralisku peenākumu darit visu eespējamo savas valodas un literaturas pacelšanai. Viņš gan izsaka domas, ka latveešu un igauņu valodas reiz izzudīšot, bet kad, tas esot pilnīgi nezinams, ko varetu konstatēt ar daudzām hipotezem, kuņas var peepilditees, vaj ari nepeepilditees. Apmēram to pašu viņš atkārtō vēlak. »Tikpat maz var sacīt«, raksta Valdemars, »ka mazo tautu valodas ir bez augstaka uzdevuma cilvecībai, un ka tām vajaga tādām palikt . . . Turpretim viņas ir tikpat svēta un ceenijama civilizācijas būtne, kā leelo tautu valodas un viņu svētakās vajadzības«²⁾). Viņš peerāda, ka latveešu tauta varot gan samaksat civilizāciju, ko mēģināja noleegt vāci un ari kreevi. Vēl vairak. Valdemars netikveen kā redz savas plaukstošās tautas »labaku gaišaku nākotni« un to izsargatu no pārvācošanas, bet paredz pat veetejo vāceešu pāreešanu latveešos. »Apziņa« saka Valdemars, »ka mēs tikai mūsu latveešu tautai esam ļoti vajadzīgi, ka citas tautas var bez mums iztikt, šī apziņa neveen saturēs uz preekšdeenam pašus latveešus pee savas tautas, bet peeveenos tai pat dažus no kreetnakeem šeejeenes vāceešem, kas ar laiku nomanīs, ka Baltijas vā-

1) Aronu Matiss »Krišjānis Valdemars savā dzīvē un darbā.«

2) C. Valdemar »Vaterländisches und Gemeinnütziges« II.

ceešiem brīvos laikos nav nekādas istas nākotnes«¹⁾ Tas teešam notika ar A. Veberi, Laubes Indriķi un citeem.

Krišjāņa Valdemara niknā ciņa pret Baltijas vācešiem nav tikai latvešu nacionalās idejas eedvēsmota, bet ta pa daļai izskaidrojama ar viņa vispārdemokratiskeem un progresiveem centeeneem. Valdemara latveetiba ir līdzeklis viņa plašo saimniecisko un demokratisko mērķu sasneegšanai. Latvešu nacionali-kulturelā un nacionali-politiskā būtne viņu intereseja maz, katrā ziņā mazāk kā citus tautiskās kustības vēlākos vadoņus. Valdemars ir leels tautsaimneeks, tautas saimnieciskās patstāvības veicinatajs, latvešu mostošās zemniecības un pilsonības praveetis. Uz latvju tautu viņš skatījās kā uz «patstāvīgu veenību saimniecības ziņā, no kuŗas daudz kas sagaidams». Ši caimnieciskās un zocialās attīstības dziņa ir viņa dvēseles dvēsele, to jaeevēro apskatot Krišjāņa Valdemara darbību viņas visumā un atsevišķos momentos. No tautsaimnieciskā veedokļa jaapskata Valdemara plašā darbība ari citās nozarēs kā politiskā un kulturelā laukā, Valdemars kā patriots, latvju nacionali-politisks diplomāts un kā žurnālists. Šis pamatelements nosaka Valdemara darbību no sākuma līdz galam. Visbeežāk var dot nepareizu Valdemara darbības novērtējumu un pārprast viņa personību taisni šo apstākli peeteekoši neevērojot. Valdemara uzskatus tautību jautajumā ari nosaka viņa tautsaimneeka-utilitarista daba. Viņš saka, ka, peemēram, valoda, kas Kronvalda Ata laikmetā eeņēma pirmo un galveno veetu tautiskā kustībā, salīdzinot ar zociali-politisko bezteesību, nespēlejojot tādu lomu, kādu viņai nevajadzīgā kārtā peešķirot Baltijā. Atsaukdamees uz Irijas un Anglijas atteecibam, Valdemars domā, ka antagonisms veetejo tautību starpā zudis tikai pēc zolialu ļaunumu un netaisnu likumu atcelšanas. Tautu maisījumu Valdemars savā pirmā rakstā uzlūko par veenu no »labakeem, stiprakeem pamateem leelai un vispusīgai attīstībai . . . Nacionalitatu dažādība visās zemēs speež gudra-

¹⁾ »Baltijas Vēstnesis« Nr. 175 — 1882.

kos izvairīties no veenpusīģēm centeeneem un peegreestees tam, kas nāk vispāribai par labu, eeņemot kosmopolitisku veedokli.« Kā redzams, Valdemara latveetiba saveenojama ar kosmopolitisko veedokli. Un pilnīgi saprotami, jo tautsaimneeciba nepazīst nacijas robežas un viņas augstakās garīgās vērtības. Valdemars-tautsaimneeks tadēļ arī nevareja ilgi palikt par latvju nacionalisma karoga neseju, lai gan viņa latveetības demonstrešana un, galvenais, viņa nodibinatās »Peterburgas Avizes« bija pirmās pakāpes, kas uz tam veda. Šo latveešu nacionalisma misijas darbu viņš bija speests atstāt Kronvalda Atim. Valdemars kā plašo saimneecisko centeenu veicinatais nevareja tai pašā laikā būt latvju nacionalās individualitates, viņas noslēģtības un īpatnības sargatajs. Tas ir pavisam svešs viņa dabai. »Jo vēlāk kādas tautas kultura sākas,« raksta Valdemars, »un jo augstakus mērķus viņa sprauž, jo mazāk patstāvīgai viņai eespējams un vajaga būt, tadēļ ka ta var ņemt sev pabalstu no visu tautu kopejā darba.« Tadēļ Valdemars savā tāļākā darbībā nepalika par latveešu nacionalās patstāvības veicinataju un mūsu nacionalo īpatnību izkopeju, bet par latveešu un kreevu kopeju saimneecisku un politisku sakaru nodibinataju. Ar reformetās Kreevijas palīdzību Valdemars gribeja laust Baltijas feodalismu, viņa politisko varu, kas bija leelakais šķērsliis latvju saimneeciskās patstāvības ceļā. Un Valdemars palika par leelako kreevu draugu un kreeviskā orientācijas nodibinataju latveešu sabeedribā. Lūk, kas nosaka Valdemara atteecības pret latveetību, vāceetību un kreeveem.

Valdemars izeet no saimneeciskeem centeeneem, eet šai virzeenā droši un konzekventi līdz galam, lai tas novestu, kurp novezdams. Nacionalās un garīgās kultura problemus Valdemars tadēļ tāpat izšķir no saimneeciskā un praktiskā veedokļa. Rakstidams par latgaleešu skolam un laikraksteem, viņš saka: »Kreevu skolas teem (latgaleešeem), kas no viņeem ir turigaki, gan veeglaki peeeetamas, nekā Kurzemes latveešeem, un kreevu valoda

būs teem par it leelu labumu. Bet lētas un deezgan at-
tistitas avizes preekš zemneekem vēl kreevu valodā
neiznāk daudz, un Vitebskas latveešem labaki derēs
latveešu laikraksti.«¹⁾ Vidzemes un Kurzemes latveeši,
kuŗi daudz tūkstošem tagad dzivojot Latgalē, varot
latgaleešus eemācit gotu burtus lasit. Leelos nacionalās
kulturas jautajumus, kas saistiti ar skolam un avižneecibu,
Valdemars, kā redzams, izšķir no lētuma un praktiskuma
veedokļa. Kreevu vaj latveešu laikraksti? Kreevu vaj
latveešu skolas? — kas lētaki, un kas dod labaku eeroci
rokā cīņā par saimneecisko uzplaukšanu un eenesibu.
Valdemars pats saka, ka turet augstu savu tautību jaun-
latveeši esot mācijušees no Baltijas vāceem, kuŗu
uzpūtība un nacionalais lepnums pa daļai radija ari
pirmos jaunlatveešos latveetības uzsvēršanu. Ši
atziņa tomēr atteecinama galvenā kārtā uz pašu
Valdemaru un, vispāri, uz mūsu tautiskās at-
modas laikmeta pirmo posmu, kuŗas vadonis
viņš ir. Kustības tāļakā gaitā nacionalais moments spē-
leja pirmo lomu un tam bija daudz stipraki ideoloģiski
pamati. Savam pamatprincipam uzticigs līdz galam, Val-
demars tam zeedo visu. Ari kuģneecibai, viņš saka, ne-
vajagot skatitees uz tautību, jo visi Kreevijas pavalstneeki
vēl esot tik vāji jūrneecibas leetā, ka teem derot tikai
veenotees, lai kopejeem spēkeem paceltu Kreevijas flagu,
zem kuŗas tee brauc. Ja viņš savos pirmos rakstos ap
1857. gadu tomēr esot uzsvēris vairak latveešu un igauņu
jūrneecibu, tad to viņš darijis tikai tadēļ, ka šis tautas,
dzivodamas pašā jūŗmalā pee bagateem mežeem, toreiz
ar tāļbraukšanu vēl gandrīz nemaz neesot nodarbojušās.

Latvju tautas saimneeciskās patstāvības un neatkari-
bas dēļ Valdemars cīnijās pret Baltijas muižneecibu, kuŗa
viņu par to visu mūžu vajaja. Jo ari veetejai vāceetibai
mazak rūpeja latveešu tautas garīgās attistības jautajumi,
kā viņas saimneeciskā emancipacija. Tautiskā laikmeta

¹⁾ »Baltijas Vēstnesis« Nr. 25 — 1884.

līdzcīnītājs A. Bandrevičs saka, ka veetejee vāceši būtu likuši jaunlatvešus un viņu »Peterburgas Avizes« pilnīgi meērā, ja viņi būtu nodarbojušies ar abstrakteem (teoretiskeem) latveetibas kulturas jautajumeem. Bet viņu cīņa par zemneeku agrarā un teesiskā stāvokļa uzlabošanu sacēla pretim visu Baltijas vācietību. Ari Valdemars eeguva viņu vidū leelakos pretineekus dēļ tam, ka viņš »St. Petersb. Ceitung'ā« rakstija pret projektu pārdot visas Vidzemes un Kurzemes kroņa muižas Baltijas muižneekem, ko gribeja darit, lai valsts kase uzlabotu savas finanses. Valdemars to panāca un kreevu valdība nepārdeva kroņa muižas. Kroņa zemneekem teešam bija labaki dzīves apstākļi.

Saimneeciskam principam Valdemars zinamā mērā zeedoja neveen latvju nacionalās intereses, bet ari savus progresivos politiskos principus. Kad Valdemars studeja Terbatā, tad studenti bija ļoti konzervatīvi. Liberalisms un demokratisms nebija vēl studentu modes leeta. Bet Valdemars jau savu pirmo rakstu 1857. g. par jūgneecību zeedo »progesa draugeem«. Viņš raksta, ka »izglitotee latveeši un igauņi, kuŗi aiz sevis nezīn vairak kā vērdzību un aizbildneecību, nevar neka cita darit, kā peeveenotees liberalajam progresam.«¹⁾ A. Bandrevičs saka, ka »Valdemara virzeens bija progresivs, demokratisks un bija preekš gara svabadas attīstības, ko stipri traucejot un kavejot noslēgts korporaciju gars, kāds tajās mēdzot allaž būt.« Tadēļ Valdemars 1882. g. aizsūtījis »Lettonijai« atpakaļ krāsaino cepuriti un pavadrakstu, ar kuŗu ta bija eecēlusi viņu par savu goda beedri.

Un tomēr, aizbraucis uz Maskavu, viņš eestājās viskonzervativākā kreevu laikraksta redakcijā »Moskovskija Vedomostji«. Kapēc? Veenkārši tapēc, lai ar tāda laikraksta palīdzību, kuŗa balsij bija eespaids valdības un noteicošās aprindās, latvju tautai gūtu pēc eespējas ātrak

¹⁾ C. Valdemar. »Vaterländisches und Gemeinnütziges«. II. 220.—221. l. p.

realus panākumus. Un panākumi bija. Kreevu presē viņš jauca Baltijas vācu politiku visumā un pa atsevišķām daļām. Kad muižneeku uzskūditais gubernators Lizanders gatavojās braukt uz Peterburgu ar lūgumu slēgt tikko nodibināto Rīgas Latvešu Beedribu, Valdemars ar saveem raksteem šo nodomu izjauca. Kad ārzemneeki intriģēja pret Leepajas dzelzceļa būvi, viņš slavofiļu laikrakstā arī tos atmaskoja. Kr. Valdemars nevarēja glābt savus leelos tautsaimnieciskos planus līdz tam nezināmajam laikam, kad pēdējais stūres nāks liberalā valdība. Viņa realpolitika gars mekleja darbu momentā, šodeen, bet nē rīt. Viņam nebija arī no svara, vai viņa tautsaimnieciskos nodomus izved dzīvē konservatīvie un reakcionārie slavofiļi, vai liberāļi. Tā sākās un zināmā mērā izskaidrojama Valdemara leelā draudzība ar kreeveem un lojalā sadarbība ar valdību. Šīs tradīcijas saistīja latvešu pilsonību uz gadu desmitiem un bija visleelākais šķērslis mūsu nacionāl-politiskās domas un kustības attīstībā. Šeit zināmu lomu spēlēja arī pēcreformu Krievijas politiskais stāvoklis, kas ar visiem tā trūkumiem tomēr bija ideāls salīdzinot ar feodālo Baltiju. Valdemara atteicības ar kreeveem jāapskata tuvāk, jo tās eņem redzamu veetu netikveem Valdemara plašajā darbībā, bet bija vissliktākais mantojums, ko viņš atstāja latvju tautai.

Krišjānis Valdemars jau Peterburgā dzīvodams (no 1858.—1867. g. g.) eepazinās ar kreevu valdības augstākām aprindām. Viņa leetišķee raksti par jūrniecību bija sevišķi eevēroti un ceeniti pat galma (leelkņaza) aprindās. Dēļ viņa uzstāšanās pret kroņa muižu pārdošanu, bet sevišķi pēc tam, kad viņš 1862. gada sākumā eesneedza ministrim Golovīnam plašaku rakstu par Baltijas reformu nepececešamību, no 1862.—1865. g. g. izdeva »Peterburgas Avīzes« un eekrita nepatikšanās ar Novgorodas kolonistu leetu, kreevu valdības viri (peem. P. Valujevs) palika pret Valdemaru ļoti vēsi. Veenīgi domeņu ministrs Zeļonijs vēl viņu aizstāveja un peenēma ministrijas de-

nestā. Pēc nelaimīgās Novgorodas kolonistu leetas Valdemars aizbrauca uz Maskavu un stājās ceešos sakaros ar slavofiļeem, strādādams vairakās viņu avizēs. Valdemara darbība Peterburgas birokratiskās eestādēs un sakari ar Maskavas slavofiļeem viņu leelā mērā atsvešināja no Latvijas dzīves, par kuŗu viņš gan ļoti dzīvi interesejās un dabuja ziņas no latveešu laikraksteem līdz pat savai nāvei. Baltijas vāci bija vēl tik stipri saimnieciskā un politiskā ziņā, ka cīņa pret teem ar latveešu spēkeem veen, bija paredzams, būs ļoti grūta. Šis apstākļi arī bija veens, kas Valdemaru speeda meklet palīdzību pee kreevu valdības un toreiz ļoti eespaidigeem slavofiļeem. Tādā kārtā Valdemara darbībā saveenojās visi apstākļi, kas veicināja kreevu valdības un Kreevijas breestošā valsts organisma varas izplatišanu uz latveešu tautu un visu Baltiju. Leelais tautsaimneeks Krišjānis Valdemars ir nepilnīgi izpratis tautas garigo un nacionali-politisko individualitāti. Tauta viņam ir galvenām kārtam ekonomiska veenība, subjekts saimnieciskās kulturas laukā. Ko Valdemars izti saprot zem vārda »tauta«, redzams no viņa vārdeem, ka »kreeviski runadami latveeši, kā daudzi jau zinās, nekad nezūd tautai, arī tad nē, kad tee pa daļai jau sāk aizmirst latviski runat.«¹⁾ Valdemara eedzimtā tautsaimnieciskā kosmopolitība pavada viņu veenmēr. »Ši mazā tautas daļa,« (latgaleeši) raksta viņš, »ar savu, citeem latveešeem grūti saprotamo dialektu, ar savām nedaudzām garīgām grāmatam, kas latiņu burtos un poļu ortografijā izdoti, nekā nevar garīgi attīstitees, ja tee neemācas kreevu burtus un kreevu valodu — vaj arī lasit latveešu avizes gotu burtos un citā dialektā izdotus. Teem jauzņem veens, vaj otrs ceļš, jeb arī abi ceļi teem, kas to eespēj.«²⁾ Jautajumu, kādu ceļu latgaleešem eet, pārkrreevošanas vaj attīstitees latveešu nacionalās patstāvības virzeenā, Valdemars nemaz neapskata. Viņam tas nav no svara, ja tikai tautas »garīgā attīstība«

1) »Baltijas Vēstnesis« № 175. — 1882.

2) »Baltijas Vēstnesis« № 25. — 1884.

resp. vispārcilveciskā kultura un civilizācija neetu viņem
gaļam. Tautsaimnieciskais cements un jūras plašums savee-
nots ar Valdemara dabu un šādeem uzskateem par tautu,
arveem ceešaki viņu saistija pee Kreevijas un līdz ar viņu
visu augošo latveešu tautu. Viņš pats raksta par sevi šādi:
»1869. gadā kaļa ministrs D. Miljutins ar leelu peekrišanu
uzņēma manu preekšlikumu. Es viņam izteicu domas,
ka valsts interesēs nebūt nevajaga, kā toreiz plašos ap-
mēros darija, eedalit bijušeem latveešu un igauņu kaļeiv-
jeem Voronežas gubernā par velti kroņa zemi, bet ka
vajadzētu tos katrā ziņā aizsūtīt uz viņu dzimteni un
eedalit viņem zemes gabaliņus. Viņi par neleelu atli-
dzību izplatītu kreevu valodas mācības savu radu un
līdztauteešu vidū. Tas dotu uzreiz tūkstošeem godīgu
tautskolotāju, t. i. tik daudz, cik vajadzīgs, ja grib darīt
eespaidu uz veselu miljonu eedzīvotāju. Ministra kungs
un ģenerālis Klūgens pamatīgi apspreda šo preekšlikumu
un atrada, ka to pagaidam vēl neesot eespējams realizēt...
Nedabudami pabalstus no saveem radeem, nožēlojamee
latveešu un igauņu kaļeivji-kolonisti nikuļoja tāļajā Voro-
nežas gubernā. Otrkārt, kreevu valodas sekmīga izplati-
šana Baltijas gubernās eespējama tikai ar daudzu tūk-
ztošu tautskolotāju palīdzību. Vispāri pazīstams fakts,
ka daudzi Rigā un Revelē dzimušeem un izglītoteem kreevi
pilnīgi aizmirst kreevu valodu, un arī ārzemneeki, kas
dzīvo Kreevijā, daudzreiz pārvalda tikai kreevu valodu.
Tadēļ triju Baltijas gubernu pārkreevošanai nepeeteek ar
mācību pasneegšanu videjās mācības eestādēs veen. Teesa,
ar to jau ir sasneegti neapstridami labumi: teek sagata-
voti nākamee kreevu eeredņi, dzelzsceļu kalpotāji un pa-
vairots pilsētu eedzīvotāju skaits, kuļi pārvalda kreevu
valodu, bet lauku eedzīvotāju masa tomēr paleek neaiz-
skārta. Nepeeteek ar mācību pasneegšanu kreevu valodā
tautskolās, sevišķi ja nav tūkstošeem skolotāju, kreevu
valodas prateju. Tadēļ šim nolūkam ir derīgs kaļeivju
elements, kas sastāv pa leelakai daļai no bezzemneekem,
kuļeem nebūtu grūti Baltijā atrast dažas desetiņas zemes

kroņa un privatās muižās, kuŗas vēl visai maz apdzīvotas. Tas, leekas, būtu tikpat humans, cik neapstrīdami leetderīgs solis valstiskeem mērķeem...«¹⁾

Tai pašā grāmatā Valdemars turpina raksturot savu darbību sekošeem vārdeem:

»Es turu par vajadzīgu teikt starp citu kādus vārdus arī par sevi personīgi. Varu sacīt, ka es esmu daudz strādājis Baltijas pārkreevošanas labā un gandrīz vairāk kā neveens cits ar leelu enerģiju jau 25 gadus. Es sarakstīju par šo jautājumu veselu rindu eevadu un citu rakstu eekš »Moskovskija Vedomostji« no 1867.—1870. g. g.; es nodibīnāju 1862—1865. g. g. Peterburgā latveešu žurnālu (avīzes) neapstrīdami slāvīskā virzeenā vadītu, kas tik stipri sarūgtīnāja Baltijas vāceesūs; es izdevu kreevu-latveešu un ļatveešu-kreevu vārdnīcas, sastādīju Baltijas skolu enerģiskas pārkreevošanas projektu un tamlīdzīgus valdības projektus, peemēram, kuŗa ministrijas. Savās Peterburgas latveešu avīzēs 1862.—1865. g. g. es domāju, ka manu līdztauteešu, latveešu valodu, kuŗa deezgan tuva kreevu valodai, vajaga tuvināt slāvu pasaulei labprātīgi, ar preses palīdzību, sevišķi ar latveešu preses, es godīgi izpildīju valsts peenākumu, lai gan neatradu ne mazākās aizsardzības no tā laika veenaldzīgās kreevu sabeedribas. Pat tagad neveens no maneem draugeem, t. i. — latveešeem, tāpat kā no maneem pretineekeem, t. i. vāceeseem, nenoleedz fakta, ka man pateicotees apstākļeem, peekrita gods eevadīt latveešu literatūrā jaunu, vairāk slāvīsku virzeenu, kuŗu vairs neiznīdēs. Šis jaunais virzeens pēc neaprobežotas vācu 600 gadu kundzības var un tam vajaga nobreest un dot valstij derīgu rezultātu, kas, saprotams, nav sasneedzams īsā laika sprīdī. Latveešu tautas masas ļoti līdzjūtīgi izturas pret visu kreevīsku un tadēļ var vēl daudz sa-sneegt izleetojot, tā sakot, gatavu materiālu — tautas masu zīmpatijas. Tas ir tik pareizi, ka saprātīgei preti-

¹⁾ X. Вальдемаръ »Организація нашихъ мореходныхъ школь«, Москва 1888, 71.—75. lapp.

neeki — vāceši to veen dara, ka pārleecina veenalzigos kreevus, lai tee šo gatavo materialu ātraki izleeto un iznīcina ar aseem līdzekļem, kuŗi nesola valstij ne mazakas rezultatus, bet ar savu bardzibu tikai saceltu visu tautu.«¹⁾

Būtu pavisam aplami saprast šos Valdemara vārdus burtiski. Jāeevēro, ka tee domati kreevu sabeedribai un noteicošām aprindam. Tee tomēr atsedz vēl kādus raksturigus vilceenus Valdemara politikā, kas leelā mērā apgaismo viņa atteecibas pret kreeveem.

Ja Valdemars saka, ka viņš daudz strādajis Baltijas »pārkreevošanas« labā, un uzskaita savus praktiskos preekšlikumus šai leetā, tad starp viņa vārdeem un darbeem paleek nesaprotama plaisa. No Valdemara darbibas pašraksturojuma redzams, ka viņš šo »pārkreevošanu« sapratis kā labprātīgu latveešu un kreevu tautu tuvinašanu saimneciskā, politiskā un kulturelā laukā, lai laustu Baltijas vāceetibas varu. Viņa »pārkreevošana« un »slāviskais virzeens latveešu literaturā« nav apdomīga un mēreni pakāpeniska latveešu denacionalizešana un pārkreevošana, bet tas, ko mēs saucam par »kreevu orientaciju«. Ja viņš pee saveem »pārkreevošanas« nopelneem, peemēram, peeskaita »Peterburgas Avižu« izdošanu, kas taisni veicināja latveešu nacionalās pašapziņas izkopšanu un savā zobgalā izsmēja »Russkij Listok« pārkreevošanas centenus, tad gaiši redzams, ka termiņš »pārkreevošana« nav ņemams citā nozīmē kā augšā minetā. Vēl vairak. Valdemars saka, ka daudzi izglitotee kreevi Baltijas pilsētās denacionalizejotees veetejo eedzīvotaju vidū, un turpat vēlak eeteic kaŗa ministrim izplatit kreevu valodu starp latveešu zemneekeem un »pārkreevot šo neaizskārto masu« ar izbijušo latveešu kaŗeivju palidzibu, kuŗi septiņos kaŗa klausibas gados kaut kā eemācijušees bulduret kreeviski! Valdemara praktiskais prāts nevarēja būt tik naivs un viņa preekšlikums kaŗa ministrim jauzlūko kā taktisks manevers apgādat šos nabaga bezzem-

¹⁾ X. Вальдемаръ „Организація нашихъ мореходныхъ школь“, 224. lpp.

neekus ar zemi kroņa un privatmuižās. Un no Valdemara vārdeem viscauri redzams, ka »pārkreevošanu« viņš saprot veenīgi kā kreevu valodas izplatīšanu humanā ceļā, bet enerģiski uzstājas pret pārkreevošanas līdzekļiem spaidu kārtā, kas »ar savu bardzību tikai saceltu visu tautu«. Ka ar šo jēdzeenu Valdemars saprot tikai kreevu-latveešu tuvošanos saimnieciskā ziņā un politisku orientāciju, redzams arī no viņa »Ceļotāja vēstulem« »Baltijas Vēstnesī«. Valdemars tur raksta: ». . . ka pee tādas Baltijas latveešu un igauņu partijas (kas turas pee Kreevijas E. Bl.) var arī vāceesi un kreevi peedalitees, to var katris labaki saprast, kad tas tura preekš acim somu un zveedru politiku un ikdeenigu dzīvi.«

Valdemars aiz diplomatiskeem aprēķīneem kreevu sa-beedribai raksta savadakā veidā, viņš latveešu-vācu attecibas kreevu presē nostāda gandrīz fanatiski-reliģioza antagonisma formā, lai gan citur latveešu presē viņš peelaiž daudzreiz latveešu un vācu kopdarbību dažados laukos.

Valdemara kreeviskā orientācija rāda viņu kā leelu realpolitisku taktiķi un kā sliktu nacionalpolitisku strateģi. Valdemars tautsaimneeks-utilitarists arī nevareja citads būt. Lai eeinteresetu ta laika veenaldzigo kreevu sa-beedribu, kā viņš to raksturo, un ar Kreevijas valsts palīdzību laustu Baltijas vāceetibas varu, Valdemars nevareja nākt kreevu sa-beedribā dēļ palīdzības latvju nacionalo interešu vārdā. Viņam bija jauzsver pirmā kārtā kreevu valstiskās intere-ses, kas slavofiļu ideoloģijas laikmetā nozīmeja kreevu politiskās, saimnieciskās un kulturelās varas nostiprinašanu Baltijas jūras peekrastē. Vācu varas laušanu Baltijā viņš leelā mērā arī panāca, bet labumus no tam eeguva veenīgi kreevi.

Valdemars ir realpolitisks minimalists. Visa viņa būtne ir realā šai deenā. Gaisa pilis viņš nebūvē, bet realizē savus leelos nodomus pakāpeniski, kas galu galā peenem milzīgus apmērus. Kad projekteja dibinat latveešu augstaku mācības eestādi, Valdemars eeteica no mazī ka-

pitala, kas jau savākts, dibinat veenklasigu vaj divklasigu augstaku vaj normalskolu. »Pa tādu ceļu eedami,« viņš saka, »latveeši varbūt tiks agraki pee aprinča skolas un pat ģimnazijas, kamēr igauņi vēl stridesees par programu savai vēl neceltai Aleksanderskolai.«¹⁾ Valdemars to raksta par mūsu skolam latveešu presē, kas met pavisam citu gaismu par viņa atteecibam tautību jautajumā, nekā viņa raksti kreevu valodā, kuŗos viņš vadas no saveem realpolitikas un taktikas motiveem. »Latveešu tautas labakai gaišakai nākotnei« Valdemars veenmēr ir ticejis, un lai gan atrauts no Latvijas, viņš tās dzīvi svešumā dzīvojis līdz. Latveešu patriotisms, lai cik neskaids tas daudzem bija viņa laikā, Valdemaru nav atstājis līdz pat mūža va karam. Nevar būt ne mazakās šaubas par to, ka viņš nav apzinīgi peekopis pārkreevošanas politiku, kas astoņdesmitos gados saplosija latveetibas karogu, kuŗu Valdemars pats pacēla. »Gribejis viņš to nav,« saka vēsturneeks J. Krodzineeks, »tik apstākļi tā izvērtās ļaunā, ka viņš to sev nedz eedomat, nedz paredzet vareja.« Ja viņa darbiba to sekmejusi, tad tam bija Valdemara dabas dziļakee cēloņi un griba kalpot latveešu nacionalām interesem ceesā saveenībā ar Kreeviju. Cik dziļi Valdemars pārdzīvoja latveešu tautas centeenus, to leecina pāris peemēru. »1872 gadā,« raksta A. Deglavs, »bija eeradees Rigā Valdemars, kuŗam par godu Latveešu Beedriba sarikoja goda meelastu. Viņš par beedribā notikušām ķildam uu šķelšanām vēl nezinajis itin neko un palicis tikpat kā no mākoņeem izkritis, tiklīdz no Diriča dabujis dzirdet, ka tas pats no beedribas esot izslēgts. Viņš tūdaļ ar viseem spēkeem pūlejees, pretineekus atkal sameerinat, un kad viņam tomēr šis nolūks neizdevees, tad gauži raudajis un ari uz goda meelasta nepalicis.«

Otru gadijumu atstāsta A. Bandrevičs A. Birker tam. Tas bijis 1881. gadā, kad K. Kalniņu, A. Veberu un B. Diriķi izslēdza no Latveešu Draugu beedribas. Materu Juris šai gadījumā bij eespeedis asu rakstu »Bal-

¹⁾ »Baltijas Zemkopis« Nr. 6—1884.

tijas Zemkopi». Valdemars par šo rakstu bija tā sajūsmīnats, ka telegrafeja Materam savu atzinības izteikumu. Valdemars atzina, ka Materam leels nopelns ar šādu uzstāšanos: viņš lauzis mācītajū varu tautā.«¹⁾

Ja Valdemars savos vīra un vecuma gados spēja tik dziļi sajūsmīnatees par latveešu nacionalām cīņam un sāpīgi sajūst to trūkumus, tad viņa diplomātija kreevu valdības un sabeedribas aprindās nevarēja būt vērsta pret latvju tautas svētākām nacionalām interesem. Katrā ziņā, Valdemara personībā ir tikai šķeetamas pretruņas. Viņš tās nesajuta, viņa dzīve un darbība ir noskaņoti vesela un harmoniska.

Sešdesmito gadu latveešu sabeedriba bija tāi zocīalīteesiskā stāvoklī, kad visi tautas spēki raisotees lauzās uz realu darbu. Vīseem, tik ne prātneekeem, teoretīkeem un abstraktu ideju paudejeem, tad bija veetas. Tādi latveešu atmodas laīkmeta pirmajā posmā (līdz Kronvalda Atīm) arī neradās. Valdemars šeit bija taisni veetā savai tautai un laīkam. Nekas nevarēja rast vairak peeekritejus novārdzīnatā tautā, kā Valdemara utilītarīsmis. »Naudu, atkal naudu, un tad atkal naudu!« šīs lozungs vīlka daudz vairak kā jaunā studenta Valdemara vīzītkarte ar vārdū »latveetīs«. Valdemars tadēļ palīka par latveešu pilsonīskās un teesīskās apzīņas leelako modīnataju, bet par tautīskās atmodas veicīnataju pa daļai aiz laīmīgeem apstākļeem un viņa nodībīnatām »Peterburgas Avīzem«. Valdemars kaņoja par latvju saīmneecīsko patstāvību, nacionalā kapitāla nodībīnašanu un pilsonīskām teesībām, mazak domādāms par to, kas mums nāks, un kam būtu jānāk pēc tam kā nacījai. Ja Novgorodas guberņā, vaj uz Sībīrijas leelupem vareja veeglakī tīkt pee materialas turības, Valdemars aīcināja latveešus uz tureeni, laī gan viņš pats apzīnājās, ka īzceļošana latveešeem kā tautai nāk par leelu ļaunumu Valdemars peeēpīdīja savus prīncīpus līdz galām: viņš ar vīsu savu leelo enerģīju sekmeja latvju kapitāla un grūntneecības (pīlsonības) no-

¹⁾ »Dzīmītenes Vēstnesīs« Nē 86—1911.

dibinašanu, uz kuŗas pamateem latvju tauta vareja paceltees augstaki zocialā, teesiskā un nacionalā ziņā. Viņš aizstāveja mazgruntneecibas zistemu Latvijā, kad pret to astondesmitos gados uzstājās visa mūsu progresivā prese: »Baltijas Vēstnesis«, »Balss« un »Deenas Lapa«. Viņš to darija, domadams ka mazgruntneeciba novērsis latveešu tautas sašķelšanos zociali naidīgās daļās jeb kā viņš pats saka, tapēc, ka »mazgruntneeciba ir brīvības stute«. Mazgruntneecibas nodibinašana, pēc Valdemara domam, veicinatu ari Baltijas dārzkopību un atturetu latveešus no izceļošanas. Tāpat viņš pirmais mācija latveešus organizetes cīņā par sava materialā un teesiskā stāvokļa uzlabošanu.

Latvju pilsoniski-teesiskās apziņas atmoda nāca īsi pirms latvju nacionalās atmodas, bet viņu sabeedriskee un psiholoģiskee cēloņi bija tik kopīgi, ka to analize ir ļoti sarežģita. Latvju pilsoniski-teesisko apziņu un mūsu dzimstošās pilsonības garu izteica Krišjānis Valdemars tik pat pilnīgi, kā nacionali-kulturelo atmodu un latveešu intelektences garu — Kronvalda Atis. Ja pēdejaais abzoluti atturejās eejauktees latvju zociali-teesiskā laukā, un nodevās veenīgi nacionalās kulturas misijai, tad Valdemars, turpretim, nevareja paeet gaŗām nacionalās atmodas un pašapziņas veicinašanai, jo bez tām viņa galvenais — tautsaimneeka darbs paliktu bez vēlamām sekmem.

Un Valdemars, šis ģenialais ekonomists, palika par tautiskās atmodas eezvanitaju, par »Peterburgas Avīzu« nodibinataju. Ja Valdemars savā mūžā nebūtu nekā vairak padarijis, ka veenīgi nodibinajis šo slavēno laikrakstu, ar kuŗu sākās jauns laikmets latvju kulturas vēsturē, ari tad viņš būtu eeguvis nemirstību mūsu tautā. Ne velti »Peterbugas Avizes« palikušas par latveešu tautiskās atmodas zimbolu, par tautiskās kustības pirmā posma spilgtako izteiksmi. »Peterburgas Avizes« ir pirmais latviskā garā un gudra noteikta nacionalpolitika vadits laikraksts, bet Krišjānis Valdemars latvju nacionalās avizneecības tēvs. Kā žurnalisti Valdemars ir leetišķs un

noteikts, viņa latviskos rakstos tomēr manams stila smagums un neizkoptas, nepilnīgas valodas eespaids.

Ar to, ka Krišjānis Valdemars tik pilnīgi izteica savas tautas un laikmeta centenus, viņa eespaids uz tautu un tuvakeem beedreem bija milzīgs. Krišjānis Barons, Fr. Brīvzemneeks un arī Krišjānis Kalniņš saņēma no Valdemara daudzus eerosinājumus, eespaidus un darbības virzeenu. Jaunā augošā latveešu inteliģence, studenti un sabeedribas darbīneeki dažādās nozarēs saņēma no viņa teešus padomus un neteešus eespaidus. Bet visleelako eespaidu Valdemars atstāja uz mūsu jauno pilsonību. Lai gan pēdejai bija visas īpašības, kuņas Valdemarā atspoguļojās bagatakā mērā un spilgtakā izteiksmē, tad tomēr Valdemars tām deva noteiktu virzeenu un pamatus uz vairakām paaudzem. Latveešu pilsonības prakticisms, materialisms, realpolitikas virzeens, kreeviskā orientācija un lojalisms — tas viss ir spilgti izteikts Krišjāņa Valdemara personībā. Jo Krišjānis Valdemars ir veena no tām kolosalām personībām, kādas latvju kulturas vēsture līdz pat pēdejam laikam nav devusi mums daudz.

Krišjānis Valdemars dzimis 27. novembrī 1825. g. Kurzemē Talsu apriņķī Ārlavas draudzē Sasmakas Vecjunkuros. No dabas ļoti apdāvinats, viņš jau peektā dzīvības gadā eemācas lasīt. 1835. gadā Krišjāņa vecaki — Mārtiņš un Marija ar bērneem pāreēt dzīvot uz Sasmaku, mazu žīdu meestiņu. Kā pirms tam, tā arī Sasmakā zemkopība bija Valdemara ģīmenes galvenā nodarbošanās. Mazais Krišjānis palidzeja vecakeem lauku darbos. 1836. gada zeemā Krišjānis eestājās Sasmakas draudzes skolā, bet pēc pāris mēnešeem atkal izstājās un nākošā gadā pārgāja uz Pūņu muižas skolu. Šeit pēc pusgada arī to atstāja un 1838. gadā eestājās Lub-Ezeres skolā. Tai laikā Kr. Valdemars pirmo reizi eeraudzija jūru, jūru, kuņai viņam bija lemts zeedot leelako daļu no sava mūža darba. Pabeidzis Lub-Ezeres skolu 1840. gadā, Valdemars līdz 1844. gadam palika Sasmakā

un mācija latveešu un židu bērņus. Viss viņa gada eena-kums sneedzees no 25—35 rubleem, jo židi maksajusi tikai 3 kapeikas par mācibas stundu! 1845. gadā Valdemars pārgāja uz Jelgavu ar nodomu eestātees ģimnazijā, bet aiz dažadeem eemesleem to vēl nevaredams, peeņēma Rundalē rakstveža paliga veetu. Šeit viņš nodarbojās ar vēstures studijam, caurām naktim lasijis vēsturiskus darbus. Pēc Valdemara paša izteiceeneem, viņš Rundalē nedaudz naktis pee skala uguns izlasijis 12 sējumus beezu sacerejumu. No Rundales Valdemars aizgāja uz Leel-Bersteli par rakstvedi, no tureenē 1847. gadā uz Ēdoli tādā pašā veetā. Ēdolē K. Valdemars nodevās pašmācibai, gatavodamees uz eestāšanos ģimnazijā, nodibināja mazu bezmaksas biblioteku un citādi pūlejās eerosinat apkārtnes eedzīvotaju interesi uz izglitību un darbību. Šai amatā Valdemaram bija izdevība pamatīgi eepazītees ar Latvijas zemneeku teesiskeem resp. bezteesību apstākļeem un, vispāri, tuvaki peeet klausu zemneeku dzīvei. »1848. gadā, raksta Āronu Matiss, »būdams Ēdolē par pagasta skrīveri, Valdemars eepazinās ar citeem centigeem latveešu jaunekļeem, starp kuņeem atradās ari nelaiķi Lepevičs un Spāģis. Ar šeem viņš pārrunāja, kā modinat savus tauteešus uz rosīgu dzīvi. Valdemaram bija īpašība, ka viņš sarunā un satiksmē ar citeem eeguva drīzi pārsvaru, kadēļ centigee jaunekļi jo karsti peekrita Valdemara preekšlikumeem un tos pēc eespējas veicināja. Bet kad nu deevamžēl toreizejee vācu vadoņi ne labprāt uz tādām leetam skatijās, tad jaunekļu pulciņš, gribedams izbēgt savos darbos traucešanu, dibināja kādu nevainīgu beedribu zem nosaukuma »Jūras izsmelšanas beedriba«, kur par savu darbošanos ari veda protokolus. Tā veenā protokolā stāv rakstīts, ka nolemts jūras malā izrakt bedri, un jūru tur eelaist; citā protokolā: kad veena bedre izrādijās par nepeeteekošu, tad nolēma rakt vēl otru bedri; tāļak: šķīstuma iznīcinašanas dēļ dzert pudeli alus u. t. t. Tā viņi vareja netrauceti strādat, un nav noleedzams, ka viņi še dažādi ziniski darbodamees mūsu attīstībai likuši

pirmos pamatus.«¹⁾ 1848. gadā K. Valdemars griezās pie ģenerālgubernatora kņaza Suvorova ar lūgumu palīdzēt viņam eegūt augstskolas izglitību. Eepreekš eevācis ziņas par Valdemaru un viņa »jūras izsmelšanas beedribu«, kņazs Suvorovs eeintresejās par savado jaunekli, un ar rekomendācijas vēstuli to sūtija uz Leepaju. 1849. gadā Valdemars 24. gadu vecumā eestājās Leepajas ģimnazijā, sekmīgi mācījās un vaļas brīžos vēl saraktija savu pirmo grāmatu latveešu valodā: »300 stāstus, smeekla stāstiņus un miklas« (izdota Leepajā 1852. gadā). 1854. gadā Valdemars sasneedza savu senilgoto sapni: viņš eestājās Terbatas univerzitatē studet valsts un tautsaimniecības zinības. No šī laika Valdemars atstājā dzeju, kuŗai līdz tam bij nodevees, kārtīgi apmekleja lekcijas un lasija profesoru eeteiktās grāmatas. Bet jau otrā studiju gadā viņš sāk šaubitees par dažu zinību nozīmi un mācības gaitu univerzitatē. Kr. Valdemara gars slāpa praktiskas darbības un viņš pulcināja latveešu studentus ta sauktos «latveešu vakaros». Zinatnes un sadzīves jautajumu apspreešana ir galvenā «latveesu vakaru» darbība. Ap to pašu laiku — 1858. gadā Valdemars pabeidzis Terbatas univezitati un atraidijis vilinošo preekšlikumu palikt univerzitatē un gatavotees par lektoru, nokļūst Peterpilī, tur strādā dažādās ministrijās un raksta par Baltijas leetam laikrakstā «St. Petersb. Deutsche Zeitung». No 1860. gada viņš valdības, zemstes un jūrniecības beedribas uzdevumos apceļo Kreevijas jūru peekrastes, ārzemju jūru skolas un, vispāri, nodarbojas ar jūrniecības pētišanu un šīs idejas propagandu. 1860. g. Valdemars apceļo Baltijas jūras peekrasti, 1861. g. Vācijas peekrastes līdz Klaipēdai, 1868. g. Somiju, Zveedriju, Norveģiju, Daniju, Angliju, Beļģiju un Holandi savākt ziņas par jūras skolam; 1873. g. viņš apceļo Melnās, Azovas un Kaspijas jūru peekrastes. 1862. gadā Valdemars izdod vēsturiskās «Peterburgas Avizes», līdz gada beigam bija to faktiskais un atbildigais, pārejo laiku — (līdz 1865. g.

¹⁾ Āronu Matiss »Krišjānis Valdemars savā dzīvē un darbā.«

lak daudzi palika par eevērojameem latveešu sabeedribas un kulturas darbineekeem, peemēram, Fr. Brivzemneeks-Treilands, Kr. Kalniņš u. c. »Ta bija zocioloģiska skola«, saka Dr. Buttuls par šeem latveešu vakareem. 1878. g. Valdemars eerosina Maskavas latveešu pulciņu laist klajā izlasitu latveešu tautas dzeesmu krājumu. Valdemara darba spējas bija apbrīnojamas. Viņa nenogurstošais beedrs jūrneecibas laukā A. Bandrevičs, kuŗš 17 gadus deenu deenā ticees ar Valdemaru, saka, ka viņš veenmēr atradis Valdemaru darbā un dzives preeku pilnu. Viņš bijis ne visai leela auguma, vājš runatajs, tomēr sarunā pārleecinošs. 1872. gadā uz Valdemara eerosinajumu Maskavā nodibināja Ūeizarisko jūrneecibas beedribu. Valdemars zeedoja tai visu savu leelo enerģiju, veenmēr prātā paturedams ari latveešu jūrneecibu. Pāris gadus pirms savas nāves viņš raksta, ka latveešu tauta jūrneecibas laukā sperot leelakus un arveen leelakus soļus un galā nākot pee nosaukuma, ka tee ir Kreevijas holandeeši. 1882. gadā Rigā nodibinajās latveešu kuģneeku beedriba »Austra«, kuŗai Valdemars deva savas bagatās zinašanas un peedzivojumus jūrneecībā. Beedribas virzeenu noteica Rigas Latveešu Beedribas vadoņi, kas neklausija Valdemara ceešeem padomeem, galvenam kārtam, kadēļ ta bankroteja. Bet augligakā Valdemara darbiba jūrneecibas laukā saistas ap Ūeizarisko jūrneecibas beedribu, kuŗai viņš zeedoja savu apbrīnojamo enerģiju un mūža pēdejos gadus līdz 7. decembrim 1891. g., kad viņš šķīrās uz mūžu no viseem sāveem darbeem. Krišjāņa Valdemara atdzisušās meesas pārveda uz Rigu, kur 16. decembrī tās apglabaja Ūertrudes kapos. 1898. g. Rigas Latveešu Beedriba uzcēla uz viņa kapa peeminekli.

Krišjāņa Valdemara raksti iznākuši atsevišķos izdevumos un izkaisiti laikrakstos. Samērā nedaudz viņu rakstu ir latveešu valodā: »Mājas Veesa«, »Peterburgas Avižu«, »Baltijas Vēstneša«, »Baltijas Zemkopja«-»Austruma«, »Deenas Lapas« u. c. laikrakstu daudzos gada gājumos.

»Ko raksti, dzeedatajs? Es leesmās didu
To spalv' uz sav' un savas tautas kaunu,
Kas savu brīvību sev neizkaņo.«

Juris Allunans 1853. g.

II.

Veens no labakeem tautiskās kustības pirmā posma avīžneekem un jaunu ideju paudejeem ir Juris Allunans. Viņa pāragrā nāve 1864. gadā nelaikā pārtrauca ša idealista darbību un teešo eespaidu uz mūsu jauno inteligenci un tautu sešdesmitos gados, bet Jura Allunana idejas atdzima septiņdesmitos gados, kad tās ar leelu sparū no jauna izteica un attistija tālak Kronvalda Atis. Juris Allunans saveeno savā personībā Krišjāņa Valdemara tautsaimnieciskos principus ar latveešu nacionalisma digleem — valodas kopšanu, latveešu vēstures un mitoloģijas idealizēšanu, tāleem nacionalās kulturas idealeem u. c. Šai ziņā Allunans ir itkā mākslīgs Valdemara un Kronvalda ideju saveenojums. Jdejiskā ziņā viņš stāv starp šeem abeem ugunsstabeem latveešu kulturas vēsturē. Tāpat kā Valdemars Allunans, pa daļai zem pirmā eespaida, nododas praktiskām tautsaimniecības studijām un šo zinību popularizēšanai tautā. Pēc savas dabas dzejneeks un individualists, kas pat necees sabeedribas, Allunans neguva panākumus saveem praktiskeem preekšlikumeem. Tautsaimniecības un sadzīves jautajumos viņam ari trūkst Valdemara centeenu plašuma, bet pašu ideju viņš uzņem asaki un kaisligaki. Valdemara leelās sabeedriskās personības preekšā Juris Allunans palika deezgan maz eevērots, viņa klusā daba to atstāja nomaļus.

Allunans raksta »Mājas Veesi« no 1856. gada. Viņa ta laika saimnieciski-praktiskee raksti nav plašakas dabas un tee nesaistas ar grandiozeem tautsaimniecības planeem kā pee Valdemara. Viņš dod padomus kā lopus glābt no ugunsgrēkeem, kā kurmjus un zemes vēžus iznīdet, kā izsargat augļu kokus no zaķeem u. t. t. Allunans tāpat kā Valdemars ir praktiķis un utilitarists. Viņš ir pat siki taupīgs un praktiski mazisks, kā savos perso-

nigos rēķinos, tā padomu došanā citeem. Vēstulē brālim Allunans eeteic ņemt leisus par kalpeem, »Mājas Veesis« viņš raksta: »kur mums labi klājas, tur ir mūsu tēvu zeme«. »Ja savā dzimtenē ir jo grūti strādādami nevaram savu deenas maizi un pārtiku nopelnit, tad teešam būtum nožēlojami bēduļi, ja negribetum savu dzimteni atstāt un tur eet, kur labaki klājas... Vaj pasaule nav deezgan leela, ka ta kreetneem ļaudim nevaretu jaunu dzimteni apgādat?.. Tādā dzimtenē tad mums ari vajaga uz to speestees un dzitees, ka mēs ari esam tur derigi locekļi, un ka mēs cik veen varedami un saprazdami viņai visu labumu peešķiram, kā citkārt savai vecai dzimtenei.¹⁾ Allunans rakstā par kalpeem eeteic par teem rūpetees, bet ari tos stingri turet. Ja viņi mājās paleek, tad »teem rokās jaecedod derigas grāmatas par lauku un dārzu kopšanu, par lopu audzinašanu, pamācišanas par dabas leetam, avizes, pātaru grāmatas u. t. t. Gājeju bērni jau agri, jo agrak jo labak, jasūta skolā un tām ziņam, kuŗās bērni jamāca, vajadzetu būt šim: vispapeekš Deeva vārdi, tad lauku un dārzu kopšana, lopu audzinašana, rakstišana, rēķinašana, ari kādas ziņas par svešām zemem, par dabas leetam u. t. t.²⁾ Praktiskās zinašanas viņš veenmēr stāda pirmā veetā. Allunans raksta ari par tehnisku progresu, jauneem arkleem un krātuvem.

Allunans, lidzigi saveem pārejem beedreem, pirmem latveešu inteligēntem, politiskos uzskatos nav revolucionars. Vēstulē brālim Indriķim viņš raksta, ka »kreevi ir ekzalteti konstitucionalisti, turpretim mēs viņeem izskaidrojam, ka tikai pēc divdesmit peeceem gadeem mēs šai leetā teem peekritisim, ka viņu idejas pāragrais u. t. t.« To viņš raksta sešdesmito gadu sākumā, kad kreevu studentu nemeeri bija parasta parādība. Bet šī ir tikai veena puse Allunana personībā, kuŗa peekļaujas Valdemaram un sešdesmiteem gadeem. Otra ir vērsta uz septiņdesmi-

1) »Mājas Veesis« Nē 19. — 1859.

2) »Mājas Veesis« Nē 26 — 1856.

teem gadeem, uz Kronvalda pusi. Tas ir Allunans valodneeks, vēsturneeks un patriots.

»To mēs zinam,« saka Allunans, »ka tauta, kamēr ta savu valodu tura ceenā, nav vēl zudusi... Turat savu tēvu valodu godā, ceenā un jums labi klāsees virs zemes. Jo kas sevi pašu negodā, to ari citi negodās.« Ka latveešu tautas jautajums ir galvenām kārtam latveešu valodas jautajums, to Allunans izsaka kādā dzejolī. Viņš bridina no latveešu valodas nicinašanas, jo šis netikums »No Deeva reiz būs sodīts ar īgnumu, Ka nost no pasaules neilgi Latveeši zudīs, kā dūmi gaisā.«

Juris Allunans laiž savu dzeesmiņu krājumu tautā, lai peerādītu, cik »spēcīga un jauka« ir toreiz nicinatā latveešu valoda, un ka tanī ir eespējams izteikt viscēlakās jūtas. Viņš ir leels dzejneeks un latveešu valodas izko-pejs. Cik leeli nopelni Allunanam kā valodneekam, redzams no ta, ka viņš devis mūsu valodai ap peecisimti jaunu vārdu. »Jaunvārdu celšanai,« pēc R. Klaustiņa domam, »ceļš no Allunana netikveen eerauts, bet metodes, galotnes, paņēmeeni un vispārigā drosme eedvesta. Kronvaldam atlika veenigi darbu turpinat un viņš tika tikai ceenigs Allunana skolneeks un vairak nekas!«

Tā kā »bez valodas nav nekādi augstaki gaŗa spēki domajami,« tad Allunana valodneeka darbībai sešdesmitos gados peešķirama ne šaura zinatneeka un specialista nozīme, bet daudz plašaka un sabeedriska, sevišķi šai izšķirošā stadijā, kad bija pacelts jautajums par latveešu tautas nacionalās attīstības eespēju. Juris Allunans atvasina jaunos vārdus visvairak no leišu valodas, atzīdams latvju un leišu tautu un valodu asinsbrālību. Viņš ir pirmais no tautiskās atmodas idejiskeem vadoņeem, kuŗš idealizē latveešu un leišu vēsturi, cildina viņu senos varoņu darbus un atdzīvina to elku deevus. Ja Valdemars savos centeenos ceesi saistīja latveešus un igauņus, kā Baltijas jūras peekrastes tautas, un ari bija labās domās par šo tautu pagātni un nopelneem jūrneecības leetā, tad Allunans,

¹⁾ »Jura Allunana raksti« Univerzalā Biblioteka, 43. lapp.

izeedams ne no tautsaimniecības, bet no nacionalās kulturas veedokļa, saista latveešus ar radniecīgo leišu tautu. »Leiši ar latveešiem ir tuvi jo tuvi radi, tā sakot meesīgi brāļi,« viņš saka. Šī ideja, līdzīgi Allunana valodneeka darbībai, dabū tālāku izteiksmi Kronvalda Ati un pēc viņa — septiņdesmito un astoņdesmito gadu sabeedrlbas uzskatos, publicistikā, tautiskā dzejā, galda dzeesmas un runās.

Tāpat latveešu vēstures un mitoloģijas nezinatniskos romantiskos pamatus devis Juris Allunans. Viņš pretojas domam, itkā »latveeši citkārt pirms vācieši šurp atnākuši esot bijuši tumši, nožēlojami pagāni.« Taisni otrādi. Lai gan pagāni, (jo »ka pagāni ar var ļoti smalki mācītas tautas būt, to mēs redzam pee veceem greeķiem«) latveeši bijuši attīstīta tauta, kuŗa plaši peekopusi tirdzniecību, pazinusi tautas saimniecību, savus laukus jo veikli apstrādājusi un bijusi daudzā ziņā aizsteigusees preekšā pat zveedreem un daņeem. Latveešiem bijuši savi garīgi un laicīgi valdneeki. Un vācieši paspējuši latveešus uzvaret tik caur to, ka »latveeši nebij veenprātīgi, un kuŗa skunstes tik labi nemāceja, kā vācieši, kas ar italeešiem un turkeem allaž bij kuŗojuši.¹⁾«

Allunans cildina latveešu varoņu darbus pee Gaujas, kuŗus latveešu burtneeki ari apdzeedājuši. Bet burtneeki nogrimuši ezerā un »tad lēti saprotams, ka ar viņeem ari visas latveešu gara peemiņas burtneeku ezerā noslika.«

Juris Allunans peesauc visus eevērojamakos latveešu deevus un garus (Pramšanu, Pērkoni, Anšlavu, Postneeku, Pikoļu, Potrimpu, Laimu, Līgu, Mildu, Kauni un daudzus citus), kuŗus bez kritikas uzņēma savā dzejā Auseklis un vēlakee septiņdesmito un astoņdesmito gadu tautiskee dzejneeki. Auseklis sevišķi daudz veelas ņēmis no Jura Allunana raksteem par latveešu vēsturi un mitotogiju.

Tādā ziņā Jura Allunana eespaids uz tautiskās kustības ideologeem septiņdesmitos un astoņdesmitos gados, kā Kronvalda Ati un Ausekli, ir daudz leelaks, kā līdz

¹⁾ »Mājas Veesis« Nr. 40—1858.

šim parasti domats. Latveešu senatnes idealizēšana viņā saistas ar leelu ticību latvju tautas nākotnei. Viņam nebija lemts izkarot asās polemikas pret latvju nacionalās patstāvības pretiniekiem, bet tautisko pašapziņu savos avižu rakstos Allunans leelā mērā modināja. Viņš daudzkārt mēdzis atkārtot teikumu: «Ja latveeši nebūtu savā dabīgā attīstīšanā kavēti, tad viņi godam varetu līdzās stāties veciem grieķiem.» Preteji dažeem tautiskās kustības darbiniekiem, kas peekopa momenta realpolitiku un bija minimalistiski savos centēnos, Juris Allunans jau tais laikos sapņoja par latveešu zemkopības akadēmiju, kuŗai viņš domāja krāt herbariju. Viņš nopeetni domāja arī par latveešu konverzācijas vārdnīcas izdošanu. Arī šai ziņā viņam radnecība ar Ausekli, kas garā redzēja latvju augstskolu un to apdzēdāja.

Jura Allunana loma latveešu tautiskās kustības un nacionalās kultūras vēsturē paleek jo leelaka, eevērojot viņa leelos nopelnus Vakar-Eiropas kultūras avotu plūdināšanā uz Latviju, viņa skaisti atdzējoto klasisko dzeju. Allunans bija pirmais, kas savā dzejā latvju tautu pacēla uz kulturtautu līmeņa.

Juris Allunans ir kaisijis latvju kultūras vēsturē daudz smagu graudu, kas auguši un nesuši augļus vairakeem gadu desmitēem. Viņš arī pats to apzinas, un tapēc ar pilnu teesību par sevi saka, ka viņš peeaugšot slavā, kuŗa «nezudis, kamēr Daugava tek latveešu robežās.»

Juris, jeb pareizi Gustavs Georgs Fridrihs Allunans dzimis 13. maijā 1832. gadā Jaun-Kalsnavas muižā, Vidzemē, kur pavadījis arī pirmos bērības gadus. No tureenes Allunana ģimene pārnāca uz dzīvi Kurzemē — pee Jelgavas. 1847. g. Juris eestājās Jelgavas apriņķa skolā, bet pēc diveem gadeem Jelgavas ģimnazijā, kuŗu nobeidza 1854. gadā. Ģimnazijas gados Juris Allunans jau bija pārtulkojis daudz no vēlāk izdotām dzeesmiņām. 1855. g. Juris aizbrauca uz Terbatu studēt vecās valodas. Šeit pēc gada viņš ņēma dalību Valdemara latveešu studentu vakaros un 1856. gadā izdeva savas «Dzeesmiņas».

Juris Allunans, laikam zem Valdemara eespaيدا, atmeta dzejošanu un veco valodu studijas un nodevās tautsaimniecības studijām. Viņš paleek par rosīgu avīznieku, rakstīdams «Mājas Veesi» sākot no 1856. gada vidus. 1859. gadā Allunans pabeidza augstskolu. 1860. gadā viņš izdod trīs daļas rakstu krājuma «Sēta, daba, pasaule». Gadu vēlāk Allunans aizbrauc uz Peterburgu, lai eestātos Meža akadēmijā kā kroņa stipendiāts. 1862. gada sākumā viņš no tās izstājas. Peterburgā viņš atkal sateekas ar Terbatas pulciņa beedreem, kuŗi projektē dibinat jaunu latveešu laikrakstu tautiskā virzeenā. Kad sāka iznākt «Peterburgas Avizes», Juris Allunans jau bija aizbraucis veselotees. 1862. gada oktobrī viņš atkal atbrauca Peterburgā bet 1863. g. sākumā speests dotees uz laukeem uzlabot savu galīgi sabojāto veselību. Slims būdams Allunans vēl ļoti interesejās par latveešu patriotu darbību Peterburgā un viņu laikrakstu. 18. aprīli 1864. gadā 32 gadu vecumā, filozofedams par dzīves neecību, viņš meerīgi aizmīga uz mūžu. Juri Allunānu apglabāja Leel-Vircavas kapos, kur viņam 1902. g. uzcēla peeminekli. Jura Allunāna raksti iznākuši preekšzīmīgā R. Klaustiņa redakcijā Univerzalās Bibliotekas izdevumā.

III.

Sevišķu veetu tautiskā kustībā eeņem Krišjānis Barons. No Valdemara viņš atšķiras tikai ar sava rakstura īpašībām, idejiskee pamati un darbības principi viņeem ir kopeji. Barons pilnīgi peeņem Valdemara un Jura Allunāna idejas un tās sekmīgi attīsta tāļāk. Viņš ir galvenais »Peterburgas Avīžu« redakcijas darbineeks, uz viņa pleceem guleja smagais darbs pēc pirmām represijām un denuncijām. Barons bija faktiskais laikraksta vaditājs līdz pat tā slēgšanai. Tautiskās atmodas centeeņu veicēnā viņam peekrita ļoti leela loma. Latveešu gruntneecības, skolu, beedribu un tehniskās attīstības propagandu »Peterburgas Avizes« veica ar sekmēm. Un šī

slavenā tautiskās atmodas laikraksta nopelns ir arī Krišjāņa Barona nopelns. Barona lomu tautiskā kustībā Kurzemes gubernators Breverns ziņojumā baronam Lievenam raksturo šādeem vārdeem:

»Ar Valdemaru eet roku rokā viņa uzticīgais beedrs Barons, kuŗam eesākumā bijis labaks domu virzeens. Barons ir pamatīgs, izglītots un apdāvinats cilvēks. Viņš pamazam uz sevis uzņemas visus galvenos darbus un drīzā laikā kļūs par »Peterburgas Avīzu« redakcijas dvēseli. Barons vēriģi seko valdības darbībai un sabeedribas virzeenam, eet uz preekšu drošeem soļeem, nenomaldīdamees eedomās; visam, ko viņš uzsāk ir praktisks virzeens.«

»Peterburgas Avīzēs« Barons plaši popularizē dabas zinības, neaizmirdams aizrādīt arī uz Darvina teoriju. Viņš raksta par gaisu, vēju, uguni, par dabas spēku izmantošanu, par dzelzsceļeem un tvaika mašinam. Tāpat par indoeiropeešu valodam un Baltijas eedzīvotajeem. Sevišķi leelu vēribu viņš peegreež praktiskām un saimneecības leetam. Barons raksta par zivju audzinašanu, derigeem putneem, lauku eedališanu, granita akmeņeem un veselibas kopšanu. Barons vada »Peterburgas Avīzēs« zatirisko nodaļu, izsmej tanī idejiskos pretineekus un laikmeta aizspreedumus. Barons »Peterburgas Avīzēs« parādas arī kā labs dzejneeks un stāstu rakstneeks. Barona darbība Peterburgas laikmetā tomēr nav viņa mūža darbs. Maskavas latveešu pulciņā rodas domas krāt tautas gara mantas. Šo leelo darbu vada Brīvzemneeks, bet Barons uzņemas tautas dzeesmu kārtošanu, kam viņš zeedo visus savus spēka un sirmgalvja gadus.

Līdz Baronam un citeem tautiskā atmodas laika darbīneekeem tautas dzeesmu krāšanai nebija peegreesta nopeetna vēriba. Pats Kr. Barons »Latvju Dainu« eevadā saka, ka dzīvaka un sekmiģaka latveešu dzeesmu krāšana sākusees ar 19. g. s., pee kam pirmee nopelni peeķrīt Rūjeenas māciņajam v. Bergmanim un Palcmares māciņajam Vāram. Abi viņi izdeva krājumiņus (1807 un 1808. g.),

kuņem tikai pēc 36 gadeem sekoja Büttnera »Latveešu ļaužu dzeesmas un ziņģes« (1844.). Beidzot »Peterburgas Avīžu« laikā Krišjānis Valdemars norādījis uz pašu latveešu peenākumu stātees pee dainu krāšanas, kamēr beidzot 1878. g. Maskavas latveešu pulciņā, pēc jautajuma apspreešanas dainu krājuma sagatavošanas darbs uzticets Brivzemneekam un Baronam. Sākot no ta laika ari Barons veselus 25 gadus gandrīz deenu deenā strādajis »Latvju Dainu« kārtošanas darbu.

Ši milzīgā darba rezultātā bija pāri par 200,000 Barona sakopotas tautas dzeesmas, kas iznāca sešos ieeezos zējumos. Pirmais Barona kopotais tautas dzeesmu sējums iznāca 1894. gadā H. Visendorfa izdevumā. Tālajos sējumos izdeva Kreevijas Ķeizariskā Zinību akadēmija Peterburgā ar Visendorfa līdzgādību. Otrais sējums iznāca 1903. gadā, trešā sējuma pirmā daļa — 1904. gadā, otra daļa — 1906. gadā, trešā — 1909. g., ceturtais sējums — 1910. g., peektais un sestais — 1915. gadā. Ar šeem latvju dainu krājumeem Barons uzcēlis sev un savai tautai neiznīcinamu peeminekli, kuŗa varenums klūs pilnīgi redzams tikai pēc gadu desmiteem un simteņeem, kad latvju dainās eetvertais latvju pasaules uzskats, nacionālais raksturs, reliģija, filozofija, Latvijas daba un daile būs peenācīgi izpētītas un uzņemtās mūsu nacionālā kulturā kā mūžīgs nesatricinams pamats.

Krišjānis Barons dzimis 31. oktobri. 1835. gadā Kurzemē Strutelē. Viņa vecaki ar ģimeni vēlāk pārgāja uz dzīvi Ilē. Bet Krišjāņa tēvs, kas šeit bija par vagaru, nomira un zēns, 11 gadu vecs, pāreēt dzīvot Dundagā. Šeit veetejā Kubeles skolā Barons dabū pirmo izglītību pee skolotajeem Dünsberģa un Mālberģa. Dundagā Barons pavada bērību. Tālako izglītību viņš eeguva Ventspils aprīņķa skolā, vēlāk, 1852. gadā Barons eestājās Jelgavas ģimnazijā, kuŗu pēc četreem gadeem sekmīgi nobeidza. 1856. gadā Barons pāreēt uz Terbatas unīverzītati studēt matematīku un astronomīju. Terbatā viņš ņem dzīvu dalību Valdemara »latveešu vakaros«.

Šeit Barons saraksta brošuru »Mūsu tēvzemes aprakstišana« ar peelikumu »Kurzemes un Vidzemes tautas un kaimiņu tautas, viņu būsana un valodas«. (Jelgavā 1859. gadā). 1860. gadā Barons aiz līdzekļu trūkuma pārtrauca studijas un pāris gadus pavadījis dzimtenē — Dundagā, viņš aizbrauca uz Peterburgu un palika par »Peterburgas Avižu« galveno vadītāju. Laikrakstam izbeidzoties Barons 1867. g. aizbrauca uz Maskavu un pēc tam uz Voronežas guberniju par mājskolotāju kādā kreevu muižneeku ģimenē, kur palika veselus 25 gadus. Zeemas Barons pavada Maskavā un rosīgi peedalas Maskavas latvešu vakaros. 1869. gadā viņš izdeva Peterburgas Ķeizariskās ģeografijas beedribas uzdevumā sastādīto katalogu par Baltijas seneem eedzīvotājiem («Указатель сочинений о коренныхъ жителяхъ Прибалтійскаго края»). 1893. gadā Barons pārnāk uz Rīgu un šeit pavada visus svarīgākos latvju tautas vēsturiskos brīžus beidzamos gadu desmitos, līdz 1923. g. 8. martā aizeet mūžībā. 14. martā Baronu pēdeajā gaitā uz Ķertrudes kapeem pavadija visa tauta, kur viņu guldija blakus Valdemaram un Brīvzemneekam.

IV.

Latvju tautiskās kustības pirmā posmā, t. i. — latvju zemneeku aizstāvešanā pret muižneeku varmācībam un netaisnībam, Valdemara ciņas beedri ir Andrejs Spāģis un Kaspars Beezbārdis. Sešdesmitēē gadi ir latvju tautas saimneeciskā un teesiskā pamatakmeņa likšanas laiks un šī laikmeta darbineekeem peekrīt leela loma ciņā par zemneeku teesībam. Atteecības pret muižu bija sešdesmito gadu zocialais mezgls, kuŗa pārciršanai tautiskās atmodas darbineeki vēlāk nekad vairs nepeegreeza tik leelas vēribas, kā šai laikā. Agrarjautajuma nokārtošanas prasība gan veenmēr stāvejusi tautisko centeenu programā, bet šo jautajumu vairs nenostādīja eepreekšējā asumā. Izskaidrojums tam jameklē jaunās gruntneecības attīstībā, kas agraro jautajumu gan neizšķīra, bet tomēr drusku mazināja ta

asumu. Andrejs Spāģis šai laikā izdod grāmatu »Die Zustände des freien Bauernstandes in Kurland« (pirmo daļu 1860. un otro 1863. g. g.) un citus rakstus par zemneeku stāvokli, Valdemars — »Baltische, namentlich Livländische Bauernzustände« (1862. gadā) un daudz citus projektus u. t. t., Beezbardis — sastāda Meža muižas zemneeku sūdzību un adresi caram. Zemneekus šai laikā aizstāv pret muižneeku pārestibam neveen nacionalisti, bet arī tādi, kam latvju tautiskos centēnos nav daļas, vaj arī tee eerauti tai stichiski un tadēļ vēlāk no teem atkrit. Par zemneeku aizstāvjeem tad uzmetās arī kreevu publicisti nolūkā dabūt latveešus zem sava eespaيدا, atraut tos no luterticibas, peegreest pareizticibai un, vispāri, veicināt latvju pārkreevošanu, tāpat nesavtīgi liberali un humani noskaņoti idealisti no dažādām tautam. Būtu nepareizi tos teesi saistīt ar latvju nacionālo atmodu kā apzinīgu zocialu, kulturelu un politisku kustību, kuŗa leelākā vaj mazākā mērā virzijās uz tautas saimneciskās, kulturelās un politiskās patstāvības pusi. Latvju zemneeku saimneciskā un teesiskā stāvokļa uzlabošanā teem tomēr peekritis nenoleedzama loma. Šai tautiskās kustības pirmā posmā — latvju zemneeku zocialā cīņā, Spāģis un arī Beezbardis eeņem redzamu veetu.

Spāģis dzimis 14. janvarī 1820. gadā Aizputes apriņķa Dunalkas mājās. Izglītību baudijis Ciravā, pēc tam darbojās par skolotāju Meldzerē. Šai laikā arī noteek viņa eepazīšanās ar Valdemaru. Aizstāvedams pagasta teesības pret muižu, Spāģis pamatīgi eepazinās ar ta laika Kurzemes teesam. Speests atstāt skolotāja veetu, Spāģis aizbrauca uz Kreeviju par muižas pārvaldneeku pēc tam uz Vāciju zemkopību studēt. Berlinē laimīgs gadījums viņu saved kopā ar otru latvju patriotu — Kronvalda Ati. Pret vācu preses tendenciozeem raksteem, kas idealizeja Baltijas apstākļus, Spāģis saraksta vairakus pret-rakstus laikrakstos, atsevišķā brošurā un jau mineto grāmatu divās daļās »Die Zustände des freien Bauernstandes in Kurland« (Leipcigā 1860. un 1863. g.). Šai grāmatā

viņš aprāda Kurzemes zemneeku grūto sociālo stāvokli un bezteesību. Kurzemes zemneeku teesības pēc 1817. gada likuma, viņš saka, var pazīt tikai negatīvā kārtā, t. i. vispirms jāpazīst tas, ko zemneeki nedrīkst, un kas no tā paleek pāri, to varetu uzskatīt kā zemneeku pozitīvās teesības. Kurzemes zemneeks nedrīkst: atstāt guberņu un aizeet uz pilsētām; viņam nav teesības izvēleetes citas nodarbošanās kā veenīgi zemkopību; zemneeki un zemneeces nedrīkst bez muižneeka atļaujas precetees; viņem nav brīv bez muižneeka atļaujas turet šaujamo eeroci; zemneeki nevar sūtīt pee teesas savus pilnvarneekus; zemneekeem nav brīv sūdzet muižneeku bez viņa rakstiskas atļaujas; zemneeki nedrīkst pirkt muižneeku zemes īpašumus. Spāģis aprāda leelās nelikumības, ko muižneeki pastrādājuši atteecībā pret zemneekeem un viņu zemi. No dzimtbūšanas atcelšanas līdz 1862. gadam, pēc Spāģa aprēķina, muižneeki pretlikumīgi peeveenojuši saveem laukeem pāri par 2000 zemneeku māju, pee tam vēl labākās mājas. Si zemneeku māju iznīcinašana pildot zemi proletareešem un smagi gulstotees uz pārejeem saimneekeem, kuņeem muižas uzkraujot izdzīto saimneeku nastas. Zemes izglītības stāvokli apskatot Spāģis saka, ka muižneeki arī šai ziņā maz darot, kā peemēru viņš min 1853. gada Kurzemes landtaga sapulci, kuņā izteiktas domas, ka Irlavas skolotaju zeminārā vajagot izmest vācu valodu, kas skolotajeem eedvēšot augstprātības garu. Latveešu literatura vēl esot nabadzīga un mūsu nacionālās avižneecības sākumam jāizturot asi uzbrukumi no vācu puses.

No Vācijas Spāģis atgreežas Kreevijā un pārmaiņās dzīvo Peterburgā, Maskavā, Ŗazaņas un Smoļenskas guberņās nodarbodamees kā muižu un fabriku pārvaldneeks. 1871. gada 29. jūlijā viņš Saratovā mirst no koleras sērgas.

Kaspars Beezbardis dzimis 8. decembrī 1806. gadā Slokas draudzes Pavasara pagasta Beezbaržu mājās. Pirmsizglītību baudījis mājās, tad Salaspils skolā. 1820. g.

Beezbardis eestājas Rīgas ģimnazijā, to pabeidz un pārēet studēt uz Terbatas univerzitati. 1826. gadā viņš beidz kursu kā viens no pirmajiem studentiem latveešiem. Kādus gadus viņš pavada Rīgā par mājskolotāju, tad 1832. gadā otrreiz aizbrauc uz Terbatu studēt, gadu vēlāk uz Vīlandi par apriņķa skolas skolotāju, 1854. g. Beezbardis pārnāk uz Rīgu par skolotāju. 1860. gadā »Mājas Veesī« parādas pirmee Beezbarža raksti latveešu valodā. Kad nodibinājās »Peterburgas Avizes«, viņš paleek par to līdzstrādneeku un tur sneedz pirmo filozofisko rakstu latvju valodā: »Ko var dvēsele atzīt? Kas tai spējams?« Beezbardis ir viens no viskreevisekaki orienteteem pirmeeem latvju intelektēteem, kurš kopā ar citēem pareizticēgeem latveešēem, kā Sproģi un Kraukli, daudz darijis kreevu ģifts eepotešanā latvju sabeedribā. Tas manams jau no viņa pirmēem raksteem. Dēļ Meža muižas zemneeku sūdzības Beezbardi 1863. gadā izsūtija uz Kalugas gubernju, vēlāk uz Kļinu Maskavas gubernjā. Šeit viņš saraksta un 1865. gadā laiž klajā brošuru »Der Sprach- und Bildungskampf in den baltischen Provinzen Russlands«. 1866. gadā Beezbardis atgriežas Rīgā un paleek par Rīgas garīgā zeminara vācu valodas skolotāju. 1869. gadā viņš izdod nopeetnu grāmatu »Mūsu valoda un viņas rakstība« u. c. Vēlak laikrakstu »Pasaule un Daba«, kas drīz izbeidzās. Beezbarža literariskā un zinātniskā darbība ir daudzpusīga. Viņš raksta par valodu, vēsturi, dabas zinībām, matematiku, atdzejo Šillera »Pulksteņa dzeesmu«. Beezbardim peekrita leela nozīme mūsu rakstneecības, valodas un ortografijas attīstībā.

Beezbardis mira Maskavā 12. septembrī 1886. gadā.

V.

Valdemara Maskavas latveešu pulcīnam no paša sākuma jau peebeedrojās Fricis Brīvzemneeks. Viņš bija rosīgs darbineeks un stāveja zem savu centēenu vecako beedru idejiskā eespaīda. Ideoloģijas ziņā viņš pilnīgi

peeveenojās pirmo latvju nacionālo vadoņu domam par tautiskee centeeneem un izglīto to latvju peenākumeem pret savu tautu. »Tautiskee centeeni«, raksta viņš, »nav nebūt kāda galvas gudriba, kāda cilveka izgudrojums. Tautiskee centeeni ir tee ceļi, pa kuŗeem tautai pēc savas dabas un pēc sava gara jastaigā, kad ta sasneegusi zinamu attistību. Tautiskee centeeni ir vēstures auglis un paši eezīmē jaunākās vēstures dabu.« Tautisko centeenu modinatajeem pārmetot, ka tee cenšas radit pavisam jaunu, savadu »kulturu«, ka tee tikojot nodibinat pavisam nedzirdetu, ērmīgu sadzīves kārtību. »Mēs latveeši esam maza tauta,« raksta Brīvzemneeks, »un nekad mūsu vēlešanās un ceribas nav bijušas deezin cik pasaulīgi leelas — nepanākamas, nesasneedzamas. Bet ari par mums jau dažkārt daudzīnats, ka mēs kārojot nodibinat savu īpašu »latveešu kulturu«... tādi centeeni gan nav apsmejami un nicinami, pat ari tad ne, ja būtu teešam peerādīts, ka tee izeet uz tik neapzinamu darbu, kā — radit jaunu savadu kulturu.« Brīvzemneeks to saka gadus peecpadsmīt pēc Kronvalda Ata latvju patstāvīgās kulturas attistības un nacionalās izglisības kaisligās aizstāvešanas raksta »Tautiskee centeeni«, bet viņa vārdos nav Kronvalda fanatiskās ticības latvju kulturai, kas šai laika sprīdi bija gājusi plašumā. Tas tadēļ, ka Brīvzemneeks ar visām savām saknem stāv sešdesmitos gados. Lai gan ar savu darbību latvju tautas gara mantu krāšanā viņš peeskaitams nacionali-garigo darbīneeku saimei, tad ar visu savu garigo būtni viņš nenoleedzami tuvāk peekļaujas sešdesmiteem gadeem kā septīnīdesmiteem, vairāk Valdemaram kā Kronvaldam. Fricis Treulands-Brīvzemneeks dzimis 1. novembrī 1846. gadā Rokaižu krogū. 1859. gadā viņš eestājās Aizputes aprīņka skolā, kuŗu beidza 1862. g. 1864. g. Brīvzemneeks pārgāja uz Gorķu mērneecības skolu un to pēc divi gadeem pabeidza. Viņš aizbrauc uz Maskavu, eestājās mērneecības kancelejā un eepazīstas ar Maskavas latveešu īnteliģenci. Ar Valdemara starpneecību Brīvzemneeks eedraudzejās ar kreevu slavofiļeem, sāka rakstit

viņu laikrakstos un, vispāri, gāja šai ziņā Valdemara eerautā virzeenā kā viņa uzticams beedrs. 1872. gadā viņš aizbrauc uz Ivanovu Vozņesensku par skolotāju, gadu vēlāk uz Ņazaņu par skolotāju progimnazijā, 1874. gadā atgriežas atkal Maskavā par ģimnazijas skolotāju. 1887. g. kurators Kapustins uz Valdemara eeteikumu peenēma Brīvzemneeku par tautskolu inspektoru Kuldigā, vēlāk Leepajā un no 1889. g. līdz 1904. g. Rigā. Par Brīvzemneeka inspektora darbību leelakā Latvijas pārkreevošanas laikā latvju skolotāji, kas zem viņa uzraudzības strādājuši, izsakas atzinīgi. Viņš pūlejees darīt visu eespējamo latvju valodas labā. Ka šī eespēja viņam nebija sevišķi leela, tas ari saprotams.

Brīvzemneeks mira Ropāžos 15. septembrī 1907. g.

Brīvzemneeka leelakā nozīme mūsu kulturas vēsturē ir — latvju tautas gara mantas krāšanā un tautas sajūsmināšanā uz šo darbu. Maskavas unīverzītates Dabas zīnatņu antropoloģijas un etnografijas beedribas uzdevumā viņš 1869. g. vasarā apceļoja Kurzemi un Vidzemi un skubināja visus steidzoši vākt tautas gara mantas — dzeemas, teikas, pasakas, sakamvārdus, miklas, buršanas, zīlēšanas un pestēļu vārdus. Ar uzsaukumeem laikrakstos, personīgā satīksmē un vēstulem viņš sacēla šai darbā kājās visu tautu ar tautskolotajeem preekšgalā. Par krājeju rosību Brīvzemneeks raksta:

»Tautskolotājs, izpīldīdams savu pārmerīgo uzdevumu, prata atlicinat šim darbam brīvu brītiņu; nemācītā zemneeka ceetā roka svētku atpūtas brīžos un garos zeemas vakaros ņēma smago zemkopja darba rīku veetā viņai neparasto spalvu. Pat ārpus lātveešu tautas robežam radās līdzstrādneeki, sevišķi līdzstrādneeces, kuru gaišā atmiņa centās atdot dārgajai dzmtenei laimīgās jaunības deenās tur noklausītas vecās tradīcijas. Sūtījumi ar lātveešu etnografiskeem materialeem tīka saņēmti pat no Nīcas, Pārīzes un Berlīnes.« Zemneeku pulcīņš, kas atsūta ap 50 sīki aprakstītu lapu gara mantu, aizbīldīnas, ka snīedz tīk maz, jo kavē darbi un slīmības. Kāda līdzstrādneece

atvainojas par slikto rokrakstu: viņa ar kāju šūpojusi bērna žūpuli un ar roku rakstījusi. Citi pateicas, ka uz-
mudinājums krāt materialus viņiem devis eemeslu no jauna
eevingrinat pusaizmirsto rakstišanas mākslu. Vēl citi maksā
naudu, lai eegūtu kārotās senatnes mantās¹⁾.

Ta bija vesela sabeedriska kustība, tik plaša un aiz-
raujoša, ka deviņdesmitos gados jaunstrāvneeki to sāka
popeetni apkarot — kamēr ta nebija rimusi, nevareja
domat par jaunu centeenu un ideju nešanu tautā, jo tai
ar kaislibu nodevās visas aprindas un paudzes. Šo gara
mantu krājumus, eespeestus kreevu burteem, izdeva 1873.
1881. un 1887. g. («Труды Этнографического Отдѣла»)
Latveešu valodā Brīvzemneeks izdeva pasaku krājumu.

Latvju nacionalā raksturā Brīvzemneeks centees
eeaudzet leelu peenākuma apziņu. Nacionalās atmodas
vadoņeem viseem bez izņēmuma ir ārkārtīgi stipri attīstīta
peenākuma apziņa, bet Brīvzemneekam sevišķi. »Rīgu
nekad neesmu labi izpratis«, saka Brīvzemneeks, »īpaši,
kad pee dažā drauga nācās nomanīt, cik ātri tee spēj
grozīt tīras eeražas, kārtīgu dzīvi.« Mūsu jaunā pilsonība,
no muižas gaitam tikko atsvabinatee zemneeki, savā
saimneeciskā dziņā uz preekšu nesa sev līdz daudz sliktu
eeražu un pretsaveedrisku garu. Tadēļ Brīvzemneeks
veenmēr uzsver peenākuma apziņu, godīgumu un citus
tikumus, un kā censības paraugus latvju jaunatnei nostāda
»augstus vīrus no zemas kārtas.« Tāpat personīgā dzīvē
un sabeedribā viņš veenmēr bijis eerosinatajs un pamu-
dinatajs pat vīreem ar leelaku svaru un augstaku stāvokli
latveešu sadzīvē. Brīvzemneeks daudz strādajis arī aviž-
necībā, viņa dzejai caurvelkas tautiskā ideja.

¹⁾ Teodors Zeiferts »Latveešu rakstneecības vēsture II. — 128 l. p. p.

»Tev nebūs nekādu milesību turet
svētaku par tēvzemes mīlestību, nekādu
preeku saldaku par brīvības
preeku.« Kronvalda Atis.

VI.

Otrs posms latvju tautiskā kustībā sākas ar Kronvalda Ati. Kronvalds atdala sešdesmito gadu latveešu pamodušās zemniecības sociālo kustību viņas leelā Krišjāņa Valdemara vadībā no stipras latveešu jaunās inteliģences nacionalās kustības, par kuŗas vadoni viņš arī paliek. Tas, ko mēs saucam par latveešu tautisko kustību — latveetības jeb jaunlatveetības cīņas laikmetu, pateesībā, tikai sākās ar Kronvalda Ati un septiņdesmiteem gadeem. Krišjāņa Valdemara laikmets, sākot no »latveešu vakareem« līdz Kronvaldam, bija latveešu zemneeku sociālās cīņas laiks, kad lika pirmos saimnieciskos un teesiskos pamatus latvju nacionāleem centeeneem. Krišjānis Valdemars bija pamats, eevads un preekšpēle latvju tautiskai kustībai, viņa pati savā ideālu spožumā un izteiksmes skaidrībā nāca ar Kronvalda Ati. Pēdejaiss šo otro tautiskā laikmeta posmu izsaka tik pat pilnīgi un to atspoguļo savā personībā, cik leeliski pirmo izteic Krišjānis Valdemars. Tautiskā kustība savā tālakā gaitā un viņas darbīneeki kā pirms, ta pēc viņeem, greežas ap šeem diveem ugunstabeem latveešu kulturas vēsturē, te tuvodamees vairak veenam, te otram no viņeem. Krišjānis Valdemars un Kronvalda Atis ir kā divi Latvijas dārgmetala gabali, kuŗi sevi satura visus vērtīgos elementus, kas bija atrodami Latvijas sadzīvē pagājušā gadu simtēņa otrā pusē. Pee šeem vīreem vajaga eet mācītees latveešu sabeedriskās domas un sadzīves attīstības vēstures. Viņi dod izskaidrojumu un attaisnojumu savam laimetam.

Krišjāņa Valdemara būtne ir zociālā dzīvē, tautsaimnieciskā materialismā un practicismā. Kronvalda Atis, turpretim, šo pasauli abzoluti nepazīst. Kronvalda stiprā puse ir nacionalā un etiskā. Viņš elpo garīgās kulturas kalnu gaisu. Šo ideālu sasneegumu Kronvalds meklē

nacionalā skolā. Valdemaram latveetiba bija galvenām kārtam latvju tautas saimnieciskā patstāvība, Kronvaldam latvju tautas garīgā attīstība nacionalā virzeenā ir mērķis, kuŗam viņš zeedo visu savu mūžu, dedzigo sirdi un fanatisko ticību latvju tautas nākotnei. Valdemars ir leels tautas masu vadonis, vārda plašākā nozīmē, Kronvalds — ideologs un praveetis. Valdemars — nosvērts, apzinīgs realpolitīss taktīķis un diplomats, kas smalki pazīst savu draugu un eenaidneeku īpašības, Kronvalds — straujš nacionalīsts-idealīsts, kas savai idejai neatzīst laika un telpas, bet kā leels mākslīneeks intuitīvi rada tāļus nacionalī-kultūrelus un politīskus idealus. Valdemars dzīvo realā šaideenā, Kronvalds — tautas idealā nākotnē. »Mēs tik teeši neizšķīram tautu likteni un darām eespaīdu uz viņu domām un gribu tikai vēl trešā un ceturtā paaudzē, daudzreiz pat vēl vēlāk,« saka Kronvalds. Valdemars saņēma eerosīnājumus no pēcreformu Kreevījas, Kronvalds — no Vakareīropas tautu nacionalās neatkarības cīņām. Ar savu neatlaidīgo cīņu pret Baltījas muižneecību un par latveešu zemneeku un augošās pilsonības interesēm, Valdemars palīka par viņas domu izteeceju uz gadu desmīteem. Cīņa par nacionalām skolām un latvju nacionalās kultūras interesēm padarīja Kronvaldu par latvju jaunās īntelīģences — skolotāju, studentu, rakstneeku u. c. idejīsko vadoni.

Sešdesmīto gadu nenoteiktā latveetība Kronvalda Atī dabū jaunu apskaidrojumu un dziļākus īdeoloģīskus pamatus. Tautīskā kustība arveen vairāk zaudē savu zocīalo raksturu un peeņem nacionalas kustības veīdu. Valdemara lozungs: »Nauda, nauda un tad atkal nauda!« kas viņu noveda pee tautsaimniecīskas kosmopolītības, Kronvaldu vairs neapmeerīna. Kronvalds leek pirmā veetā etīskos īdeālus — kreetnus tīkumus. »Mēs nemīlam kreetnus tīkumus,« saka Kronvalds, »jo mūsu veenīgās rūpes no vergu ķēdem atlaīsteem īr: gaļa, gaļa, nauda, nauda!« . . . »Ja esām īzsargatī no seklas kosmopolītības, t. ī. no tādām domām, kas saka: kas sevi saucas par kosmopolītu, tam

tūliņ peelipot daudz maz no Humboldta slavas un tāds cilveka bērns strādašot par labu visām tautam, atsacīdamies no savas tautas, tad mums jatzīst, ka mūsu darbs nav vis spēka un laika izšķēēšana, bet tas mudinā izleetot pašus maziņos spēkus tautai par labu.«

Kronvalds beeži uzsver verdzibas gara eespaidu mūsu tautā un ar savu idealismu viņš to grib šķīstīt. »Vēl daža paāudze izmirs,« raksta viņš vēstulē B. Dirīkim 13./VIII.—1870. »eekam tikai verdzibas gars pateesi sāks vispārim izzust, eekams, latveeši atģīdis, ka viņu ciltis ir veena no vecakajām Eiropas ciltim. un ka uz pašu kājam stāvot mums vajag parādit, cik leelu bezdeevību un negantību tee pastrādājuši, kas mums uzkrāvuši verdzību . . . Mūsu darbs un pūliņš zīmejas tikai uz to, lai starp latveešiem atkal izplauktu goda prāts, vīra sirds un cilvecības likūmu ceenišana, jo tad zels augļus nezdama vispārigā laicīgā un garīgā labklājība mūsu tēvijā.«¹⁾

Bet latveešu tautas verdzibas stāvoklis nav mūžigs. Pēc Kronvalda dziļākās pārleecības, mūsu tauta atkal celsees augšam, tāpat ka Latvijas gaismas pils tautas teikā. Ceļš uz tam ved caur nacionalu izglitību, latveešu valodas kopšanu un tēvijas mīlestību jeb patriotismu. »Jūs zināt,« raksta Kronvalds B. Dirīkim pēc pamata akmeņa likšanas Rīgas Latveešu Beedribas namam, »kādu ticību un cerību es turu uz savu tautu. Šīni ticībā un cerībā Jūs mani ļoti apstiprinājuši. No mūsu tautas labklāšanās es nevaru atšķirt viņas valodas izplaukšanu. Esmu pārleecinājees, ka tee, kuři brēc, ka ar vācu valodu veen eespējama apgaismošana, ka tee blaustas vaj nu bērnu prātā, vaj ar lapsas gudrību latveešus gribedami pavest uz iznīkšanas ceļu.«²⁾

Cīņai par nacionalu izglitību un latveešu vālodas izkopšanu Kronvalds arī zeedo savus spēkus. Skolu pārvācošana Kronvalda laikā bija pilnos zeedos. Kā patriots un kā pedagogs viņš saprata ļaunumu, kas ceļas tautai no izglītības svešā valodā. Kronvalds peeteica kaŗu vācu

1) K. Kundziņa — Kronvalda Atis 127., 128. lpp.

2) Turpat — 91. lpp.

skolai un pacēla kategorisku prasību par latvju valodas un nacionalās skolas teesibam.

«Mums jastrādā tautiskā garā», raksta Kronvalds savā eevērojamā brošūrā «Tautiski centeeni», «jaturas ceeši pee prasības pēc nacionalām skolam un par latveešu valodas peenācigu eevērošanu latveešu un atteecīgās nelatveešu skolās. Jo ne tikai tamdēļ mēs uzsveram latveešu valodas vajadzību augstakās un zemakās latveešu un nelatveešu skolās, ka mēs varbūt neapsvērtum vācu, kreevu un citu valodu svaru, kuŗas vajadzigs prast katram, kas grib sasneegt izglītības augstaku pakāpeenu, bet mēs tomēr nevaram veeglprātīgi no acim izlaist to, cik nepeeceešami vajadzīga un ļoti svarīga ir latveešu valoda latveešu tautai un viseem teem, kas realā kārtā grib nodotees viņas civilizācijas darbā.»

Licis nacionalo principu savas darbības pamatā, Kronvalda Atis to noved līdz galam, lai ar cik neticamas un neespējamās tais laikos izlikās viņa konzekvences. Viņš prasa ne tik veen zemakās, bet arī augstakās nacionalās skolās: «Pats par sevi saprotams, ka mēs mācītee lātveeši cenšamees un cīnamees arī par augstakām nacionalām skolam »¹⁾

Latveetības pretineeki cīņā pret tautisko kustību pārspīleja viņas prasību, lai tās diskreditetu un denuncetu. Nacionalās skolas prasību viņi iztulkoja par patstāvīgas nošķirtas latveešu nacionalās kulturas nodibinašanas mēģinājumu, kas tais laikos, kad nebija pat labas latveešu abeces, izlikās vairak kā pārdroši. Uz to Kronvalds aizrāda, «kā tagad latveešu tautai nav vajadzigs no sevis veen, bez kādas svešas palīdzības radīt tīri skaidru latveešu zinatni un mākslu, tā arī tālā nākotnē viņai netrūks palīdzīgu roku . . . Un «kaut arī šī mācīto latveešu cenšanās nedibinas uz kādu specifiski latvisku ideju, taču ta nav mazak auglīga, kā ta, kuŗu atronam dzīvē visur tur izleetotu, kur veen tik bijis vajadzigs nodibinat un sekmet istu izglītību.»²⁾

1) «Tautiski centeeni», Univerzalā Biblioteka 28. lpp.

2) «Tautiski centeeni» 35. un 65. lpp.

Ši specifiiski latviskā jeb nacionalā ideja Konvaldam bija, un viņš uz to dibināja savus centenus. Viņš tikai saprata latveešu nacionalās kulturas digļu vājumu septiņdesmitos gados, un tadēļ tos nevarēja norobežot no veco kulturas tautu eespaideem.

Kronvalda cīņa par latveešu nacionalām skolām nav veenīgi pedagoģisku motīvu izsaukta. Kronvalds cinas par tām no tāļakeem nacionaleem idealeem vadīts. Skola Kronvalda apziņā bija gaismas pils, kuŗas uzdevums pacelt latvju tautu uz patstāvīgas nacionalās kulturas attīstības ceļā. Audzinašanas uzdevumus viņš nekad nešķir no tautas nacionaleem mērķeem, Kronvalds — pedagoģis tai pašā laikā ir arī Kronvalds — patriots. Šai ziņā viņš radikāli atšķiras no pirmā leelā latvju skolotāju audzinātāja J. Cimzes tēva, kuŗam peekritisī ārkārteja loma latvju izglītības un arī tautiskās kustības vēsturē, bet kuŗš, būdams atkarīgs no vācu muižneecības un garīdzneecības, varēja saveenot audzinašanu ar skolotāju pārvācošanu, jeb kā Kronvalds par viņu saka: «pats Cimzes kungs vislabāki spēs leecināt, kadēļ tam jābreen tādos dubļos.» Nacionalists Kronvalds nevarēja «tādos dubļos» brist, jo viņa pedagoģiskā darbība bija zeedota latvju nacionalās kulturas un īpatnības attīstībai.

Kronvalda Atis ar leelu sparū un panākumeem turpina Jura Allunana sekmīgi uzsāktu darbu latvju valodu iztīrīt «no svešeem grabažeem» un to attīstīt. Viņa darbība latvju valodas izkopšanā, līdzīgi tā pedagoģiskai darbībai, saistas ar latvju tautas tāļakeem nacionaleem mērķeem. Kronvalda Atis ar kaislību uztver Jura Allunana izteikto leišu-latveešu brālības un viņu kopejās vēstures ideju un to drošsirdīgi noved līdz pēdejai konzekvencei. Šī doma ir centralā Kronvalda Ata nacionali-politiskā dzīves uzskatā, ap to vērpjas viņa darbība visās nozarēs un šo ideju viņš grib peepildīt. Leišu-latveešu kopejās vēstures un asinsradneecības ideja Allunanā paleek digļi, Kronvalds, turpretim, no šīs atziņas taisa drošu slēdzeenu par latveetības uzdevumeem tagadnē un nākotnē.

«Latvešu ciltis», raksta Kronvalds Cesvaines mācītajam R. Auniņam 1873. g., «pamazam sāk cita uz citu lūkotees. Pēc vēstures lēmuma šim dažādām ciltim pamazam jācinās vispārīgi saveenotees. Paredzams, ka Vidzemes un Kurzemes latveešiem nolemta preekšroka literatūras laukā. Tadēļ mums peenākas gādat par tādu pārļabotu ortografiju, ka atpakaļ palikušās ciltis veegli varetu eedraudzetees ar mūsu raksteem skolā un dzīvē. Vajag salīdzinat vecprūšu-kreevu-leišu ortografiju ar inflanteešu un mūsu pašu rakstibu . . . Mums jāļūko uz skolam un jauno paaudzi, uz latvju dažādām ciltim, kužām nolemts atkal saveenotees par veenu tautu pēc ilgeem, grūteem saskaldišanas laikeem». ¹⁾

Vēstulē Fr. Brīvzemneekam 1872. g. Kronvalds raksta: «Lokālpatriotisma jeb veetejā patriotisma veetā vajaga eestātees dabigam patriotismam. Cilšu samaņas veetā jāizaudzina tautas samaņa. Tad zinās kurzemneeks, vidzemneeks, vitebskeets, leitis u. t. pr. ka visi kopā esam latveešu tauta. Un tilīdz ka šāda apziņa daudz maz skaidri un spēcīgi modisees mūsu tautas izdailēto dēlu krūtīs, tad latvju tautas jaukais liktens sāks peepilditees, tad šī tauta peerādīs dzīveem darbeem, cik tuvu radneece viņa senajai grieķu tautai.»

Vēstulē B. Dirīķim Kronvalds tai pašā gadā raksta: «Veetejā patriotisma veetā mums jāizaudzina vispārīgais patriotisms, kas sneedzas pāri visām latvju tautas ciltim, par kurzemneekeem, vidzemneekeem, inflanteešiem un leišiem, jo šo cilšu zeme ir mūsu tēvu zeme, ir Latvija, nevis Baltija, nevis kāds gabaliņš no Baltijas.» ²⁾

Cenzuras apstākļi Kronvaldam neļāva atklātībā rakstīt par latveešu vispārīgo patriotismu, tadēļ viņš atkārtoti šīs domas saveem draugeem slēgtās vēstulēs, Tikai viens raksts par «Tēvzemes mīlestību» parādījās atklātībā pēc

¹⁾ K. Kundziņa «Kronvalda Atis» 141., 142. lapp.

²⁾ Turpat — 201. lapp.

Kronvalda nāves.¹⁾ Tani viņš mēģina dot savu nacionālo uzskatu apveenojumu un sava patriotisma pamatojumu.

»Mūsu tēvu zeme«, raksta Kronvalds, »nesneedzas tiktāl veen, cik tāļu tagadejee latveeši mit. Viss tas zemes plašums, kuŗu jau mūsu tēvu sveedri un asinis apslacinājuši, pirms vēlaki laiki to saskaldija sikās daļās, ir mūsu tēvu zeme... Mēs gan nevaram lepotees ar tādeem vēstures darbeem, kas zīmejas uz varenu kulturas valstību sacelšanu un citu tautu valstju sagāšanu un iznīcinašanu. Ja, mēs turpretim ar skumju pilnu sirdi mācames iz vēstures, ka mūsu tautai ilgi kalpošanu laiki kamēesus smagi un grūti nospeeduši. Ari še mācames vispirms sargatees no aplamas lepošanās. Bet ja uz mūsu sentēvu laiķeem skatamees, ja ari pee vēstures. tāpat ka pee ģeografijas neatšķiram tos, kas mūsu tuvakee radneeki, tad atleek tomēr deezgan daudz ko mācitees un aprīnot; tad izsaucām līdz ar »dzeedoni«:

No Leetavas kad dzirdu, no Leišu karēivjeem,

Tad Latjvu krūts man ceļas, tad dzeedu tauteešeem.

Ja tad nu savai jaunai audzei gribam tēvijas milestību caur vēsturi eedēstit, tad viņai jāmaca skaidri un patesīgi, kāda mūsu tauta bijusi sentēvu laikos; jaunai audzei jāaizrāda, ka toreiz vaļības laikos visa latveešu tauta pratusi ceenit tautas visdārgakās mantas, ka viņos senos laikos tautu dēli un sirmgalvji, meitas un mātes dzīvi un dzīli sajuta visas tautas likteni, ka mūsu karēivji cīnijušees pret uzmaķeem par savu vaļību, ticību un tautību, ka tee nav neveenu sprīdi zemes atdevuši uzvaretajam pirms to nebij ar savām karstām asinim preekš vēlako laiku darbeem svaidijuši... Bet ari tas nav slēpjams, ko tee aizgājušee laiki mums atnesuši. Bet cik sāpīgi kļūst tauteeša sirds aizgrābta, kad lūkojam uz tautas dēlu tikumeem. Te vēl nav isā brīdī nedz sentēva brīvestības gars, nedz viņu kreetnee tikumi atspirguši, atdzīvinati, nedz vēl

¹⁾ «Rota» Nr. 49., 50 — 1886. g. Šis raksts laikam bijis domats «Baltijas Vēstnesim». Vaj tas astoņdesmitos gados vareja iznākt nesakropļots. par to stipri jāšaubas.

preekš tagadejeem laiķeem deezgan spēcinati . . . Kas saveem bērņeem māca savu tautu mīlet pēc bijušeem un tagadejeem laiķeem, tas viņus pēved pee istā tēvu zemes mīlestības avota.«

Tēvzemes mīlestību Kronvalds eeteiķ veicināt arī ar latveešu valodu, jo »mums ir skaidra un svēta valoda, kuŗa vēl pēc daudz gadu tūkstošeem savā jaunības vaigā, jaunības spēkā leecibu dod par mūsu sentēvu pirmo sūpuli, aizrāda seno latveešu jautru un spēcīgu garu darbošanos; viņai netrūkst ne smalkuma, ne dziļuma, nedz bagatības, nedz veīklības«. Patriotismu veicināt arī tēvu tēvu kreetnās eerašas, kuŗas gan daudzas gājušas verdzības laikā bojā. Tāpat kopības un latveešu tautas kreetnako dēlu godā turešana esot labs līdzeklis veicināt tēvzemes mīlestību. Mums vajagot celt jo skidrā gaismā senos varoņus, kā Marģeri, Veesturu, Nameezi u. c., lai »atskan viņi kā pārkoņa rūceens.«

Kronvalda Atis peemin divus avotus, kas norāda, zem kādeem eespaideem viņš stāvejis. Pirmkārt, viņš atkārtō »Peterburgas Avizes« vārdus: Atgādīnees tu mana latveešu-leišu tauta, ka tu ta vecakā no visām dzīvām tautam, kas no Jndijas saknes uz Eiropu nākušas.« Otrkārt, Kronvalds citē sekošo Fichtes vārdus: »Starp teem sevišķeem un īpašeem līdzekļeem, caur kuŗeem var tautības garu atkal spēcināt, būtu tas jo spēcīgs, ja mums dedzīga vēsture par teem laiķeem, kur tautai bij veenība, vara un dīzenība. Šādai grāmatai vajadzētu būt istai tautas grāmatai. Tādai vēstures grāmatai nebūtu vis kronikas vīzē jaskaita darbi un atgadījumi, bet tai vajadzētu mūs dīvainī aizgrābt un veegli un nemanot mūs eecelt pašos senos laikos, tā ka mēs šķīstos ar sentēveem līdzējot uu stāvot . . . bet nevis caur tādu bērņišķīgu un veegļu sacerejumu, kā to vēsturīgi romani darijuši, bet caur pateesības izsacījumu.«

Redzams, ka Kronvalda Atis saveem uzskateem par latveešu-leišu vēsturi un par mūsu tautas ģenialitāti, kuŗa varetu līdzinatees seneem greeķeem, ja tautas attīstību

nebūtu traucejuši varmācīgie eekarotāji, eerosinājumu dabujis sešdesmito gadu darbīnēkos, galvenām kārtām, no Juŗa Allunana un »Peterburgas Avizem«. Šo ideālo eeskātu Kronvalda Atis pārvērs no vēsturiskas atziņas par nākotnes ticību un atstāj to kā mantojumu divēem gadu desmitēem — septiņdesmitēem un astoņdesmitēem gadeem. Lai cik šis eeskats saskaneja ar vēsturisko un etnografisko patesību, tas nebija no leela svāra, galvenais — no viņa smēlās jaunus spēkus un leelu ticību latvju tautas nākotnei. Peeminētās vēstules B. Dirīķim un Fr. Brivzemneekam par latvešu cilšu apveenošanos Kronvalda Atis raksta Vācijā, Vildbadē 1872. gadā zem vācu valstu apveenošanās teešā eespaida. »Vācu zeme«, viņš saka, »nupat sludina ugunigeem vārdeem, ko īsta tēvzemes mīlestība eespēj.« Kronvalda nacionalais gars kaisligi uztver Vācijas apveenošanās un patriotisma nozīmi, un viņš ar aizrautību to pašu sludina latvju ciltim. Kronvalda Atim Latvija vairs nav sešdesmito gadu feodālā Baltija, vaj ari kāds »gabaliņš no Baltijas«. Latviju Kronvalds saprot kā visu apveenoto latvju cilšu zemi, kā nacionalu Latviju. Šai nacionalā apveenībā Kronvalds grib saistit ari Leetavu, kas no viņa nacionalās kulturas veedokļa nav maldīgas domas, ja ari neeevērotu viņa uzskatus par kopejo latvešu-leišu vēsturi un abu tautu tuvo asins brālību. Viņš preecajas, dabujis no Fr. Brivzemneeka Maskavā ziņas, ka tur leišu pulciņš augot un latveeši ar viņēem draudzejotees. Ari Peterburgā latvju studenti draudzejās ar leišeem. »Mums jarūpejas viseem spēkeem,« raksta Kronvalds vēstulē Brivzemneekam, »ka saveenotos latvešu tautas dzīvee locekļi, kas tagad cits no cita pretدابīgi atšķirti.«¹⁾ Kronvalda domu par latvju cilšu apveenošanu daudzi saprata politiskā nozīmē, kā leellatveetību. Par to K. Kundziņš raksta: »Pretineeki to (latvešu cilšu apveenošanu) nolika par leellatvību politiskā ziņā. Lai gan Kronvaldam ta bija tikai karsta eedomāšanās vēsturē, nepolitiska vēlēšanās valodā un

¹⁾ K. Kundziņš „Kronvalda Atis« 195. lapp.

rakstneecībā veenot atšķirtās ciltis, kas citkārt peedereja kopā. Bet apziņas spēks izplatījās no šim domam, sevišķi latveešu studentos.¹⁾

Cik tālu šis »apziņas spēks izplatījās no šim domam, sevišķi latveešu studentos,« un kādā ceļā šo Kronvalda ģenialo intuīciju uztvēra latveešu studenti, ja eevērojam ta laika cenzura» spaidus, kad par vispārīgo latveešu patriotismu jeb leellatveetību nevoreja atklātībā rakstīt, tas mūsu paaudzei grūti uzminams.

Uz jautajumu, kādos faktos izpaudās šis apziņas spēks, Kronvalda biografs un tautiskās kustības līdzcinitajs mācītajs K. Kundziņš man atbildeja:

»Nezinu minēt nekādus konkrētus faktus. Pēc manām domām šis »apziņas spēks« būtu ņemams kā sēklas grauds, kas kritis zemē un sāk dīgt un izplatīties. Par »leellatveetību« politiskā ziņā ta laika apstākļos mums nācās grūti eedomāties. Kādreiz aizraujoties varbūt izmeta tai ziņā kādus vārdus. Bet mūsu pretīneeki, gribdami mūs kompromitet pee ta laika valdības, gan »leellatviju« eegreeza mūsu birkā. Un tā mums atgadījās šo jautajumu dažreiz pārrunāt. Īstenībā toreiz mūs apstaroja idejiskais spēks, kultureli saprastees un veenotees — valodā un rakstneecībā — ar atšķirtajām radu ciltim, ļaujot laika gājeenam un notikumeem atrast un noteikt ceļu politiskā ziņā. Tāpat kā sēkla uzdīgusi un izaugusi steebrā pati atrod un patur savu veetiņu, kur gatavotees un izplestees. No politiska »separatisma« mums tolaik vajadzēja sargat sargatees, lai spētu kautcik kopt un stiprināt savu nacionālo apziņu un darbību.«

Spreējot pēc Kronvalda citeem raksteem, to tikai var teikt, kā apzinīga nacionāli-politiska leellatveetības doma ta viņam nav bijusi. Viņš pats raksta, lai gan pirms 1871.—1872. g. g. ka »mēs nenodarbojamees pasauli pārgrozīt, gribdami sagāst pastāvošās valstis un jaunas celt to veetā.« Tāpat viņš daudzreiz atkārtu jau sešdesmitos gados un agrak vispār peņemto naivo at-

¹⁾ Turpat 201. lapp.

ziņu, ka »Kreevijas paspārnē nekas mūs neiznīcinās, ja mums pašiem netrūkst spēka, jo deenas stiprināt šo pārleecinašanos«, ka »stipraks sargs mums nevarētu būt, kā Kreevijas spēcīgā roka, no kuŗas daudzēm jabistas, bet nevis latveešiem, jo ta mūs sargā.«¹⁾

Bet pazistot fanatismu, ar kādu Kronvalds uzņēma latveešu nacionalisma ideju, viņa leelo ticību latveešu tautai (»mums ir drošība, ka spēsīm atjaunoties!«), viņa eespaidus Vācijā un no Fichtes, leekas, nevar teikt, ka ta Kronvaldam būtu bijusi tikai »karsta eedomašanās vēsturē, nepolitiska vēlešanās valodā un rakstnecībā vee-not atšķirtās ciltis«. Kronvalds neka nedarija, nedomajis par tautu kā veselu un tautības garu. Kronvalda idejas un darbība nav bez disciplīnas un bez sintezes. Tās ir apzinīgi vaj neapzinīgi sakausetas nacionālās uguns leesmās, kas bija pārņēmušas visu Vakareiropu. Drizak jadomā, ka ta bija skaidri neapzināta nacionāla intuīcija, kas viņa temperamenta pilno dvēseli nesa pretim leelai latvju cilšu apveenošanas idejai — leellatveetībai. Uz Kronvaldu pašu visvairak zīmejami viņa teiktee vārdi par Zolonu: »...viņš mekleja ceļu, pa kuŗu savu mazo, mīlo tēviju tas varetu izvest cauri draudošām vētram un sagatavot uz laimīgo nākotni, kuŗu tas sajuta tai nolemtu.« Ne bez pamata vāceši rakstīja, ka Kronvalds bijis ģeniāls sapņotājs, kas gribejis latvju tautu kā brīnumputnu fenīksu uzcelt no laika un darba pēlneem. Kronvalds labak kā jebkuŗš no tautiskās kustības vadoņiem vairak sajuta, kā apzinājās savas tautas nākotni. Viņa pasaule ir nacionāla kaisliba, nacionālais Eross un stiche.

Kronvalda nacionālais instinkts bija spēcīgaks par sešdesmito un septiņdesmito gadu apzinīgo realpolitiku, un tadēļ viņa ideāli sneedzās tāļaki par pēdejo politiku. Kronvalda sajūsmas straujums to nesa pāri citu tautisko darbīneeku apzinīgeem mēreneem soļeem. Īsto Kronvaldu mēs redzam uz oratora tribīnes. Tādos brīžos, saka Kau-

¹⁾ Vēstulēs Dīriķim 6. augustā 1869. g. un Dambergim 22. augustā 1869. g. »Kronvalda Atis« 103. un 107. lapp.

dzites Matiss, »viņam sejs sāka strāvot, acis brīnīški spīdet un daža asara noriteja.« Vecais hofrats B. Dirīkis ir daudz ko strīpojis no Kronvalda raksteem un dažus rakstus pat pavisam nav uzņēmis. Viņš bija par strauju un par neapdomīgu tāis laikos. »Mums vajaga dabut virsroku bez žēlastības, prātīgi un meerīgi turotees,« saka Kronvalds, bet pats viņš vismazak vareja sevi savaldīt un būt »prātīgs un meerīgs«. Viņš nav taktīkis, bet atdevees leelas idejas varā, ļaujas sevi tai nest.

Kronvalds kā ideologs visleelako eespaidu atstāja uz septiņdesmito gadu jauno latveešu inteligenci: skolotajeem, studenteem, dzejneekem un sabeedriskeem darbineekem. Viņš bija licis ideoloģiskos pamatus tautiskai kustībai, no Kronvalda nacionalās sajūsmas smēla vēl ilgi pēc viņa nāves.

Kronvalda Atis dzimis 15. aprīli 1837. g. Lejas-Kurzemē, Durbes draudzē Maz-Krotēs Vidus muižīnā. Pirmo izglītību baudījis Krotē, vēlāk Maz-Lānos un Durbes Springera privātskolā. Durbes mācītājs Dr. H. E. Katerfelds peenēma trīspadsmit gadus veco Kronvaldu par savu audžu dēlu un palīdzēja viņam tālak izglitotees. No Durbes Kronvalds pāreēt uz Leepajas aprīnķa skolu. No tureenes 1856. gadā viņš aizbrauc uz Leetavu par mājskolotaju pee Dr. Pfeffera. Dzīve Leetavā, bez šaubam, būs atstājusi savu eespaidu uz Kronvalda nacionaleem un vēsturiskeem uzskateem. 1859. gadā Kronvalds kopā ar saveem audzekņeem aizbrauca uz Berlini un peerakstijās medicīnas nodalā. Lai gan Berlinē viņam bija lemts uzturetees tikai pusgadu, šis laiks tomēr atstājis leelu eespaidu uz Kronvaldu, kā viņš pats to vēlāk izteicees. Liberālais un nacionalais virzeens vācu studentos nevareja palikt bez eespaيدا uz jauno jūtīgo Kronvaldu. Šeit viņš eepazinās arī ar Andreju Spāģi. No Berlīnes Kronvalds pārbrauca atkal Durbē par mājskolotaju. Šeit 1863. un 1864. g. g. Kronvalds sāka jau pulcināt apkārtnes skolotajus uz mazām sapulcem-konferencem, lai tee papildinātos izglītībā un paceltu skolas leetu. 1865. gadā Kronvalds eestājās

Terbatas augstskolas pedagoģiskos kursus, pēc diveem ga-
deem tos pabeidza un palika par skolotāju Terbatas sko-
lotāju zemīnarā. Ar »Latvešu Avīzu« redaktora māci-
tāja Šulca starpniecību Kronvalds eestājās 1863. g. Lat-
vešu literariskā beedribā un nosūtīja dažus rakstus »Lat-
vešu Avīzem«. Šai laikā starp »Latvešu Avīzem« un
»Peterburgas Avīzem« bija pilnā spēkā asas polemikas un
Kronvalds drīzi veen nostājās pēdejo pusē, pārtraukdams
sakarus ar »Latvešu Avīzem«. Kronvalds stājas sakaros
ar Vidzemes skolotājeem un eeteic dibinat specialu
skolas avīzi. No Kronvalda Terbatas dzīves laikeem
(1865—1873.) vēl atzīmejams, ka pēc viņa paša atzīšanās
ap 1866. gadu viņš pārceetis leelu dvēseles krīzi un
izglābees »no moraliskā bezdibeņa«, domadams uz savu li-
gavu un karsti mīļoto latvešu tautu. 1868. g. Kronvalds
sāk rakstīt mācītāja Braunšveiga »Draugā un beedrā« Tur
eespeesti arī daži viņa dzejoļi. 1869. gadā noteek Vid-
zemes skolotāju sapulces Turaidā, kurās Kronvalds ir
dvēsele un vadonis. Par uzstāšanos šais sapulcēs viņš
nāk kreevu slēpenpolicijas aizdomās. Viņš ņem dzīvu dalību
jaunajā »Baltijas Vēstnesī«, raksta tanī par skolu, valodas, or-
tografijas u. c. tautības jautajumeem. Terbatā 1870. dadā
viņš atkal atjauno latvešu studentu vakarus. Lai gan
savā jaunībā Kronvalds vāji pārvaldīja latvešu valodu
un arī vēlāk latviski rakstīt viņam nenācās veegli,
Kronvalds bija veikls polemīķis un sevišķi eevērojams
orators. Viņa runas, pēc aculeecneeku nostāsteem,
atstājušas uz klausītājeem milzīgu eespaīdu. Pīrmos
vispārīgos latvešu dzeesmu svētkos un abās vispārīgās
latvešu skolotāju konferencēs (1873. un 1874. g. g.)
Kronvalds bija tautas varonis. Viņa jūsmīgās runas aizrāva
svētku dalībneekus. Dzeesmu svētkos Kronvalds eepazi-
nās ar Ausekli, uz kuŗu tas atstājis leelu eespaīdu.
Kronvalds izcīnīja vairakas polemikas pret latvju patstāvības
pretīneekeem. Eevērojamākā ir viņa brošūra »Nationale
Bestrebungen« 1872. g., («Tautiski centeeni»), kuŗu tas
sarakstīja kā atbildi uz kādu rakstu avīzē »Zeitung f.

Stadt und Land«. 1873. g. Viņš pāreēt uz Vec-Peebalgas draudzes skolu par skolotaju. Šeit Kronvalds 17. februari 1875. gadā nomira 38 gadu vecumā. Viņu apglabāja Vec-Peebalgā, kur 1893. gadā uz viņa kapa Rīgas Latvešu Beedriba uzcēla peeminekli.

»Latvijas kalnajos, Latvijas lejās
Krūtīs man atdzīvo brīvības gars.«
Auseklis.

VII.

Latvju nacionalās atdzimšanas idejas tautā nesa laikraksti, beedribas, studentu pulciņi, skolotaju, zemkopju un citas sapulces, dzeesmu svētki. Kā jauns patstāvīgs spēks teem peeveenojas tautiskēe dzejneeki. Ar latvju tautas dzeesmu celšanu godā bija atklātas mūsu nacionalā gara tikumiskās un estētiskās vērtības, kas dereja par pamatu latvju dzejas, domu un dzīves uzskata attīstībai. Tautas dzeesmās bija mūsu kulturas dziļākās tradīcijas, tadēļ tām nevarēja paeēt garam latvju nacionalās renesanses laikmeta dzejneeki un ideologi. Latvju tautas dzeesmas pēc savām sastāvdaļām bija visstīprakais mūsu nacionalā gara konzervejums, to nebija skārušas Latvijas zemes eekarotaju — svešneeku kultura un vara. Latvju nacionalā atdzimšana tadēļ vareja sāktees ar mūsu vecās kulturas atjaunošanu, dibinotees uz tautas gara mantu tradīcijām. Pee šī tautas dzejas atjaunošanas darba un pee nacionalās atmodas īdeju paušanas dzejas laukā stājās Andrejs Pumpurs un Krogzemju Mikus-Auseklis. Viņi ir leelakee tautiskā laikmeta dzejneeki, kas apdzeed laikmeta svarīgākos notikumus un dzejā veic to pašu tautas modinašanas darbu, ko viņu centeenu beedri publicistiskos rakstos, beedribās un pulciņos. Aplūkojot latvju nacionalās domas un centeenu attīstību mums jāeevēro šeit galvenām kārtām Ausekļa un Pumpura īdejas, bet ne viņu dzejas mākslas vērtība.

Auseklis īdejiskā ziņā stāv ļoti tuvu Kronvaldam. Viņš ir konzekvents nationalists un savos vēsturiskos, peda-

goģiskos un citos uzskatos ceeši eet Jura Allunana un Kronvalda pēdās. Auseklis ir visleelākais sapņotajs no viseem tautiskā laikmeta domatajeem un dzejneekem. Viņš sapņo par Latvijas teiksmaino pagātni un par Latvijas leelo nākotni. Ausekļa leelās nacionalās domas un sapņi jau paši par sevi veen ir skaista dzeja skarbajā kreevu reakcijas laikā.

Auseklis domā, ka latvju tautas slava un varenums bijuši pagātnē pirms vācu eebrukuma mūsu zemē. Latvjeem bijusi augsta kultura, savi deevi, garigee un laicigee vadoni. Tad nebijis neveena, kas neligsmotos par Latvijas Daugavas malu. Meerigeem, saderigeem un kopigeem sentēveem latveešem bijuši savi Līgo un citi svētki, kas ar savām ceremonijam peepalidzejuši censtees pēc tautas veenibas, kam jaturas kopā un jaceena par visu augstak svētā tēvu valoda un dārgee tēvu tikumi. Bet senceem vergu zvenģē sliktot zudis jautrais dzeesmu gars. Tā beigusees tautas sadzīve, veeniba un veenadiba.

»Nu vairs nav tee zelta laiki,
Skaistee dzīves zeedoņi;
Aizģājuši tee kā tvaiki,
Tos tik peemin dzeedoņi.«

No šīs dārgās senatnes vairs nekas nav atlicis un veenigi dzejneeki dzeed tautas vaidus un raudas. Ļaudim kā svins eeleets kaulos verdzibas gars, sentēvu tikumu vairs nav. Tautas gars gadu simteņus ir sirdzis un vārdzis, bet tomēr nav iziris, bet »kā sprostots lauva tas vandijās un plosijās sāpigās saitēs, un gaidija uz atpestišanas deenu.« Ar Aleksandra reformam un Merķeļa darbibu latveešem atkal sākusi smaidit saule un atspirdzis dzeesmu gars. Pirmee vispārigee dzeesmu svētki jau rādijuši, ka vergu domas eet mazumā un devuši spēcigu leecibu par latveešu ģenialitati. Auseklis tic latvju tautas brīvibai, ja skolās māca latvju valodā un par audzinašanas pamatu ņem tautas gara mantas. »Tauta, kas necenšas eepazitees ar sentēvu vēsturi un sirmo literaturu, ta tauta necenšas dzīvot,« saka viņš. Svešās skolās tautas audze

pazūd, tāpat kā tee, kas dodas svešumā sacidami, kur man labi klājas, tur man tēvija. Tādeem nav vairs dārga tēvija. Ausekļa dzejā, tāpat kā tautisko vadoņu rakstos, beeži mineta »brīvība« kā jau sasneegta un eegūta. Ta ir vispārejā pēcklaušu latvju zemneeku sajūta un sešdesmito gadu reformu rezultats, kad latveeši teešam eeguva dažas cilvecigas teesibas un brīvibu pašeem darbotes savas saimneeciskās un kulturas dzīves izveidošanā. Auseklis atkārtu pārejo tautisko centeenu ideologu domas, ka »uzticībā, padevībā, meerā un paceetībā« Latvija plauks zem kreevu valdības sceptera, bet šo politisko peeticibu viņš atkārtu pavirši, ta nav viņa doma, viņš to peemin tikai pāris veetās un nemaz nemotivē, un ta pilnigi pazūd Ausekļa vārenā latvju nacionalās patstāvības himnā. Seno latvju patstāvība stāv viņa acu preekšā kā burvīga glezna, viņš par to sapņo, apdzeed, jūsmo un tērpj visdažadākos tēlos. Te ta izskan Latvijas pagātnes mistikā, te peenem itkā primitivas nacionalas reliģijas formas ar savu Olimpu, te traucas vairak vaj mazak noteiktos apzinigos ideālos, bet tee mūžigi apviti Auseklim veen raksturīgā nacionali teiksmainā tērpā un gaismā, kas paliks latvju literaturā vēl ilgi pēc tam, kad mūsu dzejas attīstība būs tāļu pārspējusi Ausekļa dzeju. Auseklis ir leelaks nacionalis domatajs un sapņotajs kā dzejneeks un Auseklis — latveešu patriots dzīvos ilgak par Ausekli — dzejneeku. Vājakā veeta Ausekļa dzejā un nacionalos uzskatos, kas visātraki mira, ir viņa aplamā mitoloģija. Allunana maldinats viņš sadzejoja tik daudz deevu, kam ar latveešu pateeseem veecem deeveem bija maz kopeja. Bet taisni šī puse Ausekļa laikā palika vispopularākā. Viņa dzeja ir latvju nacionalās renesanses himna, latvju sarkanbaltisarkanā karoga dzeesma. Neveens dzejneeks, neveens rakstneeks nav tik daudz minejis mūsu nacionalās krāsas un Latvijas (nevis Baltijas) vārdu, kā to darījis Auseklis, nenovazadams tos, bet tērpdamus tos arveen jaunā gaismā un jaunā idejā. Auseklis visam »peeleeek tautības atslēgu«, savam idejiskam pretineekam viņš novēl sodu, lai deevi to ne-

rotatu palagæem sarkani-balteem. Stenderi viņš apdzeed kā pirmo, kas latvjus saistījis tautībā, un pirmam Rīgas Latveešu Beedribas nacionalam karogam vispārīgos dzeesmu svētkos Auseklis novēl atkal pēc simtņēem gadu sakrāt kļi-
dušu tautu. »Latveešēem nekad nav dzimuši pusdeevi« -- saka Auseklis leelā ticībā latvju nacionalam ģenijam. Un pēdejs libeetis pee Salacas eetekas ar Ausekļa pravēša muti pasludina latvju tautas nemirstību:

»Lai nemirstīgais latveets, mūsu brālis,
Vēl gadu tūkstošus ap tevi dej.«

Nemirstīgās latvju tautas mūžu dzīvos arī Auseklis.

Krogzemju Mikus -- Auseklis dzimis 18. septembrī 1850. gadā Alojās draudzes Ungurpils Sipolos, kas eeslēgti leeleem mežeem. Pirmo izglītību baudījis Alojās, vēlāk Dikļu draudzes skolās. 1867. gadā viņš pāreet uz Ērgļu draudzes skolu pee toreiz slavenā Tērauda. No 1868. g. Auseklis mācas Cimzes vadītā Valkas skolotāju zeminārā, kuŗu heidz 1871. gadā. Pēc tam viņš darbojas pāris mē-
nešus par skolotāju Jaunpeealgā, speests no tureenes aizeet, viņš 1872. g. strādā Cēsu draudzes skolā. Šeit viņš sūta savus pirmos rakstus »Vēstules no Cēsim« »Baltijas Vēstnesim«. Pēc pusgada Auseklis atstāj šo veetu un eestājas par skolotāju Leelvārdes draudzes skolā. Šai krāšņā dzim-
tenes novadā, kur bija vēl uzglabajees daudz senatnes krāšņumu un tautas gara mantu, Auseklis dabū dziļus eespaidus. Viņš krāj tautas dzeesmas, teikas, pasakas, izdaiļo savu valodu un raksta »Baltijas Vēstnesi« par šim bagatām tautas gara mantam. Uz pirmēem vispārīģēem latveešu dzeesmu svētkēem Auseklis laiž klajā savu pirmo dzejoļu krājumu »Dzejas no Ausekļa«. 1874. gadā viņš pārnāk uz Rīgu Richarda Tomsona fabrikas skolā par skolotāju. Tomsona uzņēmumeem bankrotejot Auseklis drīzi veen paleek bez veetas: kā jaunlatveeti viņu neuzņem neveenā skolā. Kronvalda un citu tauteešu peerunats Auseklis 1874. gadā aizbrauca uz Peterburgu par skolotāju dažādās skolās. Šeit viņš nāk tuvos sakaros ar latvju studenteem un citeem inteliģēteem, kā Baumaņu Kārli, Jurjanu Andreju,

u. c. 1876. gadā Auseklis izdod »Paidagoģisku gada grāmatu«. Viņš strādā arī sava otra dzejoļu krājuma sagatavošanas darbus un izdod »Baltijas gruntneeku-saimneeku pasta-valdību u. c. kalendaru 1879. g.« 1879. gada sākumā Auseklis saslima ar tifu un mira 6. februārī. Viņa atdzisušās meesas pārveda uz dzimteni un guldīja Alojās draudzes kapsētā daudzziem ceenitajeem pavadot. 1898. gadā dzejneekam uz kapa uzcēla peeminekli.

Pumpurs tāpat kā Auseklis savai dzejai ņem daudz veelas no latvju senatnes un teikam. Tomēr nacionālo ideju bagatības un dziļuma ziņā Auseklis tālu pārsniedz Pumpuru, kurš vairāk izteic tautiskā laikmeta psiholoģiju kā ideoloģiju. Pumpura domas ir vispārējās sešdesmito gadu latvju sabeedribas domas, tām viņš maz ko pieleek klāt. Preteji Allunanam un Valdemaram, Pumpurs eeteic tauteešiem neatstāt Latviju, un tos, kas aizgājuši svešumā, viņš aicina atpakaļ. Pumpura nacionālā programa nav plaša: astoņdesmito gadu kreeviskāš reformas pēc viņa domam esot peepildijušās jaunlatveešu toreizejos »vistālākos sapņus un cerības«. Savos veltījumos un galda dzeesmās Pumpurs beeži cildina Kreeviju, pēdeajā viņa uzskatos eeņem nesalīdzinami svarigaku lomu kā Auseklim. Pumpurs stāv tautai tuvāk kā Auseklis, kuŗa radikālo nacionalismu saprata galvenām kārtām tikai inteliģence. Tadēļ Pumpura eespaids uz latvju sabeedribu tomēr bija daudz leelaks kā Ausekļa.

Andrejs Pumpurs dzimis 22. zseptembrī 1841. gadā Leeljumpravas pagastā. 1853. gadā viņu nodod Leelvārdes draudzes skolā, kuŗu Pumpurs pēc trim gadeem pabeidz. No šī laika Pumpurs stājas dzīves cīņā un strādā zemkopības darbu. 1857. g. viņš līdz ar tēvu aizbrauc uz Leetavu. Gadu vēlāk Pumpurs paleek par mācekli pee zemes mērneeka Rembates muižā. Viņš apceļo Vidzemi un ilgaku laiku uzturas Vecpeebalgā, kur sateekas ar citeem Vecpeebalgas nacionāleem darbineekeem. Kādu laiku palicis Jumurdā, Pumpurs 1875. g. pāreet uz Rīgu R. Tomsona fabrikā par pārvaldneeku. Tomsons bija pee

sevis saistijis arī Ausekli un šeit abi dzejnieki nāk tuvakos sakaros. 1876. gadā palicis bez veetas Pumpurs aizbrauca uz Maskavu un eestājās savvaļņeechos serbu karā pret turkeem. 1877. gadā viņš eestājās Odesas junkurkolā, kušu nākošā gadā beidza. 1880. gada Pumpurs pārceļas uz Latviju un dzīvo dažādās pilsētās. 1895. g. viņš eestājās intendanturas valdē un kā mantu izvadatajs apceļoja Eiropas un Azijas Kreeviju. 1888. gadā Pumpurs izdod savu leelako dzejas darbu — epu Lāčplēsi. Pumpurs mira Rīgā 6. jūlijā 1902. gadā; viņu apglabaja Rīgas Jezus kapos.

VIII.

Septiņdesmito gadu sākumā eevērojamo lomu latvju sadzīvē un avižņeeibā spēlē studenti. Peterburgā, Maskavā un Terbatā latveešu studenti noorganizejušees pulciņos un nodibinājuši »latveešu vakarus«. Peterburgā viņu redzams vesels pulks, no kuřeem daudzi palika par eevērojameem latvju kulturas darbineekeem, kā Aleksandrs Vebers — Varaidošu Zanders, Kundziņu Karlis, K. Mūllers — Zariņu Karlis, J. Kļaviņš — Ģedauts, Fr. Grossvalds un citi. Viņus veenoja griba veicināt latvju tautas patstāvību, viņas materialā, teesiskā un kulturelā limeņa pacelšanu. Jau no tautiskās atmodas sākuma, no Valdemara Terbatas »latveešu vakareem« tautiskee centeeni visdzīvako atbalsi atrada latvju studentos, kuři bija kultureli sagatavoti pilnīgi uzņemt kustības zocīalo un nacionālo saturu, preteji citeem, kas sajuta gan jaunlatveešu labos nodomus, bet nesaprata, eekš kam īsti pastāv šī »latvju tautas labaka gaišaka nākamība«. Šo latvju tautisko studentu-idealistu preekšgalā stāveja Aleksandrs Vebers.

Tautiskās kustības vadoņi visi bez izņēmuma ir strādājuši latveešu jaunajā nacionālā avižņeeibā kā publicisti, veens vairak, otrs mazak, jo avižņeeība bija labakais līdzeklis eerosināt un sajūsmināt tautu nacionāleem ideāleem. Bet viņi tomēr nav uzlūkojami par profesionāleem publi-

cisteem, jo avižneeciba teem nebija galvenā nodarbošā nās. Aleksandrs Vebers šai ziņā no pēdejeem atšķiras. Viņš ir pirmā kārtā avižneeks, avižneecibai viņš zeedojis sava mūža leelako daļu un ta ir viņa darbības centrā. Aleksandra Vebera vairak kā trīsdesmit gadus leelā publicista darbība cauri tautiskās kustības uzplūdu un atplūdu laiķeem ir kā maza minetā laikmeta latvju sadzīves un kultūras vēsture, kurā viņš bijis aktīvs līdzcīnitajs.

Atskaitot pašus pirmos Vebera rakstus, kuŗus viņš sarakstījis ģimnazista gados, tas parādas latveešu avižneecībā kā Kronvalda ideju sajūsminats cīnitajs. Pēdejā eespāids uz Vebera publicistisko darbību, sevišķi viņas pirmā laikā, ir ļoti leels. To viņš pats atzīst, tāpat kā Kronvalds, nosaukdams Veberi par savu cīņas beedri.

Vebers jau savas avižneecības darbības sākumā (1869. g. »Baltijas Vēstnesī«) turpina Allunana eesākto latveešu vēstures idealizešanu. Pēc viņa paša leecības, tas agrās jaunības gados smēlis savus pirmos uzskatus par mūsu vēsturi no Otto f. Mirbacha »Briefe aus Kurland«, Garliba Merķeļa un Otto f. Rutenberga raksteem. Gandrīz burtiski viņš raksta Allunana garā, ka latveešu valoda ir »tik jauka, skaidra, pilnīga un bagata, ka vaŗ lidzinatees seno greeķu un latīņu valodam«, ka »senec latveeši, leiši un prūši nemaz nebija mežoņu tautas, kā daži vācu bruņeneeku vēsturneeki daudzina, gribedami aizstāvet bruņineeku varas darbus. Bet viņi bija aizsneeģuši labu kultūras pakāpi. Zemkopība teem stāveja augstā godā. Ar uzcitību un apdomīgu prātu tee ražoja dažādus augļus no neauglīgās zemes. Laba un taisnīga valdība ikkatram deva eespaīdu un drošību... Kad vācu bruņeneeki atnāca uz šejeeni, tad dzimis latveetis bija pats pirmais, kas peeņemdams kristīgo ticību tik skaidri un plaši aprakstīja bruņeneeku valsts dibinašanu, kā rets kāds vēsturneeks tanīs laikos.«

Juris Allunans savos vēsturiskos apcereģumos vēl notureģās itkā zinatniskās robeģās un, lai gan dzejneeks būdams, tos pasargāja no dzejģiskas fantazģjas, atstādams

līdz ar to bagatīgu veelu veselai septiņdesmito un astoņdesmito gadu dzejneeku paaudzei. Vebers rikojas taisni otrādi. Nebūdam dzejneeks (lai gan dzejojis viņš ir), viņš latvešu vēsturi attēlo kā skaistu dzejisku senatnes teiku un šīs vēstures dzīvos leccineekus, veclaiku svētbirzes, tas uzaicina sargāt un neizpostīt. Jo Romovas birzes izpostīšana esot sarāvusi garīgās saites, kas saveenoja visas latvju tautas, kadēļ tās nevareja vēlāk turetes pretim vācu eekarotājiem. No šiem vēsturiskeem uzskateem Vebers netaisa tik drošus slēdzenus par visu latvešu-leišu cilšu apveenošanu kā Kronvalds. Viņš cīnas par Vidzemes un Kurzemes latvešu apveenošanu, kas veenodamees valodā un tautībā klausot tam pašam garam, kas saveenojis Itāliju un Vāciju, darijis tās stipras un leelas, un kas modinājis Kreeviju. Viņš eeteic arī peņņemt latvešu rakstībā latīņu burtus, lai Vitebskas latveeši nebūtu gluži atšķirti no citeem latveešiem.

Vebera radneeciba ar Kronvaldu visgaišaki redzama viņa rakstos par latvešu skolu un valodas teesibam. Šeit Vebers ar savu temperamentu un polemika dāvanam godam sacenšas ar Kronvaldu. Viņa raksti par šiem jautajumeem »Baltijas Vēstneša« pirmos gadu gājumos ir labakee, kādi šai laikmetā rakstīti. Viņam vajadzēja aizstāvet latvešu nacionalās izglītības vispārīgos principus, latvešu augstakās skolas un latvešu skolotāju vispārīgās konferences, pret kužām tad uzstājās garidzneeciba, baididamās pazaudet savu eespaidu skolā. Vebers, līdzīgi pārejiem laikmeta vadoņiem, aizstāveja skolas emancipaciju no baznicas, lai gan ne pilnīgu garīgu saišu pārtraukšanu starp tām. Vebera apziņā baznicai un skolai, tautībai un ticībai bija kopejas intereses, kužu dēļ naidis viņu starpā neesot vēlams. Baznicai un skolai vajagot saistītees ne valdības varā, bet draudzības garā.

No veenas puses, Vebers pirmais sludina latvešu šķiršanu no igaunēem skolas leetās, jo Vidzemes skolu pārvalde, skolotāju konferences un skolotāju zeminars latveešiem bija kopeji ar igaunēem, no otras puses, viņš

cenšas apveenot valodas un tautības ziņā visus latveešus. Vebera ideja par latveešu atdalīšanos no igauņiem, par Latvijas-Igaunijas robežu novilkšanu nacionalās izglītības veicinašanas labā bija ne mazāk svarīga latveešu nacionali-politiskās ideoloģijas attīstībā, kā Valdemara uzsāktā emancipācija no vācietības un Kronvalda latvju cilšu apveenošanas ideja. Astoņdesmito gadu sākumā Vebera domu papildināja un noveda līdz tālākai konzenkvencei igauņi eesneegumā caram, prasidami pilnigu Vidzemes administrativu dališanu, kam kopbalsīgi peekrita latveešu nacionalee vadoņi.

Vebers stāv zem Kronvalda eespaيدا ari etisko idealu ziņā. Kreetnus tikumus un tēvijas milestibu viņš tura par tautas godu un pamatu. Bet Vebers lidzi laika straumei pāreet no Kronvalda etiskeem, nacionalās skolas un vēstures jautajumeem vairak uz ciņu par veetejās pašvaldības reformu, kas sevišķi asi nostājās septiņdesmito gadu beigās un astoņdesmito gadu sākumā. Viņš neatstāj latveešu valodas, etnografijas un zinatnes jautajumus, bet galvenās ciņas šai laikā norisinājās ap Baltijas pašvaldību. Vebera stāvoklis šeit pilnīgi atšķirās no pārejiem tautiskās kustības ideologeem. Jautajums bij nostādīts tā: par reformetu landtagu, vaj par kreevu zemsti? Fr. Veinbergs savā pirmā latveešu deenas avizē »Rigas Lapa« aizstāveja landtagu un lidz ar viņu B. Diriķa »Baltijas Vēstnesis« un citi eevērojamakee tautiskee darbineeki. Par zemsti aiz taktiskeem aprēķineem eestājās Vebers savā »Balsi« un Materu Jura »Baltijas Zemkopis«. Vebers rēķināja loģiski. Viņš teica: visa lidzšinejā kreevu politika ir gājusi uz zemes savadību iznīcinašanu, tuvodama Baltiju pārejai kreevu zemei, bet ne uz zemes īpatnību veicinašanu. Tadēļ visleelakās cerības uz panākumeem ir tai reformai, kuŗa tuvina Baltiju Kreevijai, t. i. kreeviskai zemstei. Ja eevērojam vēlakos notikumus, kad Latvija nedabuja ne landtagu reformas, nedz ari zemstes pašvaldības, bet veenīgi pārkreevošanas spaidus, tad jaatzist, ka Vebera politika, lai gan uz pareizeem taktiskeem

aprēķineem dibinata, tomēr bijusi tuvredzīgaka par to, kas aizstāveja zemes autonomo satversmi un pretojās viņas iznīcināšanai. Šai ziņā nav arī no leela svara praktiskie panākumi veenai vaj otrai politikai, jo Baltijas autonomiju laikam gan latvju nacionālie vadoni nevarētu pasargāt no iznīcināšanas, kaut arī to enerģiski aizstāvētu. Bet mūsu sadzīves ideāli un saimniecības doma šeit dabu nepareizu virzeenu, kas attālināja latvešu tautu un inteliģenci no viņu nacionāliem mērķiem un veicināja latvju tuvošanos krieveem, t. i. nāvei. Šai nacionāli politiskā ziņā Kronvalda pēcnācējs Vebers atgriezās atpakaļ pie Valdemara. Teicami eevadītā latvju tautas emancipācija no vāciešiem, kuŗu pats Vebers attīstīja tālak attiecībā uz igauniem, Kronvalda latvešu cilšu apvienošanas idejas apgārta, nedabū savu pēpildījumu pilnīgā latvešu tautas emancipācijā (no krieveem), bet Vebers pat izdzēs šauro robežas līniju, kas vēl bija palikusi starp Latviju un Kreeviju jau no tautiskās atmodas sākuma. Latvju tautiskās kustības spēks izauga no cīņas pret vāciešiem, bet viņas nespēks — no brāļošanās ar krieveem. Robeža starp latvešu un kreevu tautam nebija nekāda ne politiskā, nedz nacionāli-teesiskā ziņā un to nevilka arī vēlāk. Pat savas avīzes nosaukumu »Balss« Vebers ņem no kreevu avīzes »Golos«, lai ceešaki pastripotu latvešu un kreevu saites. Kad pašam Veberam vēlāk vajadzēja izcīnīt karstas cīņas, lai pasargātu latvju tautu no pareizticības uzspešanas, latvju rakstību no kreevu burteem un visu latvju zemi no kreeviskiem spaideem un nicināšanas, tad tas bija arī viņa un citu vadoņu eepreekšējās politikas augļi. Gods Veberam, ka viņš to driksteja darīt ar visu savu pārleecības un idealisma spēku, preteji B. Dīriķa »Baltijas Vēstnesim«, kas nedriksteja pretotes pārkreevošanai, vismaz, tādā mērā nē, kādā to vajadzēja. Galvenais tomēr bija ne praktiskie panākumi, bet latvju nacionālā ideoloģija, kas dabu virzeenu uz vairakeem gadu desmitiem, jeb pareizaki, kuŗai vizeenu jau deva Valdemars, bet Vebers — jaunu sparū. Vebers, līdzīgi pāre-

jeem tautiskās kustības idealistiem, tureja arī citus par tikpat ideāliem, kadēļ viņam vēlāk bija jāpēdzīvo rūgti pārbaudījumi.

Vebers savā latvešu-kreevu robežu nivelešanas darbā atrod pamatojumu Fr. Veinberģa brošūrā par latvešu un leišu vēsturi. Viņš atstāsta un peekrīt autora domam, ka leiši ar savu stipro valsti apturejuši vācietības varas izplatīšanu tāļak uz austrumeem pret slāveem. Šī loma — kulturas cīņā attīstīt savu tautību kā pretspēku vācietībai un kā aizsargu kreevu valstij, tagad zeemeļos peekrīt latvešeem. Tādā ceļā latvešu tautas nozīmi arveen vairak sāk iztulkot no kreevu valsts interešu veedokļa un, lai gan viņi starp abām tautam redz visleelako interešu zolidaritāti, kas nebūt neizslēdz latvešu tautas nacionalo attīstību, šo pēdejo kalpina un padod svešeem mērķeem.

Mūža vakarā Vebera dvēselē noteek lūzums, kas apgriezē ačgārni viņa uzskatus, un grib iznīcināt visu viņa mūža darbu. Vebers no latvešu patriota, kas ar tādu aizrautību visu mūžu cīnījies pret vācietību un mazo tautu apspeešanu, aizbraucis uz Vāciju pēc 1905. gada revolūcijas, paleek par leelako vācu šovinistu, kas neatzīst vairs poļeem ne mazakās teesības Vācijai peeveenotās poļu provincēs.¹⁾ Vebers, kuŗš līdz asaram sajūsminajās par zemgaļu varonību, mūža vakarā dzeed slavas dzeesmas vācu bruņineekeem, kas uzvarejuši zemgaļus. Vebers — agrakais kreevu valsts sargatajs pret vācietības uzmākšanos, mūža vakarā atzīst, ka Baltijas eekarotaji izdarijuši labu darbu, jo preteļā gadījumā zemi apspeestu slāvu eekārotaji. Vebers — latvešu tuvinatajs kreeveem, kas palīdzēja iznīcināt Baltijas autonomiju, vairs neatzīst, ka kreevi būtu kaut veenu akmeni likuši modernās kulturas ēkai. Kas norisinajās šai ārkārtīgi godkārīgā cilveka dvēselē pēc tautisko vadoņu neveiksmem cīņā pret jaunstrāvineekeem un pēc 1905. gada revolūcijas? Vaj teesa

¹⁾ »Preussen und Polen«, München 1907.

viņa beedreem-vāceem, kas teica, ka Vebers tikai leelas godkāribas dzīts peeveenojees latveešeem, lai tur spēletu vadoņa lomu? Un kad to vairs nespēja, tad peegreezees pretejai pusei? Jeb vaj deviņdesmito gadu ciņas pret jauno strāvu viņu tik ceeši jau bija tuvinājušas vāceem, ka tas evolucijas ceļā aizgāja pee teem, lai ar pirmatnejo straujumu kalpotu jaunam elkam — vāceetibai? Viņa orientēšanās uz vāceem redzama jau pirms revolucijas, kad tas Leepajas pilsētas vēlešanu jautajumā sanāca asā konfliktā ar toreizejo »Baltijas Vēstneša« redaktoru Fr. Veinbergu. Varbūt pārkreevošanas un revolucionarās kustības vilnis, kas gāja pāri viņa mūža darbam, satreeca viņa ticību uz padarītā darba augļeem. Vaj ari nacionalisma spēks ir tik leels, ka tas neveenam nepeedod viņa atkrišanu no savas tautas? Un lai cik tāļu mēs aizietu no savas mātes — nacijas, eedzimtais nacionalais spēks agri vaj vēli mūs atkal peespeedīs pee tās atgreetees. Materu Juris jau trisdesmit gadus eepreekš paredzeja Vebera likteni, rakstidams dziļi aizvainotas dvēseles īgnumā, ka »savam kulturtreģera karogam neuzticigs palicis, viņš (Vebers) tāpat savā laika atkal bēgs no latveešu karoga«. Šee vārdi peepildijās Vebera mūžā, bet tee nespēj iznīcinat viņa leelo darbu latvju tautas labā un mūsu avīzneecībā sevišķi.

Aleksandrs Vebers dzimis 18. novembrī 1848. gadā Rucavas draudzes Kaķišķu muižā kā vācu tautības vecaku pirmais dēls. 1856. gadā viņa tēvs — kroņa mērneeks, pārgāja uz Leepaju, kur sāka mērit Leepajas dzelzsceļu linijas. Šeit Aleksandrs apmeklē kādu privatskolu un vēlāk četrklasīgu aprinķa skolu. No Leepajas Vebera vecaki pāreet uz dzīvi Viļņā, kur dēls apmeklē vācu baznīcas skolu un veenu gadu — ģimnaziju. Viļņā jaunais Vebers uzņem eespaidus no poļu un leišu nacionalās kustības, kura sešdesmito gadu sākumā izpaudās asiņainos nemeeros, tā sauktā poļu dumpi. Leišu teiksmainā vēsture modināja jaunā idealistā interesi uz leišu valodu, tautu un tai radneecīgo latvju tautu, kurai tas vēlāk zeedoja sava mūža

darbu, atsacidamees pats no savas tautības. No Viļņas Vebera vecaki atgriezās uz Jelgavu un sūta Aleksandru Jelgavas ģimnazijā. Vebers šeit eepazīstas ar Allunana ģimeni, kura atstājusi leelu eespaidu uz viņa tālako garigo attistību. Tas bija »Peterburgas Avižu« laiks, kas bagati atbalsojās Allunana ģimenē. Šeit Vebers dabuja eerosinajumu mācītees latveešu valodu un pacelt latveešu tautu uz augstaka teesiska un materiala līmeņa. Viņš sajūsminas par latveešu-leišu vēsturi un apņemas strādāt latvju tautas labā. Vebers pats par šo laiku (1866.–1867.) vēlāk rakstija: »Četri jaunekļi Jelgavā, ģimnazijas skoleni sanāca kopā, norunadami savā starpā mācītees latveešu valodu un eepazītees ar latveešu gara mantam: Krišjānis Kalniņš, Pļavneeku Pāvuls, Šleziņu Andrejs un Veberu Zanders. Eededzees preekš latveešu tautas leetas drīz pārleecinajos, ka latveešu vajadzības un labumi ikreizes nesakrīt ar to, ko šejeenes vāceeši atzist un dēvē par savām interesem, bet dažreiz pat deezgan ceesi saduras ar tām. Tādā sadursmē arveen esmu stājees latveešu pusē, lai gan dažreiz tas man nācās ļoti grūti un darija sirdssāpes . . . Kad nu mana sirds mani vilka latveešu pusē, un kad mans prāts mani mācija, ka tur meklejama taisnība, tad nekaunejos droši un stingri stātees latveešu pusē. Tur es peedereju ar sirdi un pārleecibu.«

Jelgavas ģimnazistu pulciņš stāveja zem »Peterburgas Avižu« eespaida un uztureja sakarus ar Valdemaru Maskavā (1867.). Valdemara eespajds uz Veberi ir jūtams jau viņa pirmā rakstā par jūrneecibu »Mājas Veesi«. Kad sāka iznākt »Baltijas Vēstnesis«, Vebers raksta tani par latveešu vēstures jautajumeem. 1869. gada beigās Vebers pabeidz Jelgavas ģimnaziju un 1870. g. janvarī eestājas Terbatas univerzitates vēstures nodaļā. Terbatā viņš eepazinās ar Kronvalda Ati, kuŗa eespajds uz Veberi, sevišķi viņa avižneeka darbibu tuvakos gados, bija ļoti leels. Viņš ņem dalību Kronvalda »latveešu vakaros«, no kuŗeem 1882. g. izcēlās »Letonijas« korporācija. No Terbatas Vebers pāreet uz Peterburgas

univerzitates vēstures nodaļu. Peterburgā viņš pēdējas atkal latveešu studentu pulciņā. No Peterburgas Vebers raksta pastāvīgi korespondences »Baltijas Vēstnesī« par latveešu vēsturi, latveešu valodas teesibam skolās un pašvaldībā, par ortografijas pārlabojumeem, politiskeem deenas jautajumeem, augstakām latveešu skolam, par avižneecjbas nozīmi u. c. 1871. gada decembri Vebers pārtrauc studijas un eestājas »Baltijas Vēstneša« redakcijā. Pēc pusgada viņš izstājās no tās dēļ domu starpibam ar B. Diriķi. 1872. g. Vebers aizbrauc uz Politehnisko izstādi Maskavā un eestājas Maskavas univerzitatē, bet 1873. g. janvari pārceļas atkal uz Peterburgas univerzitates juridisko nodaļu. Vasarā viņš pēdējas pirmos vispārīgos latveešu dzeesmu svētkos kā vadonis latveešu studenteem, kas no visām augstskolam eeradušeem bij dzeesmu svētkos par godakārtibneekeem. 1876. gadā Vebers pabeidz studijas kā teesleetu kandidats un pārbrauc dzimtenē. Viņu eevēleja par preekšneeku Kurzemes brīvības svētku komitejā, kas 1871. gadā nodibinājās Jelgavā par peemiņu 50 gadu dzimtbūšanas atcelšanai Kurzemē. No šīs tautas svētku komitejas vēlāk izcēlās Jelgavas Latveešu Beedriba. No Jelgavas Vebers drīzi veen pārnāk uz dzīvi Rigā un paleek par »hofteesas un rātes« advokatu. Viņš ņem dzīvu dalību Rigas Latveešu Beedribā un darbojas Zinību Komisijā blakus K. Kalniņam, Fr. Veinberģim un B. Diriķim.

Grībedams būt patstāvīgs savā avižneeka darbībā, Vebers 1878. g. sāka izdot nedēļas laikrakstu »Balss«, kurai tas veselus 25 gadus bija redaktors. Kā Zinību komisijas preekšneeks viņš bija latveešu valodas, etnografijas un literaturas pētījumu vaditajs. Viņš izstrādāja tā saukto jauno ortografiju, lika pirmos pamatus muzejam, bibliotekai un Zinību komisijas vasaras sapulcem. Pēc B. Diriķa nāves 1892. g. Vebers! uzņēmas līdz 1896. g. »Baltijas Vēstneša« vadību. Asās cīņas ar jaunstrāvnēekeem viņu atstumj no avižneecjbas. Pēc 1905. gada revolucijas Vebers dodas uz Vāciju un saraksta grāmatu

par prūšu-poļu divtūkstsots gadu robežu cīņam («Preussen und Polen», München 1907.), izleetodams šai grāmatai latvešu vēsturei nodomatos materialus. Vebers nomira 16. aprīli 1910. g. pee Reinas. Viņa pelnus pārveda dzimtenē ta paša gada 28. jūlijā, t. i. tai deenā, kad sviņeja Tannenbergas kaujas 500 gadu peemiņu slāvu-baltu cilšu uzvarai pār ģermaneem.

IX.

Aprindas, uz kuřām dibinajās tautiskee centeeni, bija plašas, un tās bija sabeedriskā kulturā bez peedzi-vojumeem. Ari izglitības ziņā tās nestāveja uz augsta līmeņa. Vajadzeja sevišķi daudz izveicības un organizatora talanta, lai šos dažados elementus saturetu kopā un apveenotu zem veena karoga. Ka ta ir ļoti grūta leeta, tas peerādijās jau Rigas Latvešu Beedribas pirmos gados, kad savstarpejās ķildas gandrīz noveda beedribu bankrotā. Inteliģence — «literati jeb zinātneeki», veenā pusē, un «saimneecības viri» — turigee tirgotaji un amatneeki, otrā pusē, šķēla beedribu pušu. Veena partija skatijās uz otru ar neuzticību un izliģšana vareja notikt tikai ap kādu jaunu personību, kas nepeedereja ne pee veenas no naidīgām partijām, un kas spēja dot beedribai stingru un noteiktu virzeenu. Tāds bija jaunais advokats Krišjānis Kalniņš, kuřš nāca latvju sabeedribā kā tautiskās kustības apveenotajs. Jau pirms savas eecelšanas beedribas preekšneeka amatā Kalniņš bija peerādijis beedribā taisnu raksturu, enerģiju un leelas organizatora spējas. Viņam bija ozola raksturs, un beedribas vadībā tas rikojās daudzreiz pat diktatoriski, lai šo masu saturetu kopā un vaditu. Pēc juku laikmeta 1875. gadā Kalniņu eevēleja par Rigas Latvešu Beedribas preekšneeku. Veselus desmit gadus viņš palika par latvešu centeeni veenotaju un kopotaju ap šo beedribu.

Krišjāņa Kalniņa garīgā seja mūsu paaudzei daudz grūtaki saskatama par citu latvešu pirmo patriotu tēleem,

tadēl ka viņš ir maz rakstijis, un pat viņu runu labakais kodols daudzreiz neuzrakstīts gājis nākamām paaudzēm zudumā. Aiz šā eemesla arī Krišjāņa Kalniņa personības leelums ar katru nākošo paaudzi mūsu apziņā mazinājas, sevišķi tadēl, ka mūsu vecakās paaudzes par viņa personību un darbību nav atstājušas tik daudz materialu, kā viņš pateesi to ir pelnījis.

Apsverot laikmetu veen, kuŗā sāka savu darbību Krišjānis Kalniņš, redzama leelā atbildība un nastas smagums, kas krita uz viņa jauneem pleceem. Valdemars bija peeteicis cīņu Baltijas muižneecibai, devis leelus eerosinājumus un virzeenu latveešu zocialeem centeeneem un pēc tam atstājis Latvijas sabeedriskās cīņas lauku, darbodamees Kreevijā. Kronvalds, metis ugunsleesmas vēl neizveidotā latvju inteliģencē, agri aizgāja mūžībā. Valdemara kolosalos tautsaimneecības planus un Kronvalda nacionalās idejas vajadzēja apveenot un peepildit nenogurstošā realā darbā. Šai momentā Kalniņš uzņemas latveešu tautiskās kustības vadoņa lomu.

Kā viņš izpildīja savu peenākumu? Vēsturiski viņš nāca kā Kronvalda mantineeks un ta misijas turpinātajs, bet idejiski Kronvalda eespajds uz Kalniņu ir maz jūtams.

Kalniņam, tāpat kā Kronvaldam, bij leelas oratora dāvanas. «No viņa izplūda kāds spēks», teica par Kalniņu viņa pretīneeki. Tas bija Kalniņa leelais pārleecības spēks. Viņš tomēr valda par tautu neveen ar savu straujo temperamentu, bet arī ar loģiska prāta aukstumu. Kalniņš stāv daudz tuvaki Valdemaram, no kuŗa viņš Maskavā studentu gados saņēmis svētību savai nākošaj sabeedriskai darbībai. Valdemara prakticisms paleek arī par Kalniņa darbības pamatu. Tas parādas neveen jaunā studenta Kalniņa Maskavas vēstulēs «Baltijas Vēstnesī» 1871. g., kuŗās viņš raksta par saimneeciskeem un sabeedriskeem jautajumeem, bet arī viņa tāļākā sabeedriskā darbā Rigas Latveešu Beedribā un ārpus tās. Kalniņa dzīvā dalība latveešu pirmās kuģneecības beedribas «Austra», Rigas kalpotāju arteļa un citās saimneeciskās

organizacijās leecina par viņa darbības virzeenu. Kad 1881. gadā Krišjānis Kalniņš kopā ar advokatu Zaķiti un Kr. Bergu vadīja cīņu dēļ latveešu peelaišanas hipoteku beedribā, vāceesi atklāti pārmeta Kalniņam un viņa beedreem, ka tee tautības jautajumu pārnesot praktiskās darīšanās. Rīgā no apm. 160.000 eedzīvotajeem puse bija latveeši un starp teem jau daudzi namsaimneeki. Viņigan nepanāca savu pārstāvju peelaišanu hipoteku beedribā, bet tikai revīzijas komisijā.

Krišjānim Kalniņam Valdemara stiche — zocialā un saimneeciskā, bija dauds tuvaka par Kronvalda nacionalo entuziasmu. Par Rīgas Latveešu Beedribas dibinašanas deenu Kalniņš raksta, ka šai deenā latveetiba esot dabujusi stipru pastāvīgu pamatu. Šo latveetības pamatu, (Valdemara) bet ne viņas kroņa (Kronvalda) strpinašanai un attīstīšanai ir vērsta viņa darbība. Juris Allunans bija Valdemara un Kronvalda ideju mākslīgs kopojums, Krišjānis Kalniņš, turpretim, atgriežas pee Valdemara un ļauj tam pamazam uzvaret Kronvalda nacionalo idealismu un ideoloģiju, līdz tas neilgi pēc Kalniņa nāves astoņdesmito gadu beigās jau pilnīgi valda Latvijā, kā materiali nodrošināta un šaurpilsoniski apmeerināta latveešu pilsētas un lauku pilsonība. Ja par latvju tautiskās kustības likteni ir kāds vainojams, (mēs domajam, ka neveens nav vainojams) tad galvenām kārtam Krišjānis Kalniņš un viņa tuvakee beedri — Fr. Veinbergs, B. Dīriķis, un A. Vebers, kuŗi valdīja latveešu sabeedribā pēc Kronvalda Ata. Jo Valdemars un Kronvalds bija devuši nepececešamo zocialo un nacionalo saturu tautiskai kustībai, kuŗu apveenojums nestu latvju nacionalās ideoloģijas attīstību un latvju tautas sabeedrisko spēku leelu peeaugšanu. Kalniņš sameerināja «literatus» ar «saimneecības vīreem», intelektīenci ar pilsonību zem pēdejās virskundzības, (saprotot to augstākā nozīmē) un ļāvā Valdemara materialisma un praktikisma garam pārspēt latveešu sabeedribā Kronvalda nacionalo idealismu. Ari kā cilveks Kalniņš bijis ārkārtīgi skops un praktisks. Ar šādu taupību viņš vairojis

Beedribas mantu un tapēc «saimnecības viri» to vēlejuši par preekšneeku. Šo savu rakstura īpašību Kalniņš būs eedzimitības ceļā mantojis no sava tēva, kuŗš ari skopodamees ticis pee leelas turības un bijis visā apkārtnē kā tāds ļoti populars. No šādas vājības nav bijis pasargats ari Juris Allunans un, vispāri, daudzi citi tautiskās kustības darbineeki, tā kā prakticisms un skopolība būtu skaitamas pee mūsu redzamakām nacionalā rakstura īpašibam. Tas, saprotams, bija kā lemts Valdemara prakticisma uzvarai pār Kronvalda idealismu, materialisma pār nacionalismu. Tas nenāca grūti, jo vergu gars, par kuŗu Kronvalds veenmēr žēlojās, bija stiprs kā latveešu jaunā pilsonībā, tā inteliģencē, kuŗas abas izaugušas no veenas saknes — zemnecības, un veenā un tai pašā laikā. Šo leelo uzdevumu — sakauset zocialo un nacionalo kustības, Kalniņš neizpildija. Kad tautiskā kustiba bija nonākusi šai vēsturiskā krustceļā un spēra bistamo soli, t. i. atkal atpakaļ pee Valdemara, itkā Kronvalda Atis latveešem nemaz nebūtu bijis, kāda spēcīga balss no tam brīdināja. Tas bija Materu Juris, bet viņš palika neevērots. Tautiskā kustiba gāja savu negrozamo gaitu Valdemara eerādītā virzeenā. Kronvalda nacionalā ideoloģija un latveešu vispārejšais patriotisms vairs nedabuja tāļakas attistības. Kronvalda leelā cīņa par nacionalām skolam pamazam apklust un tai veetā latveešu sabeedribā dzirdamas stipras balsis par kreevu valodas ceešaku mācišanu visās skolās. No Kalniņa astondesmito gadu latveešu sabeedriba saņēma gandrīz veenīgi viņa dzīves principus, kuŗus tas izteica savos desmitgadu preekšnecības amata svētkos 1885. gadā: »kārtību, taupību un citību.« Šee principi gan veicināja latveešu nacionalā kapitāla peeaugšanu un zocialo neatkarību no vācietības, bet tee bija par veenpusigeem latveešu nacionaleem un sadzīves centeeneem. Krišjāņa Kalniņa, tāpat kā Valdemara, darbībā ir leeli sabeedriski centeeni — veetejās pašvaldības u. c. reformas, teesiska veenlidziba vispārejā nacionalā apmērā domati, bet viņa pēcnāceji ari šo centeenu plašumu neuzņēma. Tee man-

toja no Kalniņa galvenām kārtam tikai »kārtības, taupības un cītības« principus. Astoņdesmito gadu reformas resp. pārkreevošanas politika palīdzēja iznīcināt tautiskās kustības sabeedrisko un nacionālo saturu, t. i. to likvidēt un atstāja leelaku eespēju veenīgi saimneeciskai darbībai.

Septiņdesmito gadu beigās un astoņdesmito gadu sākumā Baltijas dzīvē uz deenas kārtības bija veetejās pašvaldības reformas jautajums. Kalniņš to aizstāveja ar leelu enerģiju un taktu. Kad nacionalee vadoņi Baltijas reformu jautajumā saskaldijās divos pulkos, veeni stāveja par Baltijas landtagu reformešanu, otri par kreevu zemsti, Rīgas Latveešu Beedriba šai polemikā neeejaucās un uztureja ceešu beedribas veenību. Kalniņš vairakās savās runās beedribas gadu sapulcēs uzsver pašvaldības reformas nepeeceeešamību un to izveicīgi aizstāv. Viņa politiskā programa ir — panākt saprašanos veetejo tautību starpā uz teesiskas veenlīdzības un savstarpejas ceenišanas pamateem. Viņa cīņa pret vācietību ir politiski gudra un diplomatiska, kas pee viņa straujā temperamenta sevišķi eevērojams. Kalniņam ir leela politiska takta sajūta, kuņa nekad nenoeeet līdz principa leekšanai spēcīgaka pretineeka preekšā. Krišjānis Kalniņš ir ceenīgs pirmā latveešu parlamenta — Rīgas Latveešu Beedribas prezidents. Viņš prata ap Rīgas Latveešu Beedribu pulcet arī pārejās Rīgas un lauku beedribas, kuņas pēc Kalniņa nāves veena pēc otras no tās atsvešinajās.

Krišjānis Kalniņš ņēma arī dzīvu dalību pirmās divās Rīgas pilsētas pašvaldības vēlešanās, kuņas latveeši mācījās izcīnit pirmās atklātās sabeedriskās cīņas. Viņa vadībā notika otree vispārīgeee dzeesmu svētki. Kalniņa nopelni latveešu sabeedribas organizešanā ir sevišķi leeli, tāpat arī latveešu nacionalā avīzneecībā, ar kuņu Rīgas Latveešu Beedriba un viņš pats uztureja visceeešakos sakarus, jo »Baltijas Vēstnesis« bija faktiski Beedribas organs.

Krišjānis Kalniņš atstājis sekošu savas dzīves aprakstu, kas atrasts starp viņa papireem. Nav zinams, kad un kādam nolūkam tas rakstīts.

»Dzimis 26. jūlijā 1847. gadā Derpeļu Mēmeļu muižas Kalniņu mājās, kur mans tēvs jau ilgu gadu bija par saimneku. Lasīt mācījos mājās pie mātes un ar devīto gadu uzsāku skolas gaitu. Pirmo gadu apmekleju Bauskas latvešu mācītāja muižas tautas skolu, tad pusotra gadu Bauskas pirmmācības skolu un pēc tam Bauskas aprīņa skolu. Šī skola toreiz bija veenklasīga, tapēc es viņu pēc diviem gadiem biju pabeidzis. Bet tā kā nezinaju ko uzsākt, tad paliku vēl veenu gadu skolā, pēc izstājos un paliku pusgadu mājās. Pa tam starpam mans prāts nesās palikt par apteekaru un nu atkal eestājos aprīņa skolā un sāku ņemt privatstundas latīņu valodā. Atkal paliku aprīņa skolā veselu gadu; izstājees un pusgadu mājās palicis, 1864. gada janvārī eestājos Jelgavas ģimnazijas kvintā. 1867. gadā izstājos no zekundas, kur biju gandrīz gadu, un aizbraucu uz Maskavu. Še 1867. g. augusta mēnesī eestājos tureenes 3. ģimnazijas 7. klasē un 1868. g. nobeidzu ģimnazijas mācību. No 1868. g. augusta līdz 1872. g. jūnijam apmekleju Maskavas universitātes juridisko fakultāti un beidzu kursu ar kandidāta gradu. Jūlija beigās es nometos Rīgā uz dzīvi un 15. novembrī dabuju apstiprinājumu par Rīgas rātes advokatu, bet 1873. gada 27. martā par Vidzemes hofteesas advokatu. No tā laika es pastāvīgi nodarbojos ar advokaturu. Valsts amatos es neesmu stāvejis. Dažādās sabiedrībās, palīdzības komitejās u. t. t. ņēmis pastāvīgu dalību. Par pūlīņiem beidzamajā krievu-turku karā eevainoteem kaņeivjiem par labu mani pagodināja ar »Sarkanā Krusta» nozīmi. No 1875. gada janvāra sākot es ikgadus esmu eevēlets par Rīgas Latvešu Beedribas preekšneeku, šai beedribai esmu zeedojis gandrīz visu savu brīvo laiku.«

Šī Kalniņa isā pašbiografija papildinama sekošiem dateem. Par Rīgas Latvešu Beedribas preekšneeku viņš bija līdz pat savai nāvei 1885. gadā, kas viņu pārsteidza 38 gadu vecumā. Kalniņam ir nopelni arī latvešu tautas eepazīstīšanā ar Vakar-Eiropu. 1883. un 1884. g. g. viņš sarakstījis ar Visendorfu, kurš toreiz dzīvoja Parīzē un

ar franču etnografu un vēsturneeku Eduardu Marbo, kas bija nodomājis sarakstīt kādu grāmatu par latveešiem. Šim nolūkam Kalniņš sūtīja viņiem atteecīgos materiālus. Vaj šī grāmata iznākusi, nav zināms. Krišjāņa Kalniņa rakstos par šo leetu atrastas divas vēstules un trīs kartiņas no E. Marbo, un trīs vēstules no Visendorfa.

1885. gada jūnijā Kalniņš vadīja Rīgas Latveešu Beedribas sarikoto izbraukumu uz Jelgavu. Toreizejais Kurzemes gubernators Lilienfelds bija denuncējis kreevu valdībai Rīgas Latveešu Beedribu, pēdējā eesūdēja to senatā. Senats izteica Lilienfeldam rājeenu. Lai demonstrētu savu uzvaru, Latveešu Beedriba izbrauca uz Zemgales galvas pilsētu Zemgales dēla, tautas vadoņa Kalniņa vadībā. Lilienfelds, tāpat kā citi Baltijas gubernatori, bija arī Latveešu Beedribas goda beedrs, par kādeem Beedribas tos eecēla nolūkā mazināt kreevu administrācijas neuzticību.

1885. gadā Kalniņš brauc uz ārzemēm ārstēties, bet viņa veselības stāvoklis paleek ļaunaks. Viņš steidzas atpakaļ uz dzimteni un nomirst Rīgā 25. decembrī 1885. gadā. Ārkārteji leelais pavadītāju pulks Kalniņa bērēs, kāds Rīgā reti kad peeredzets, leecināja par leelo uzticību un ceenību, ko viņš bija sasneedzis latveešu sabeedribā ar savu darbu un leelām vadoņa dāvanām.

X.

Leelu lomu tautiskā kustībā spēlēja Fr. Veinbergs. Kā ilustrāciju tai atzīmesim, ka pēc viņa paša izteiceeneem »tāpat Kalniņa kā Grosvalda laikā visi Latveešu Beedribas eesneedzamee lūgumi, paskaidrojumi un aizstāvešanās raksti pret apsūdzībam valdībai bij manis (Veinberģa) sastādīti.« Tāpat Veinberģa eespaids uz »Baltijas Vēstnesi«, kas faktiski bija tautiskās kustības oficiozs, redzams no viņa vārdeem:

»Man līdzstrādājoņi pee »Baltijas Vēstneša« un »Rīgas Lapas«, B. Dirīķis, kuņš bij oficiolais redaktors, man deva pilnu vaļu. Nekad mūsu starpā nav bijusi nopeetna domu

starpība. No kādeem citeem eespaideem uz Dīriķi vaj uz mani nekādā laikā nevareja būt runa. B. Dīriķa laikā es arveenu stāveju »Baltijas Vēstnesim« tuvu, un kad ari nebiju kārtīgs jeb pastāvīgs līdzstrādneeks, tomēr tani dažkārt eeveetoju rakstus, sevišķi uz Dīriķa vēlešanos. Manus rakstus eeveetoja bez mana paraksta, jo skaitijōs ar veenu kā redakcijas pašu cilveks. Pastāvīgs līdzstrādneeks es biju pirmajā gadā (1869.), tad no 1876. līdz 1887. gadam, un atkal no 1898. līdz 1902. g. Šai bēdeajā laikmetā es biju ari oficialais redaktors. Tais gados, kad reizē ar »Balt. Vēstn.« Dīriķis izdeva pirmo latveešu deenas laikrakstu »Rīgas Lapa«, (1877.—1881.), es biju pēdeajā galvenais vaditajs un pee nedeļas avizes »Balt. Vēstn.« peedalijos tik tai ziņā, ka daļa no maneem »Rīgas Lapā« eeveetoteem raksteem uzņēma ari »Baltijas Vēstnesī«. To pašu apstiprina ari Veinberga politiskee pretineeki-vāceeši. »Ari vēl tad« — raksta 1890. gadā »Dūna Zeitung« — »kad »Baltijas Vēstnesis« pārvērtās par deenas avizi, tā balsij bija leela nozīme, bet tikai tik ilgi, kamēr ta līdzredaktors bija Fr. Veinbergs, kuŗš bija ļoti apdāvi-nats avižneeks un pateesību sakot, visas avizes dvēsele. Kad Veinbergs no redakcijas izstājās, »Baltijas Vēstneša« loma mazinājās.

Kā tautas vadonim un organizatoram Veinbergam ir daudz līdzības ar Krišjāni Kalniņu. Ari Veinbergs ir augstā mērā diktatorisks un necees citu eebildumus un nepadošanos viņa vadībai. Ne velti viņa pretineeki teica, ka Veinbergs ir gudrs, ķad viņam nerunā pretim. Tādēļ viņš katru pretimrunataju sveežot no beedribas laukā, lai nesajauktu viņa gudribu. Vaj atkal, ka Veinbergs zem veenprātības saprotot veenīgi savu prātu, un tādēļ prasa citeem atsaci-šanos no viņu pašu prāta. Apbrinojama ir Veinberga politiskā neatlaidība un stūrgalvība principos un taktikā, no kuŗas to nevar novirzit ne citu pārleecinošee argumenti, nedz dzives fakti. Veinberga paša vārdeem runajot »viņš koda granitā« — tik ceeti un izturīgi bija ša leelā latvju politiķa zobi. Fr. Veinbergs savā literariskā darbībā

parādas kā veens no pirmeem latvju nacionali-politiskeem domatajeem. Viņš pēc Valdemara eenes mūsu pirmā nacionalā kustībā stiprus politiskās kulturas elementus un savos dzelzs nagos tura citus apolitiskos latvju vadoņus Veinbergs galīgi nostiprina kreevu orientāciju Latvijā un vada latvju kļūmīgo politiku pārkreevošanas laikā.

Fricis Veinbergs dzimis 24. janvārī 1844. gadā Kurzemes Leelsvētes muižā, kur viņa tēvs bija skolotājs. 1855. gadā viņš eestājās Jelgavas aprinča skolā, gadu vēlāk Jelgavas ģimnazijā, kuŗu pabeidza 1861. gadā. Bijis kādus gadus par mājskolotāju, viņš eestājās Peterburgas, vēlāk Maskavas univerzitatū juridiskās fakultatēs. Kā teesu zinību kandidats viņš 1867. gadā atgreetās dzimtenē. 1869. g. pārnācis uz Rīgu Veinbergs strādāja »Baltijas Vēstnesis«, tai pašā laikā darbotamees arī kā eerednis Vidzemes kamerālpalatā. 1870. gadā viņš ir Vidzemes hofteesas un Rīgas rātes advokats. 1871. g. viņu eevēleja Rīgas Latveešu Beedribā par preekšneeku. 1873. g. Fr. Veinbergs bija par Vidzemes guberņas valdes nodaļas sekretaru. No 1873. — 1875. g. g. viņš izdeva avizi »Baltische Zeitung«, lai aizstāvetu latveešu intereses. 1887. — 1889. g. g. viņš strādāja kā Vidzemes guberņas valdes sekretars. Jaunās kreevu teesas eeedot 1889. g. Fr. Veinbergs palika par zvērinātu advokatu un bija veens no vislabakeem latveešu advokateem, sevišķi agrarleetās. Par bāriņu naudas izšķeesanu Veinbergu noteesaja ceetumā un viņš zaudeja teesibas. 1885. gadā ar senatora Manaseina gādību Veinbergu apzēloja. Pēc K. Kalniņa nāves viņš vada pilsētu domes celšanu ciņas un 1902. gadā nodibina »Rīgas Avizi«. Līdz absurdam novedis kreevu monarkisma un lojalisma propagandu latvju sabeedribā, viņš strauji sāka zaudēt savu leelo autoritāti.

1884. g. Veinbergs saraksta »Politische Gedanken aus Lettland« (eespeesta Leipciģā) gadu vēlāk »Jz Latveešu-Leišu vētsures«. »Ta sauktā Baltijas vēsture«, saka autors, »pa leelakai daļai tik ir Baltijas vāceesu vēsture. Tik savā eesākumā viņa ir arī latveešu vēsture... Baltijas

vācešu vēsture nav latveešu tēvijas vēsture, nav vēsture, kuŗu tas varetu eeraudzīt par saveju, kuŗā tas varetu ar milestību nogremdēties . . . Bet ir cita vēsture, kas latveešem stāv daudz tuvāki, nekā Baltijas vācešu vēsture; tā ir leišu vēsture. Latveeši un leiši ir veena ta paša koķa zari. Tagat jau starp latveešu un leišu valodam pastāv zinama starpība, bet tādas starpības agrākos gadu simteņos nebija . . . Ta kā latveeši un leiši jau daudz gadu simteņus šķirti, tad arī viņu valoda šai laikā attīstījusees pa dažādeem ceļeem . . . Bet viņos vecos laikos, kad eesākās leišu vēsture, tādas starpības nebija . . . Leišu vēsture šai ziņā ir tas pats, kas latveešu vēsture; leišu vēsturi latveetis var eeraudzīt par savu tēvijas vēsturi.

Otrā brošurā Veinbergs aprāda, ka vācu augstākās šķiras Latvijā stāv tālu no latvju tautas. Viņš uzstāda prasību, lai pār latveešem nevaldītu nekādas cittauteešu zocialās virsšķiras, un lai zemes veetejo pārvaldi nodotu latveešu augstākām šķiram. Šīs prasības neizpildīšanas gadījumā autors paredz leelu katastrofu.

»Es vēl reiz saku: Latveešu tauta ir jauns ideāls, kuŗu realā meesā tērt ir mūsu uzdevums.»

J. Maters 1877. g.

XI.

Mūsu nacionalās atmodas laikmets ir bagāts leelām personībām, kas peepildījušas sevi un zeedojušas savai tautai palikušas nemirstīgas. Viņi eeeet Latvijas svētnīcā kā uzvaretāji ozolu vaiņageem galvās.

Bet latvju tautiskās kustības dramā parādas un darbojas arī leelas traģiskas personas, kas neatrod sev veetas šai varenā cīņās aktā par latvju tautas nacionalo patstāvību un attīstību. Sāpēs sarautām sejam, dziļi saplosītām sirdīm, nesaprastas, vajatas un pat nīcinātas tās mirst, un mirstot savās sāpēs svēti Latviju.

Tee ir — Richards Tomsons un Materu Juris.

Pirmais no viņiem bija popularākais vadonis īsi pēc Rīgas Latveešu Beedribas nodibinašanas. R. Tomsons peelika visu savu idealismu un enerģiju Beedribas nodibinašanā. Uz viņa eerosinājumu sarīkoja pirmos vispāri-gos dseesmu svētkus, sāka vākt līdzekļus augstakai lat-veešu skolai, godināja Merķeļa peemiņu, lai peerādītu, ka latvju tauta ir pateicīga saveem labdareem, sasauca pirmo latveešu zemkopju sapulci. Viņš nodibināja divas zem-kopības avizes: »Vārpas« un »Darbs«. Viņam bija leelas oratora dāvanas un inteliģence. Pēc B. Dīriķa atkāpšanās viņu eevēleja par beedribas preekšneeku un ta slava auga. Bet isā laikā Tomsona uzņēmumi bankrotē, viņu slepeni tura aizdomās par krāpšanu, atstāts un neevats viņš mirst tālu no savas dzimtenes — Kreevijā.

Materu Juris — spēcīgs žurnalista talants, leelu gaisa piļu cēlejs, ārkārtīgi drošsirdīgs idealists, nesaudzīgs pret autoritatem un pretineekeem, pirmā leeluma zvaigzne pee latveešu avižneecības un sadzīves debesim — Materu Juris parādas kā meteors un nodzeest. Kas vainīgs šo idealistu traģedijās, un kādi tām dziļaki sabeedriski cēloņi? — Materu Juris pats to izskaidro galvenām kārtam ar tautisko vadoņu personīgām īpašībam, bet ari ar prin-cipielām domu starpībam par tautiskās kustības virzeenu.

Materu Jura literariskā darbībā teešam saskatami vilceeni, kas redzami atšķiras no vispārejā tautiskās kusti-bas virzeena. Kopš Rīgas Latveešu Beedribas nodibina-šanas nacionalo ciņu smaguma centrs pārsveedās no lauku dzīves uz Rīgu. Līdz ar to pirmo intereses palika mazak eevērotas un kustība peeņēma arveen vairak pilsētnee-cisku raksturu. Materu Juris gribeja peegreest galveno vēribu laukeem un tos pārvērst par preekšzīmīgas lauk-saimneecības kulturas zemi. Maters ar veenu vilceenu domā nostādīt zemkopību uz racionaleem pamateem pēc Vakareiro-pas pārauga ar jaunākās tehniskās kulturas pa-nākumeem. Maters šim nolūkam nodibina »Baltijas Zem-kopi«, kas palika par vispāri-gu politisku laikrakstu vēlāk, kad tiri zemkopības avizei trūka noņēmeju. Maters ari šai

ziņā pilnīgi peekļaujas R. Tomsonam, kuŗam bija tik pat leeli nodomi latveešu lauksaimniecības kultūras pacelšanā, un kas arī savos nacionālos centēnos grībeja atbalstītees uz latvju jauno gruntniecību. Tee ir leeli ekonomiski plāni, līdzīgi Valdemara ideāleem. Bet šēem idealīsteem — Materam un Tomsonam, nebija lemts tos peepildīt. Materu Juris mūsu lauksaimniecības kultūrā nerādīja revolucijas, lai gan viņa leele nopelni tur nenoleedzami. Šēe Matera leele plāni, kuŗēem Latvijā vēl nebija nogatavojusees zeme, tomēr nesatureja sevī neka, kas būtu principiēli nepeņemams un naidīgs tautiskās kustības pāreēem vadoņēem. Latveešu jaunā pilsētas pilsonība vēl pilnīgi elpoja lauku gaisu un nekādās pret-runās ta nestāveja pret zemniecību. Abas bija kauls no veena un ta paša kaula. Principīelas cīņas uz ša pamata septīņdesmitos un astoņdesmitos gados vēl nevareja norisinatees un tas nekādā ziņā nebija Materu Jura un Rīgas Latveešu Beedribas vadoņu savstarpejās apkarošānās cēloņi. Kādi tad tee bija?

Uz šo jautajumu veens no vēl dzīvajeem tautiskās kustības aculeecneekeem un pirmajeem līdzcīnitajeem — Fr Veinbergs man atbildeja:

»Nekādi taustami dziļaki principiēli cēloņi Materu Jura un Rīgas Latveešu beedribas vadoņu savstarpīgai apkarošānai man nav zināmi. Atteecības bij vislabākās līdz tam momemtam, kad Maters sāka izdot savu paša avīzi »Baltijas Zemkopis«, palīkdams tādā veidā par B. Dīriķa izdotā »Baltijas Vēstneša« sāņcensi. Maters izmēģināja spalvu dažados uzbruceenos pret B. Dīriķa lapu, B. Dīriķis atbildeja, un tā strīds ēdās pastāvīgi tāļak. Tā ka »Balt. Vestnesis« tolaik faktiski, kaut arī ne formēli, bij Latveešu Beedribas orgāns, un beedribas vadītāji bij nemeerā ar personībām, kādas Maters eejauca savā polemikā, pee tam eeraudzidāmi pēdejo par tiši un bez ista leetišķa pamata uzsāktu, tad beedribas vadoņi vīspārīgi stājās uz Dīriķa un »Balt. Vēstneša« pusi, par ko protāms dabuja arī savu daļu Matera lapā. Zināma

principiela domu starpība parādījās tikai polemikā par Kurzemes un vispārīgi visas Baltijas landtagu reformas vaj Eekškreevijas zemstes eestāžu eevešanu. Šo polemiku izkaroja laikrakstos, bet Latveešu Beedriba tanī nekādu stāvokli neeeņēma. Ūildas beidzās tikai tad, kad Materu orgāns aiz naudas trūkuma izbeidzās.«

No otras puses, pats Maters par savas un B. Dirīķa avižu cīņam raksta vēstulē K. Milleram (17. aprīlī 1877. g.), ka »kamēr »Baltijas Zemkopis« vēl ar »Pasauli un Dabu« (K. Beezbarža) ar »Darbu« (R. Tomsona) un »Latveešu Avizem« cīnijās, kamēr viņam vēl nekāds svārs nebija, tamēr »Baltijas Vēstnesis« to lika me rā, kaut gan viņš tam labu slāvu jau bija laupijis. Bet ar to acūmirkli, kur tas bija citādi, sākāš ta bultu šāušāna un odžu duršana, tāpat kā pee Tomsona! Un kādēļ? Tadēļ, ka Dirīķa kgs preekš sevis citus deevus nevar eeredzet, tadēļ ka viņš un allāš tikai viņš grib tas veenigāis būt, kam lai dzeed slāvas dseesmas... Bet latveešu attistības vēsture teesās!«¹⁾

Pārlasot Materu Jura rakstus, tur itkā nevarētu atrast leelas principiēlas domu starpības ar Rīgas Latveešu Beedribas vadoņem. Maters, tāpat, kā cīti stāv uz jaunlatveešu nacionāleem un liberāleem pamateem. Ar savu leelo talantu Maters apkaņo latveetības pretineekus un galvenos sadzīves principos zolidarizejas ar veenu vaj otru tautiskās kustības vadoni. Pāšvaldības jautājumos, peemēram, viņš aizstāv Vebera poziciju zemstei par labu. Politiskos jautājumos viņš nav revolucionāraks par cīteņ vadoņem. »Latveešeem nekad nebūs,« raksta Maters, »eejauktees politiskās partijās, kas negribetu to, ko valdība vēlas. Ja vāci turas pee savām privileģijām, tad viņem uz tam savs eemesls, bet latveešeem šā eemesla nav, tadēļ viņem rāmi un meerīgi jagaida, ko valdība viņem turpmāk peešķirs — viņem šini leetā jaizturas neitrāli. Šo politisko taktu augstā valdība no latveešeem var pāģēret, un citādi daridāmi, viņi zaudetu savu vēstu-

¹⁾ »Vārds« NNr. 134–136, 1902.

risko slavu.«¹⁾ Veenigi tautisko centeenu zocialo bāzi viņš grib paplašināt ar zemneekēm. Maters pārmet arī Latveešu Beedribai, ka tā nav nekā darijusi, lai starp saimneekēm un kalpeem, kungeem un strādneekēm rastos labāka satikšana.

Aplūkojot Matera darbību var liktees, ka viņa ciņam un nemeeram ir vairāk personīgs raksturs, kas ceļas no ļoti godkārīgu un individuēli dažādu personību sadursmes. Viņš ir kā elektrības pilna būtne, kas gaida izdevību šķīst sava talanta dzirksteles un leesmas. Gandrīz ar veenadu veiksmi un kaislību Materu Juris cinas uzreiz ar trim Rīgas advokateem, (R. L. B. darbineekēm), aizstāv Cieglera mašīnas un neatzīst Martinsona zuperfosfatus. Viņš ir mūžam kādas idejas, leelas vaj mazas, kaislīgs kaŗotājs, polemīķis. Idejas kaislīgā uztvērumā Materu Juris pārspēj pat Kronvalda Ati. Šo Matera personīgā rakstura svaru noleegt nav vajadzīgs un nav eespējams, bet tas neatsedz viņa traģedijas saheedrisko nozīmi. Tai ir dziļāki cēloņi, ko B. Dirīķis vareja tikai paasināt, bet nekādā ziņā to nevoreja novērst.

Maters atzīst, ka jaunlatveešiem neesot programmas. Neveens neesot skaidrībā par to, kāda isti tā »attīstība« esot, un ko zem tās jasaprotot. Vārdi: Latvija, latveeši, tauta, tautība, attīstība, tēvija, patriotisms, brīvība, gaisma, centeeni — viņeem esot bez noteikta satura. »Tas veenīgais vīrs,« saka Maters, »kas šo leetu mēģinājis izskaidrot ir nelaiķa Kronvalds, bet viņa raksts («Nationale Bestrebungen») ir vāciski, kas itkā par brīnumu vēl šodeen (t. i. 1877. gadā) nav latviski pārtulkots, kaut jo neekus un pasakas vezumeem tulko. Un cik tad arī ir to, kas Kronvaldu pilnīgi saprot?»²⁾

¹⁾ »Baltijas Zemkopis« Nr. 51.—1879.

²⁾ »Baltijas Zemkopis« Nr. 9—1877. Kronvalda brošūra latviskā tulkojumā iznāca tikai pēc desmit gadeem no šīs deenas un pēc peecpadsmit gadeem no tās izdošanas vācu valodā. Pirmo reizi raksts eespeests »Austrumā« 1887. gadā.

Materu Juris visdziļāki saprot tautisko centeenu ideoloģiju, viņš tai peceet vistuvāk no viseem laikmeta rakstneekem, viņš »Kronvaldu pilnīgi saprot.« Maters uzmineja eekš kam pastāv šee vārds: »Latvija, tautība, patriotisms u. t. t.« Teem atslēgu dod Kronvalda nacionalisms un vispārejs patriotisms, jo viss cits bija tikai šo ideju ārejs eetērs un materialais pamats. Maters — leelais racionalās lauksaimneecības planu veidotājs nav šai ziņā Valdemaram līdzīgs. Maters domā, ka jaunlatveetības nacionālo saturu, viņas augstāko ideju un programu devis Kronvalds, bet ne Valdemars. Bet Materu Juris nav arī Kronvaldam pilnīgi līdzīgs. Kronvalds pazina tikai ideju, nacionalismu un patriotismu, par tautas sociāleem un teesiskeem pamateem viņš nav domājis un interesees. Latveetība viņam bija cēla bezmeesīga būtne, ārpus laika, telpas un realeem apstākļeem. Kronvalda ideja ir kaila, askētiska un bez āreja tērpā. Materu Juris pilnīgi peņem Kronvalda nacionalismu un vispārejo patriotismu, viņš to »pilnīgi saprot«, bet latveetības ideju, latveešu tautu, šo jauno ideālu viņš grib eetērt reālā meesā — leelos ekonomiskos centeenos. Maters grib radīt Valdemara un Kronvalda ideju sintezi, viņš grib tās apveenot. Matera nodoms bija peepildīt šo leelo sintezi un veikt darbu, ko Krišjānis Kalniņš nespēja. Maters ņem abus elementus un no teem grib radīt latveetības saturu. Lūk, viņa ideoloģijas pamatelementi: »sadzīves izglītošana, labu tikumu kopšana un pamācišana ar vārdeem vaj arī caur rakstneecības un mākslas (teatrs) sekmešanu un beidzot caur patriotismu. Neveena tauta nevar attīstītees un kārtīgi uz preekšu dotees, ja tā sevi par tautu nesajūtas, ja tai nav pagātnes un nākamības, ja tā nav, tā sakot, vēstures grāmatā eerakstīta par kopību, par tautu caur savu valodu, savām tautiskām eerašām, caur savu rakstību (literaturu), saveem centeeneem, caur savām mājām (grunts īpašumi, draudžu ēkas, beedribas nami, skolas u. t. t), caur saveem varoņeem (tadē] uz mūsu pagātnes izpētišanu jaleek daudz leelaks svars, nekā

līdz šim noticis), caur saveem tautas svētumeem (valoda, svabadība augstākā ziņā, kas veen tautas leelumu un attīstību var nodibinat un vairot, peemiņas zīmes u. t. t.)«¹⁾

Materu Juris nav atlaidis neveenas dzirksteles no Kronvalda uguns, bet arī Valdemara gruntneecība ir viņa apveenotās Latvijas arhitektūrā. Viņš — lauksaimneecības kulturas veicinātājs — saprot arī vēstures varoņu un nacionālo eerašu nozīmi latveešu tautas cīņā par nākotni. Materam »latveetība, attīstība, patriotisms« u. t. t. nav vārdi bez satura, un viņš lepojas ar to, ka uz »Pasaules un Dabas« jautajumu par latveetības mērķeem, viņa pretineeks Dirīka »Baltijas Vēstnesis« ir gandrīz burtiski atstāstījis Matera »Baltijas Zemkopja« izskaidrojumus.

Maters grib apveenot materialismu ar nacionālo idealismu. Viņš grib radīt tautas koporganisma saites, tās saites, kuŗas vecā paaudze nerādīja »gribedama audzet veentesīgu, strādīgu, sirdsšķīstu un taisnu tautu, katru individu par sevi,« un kapēc »viņeem pēc dabas likumeem bij jāizlaiž groži no rokām.« Latveešu sadzīves (un arī viņa paša) traģedija pēc viņa pārleecības eekš tam arī pastāvot, ka tautiskās kustības vadoni neesot spējīgi šīs tautas koporganisma saites radīt. Bet kamēr tās nav, latveešu tautas vēl nav, tā ir tikai ideāls, kuŗu vajaga realizet.

Matera sintezes gars eet tāļak par Valdemara un Kronvalda ideju apveenošanu. Viņš grib atrast kopeju valodu, garīgas saites arī starp veclatveešeem un jaunlatveešeem, starp pagātņi un tagadņi. »Es esmu pārleecīnats,« raksta Maters, »ka ne veclatveešu, nedz jaunlatveešu lēģeri nav skaidribā, kas jaunlatveeši un viņu centēni ir, un ka visa šķēlsanās un asaka vaj lēnaka savstarpeja apkaŗošānās tikai uz misešanos dibinas... Atļaujāt man reiz izsacīt, ko līdz šim klajā kaunejās izteikt — tā ir veclatveešu un jaunlatveešu nelaime, kas veenīgais bet visdrošākais ceļš uz abu partiju panīkšanu un pakrišanu! Tikai ja abas partijas stipri kopā turas,

¹⁾ »Baltijas Zemkopis« Nr. 15—1877.

teek par visu viņu nākamību prātīgi un kārtīgi gādats; paleek ta veena nespēcīga, tad ar otru arī ees atpakaļ, līdz beidzot abas būs nespēcīgas savu dārgako mantu kārtīgi kopt un uzturet, bez kā cits kāds pee tam būs vainīgs. Jaunlatveeši! Domajatees sevi veenus, bez vec-latveešeem, bez viņu garīgām mantam, bez teem garigeem avoteem iz kuņeem Jūs esat savu gudribu un gaismu smēluši, un tad atdareet acis un lūkojeet uz vistuvako nākamību, ko jūs tad eeraudzisat? Eesākumu galu! Un veclatveeši! Domajat sevi veenus, bez jaunlatveešeem, bez ta dedzīgā tautiskā gara, kas tās mantas uztur, kopj un vairo . . . un tad lūkojeet uz netālo nākotni, ko jūs tad eeraudzisat? — Gala sākumu!¹⁾ Maters aprāda tautiskās kustības vājās puses — dažādu provinces »tauteeša« istā patriotisma nesaprašanu un neceenišanu. Un šai ziņā vec-latveešu rūpes, ka »viņu jaunakee brāļi sava patriotisma karstumā neeet pa tālu vaj pa greizi,« viņš pilnīgi atzīst. Maters domā ka veclatveeši ir slikti politiķi — izblaudami jaunlatveešus viņi pēdejos darijuši popularus un tā tos stiprinājuši. Politiskā un ideoloģiskā (Maters saka filozofiskā) puse esot veclatveešu vājā, bet organizācija stiprakā puse. Jaunlatveešeem, turpretim, taisni otrādi.

Maters grib apveenot arī visus Latvijas ekonomiskos spēkus, aprādidams pilsētas rūpniecības un tirdzniecības sakarus ar zemes pārdošanas un pirkšanas spējam. Viņš veeno visas zemes grupas, visus materialos un garigos spēkus. Maters pat garā redz latveešu un vācu interešu augstako apveenību, nosprauzdams robežas jaunlatveešu patriotismam. Viņš saka, ka daudzi izturotees pret vāceem naidīgi un pārmetot viņu valodas leetošanu atklātās veetās, itkā latveešu valodai kādreiz vajadzētu palikt par vispārīgu un uzspeestu. Maters grib ņemt veelu savam idealismam no visēem slāņēem bez kādeem aizspreedumeem, lai tas būtu muižneeks, zemneeks vaj pilsētneeks.

Kronvalds gribeja apveenot visas latveešu ciltis, Maters — visas sava laikmeta ideoloģijas un Latvijas

¹⁾ »Baltijas Zemkopis« Nr. 3—1877.

realo dzīvi — visu Latviju. Kā veena, ta otra ceļš, kaut arī neapzinīgi, eet uz lellatveetību, uz jaunu cilšu un nacionalā gara apveenību, uz jaunu latveetības satura un formas sakausejumu.

Šeit mēs esam nonākuši pee Matera traģedijas. Kronvalds nomira agri, un viņam nebija jaizcees šods par tā leelām pārdošām idejam. Viņš atstāja tās izpirkt savam pēcnācejam un garigam brālim — Materu Jurim.

Nākošā gadu desmitā pēc Kronvalda laicīgās nāves, no 1875.—1885. gadam, tas ir, taisni tai gadu desmitā, kad Materu Juris metās latveešu sadzīves viņos, Latvijā cini-jās Valdemara prakticismis un Kronvalda idealisms, veclatveešu pagātne un jaunlatveešu tagadne. Matera vēsturiskā misija pastāveja — dot apveenojumu šai cīņai un radīt jauno latveetību. Bet ko mēs redzam?

Viņš nav vēl roku licis pie sava leelā darba, kad uz viņu jau »akmeņus paceļ tik veenā, kā otrā lēģerī. Metat droši,« viņš saka, es nebīstos, jo jūs no metisat ar akmeņem to, kas jūs no sirds mīl, kas jums taisnību saka acīs, kā jau sen vajadzeja,« bet viņā neklausas. Abi pretineeki, kā jaunlatveeši, tā veclatveeši, »kā saimneecības vīri«, tā »literati jeb zinātneeki«, viņu saņem naidīgi itkā eepreeks uzminedami viņa nodomus. Un Materu Juris — veenotajs, jaunas sintezes raditajs, paleek par nāvīgako eenaidneeku abām pusēm. Viņš satreec drupās veclatveešu 13 tēzes par jaunlatveešiem un uzraksta vissliktako pamfletu ar tautisko vadoņu patriotismu. Viņš — laikmetu ideoloģiju apveenotajs laiž visnāvīgākās bultas uz visām pusēm, viņš nemeera un naida cēlajs, grāvejs un dragatajs. Nevaredams apveenot, Maters paleek par skalditaju. »Pozitīvi veen vēl nevar strādat«, viņš raksta vēstulē K. Mil-leram »tadēļ ka mums trūkst pamata.« Un Maters strādā negatīvi. Viņš vareja dot mūsu nacionalās ideoloģijas tā-ļako izveidojumu, viņš taču vareja pārtulkot Kronvalda brošuru »Nationale Bestrebungen!« par kuras trūkumu tas želojās, bet tai veetā Maters paleek par pirmo un līdz

šim vēl latvešos nepārspēto polemīķi — par publicistikas mākslas sliktākā žanra leelmeistaru.

Maters nevarēja izjaukt Krišjāņa Kalniņa un Bernharda Dirīķa darbu — eevadit latveešu sadzīvi pamazam šaurpilsoniskā peeticībā un ļaut nokaut vispārejo patriotismu. Kas gan būtu Matera pozitīvā idealā darbība pret viņa galvenā eenaideeķa un antipoda B. Dirīķa mākslu peemērotees mūsu tautas šaurpilsoniskam raksturam un astoneesmito gadu meegainam laika garam? »Viņš bija gulbis zoslenu barā«, saka R. Klaustiņš. Tadēļ viņam bija jāeet bojā. Valdemars palika uzvaretais.

Materu Juris, līdzīgi Kronvaldam, nebija no šis — realās pasaules. Viņa paša vārdeem runajot, »viņš pasauli aplūkoja no idealiskā stāvokļa, t. i. kā viņai vajadzētu būt, vaj kā viņa varetu būt, nekā no realiskā stāvokļa, t. i. kā viņa īsti ir.« Tadēļ Maters nevarēja arī latveešu tautas idealu eetērpt realā meesā, viņš atstāja šo darbu praktiskakeem un realakeem cilveķeem, kas to izdarīja pēc savas līdzības. Matera idejas gan atrada leelu peekrišanu mūsu jaunajā inteligencē, bet ta palika neorganizeta un bez gudra vadoņa. Viņa varmācīgā rīcība Stendera komitejā un Jelgavas bišķopju beedribā peerādīja, ka Materam nav lemts organizet un vadit. Tadēļ viņš sacēla ap sevi tikai leelu nemeeru un dzīvību un nogrima mūžībā, neatstājis pēcnāeķus. Vēstulēs K. Milleram¹⁾, veenam no teem nedaudzeem, kuri atzina Materu Jura talantu un labos nodomus, un kurš grībeja saprast šo leelo ceeteja dvēseli un atrast viņai harmonisku saskaņu ar latvju tautiskās atmodas laikmetu un vadoņeem, Materu Juris atklāj savas saplostitās sirds domas par mūsu tautu un viņas nākotni. Šais asiņainās lapaspusēs var mācītees saprast viņa traģediju. Šeit viņš vairs nav sajūsminats cīnītajs nosvērtu un gudri apdomīgu pretineeku preekšā, bet dzīves cīņās noguris kaķeivis, kas beidzot atradis veenu līdzjūtīga cilveķa dvēseli, peeglaužas kā bērns pee ta

¹⁾ »Vārds« Nr. Nr. 134—136. 1902. g.

krūts, rāda tam savas nāvigās brūces un apsūdz nežēlīgos pretineekus. »Taču veens vēl ir, kas ir cilvēks . . . tas pirmais manā dadžu pilnā mūžā!« viņš izsaucas. »Taisnību sakot«, turpina Maters, »es citadi neesmu eeradis, kā kad mūsu izglitotee, sevišķi studetee latveeši ar neceenišanu un neevašanu mani uzlūko . . . mana sirds allaž savilkās viņu tuvumā un nekad es nejutos tik veentulis, tik atstāts, kā viņu vidū. Veens pats es nekad neesmu veens, bet mans labais gars zūd viņu pulkā. Viņus es nekad neesmu aizticis; ar lepmu pacilatu sirdi un ar sirdspreeku esmu uz viņeem nolūkojees — uz latveešu pilareem, mūsu stiprakeem tautas dēleem. Par to viņi man ar nicinašanu allaž greezuši muguru, un beidzot es mācijos atzīt, ka mani ideali bijuši bēdīgi elku deevi, ka patmilība un augstprātība visur un it visās veetās patriotismu un tautas milestību apspeež, ta ka neveens no viņeem netic un nevar saprast, ka teešam ari vēl kāds rastos, kas citadi domatu un no sirds varetu savu tautu milet, tai izkust un viņai visus savus labakos spēkus upuret. Tik tā ir izprotama ta mana vajašana, jo es neapzinos neveenā veetiņā pret savu tautu strādajis . . . Tomēr es neesmu bez ceeribas, es ceru uz latveešu tautu. Ši ari tikai ir ideals, nevis reals ķermens, jo kur ir latveešu tauta? . . . Tagad tās teešam nav, un es smejos pats par saveem garigeem meleem, kad man jauzraksta fraze, ka tas un tas preekš tautas noteek . . . Rolands (Maters) nav »pagalam«. Viņš ir ceetis un uzvarejis, cik pee viņa būšanam uzvaret var. Es domaju, ka ar to peeteek, kad savam pretineekam var sacit: »Nāc nu, es esmu gatavs uz ciņu!«

Bet Maters to var sacit. Ari saplosits un brūcēs viņš veenmēr ir gatavs uz ciņu . . .

Materu Juris dzimis 12. martā 1845. gadā Lejas Kurzemē. Pirmo izglītību baudijis Kazdangas skolā. Eeņēmis pagasta rakstveža paliga, vēlāk rakstveža veetas, kur Materam bija izdevība eepazītees ar Baltijas teesu eekārtas būšanam uu trūkumeem. Kurzemes gubernators Pauls Lilienfelds pirmais eevēroja Materu Jura talantu, peeņēma

viņu par tulku gubernas valdē, vēlāk gubernas tipografijā par inspektoru. 1875. gadā Maters izdeva un vadīja nedeļas laikrakstu »Baltijas Zemkopis«, kas bija visvairāk lasītais laikraksts. Bet viņam jau pašā sākumā bija jācīnās ar leelām grūtībām, kuras tam cēla viņa pretinieki. Citi latveešu laikraksti (atskaitot »Baltijas Vēstnesi«) neuzņēma pat viņa avīzes sludinājumus. Maters tomēr ar savu veikli vadīto laikrakstu eeguva vispārīgu eevēribu. Viņa pirmee publicista panākumi to rāva jaunās kaislibās un ciņās. Maters polemizeja ar viseem, veetā un neveetā, svarīgos principelo jautajumos un nesvarīgās leetās. Viņa stils ir veikls, ass un sarkazma pilns. Ar to viņš eeguva daudz peekriteju, sevišķi mūsu jaunajā inteliģencē—studentos, bet ari eenaidneekus. Aso polemiku dēļ pret Materu cēla neskaitamas preses prāvas par goda aizskāršanu un visas teesu instances bija tām pilnas. Pee šim prāvam vēl peeveenojās kreditoru prāvas, kuru ari nebija mazums, jo Maters bija savā saimneecībā nepraktisks, lai gan tas zemneeku intereses prata veikli aizstāvet. Ar draugeem tas iztērejis daudz naudas un mūžam bijis spaidīgos apstākļos, ko veikli izmantoja viņa pretinieki. Viņi sakūdiija Matera kreditorus vai atpirka to vekselus, lai tikai viņu pēc tais laikos vēl pastāvošā likuma, dabutu vekseļu parādu arestā. To viņi ari panāca. Maters arestā pārtulkoja »Vidzemes un Kurzemes privatteesību likumu grāmatu« (Leepajā, 1885. g.). Kad »Baltijas Zemkopis« aiz līdzekļu trūkuma pārgāja citās rokās, Maters 1880. gadā sāka izdot »Teesu Vēstnesi«, kam ari netrūka lasitaju, bet tas tomēr tai pašā gadā apstājās. Viņš izdeva pa otram lāgam »Teesu Vēstnesi«, kas atkal otrā gadā apstājās. Gribeja vēl trešo reiz to izdot, bet nāve šo nodomu izjauca. Mūžigee strīdi, prāvas, polemikas, uzbudinajums, neveiksmes un ari jautri uzdzīves brīži salauza Matera veselību un viņa ārkārtīgi leelo enerģiju. Tas varejis cauras naktis pavadīt bezmeegā un jautribā un tomēr visu deenu atkal strādat teesās, redakcijā un rakstīt visatjautīgakos rakstus. Viņš mira ar

treeku Jelgavā 4. februārī 1885. gadā nepilnus 40 gadu vecs būdams. Apglabats Jelgavas Jāņa kapos, kur Jelgavas Lauksaimniecības beedriba 1896. gadā viņam uzcēla pieminekli. 1879. g. Maters eespeeda »Baltijas Zemkopī« savu eevērojamo romanu »Sadzīves viņi«, kas vēlāk iznāca atsevišķos izdevumos. Viņš sarakstīja arī pamfletu »Patriotisms un mīlestība« (»Teesu Vēstneša« literariskais peelikums 1880. un 1881. g.) kā atbildi uz Veinberģa-Dīriķa »Rīgas Lapā« nodrukato »Griķu Juri«. Maters sarakstījis vēl grāmatu »Likumi un nosacījumi par pagastu valdīšanu un policiju Kurzemes guberņā« (Jelgavā 1877.) un nodibinājis savos teesleetu rakstos latveešu juridisko terminoloģiju.

XII.

Kritiskā literatūra par latvju nacionalās atmodas laikmetu nav plaša. Kas šai nozarē rakstīts, stiprā mērā stāv zem jaunstrāvneeku nepareizo uzskatu eespaīda. Pēc šīm domām latvju tautiskā kustība bijusi saturā saimnieciska un nacionalisms bijis tikai veegli saprotama izkārtne. Tas nav pareizs spreedums, kas stāv patruņā vēsturiskai pateesībai. Tautiskā kustībā ir divi patstāvīgi virzeeni — zocialais un nacionalais, kam pašem savs saturs un forma. Nacionalās kustības kalnagalus — Kronvaldu un Ausekli neaizsneedz neveena teeša skaņa no latvju zemneeku zocialās un saimnieciskās cīņas trokšņa, tadēļ viņu spēcīgo nacionalisma virzeenu nevar uzlūkot par pēdajā formu vaj izkārtņi. Daudz pareizaki jaunlatveetības būtību bij uztvēruši jaunlatveešu pretineeki, kad mācītajs Vierhufs Vidzemes mācītāju zinodē 1871. gadā izskaidroja, ka jaunlatveeši »turedami latveešus par attīstītu patstāvīgu tautu, vāceesus atstumj pee malas un mākslīgi cenšas izgādat visas sadzīves formas, kas radušās vēsturiskās patstāvīgās tautās ilgi strādājot un cinotees gadu simteņem.«

Jaunlatveeši pacēla mūsu karogu tāis laikos, kad, likās, latvju tauta nekad vairs necelsees uz patstāvīgu nacionalu

dzīvi. Viņiem bija jarada kulturas tautas pamati no verdzībā nogrimušas sabeedribas, kuŗai trūka inteliģences un materiala spēka. Tautiskās kustības vadoņiem bija leeli, ģeniali nodomi. Teem bija spēks un ticība mūsu tautas nākotnei. Bet šee nodomi nevarēja pilnīgi peepilditees un dabut realu veidu aiz daudzem apstākļem, kuŗos viņi maz vainojami.

Apskatot tautiskās kustības vēsturisko gaitu, viņas uzplūdus un atplūdus, eevērojam parādību, ka ta kā masu kustība nav palēnām apsikusī, bet ka vadoņu idejas jau no paša sākuma ta laika mazkulturelā sabeedriba uzņēmusī ačģārni, tās pārpratusī, vaj nemaz nav sapratusī. Kronvalda Ata laikā nacionalā ideoloģija sita visaugstakos viļņus. Kronvalda runas bija dziļas, aizraujošas un nacionala idealisma pilnas. Viņš nomira 1875. gadā, bet jau 1876. gadā tautiski savīļņotā masa dod brāļem Kaudzišēem bagatīgu veelu jaunlatveešu karikatūrai, viņu »Mērneeku laikēem«, kuŗus tee saraksta no 1876. līdz 1878. g., bet eespeež 1879. gadā. Tāpat Materu Juris jau 1877. gadā uzrāda tautiskō ideju sabojatu atspoguļojumu provincē. Rigas Latveešu Beedribas vadoņiem šo parādību bija grūtāk eevērot, jo tās dzimtene ir seklā province. No šī garīgi aklā provinces gara, pret kuŗu tautiskās kustības vadoņi pareizi cīnijās ar skolas izglītības, laikrakstu, beedribu, sabeedriskās dzīves, dzeedašanas u. t. t. veicinašanu, prasit vairak, kā tas spēj dot, saprotams, nevar. Tautiskās kustības vājā puse tadēļ jau no paša sākuma bija masā, pulkā, sabeedribā. Tautiskās kustības laikmetu apskatot nepeeceesami to šķirt divās daļās — viņa ideoloģijā un mašu kustībā. Kustības vadoņi peelika ārkārtejas pūles, lai tuvinatu tautu sev, inteliģencei un lai darītu tautai saprotamas savas idejas, lai eerosīnātu to uz pašdarbību, izglītību un cenšanos. Bet ja viņi tomēr palīka pasveši tautai, tad galvenee cēloņi tam bija mazattīstītā sabeedribā. Tauta ļoti labi saprata, kad jaunlatveeši cīnijās par viņas materialām un teesiskām interesem pret muižneecību, un kad Valdemars tos mācīja eepīrkt mājas un dzītees pēc

»naudas, naudas un tad atkal naudas.« Daudz svešaki teem palika »Peterburgas Avižu« skubinajumi uz vispārības interešu eevērošanu. »Kas tikai par sevi pūlejas un tālak negrib zināt, sacīdams: »kas man par to būs? tas vairs nepeeder pee savas cilts un tautas. Viņš ir nokaltis zars» — rakstīja »Peterburgas Avīzes.« Kronvalds to pašu atkārtu un gaida brīdi, »kad »es« apziņas veetā pamodisees plašākā kopības apziņa, kas novedīs tautības apziņu pee pilnas un jaukas darbības.« Bet Materu Juris jau neticīgi apleecina, ka tautas koporganisma saites jaunlatveeši neesot spējuši radīt, un tadēļ vēl latveešu tautas neesot. Verdžības gars uztvēra sev radneecigo materialismu un praktikismu visšaurākā personīgā nozīmē bez tautas kopības apgarojuma. »Nemat kuŗu katru bagatu latveeti ridzineeku, leepajneeku vaj jelgavneeku,« saka veens no visdžilakeem tautiskā laikmeta apceretajeem R. Klaustiņš, »papasat, kāda apetite viņam bija, kad viņš ar vīzem soļoja pa Rīgas vaj Jelgavas šoseju pretim nezinamai nākotnei? . . Visam tam izsalkušam baram, kas līdz tam bija staigajis vīzēs un nātņa biksītēs, nevareja būt nekādu cēlu ideālu: viņeem bija jaapmeerīna pašas nopeetnākā vajadzības. Viņeem bija veca eeilgusi ēstgriba, kuŗu nevareja peepildīt skaisteem vārdeem. Mūsu sabeedriba ir jauna mantraušu, krājeju, veikalneeku sabeedriba, kuŗā trūkst mantīgas inteliģences un altruistiskas tradīcijas . . . Viss šāds eegūšanas raksturs tautiskā laikā nemaz nekrīt acīs, tapēc ka tos aizsedz dažas personības, kas ar savu darbību uzspeež laikmetam varonības zīmi. Ta, peemēram, Valdemars, Barons, Allunans ir uzupurejušeos latveešu labā, īpaši pirmais ir samaitajis savu džīvi, t. i, nav to izmantojis pēc citu peemēra.«

Latvju jaunā pilsonība nebija izdevīgs materials mūsu pirmeeem nacionalās patstāvības veidotajeem. Ta nebija ne marmors, nedz Latvijas pelekais granīts, pat ne mīkstais māls, bet veenkārši mēsli. Preteji mūsu leeleem tautas modīnatajeem, kam bija džīļa un plaša vāciska izglītība, latvju pilsonība 70. un 80. g. netika tālak par

nekulturelo kārklu vācētību, kas pat deviņdesmitos gados bija vēl pilnos zeedos. Latvju nacionalās pilsonības formas viņa neizveidoja, visu sadzīves kārtību un dzīves veidu ta verdziski atdarināja pēc veetejās vācu pilsonības parauga. Un no tautas apakšejeem slāņeem tai bez apstāšanās nāca klāt jauni pee turibas, bet ne pee kulturas, tikuši jaunee pilsoņi. No šis nepateicīgās masas mūsu pirmeeem patrioteem vajadzēja celt latvju nacionalo patstāvību. Kad jaunlatveešu centrs pārgāja uz Rīgas Latveešu Beedribu, tad ari viņu cīņa pret muižneecību zaudeja savu asumu un enerģiju, ta līdz ar to atsvešinajās no mūsu pamatšķiras — zemneecības. Ari tai ziņā kustība savā virsotnē zaudeja daudz no zocialā plašuma. Tas bija Kronvalda laikā, kad tautiskā kustība palika par nacionalu. To atzina ari jaunlatveešu pretineeki: »Zeitung f. Stadt und Land« 1877. gadā par to rakstija:

»Pirmee jaunlatveeši sadzīvē ar saveem tautas brāļeem un rakstos sāka kritizēt to, kas tautai bija svešs, un ko tai gribeja uzteekt. Viņi no pavisam jauna stāvokļa uzskatija visu to, kas dereja tautas labuma vairošanai. Mūsu zemes eestādijumi, baznīcas un skolas peekrita viņu centeenu aplokam. Bet pirms šis cenšanās bija bez īsta mērķa, neizskaidrotas un tumšas. Ar laiku tās izskaidroja un latveeši greeza savu vērību uz īstām tautas vajadzībām, sākdami izdibinat latveešu tautas spēkus, vēsturi un valodu. Caur to jaunlatveetība tika tautiska. Jaunlatveešu prasības tagad skaneja: latveešu tautai būs attīstītees patstāvīgi un svabadi tautiskā garā. Bagati apdāvinati idealisti (Kronvalds) bija šo prasību ideologi. No tādām cenšanās cēlās Rīgas Latveešu Beedriba, vispārigās skolotaju sapulces un avizes, latveešu teatrs, dzeedašanas beedribas, gādība par kalpo-tajeem pilsētās, palīdzības lādes un beedribas.¹⁾

Tautiskā kustībā bij Valdemara zocialais un Kronvalda nacionalais virzeeni, bet kustības mērķi tomēr bija neskaidri plašām neizglītotām tautas masam. Noteiktas

¹⁾ »Baltijas Vēstneša« atstāstijums, 1877. g.

programas trūkums, kuŗu aprādija jau Maters, teeŗam atrodams jaunlatveeŗu centeenos. Kurzemes gubernators Breverns saka, ka jaunlatveetibai redzamas saites neesot, ne ari statutu, instrukciju, programas un nokārtotas organizācijas, bet tomēr noteikts virzeens un noteikti mērķi. Œos noteiktos mērķus un virzeenu vareja eevērot ļoti inteligents cilveks, bet ne seŗdesmito, septiņdesmito un astoņdesmito gadu vidus mēra latveetis. Leelakā daļa no teem, kas saŗusminajās par mūsu tautas pirmeeem vadoņeeem, vareja sacit ar Deglava romana »Riga« varoņa muti:

»Viņam trūka noteikta jēdzeena par to, kādai tad isti vajadzēja būt tai tautas laimigai nākotnei. Ta viņam izlikās kaut kas pasakaini teiksmains, kā kas neskaidri saplūdis . . . itkā peecēluŗees visi tee senču virsaiŗi, krivi, vaidelaiŗi un ligusoņi, leelām baltām bārdam — — — viņŗ redz salas, noras un pļavas, kur puķes zeed un kuplos kokos dzeed putni, visi kopā ar tautu dēleem pūŗ kārķļu stabules un tautu meitas dej un lakstigalas pogo. Laimigā tautas nākotne!«

Œee teiksmainee uzskati un programas trūkums nav tikai jaunlatveeŗu trūkums. Teem peemit ari pozitiva īpaŗiba. Tas nenorobeŗoja gara darbibu un to nenospeeda partijas programas Œaurumā, bet deva eespēju daŗadu raksturu personam leelaku brīvibu viņu individuelo talantu un spēju attīstībai. Ja mūsu ta laika sabeedriba būtu augstaki attīstīta un izglītota, tad Œāds stingras programas trūkums sekmetu latveeŗu gara vispusīgu attīstību nacionālā virzeenā. Ceļŗ uz latvju nacionalo mākslu, zinatni, politiku, filozofiju un reliģiju būtu mums atbrīvots. Tagad, turpretīm, tas deva tautiskai kustībai ļoti leelu plaŗumu, bet toteesu ari leelu seklumu. Viņa vareja likt pamatus veenīgi mūsu skolām, nacionalai aviŗneecībai, beedribu dzīvei, raktneecībai un, par visām leetam, etiski Œķīstīt vergu tautas garu. Etiskā puse ir stiprakā tautiskās kustības darbineekeem. Tik leelu peenākuma apziņu pret savu tautu, tādu paŗaizleedzību un nenogurstoŗu darbibu vareja parādit tikai mūsu tautiskās atmodas paudze. Tagadejai

paaudzei, peemēram, ir pavisam nesaprotams titaniskais darbs latvešu nacionalās kulturas pamatu likšanā, kādu pastrādājuši mūsu tautiskā laikmeta tautskolotāji, viņu darbs tautas izglītības pacelšanā. . . Stingri noteiktas programmas trūkums tomēr sekmeja tautiskās kustības izplūšanu seklumā. Šo vājo pusi vēlāk veikli izmantoja jaunstrāvneeki ar savu ceeto, noteikto programmu un dogmu.

Daudzi domā, ka jaunlatvešu nacionalee centeeni bijuši peeticīgi un ka tee nesneegušeas pēc tāleem un noteikteem politiskeem idealeem. No otras puses, Maters, sāka, ka jaunlatveeši radot tautā tik leelus idealus un ce-ribas, kuras peepildit vēl nav eespējams. Un kad šis ce-ribas nepeepildišotees, tad sākšotees paģiras.

Nemot laikmeta perspektivā nacionalos centeenus nevar uzlūkot par mazeem. Tee ir pat ļoti plaši, daudzreiz neapzināti, nenoteikti, neizveidoti, bet uz veenu gala mērķi virziti — uz latvju nacionalo patstāvību. Galvenais bija pacelt tautu uz tādas pakāpes, no kuņas ta varetu savā vēsturiskā gaitā spert tālakus soļus. Un to mūsu pirmee vadoņi darija, atstājot laikam noteikt kustības tālakos mērķus un virzeenu.

Tautiskā kustība sākās ar latvešu zemneeku emancipācijas cīņu pret veetejo vāceetību un ari garidzneecību. Tee liberalee elementi, kuři pateesi mīleja latvju tautu un simpatizeja viņas kulturelai attīstībai, bet kas nespēja emancipetees no garidzneecības, (peemēram Juris Neļkens) palika tomēr jaunlatveešu pretineeki. No divām idejam — nacionalās un reliģiskās, viņi izvēlejās pēdejo. Tadēļ jaunlatveešeeem visā cīņas laikā bija jaistura nīknas cīņas ar mācītajeem. Latvju tautiskai kustībai nebija neveenas no augstakām kārtam, kas citām tautam vadījušas cīņas par tautas nacionalo patstāvību. Ne muižneecība, nedz garidzneecība nesekmeja tautas materialās un garīgās patstāvības nodibīnašanu. Par cik veena vaj otra no tām neteeši to darijušas, tas nācis pret viņas teešo grību un nodomeem. Bet cīņa pret vāceeseem un garidzneekeem bija ļoti grūta. Mūsu intelīgences pirmee asni un augošā

pilsonība bija par vājiem vest enerģisku cīņu pret ekonomiski, politiski un kultureli stipro Baltijas vācietību. Un Valdemars eerādija jaunlatveešiem ceļu uz kreeveem. Patriarchali-monarkistiskee uzskati jau bez tam saistija ceešām saitēm mūsu tautu ar Kreevijū un caru, bet nu sākās apzinīga politiska orientācija un pilnīga garīga atdošanās kreeveem. Septiņdesmito gadu sākumā Latveešu Beedribā pastāveja virzeens, kas uzskatīja tuvošānos kreeveem par latveetības apdraudešanu, tāpat latvju studenti bija noskaņoti stipri pretkreeviski. Bet šo virzeenu isā laikā iznīdeja un kārklū vācietības veetā radās kārklū kreevu laikmets, ne mazak ļauns un bīstams tautas patstāvībai kā pirmais. Tas nebija tikai pareizticīgais latveetis Sproģis, bet veselas latvju inteliģences paaudzes, kas par sevi vareja rakstīt šos apkaunojošos vārdus: »pēc meesas gan latveetis, bet savā garā pārvērzdamees par pilnīgu pastāvīgu kreevu tautas cilvēku, kam preekšā stādas mūsu leelās un spēcīgās kreevu valstības plašās darišanas un mērķi.« Kad mūsu vācu garā uzaudzinatee veclatveeši sajūsminājās par prūšu uzvaram franču karā, tad Kronvalds īgnumā rakstīja: »Tee, kuŗi garīgi pliki, t. i. kuŗi nepazīst ne mūsu valodu, ne mūsu literatūru, labak kājas aun uz Reinupes aizstāvešanu pret francužeem, nekā tee vīrišķi turetās pee Gaujas un Daugavas un Svētupes krasteem, savejos pret eenaidneekeem aizstāvedami.«¹⁾ Bet neveenam nenāca prātā pārmest teem jaunlatveešiem, kuŗi āva kājas aizstāvet slavus pret turkeem.

Tā mūsu nacionalā ideoloģija jau no paša sākuma peenēma bīstamu virzeenu uz austrumeem un pārgāja mūsu sabeedribas asinīs kā kreeviska domašana, lojalisms un pietate pret valdību. Viņi neparedzeja breesmas, kas draudeja latvju tautai no kreeveem, viņi psiholoģiski un ideoloģiski sagatavoja zemi astoņdesmito gadu pārkreevošanas politikai. Tā inteliģences daļa, kas nestāveja zem stipreem kreevu izglītības un kultūras eespaideem, kā

¹⁾ »Baltijas Vēstnesis« Nr. 23—1870.

Kronvalds un Auseklis, savos nacionalos centēnos gāja tālāku. Jaunlatveešu kreeviskā orientācija pēc savas nozīmes latvju nacionali-politiskās domas attīstībā eņem gandrīz tādu pašu negatīvu veetu, kā jaunstrāvneeku kosmopolitisms. Kā veena, tā otra sakne ir anacionalās psihes dabā. Kreevu valdība pēc 1863. gada poļu dumpja apspēšanas sāka neuzticīgi skatīties uz valsts nomalem, un pēdejās, gribedamas šīs aizdomas izkleedet, leecās padēvības un lojalisma likumos vairak, kā jebkad. Vēlaktas palika par tradīciju. Tādā ceļā sekmīgi eevadītā latvju tautas emancipācijas cīņa pret vāceem nedabuja nacionali-politisku peepildījumu emancipācijā no kreeveem. Par labu preekšzīmi mūsu atteecībam pret kreeveem vareja būt neveen somu pasīvā pretošanās kreevu varmācībai, bet arī pašu zemes lidzeezdīvotāju — veetejo vāceesu gudrā politika. Eebaidīti no visa vāciskā, latvju pirmee patrioti atmeta arī to pozitīvo, kas bija viņu politiskos centēnos.

Valdemara vadītā sešdesmito gadu tautiskā kustība bija zocīala kustība, Kronvalda septīņdesmitos gados vadītā — nacionala. Astoņdesmito gadu tautiskā kustība K. Kalniņa un Fr. Veinberga vadībā arveen vairak zaudē kā savu zocīalo, tā nacionalo saturu un, atmetusi Valdemara plašos zocīalos centēnos un Kronvalda vispārejo latveešu patriotismu, atgreežas pee Valdemara utilitarisma un personīgā praktīcisma. Visi elementi, no kuņeem vareja attīstītees jaunās latveetības zocīalee un nacionalee ideāli, tautiskā kustībā bija doti, trūka veenīgi viņu zīntezes. Materu Jura latveetības zīntezes traģedija bija tautiskās kustības traģedija. Nacionalo un zocīalo kustību apveenības neeespēja, pirmkārt, tautisko vadoņu ideoloģiju un masas kustības saskaņas trūkums, otrkārt, un pār-kreevošanas politika, treškārt, neļāva tai atrīsinat visus leelos nacionalos un zocīalos problemus, kuņus ta stādīja sev par mērķi peepildīt. Pēc tautiskās sajūsmas un mūsu nacionalās ideoloģijas pamatakmeņu likšanas, latveešu sadzīvē eestājās āriģi skaļš un revolucionars, bet eekšeji tukšs nacionalās reakcijas laikmets — devīņdesmitēe gadi.

III. „Jaunā strāva“.

I.

Pirmās nopeetnakās domu starpības latvju inteliģencē radās astonĎesmito gadu otrā pusē, kad 1886. gadā nodibinājās otrs deenas laikraksts, Fr. Bergmaņa vadītā »Deenas Lapa«. To izdeva tās pašas mūsu jaunās sīkpilsonības aprindas, kādas grupējās jau ap vecako latveešu deenas avīzi »Baltijas Vēstnesi«, kas līdz tam laikam bija galvenais sabeedriskās domas noteicejs un vaditajs. Veenadā pēc sava zocialā stāvokļa, izcelšanās un kulturas līmeņa, mūsu jaunā pilsonībā nebija nekādu leelaku pretešķību, kas varetu radīt jaunas sadzīves strāvas. Dzīves uzskati, sabeedriskā programa un kulturas mērķi bija veeni un tee paši visai mūsu ta laika sabeedribai. Starpība bija tikai ta, ka veenas aprindas aiz dažadeem labvēligeem apstākļeem bija nostādītas sadzīves vadības preekšgalā, kamēr citas — jaunakās augošās paaudzes centās eeņemt viņu veetas. Ārejās varas — vāci un kreevi, vēl vairak spēeda ceešakā veenībā mūsu tautu, kas aiz savas nacionalās un politiskās bezteesības bija zolidara veenība, kuŗu nekādā ziņā nevoreja šķelt mazās neveenlīdzības materialā stāvokļa un izglītības ziņā. Šai ziņā astonĎesmitee un deviņdesmitee gadi pilnīgi līdzinas sešdesmiteem gadeem, kad gluži tādas pašas latvju aprindas pulcejās kopejā darbā Rigas Latveešu Beedribā. No »Deenas Lapas« vēlakos gados cēlās jauna sabeedriskā kustība, kadēļ mums pee tās jauzkavejas tuvak.

Jaunais laikraksts nāca latvju sabeedribā ar tām pašām idejam un centeeneem, kas visus pēdejos gadu desmitus līdz tam bija veenojuši tautu sabeedriskā darbā. Savā pirmā numurā tas aicina skatītees veenmēr uz

preekšu un izleetot tautas attīstībai katru apstākli. Gurdenums un veenaldzība, kas pēdejā laikā esot nomanami tā sauktā tautiskā presē pret dažeem svarīgeem latveešu sadzīves jautajumeem, esot niknakais mūsu attīstības eenaidneeks un tārps, kas kremtot un graužot slepeni mūsu tautības saknes. »Deenas Lapa« solās pēc eespējas no šādas veenaldzības sargatees un neceest klusu, kur apstākļi paši prasa klaju pārrunašanu, kaut arī tas varetu sāpīgi aizķert veenu otru personu vaj korporāciju. Tee bija nacionālee un liberali progresīvee principi, kuŗus aizstāveja »Deenas Lapa« visu laiku, kamēr to vadīja Fr. Bergmanis. Šai ziņā jaunais laikraksts nekādas jaunas domas un principus neizteica un arī neizsauca uzskatu dažādību. Stāvot uz veenadeem principēem ar otru tautisko deenas laikrakstu, »Deenas Lapa« tomēr izšķīrās attecībā pret dažādām »personam un korporācijam«, kā tas jau bija izteikts laikraksta pirmā eevadā. Šis personas bija — Rīgas Latveešu Beedribas vadoņi un šī korporācija — viņu beedriba un citas to vadītās eestādes. Un pat ne pret šim tautā vispāri ceenītām eestādem un personam visumā nostājās »Deenas Lapa«, bet veenīgi tikai pret to dažeem soļeem. »Pilnīgi peekrītam tām domam,« raksta ta, »ka Latveešu beedriba godam valkā tautas uzticību un mīlestību, ka viņa cenšas pēc latveešu labuma, attīstības un izglītības pacelšanas, bet nevaram arī atstāt nepeeminejuši, ka ne katrā gadījumā un brīdī šī cenšanās parādas vajadzīgā mērā, ka ne katru reizi viņa šai ziņā jo augstu teicama.«¹⁾ Pret šeem atsevišķeem gadījumeem tad arī vērsās »Deenas Lapas« opozīcija. Ta pārmeta »Baltijas Vēstnesim« remdenību tautības leetās un pret vācešeem. Uzbruka Rīgas Latveešu Beedribai par to, ka tās teatri peeneets vāceetis Rode Ēbelings par direktoru, ka Fr. Bergmani izbalsojuši no Zīnību komisijas, ka tee aiz konkurences naida nekreetneem līdzekļeem cīnoteles pret »Deenas Lapu«. Lai gan neveenā

1) »Deenas Lapa« № 145. — 1888.

šai pārmetumā nevar saskatīt principiēlas pretešķības, bet tikai sīkas praktiskas un personīgas dabas domstarpības, tomēr šīs polemikas uzņēma itkā par dziļāka rakstura parādībam. »Baltijas Vēstnesis« savukārt pārmeta »Deenas Lapai« latveešu veenprātības jaukšanu. Ja pēdejā aiz demagoģijas rakstija, ka kuģneecības beedriba »Austra« izšķeedusi tautas naudu, tad pirmais atkal, ka »Deenas Lapa« saņemot no Rīgas latveešu amatneeku palīdzības beedribas to naudu, kas peenākotees bāriņeem. Šai sīkai kņadai cauri tomēr aužas veenadi principi un sabeedriski centeeni — nacionalee un pilsoniskee. »Deviņpadsmitais gadu simtenis atzist«, raksta »Deenas Lapa«, »ka katrai tautai ir teesiba dzīvot un attistitees tanis robežās, kuŗās ta neaizskar otras tautas dzīvības intereses. Pee ša principa mēs peemetinam vēl sekošo: katras tautas peenākums ir tā dzīvot un attistitees, ka ta neaizskar un nevājina savas pašas dzīvības intereses... Ko latveeši vēlas un pēc kā viņi cenšas, ir vispārīgi zinams: saimneeciskā ziņā tee cenšas stātees uz pašu kājam un garīgā ziņā attistit savu valodu, uzaudzinat savu jauno paaudzi par kreetneem pavalstneekeem un ne mazak kreetneem latveešeem, peemērojotees teem nosacijumeem, ko valdība par labu atraduse izglītošanas ziņā nosacit... Skolam vajag latveešu bērņus arī kreetnā un veseligā tautiskā garā izaudzinat; latveešu īpašības un tikumi lai ir teem dārgi. Ar preeku un lepnību vajag mūsu tautas bērņeem sevi par latveeti mācītees turet. Ar mūsu tautas garu, kā tas savā cīņā pēc gara un prāta izglītības spēcigs parādas, vajag bērņus eepazīstinat, lai viņi savu tautu un tēviju pareizi mācas mīlet un pee tās peecturetes ceeši.«¹⁾ Kas zīmejotees uz ziniskeem gara ražojumeem, tad šai ziņā nevarot domat par patstāvīgu darbību tik ilgi, kamēr mums neesot preekš tam vajadzīgo līdzekļu: augstaku skolu u. t. t. »Mēs mudinam latveešus uz patstāvīgu gara darbību tiktāl, cik tāl ta zem tagadejeem sa-

1) »Deenas Lapa« № 73 — 1888. un № 74 — 1886.

dzīves apstākļiem panākama« — rakstija »Deenas Lapa«. ¹⁾ Šos vārdus veetejā kreevu avize iztulkoja kā teeksmes uz politisku patstāvību, kā latvju preses sapņus, pēc ku-reem nākšot atmoda. Uz to laikraksts atbild, ka tas esot aplami uztepts, ka viņi aicinot uz patstāvīgu garīgu dar-bību, lai mums rastos tik daudz oriģinalrakstneeku, ka tauta varetu apmeerinat savas vajadzības no pašu gari-geem avoteem.

Ari citos jautajumos Fr. Bergmaņa »Deenas Lapa« stāveja uz teem pašem pamateem, uz ka Rīgas Latvešu Beedribas vadoņi un viņu prese. Ta uzstājās pret latvešu izceļošanu uz Ameriku, kas periodiski peeņēma plašus apmērus, un eeteica sargat latvju nacionalās īpatnības. Ja kāda tauta gribetu no tām atsacitees, tad ta tikai peerādot, ka viņa gribot iznikt. ²⁾ »Tautas saimniecības laukā mēs esam pastāvīgi aizstāvejuši mazgruntneeku un kalpu inte-reses,« raksta minetais laikraksts, »esam ar preeku apsvei-cinājuši un aizstāvejuši katru eestādi, kas cēlusēs latvešu pašu spēkeem un kuņas nolūks ir vairot latvešu laicīgo mantu. ³⁾ Bergmaņa »Deenas Lapa« tautībneeku kritika principā un taktikā ir nevarīgaka par Matera nesaudzīgo kritiku. Ar savu individualisko raksturu Maters nevarēja šo cīņu organizēt un dibinatees uz apveenotām aprindām, kā to darija »Deenas Lapa«. Matera organi iznāca ar pārtraukumeem un lauksaimneeku organizēšanā ari ne-guva panākumus, turpretim »Deenas Lapa« pulceja jauno pilsētas sīkpilsonību un laikraksts arveen paplaši-najās.

Stāvoklis mainījās, kad Fr. Bergmans 1887. gada beigās atstājās no »Deenas Lapa« un kad ar 238. numuru sākot par redaktoru nāca Peteris Stučka. Jaunā redakcija gan deva solījumu staigat pa līdzšinejo ceļu un atraidīja šaubas par virzeenu un programmas maiņu, bet no ša laika avize pamazam uzņēma citas idejas un virzeenu. Ja Fr. Bergmaņa

¹⁾ »Deenas Lapa« № 144 — 1888.

²⁾ »Deenas Lapa« № 187 — 1887. g.

³⁾ »Deenas Lapa« № 224 — 1887. g.

laikā »Deenas Lapa« bija noteikti tautisks laikraksts, kuŗa opozīcija bija kā atbalss eepreekšējām Matera Jura cīņam, tad nākošos trijos gados P. Stučkas vadībā tas ir pāreja no pirmā uz topošo — uz jauno strāvu. Šai laika sprīdī laikrakstā mākslīgi saveenojas abi virzeeni un laikmeti. To apzinas arī paši darbineeki. »Vecās paaudzes ideāls — brīvība sasniegta,« raksta »Deenas Lapa,« tagad vajadzētu nākt jaunai idejai veetā, bet mēs līdz tagadejam laikam vēl dzīvojam pārejas laikmetā, kuŗš nekādi nav izdevīgs ceetu mērķu, kreetnu vadošu ideju nostiprinašanai« ... Tadēļ kā veenīgo līdzekli eeteic »gādat par skolam, bibliotekam, preekšlasījumeem, uz garu, kuŗš caur mineto darbību jaizglīto un jasagatavo uz nākošu laiku nzdevumu ceenīgu izpildīšanu.«¹⁾ Šai pārejas laikmetā blakus teoloģijas kandidata K. Baloža R. L. B. zinību komisijas sapulcē turetāi patriotiskāi runāi par latvju vīru peenākumeem, kuŗu redakcija slavē, parādas jau raksti zocialdemokrātiskā garā par strādneeku kustību ārzemēs, seeveešu emancipāciju, partijam u. t. t. Aronu Matiss konstatē dedzības un spara mazinašanos tautiskās leetās, un laikraksts vēl 1891. gadā atraida jaunai strāvai »nekreetnā kārtā uzteeptus ļaunus nolūkus latveetības ziņā, kas atklāti izrādījušees par ļaunprātīgu izdomu.« Bet šai pašā laikā S(tučka) raksta par latveešu beletristiku, ka tai jāpeegreežot leelaka vēriba romanam, kuŗam nepeeteekot ar to, ka uzraksta, kā kāds pāris »eemīlejās, samīlejās un beigās veens otru dabujas, tur vajaga pazīt labi cilvēku raksturus, vajaga atrast laikam peederīgu »vadošu ideju.« Un kā paraugu jau nostāda Zolā.²⁾ Šai ideju un principu nenoteiktības laikā polemīzešana par vissīkakām ikdeenās leetam eet pilnā spēkā un pārspēj Fr. Bergmaņa laika asumus. Rīgas Latveešu Beedriba no savām eestādem sveež laukā deenlapistus: P. Stučku no Teatra komisijas un Aronu Matisu no Zinību komisijas. Šis laiks ir jaunās strāvas preekšvakars.

1) »Deenas Lapa« № № 187 un 247 — 1889. g

2) »Deenas Lapa« № 61 — 1890. g.

1891. gada beigās ar 284. numuru sākot »Deenas Lapā« nāk jauns redaktors — cand. jur. J. Pleekšans-Rainis. Lidzigi savam preekšgājšam P. Stučkam, viņš atklātībā pirms tam nemaz nebija pazīstams un pirmo reiz avižniecībā tas parādījās kādā polemikā, kas izcēlās par Adolfa Allunana lugu »Mūsu pokals«. Jaunais redaktors sola viseem spēkeem izplatīt gara gaismu neveen bagatām, bet ari nabagām un zemakām šķiram, jo līdz ar izglitību augot tautas spēks.

J. Pleekšana-Raiņa vadības laikā »Deenas Lapa« arveen vairak attālinas no nacionalās idejas un peegreežas zocialisma tendencei. Sākumā gan mazākā mērā, bet 1893. gada otrā pusē ta paleek noteiktaka un, par spīti cenzuras spaideem, jau gaiši saskatama. Tur tagad atrodam pat veselas nodaļas no z.-d. Erfurtes programmas, Šai pašā laikā jauno virzeenu — marksismu un dabas zinības sāk pirmais popularizet Terbatas studentu rakstu krājums »Pūrs« (1891.—1894. g.). Ta peņemšanās cēloņus Rainis tagad izskaidro ar to, ka agrak Kreevijas un Vācijas nelegalā zocialdemokratu literatura šeit bijusi ļoti maz. tāpat ari teoretiskās grāmatas neesot varejuši dabut, kadēļ »Deenas Lapa« izleetojusi »Rigasche Rundschau« pret rakstus pret zocialismu kā materialu par šeem preekšmeeteem. »Tikai 1893. gadā, pārbraucot no ārzemem,« (Vācijas) raksta viņš, »man laimejās eevest veselu ceļa somu ar literaturu, kuŗa tad tika bagatīgi izmantota gan »Deenas Lapā«, gan hektografetā nelegalā presē. Tad tikai ari Marksa »Kapitals« tika pazīstams mūsu darbineekeem. Bebeļa »Frau« jau agrak bij nākusi manās rokās un tikusi izmantota.«¹⁾ To pašu saka ari Raiņa biografs Antons: »Rainis 1. augustā 1893. gadā brauca uz ārzemem papildinatees savās politiskās un sabeedriskās zinašanās. Ārzemēs viņš atrada preekšā jau plaši izkoptu zociali-politisku zistemu, pee kuŗas tad vareja savus eeskatus veidot, izkopt un noskaidrot savu zocialo idealu. Kad tas bija pa-

¹⁾ »Zocialdemokrats« № 6.—1922.

nākts, viņš pēc pustreša mēneša pārbrauca dzimtenē...¹⁾ Tas pats autors zin vēl vēstīt, ka Rainis jau 1884. gadā studejot Peterpili nācis sakaros ar kreevu studentu »deezgan spēcīgu radikālu strāvu«, no kuŗas viņš droši veen būs saņēmis savu pirmo zocialisma mācības eerosmi. Šee norādījumi ir no sevišķi leela svāra pētot mūsu deviņdesmito gadu jaunās strāvas pirmavotus. Plaši izkopto vācu zocialdemokrātu zociali-politisko zistemu »Deenas Lapas« redaktors J. Pleekšāns-Rainis pustreša mēneša laikā izstudejis un veselu ceļu somu šīs literatūras pārvedis Latvijā, pēc kam to bagatīgi pārdrukājis »Deenas Lapā«, kā tas teešāms arī redzāms sākot ar 1893. gada otro pusi. Vācijā J. Pleekšāns apmekleja arī zocialdemokrātu vadoni A. Bebeli un no tā laikam saņēma pamācības un instrukcijas, kā rīkotees Latvijā. Par zocialdemokrātu jaunās strāvas izcelšānos tādas pašas domas izsāka arī otrs šī laikā galvenāis darbīneeks J. Jānsōns-Brauns. »Tā bij vācu marksistiskā literatūra, (Marksa, Engelsa, Kautska u. c. darbi),« rakstā viņš, »no kuŗas mācījās paši un mācija citus pirmee latveešu marksisti.« Sākumā viņeeem sakāru ar kreevu grupām neesot bijuši un tee nepāzinuši kreevu zocialistu literatūras.²⁾ Tikāi dažus gadus vēlāk kreevu eespāids uz latveešu jaunstrāvneeku domām, uzskateem un sābeedrisko programu eegūst arveen leelaku svāru un eeņem pirmo veetu, lai gān tāi pašā laikā arī vācu zocialistu literatūras un leelās partijas vārā mūsu marksistu inteliģencē nepāleek māzā.

1893. gada vāsārā Maskāvās univērsitātes students Jānis Jānsōns brīvestības svētku laikā Jelgāvā nolāsija kādu apcerejumu: »domās par jaunlāiku literatūru«, kas vēlāk parādījās arī »Deenas Lapā«. Šō samērā neecigo notikumu līdz šim parāsts skāitīt par jaunās strāvas laikmeta sākumu. Veens pāts par sevi tās nu gān laikmetu mūsu zemē nerādija, bet kopā ar jau mineto J. Pleekšānā

1) Antons »J. Rainis, monogrāfija« 24. lpp.

2) J. Jānsōna-Brauna kopoti raksti III.—83. lpp.

brauceenu pēc vācu socialistu literatūras un tās pārvešanu Latvijā, kas pilnīgi sakrita veenā un tai pašā laikā, pat veenā mēnesī, šo notikumu, vaj 1893. gada otro pusi, teešam var dibināti peņememt par jaunās strāvas eesākumu. Jansona apcerejuma leelakā daļa pastāv no cittautu kritiķu: Brandesa, Pisareva, Michailovska, Gijo u. c. domu atstāstijuma par realiskā un naturaliskā mākslās virzeenu nozīmi Eiropas literatūrā. J. Jansons eeteic šo virzeenu ari latvju rakstneekem, un aizņemto mērauklu peeleeotojot mūsu ta laika dīgstošai rakstneecibai, nodod iznīcinošu spreedumu par viņas ideju tukšumu, kailo erotismu, sentimentalo tautiskumu un deevu kultu. Ja mūsu rakstneeki gribot izlabot savus agrakos nozeegumus, lai atmetot nacionalo savadigumu un leelo nodošanos senatnes mantu vākšanai, no ka neceļotees nekāds labums mūsu zemakām šķiram, un lai plūdinot »citu tautu varenās, spēcīgās idejas« uz mūsu dzimteni. Viss, ko Jansons teica par Vakareuropas realismu un naturalismu, bija burtiski aizņemts no eepreekš mineteem cittautu kritiķem, bet ari ta laika latveešu rakstneecibai veltītās domas bija izteiktas jau dažus gadus pirms viņa referata. Jau 1890. gadā »Deenas Lapa« no rakstneekem prasija »vadošās idejas« un par paraugu eeteica Zolā, tāpat T. Zeiferts jau agrak »Austrumā« un P. Šmits »Mājas Veesī« bija asi kritizejuši Lautenbacha-Jūsmiņa deevus. Jansons to pašu izteica tikai asaki jeb kā A. Deglavs saka — bezkaunigaki, kas viņam bija daudz veeglaki izdarams, jo preteji T. Zeifertam, viņš savā kritikā nestāveja uz mūsu nacionālās literatūras principu pamateem.

Deviņdesmito gadu sākumā (ap 1892. gadu) radās ari pirmee jaunstrāvneeku-marksistu legalee un puslegalee studentu, skolneeku un vēlāk ari strādneeku pulciņi. Šo pulciņu ideju avoti pēc J. Jansona leecibas bijuši brošuru tulkojumu noraksti, vēstules un personigas sarunas, un jaunstrāvneecibas inteliģences (labaki sakot pusinteliģences) kustībai »nenovēršami peemitis zinams diletantisks raksturs«. Tādi pulciņi rodas Jelgavā, Leepajā un pēc tam ari Rīgā.

Drīzi veen viņu ļocekļi savu darbību pārceļ uz Rīgas beedribām, eespeežas tur eekšā, uzstājas jautajumu izskaidrošanas vakaros un citādā veidā aģitē par pāvīrši peesavinātām zocialistu mācībām. Šai laikā Rīgā bija radees plašs beedribu tīkls. Bez vecākās Rīgas Latveešu Beedribas vēl darbojās Rīgas Latveešu Amatneeku palīdzības beedriba un krājcase, Jonatana beedriba, Pavasara beedriba, Cerības beedriba, Rīgas Strādneeku palīdzības beedriba, Zeedoņa beedriba, Fūrmaņu beedriba, Torņkalna palīdzības beedriba, Peterburgas Ārriegas dzeedataju beedriba, Daniela beedriba, Rīgas palīdzības beedriba, Pārdaugavas Latveešu sadraudzīgā beedriba, Dailkrāsotāju un Katrīndambja dzeedataju beedriba, Pārdaugavas labdarības beedriba un Pārdaugavas latveešu amatneeku palīdzības beedriba. Amatneeku palīdzības beedriba un tās krājcase atradās »Deenas Lapas« izdeveja P. Biseneeka pilsoņu grupas rokās, bet dažas pilsētas nomales strādneeku beedribas drīzi veen eekaroja jaunstrāvneeki. Tā »Jonatanu« tee vispirms eesturmeja, tad viņu rokās krita Pārdaugavas sadraudzīgā beedriba (administacija to vēlāk slēdza), tad Cerības beedriba (viņus no tās atkal izsveeda) un citas. Šeit uzstājās kreisee studenti un skolotaji P. Stučka, Fr. Roziņš, J. Jansons, Kovaļevskis, E. Rolavs K. Valters, J. Plāķis, Rītiņš un citi. Teem pretim uzstājās arī tautibneeki kā V. Plute, Fr. Kārkluvāls, Dr. Lejiņš, Maldons u. c., bet bez redzameem panākumeem. Eekarotās beedribas tad tūliņ nostājās opozīcijā Rīgas Latveešu Beedribai un centās no tās eespaida atraut arī citas beedribas. To viņas uz ilgaku vaj īsaku laiku ar vairakām beedribām arī panāca.

Rakstu krājumi »Pūrs«, J. Pleekšana »Deenas Lapa« ar pārvestās vācu zocialistu literatūras ideju popularizēšanu, studentu un skolneeku pulciņi, strādneeku beedribas un, par visām leetām, Amatneeku palīdzības beedribas krājcase bija peeteekoši leels sabeedrisks spēks, kas tagad novērsās no latveešu vadoneem. Literariskās cīņas par abstrakteem etiskeem jautajumeem bija tikai eemesls, lai

veens otram uzbruktu. Grūti tagad saprast, kā šausmigā pārkreevošanas laikā 1894.—1895. g. kad latveešiem bija tik leeli nacionali un sabeedriski uzdevumi, vareja gadeem presē un beedribās plēstees par Zudermaņa »Goda« vaj sevišķi Aspazijas »Zaudeto teesibu« »idejam«. Lai cik grūti bija cenzuras apstākļi, tee tomer nevareja mūsu inteliģenci tādā mērā novērst no realās dzīves vistuvakeem problemeem, kā tas noticis visā deviņdesmito gadu laikā. Šīs garās mazvērtīgās polemikas vismazak izteic pateesās pretešķibas, kas starp viņem bija. Deviņdesmito gadu vidū jaunā strāva pāreet izšķirošā uzbrukumā pret tautiskeem vadoņem un uz laiku teešam ari eegūst veenu sabeedrisku poziciju pēc otras. Jaunā — kreevu skolu paaudze un inteliģence eet viņas vadībā līdz pat 1905. gadam un vēl ilgaki. Kā veenigai revolucionarai sabeedribas daļai, kas uzstājās prēt kreevu carismu, tai nenoleedzami vajadzeja gūt panākumus latveešu deviņdesmito gadu sadzīvē.

Ja tautibneeki visu laiku aizstāveja latvju nacionalās īpatnības, tad jaunstrāvneeki tās sāka apkarot. Tee uzstājās pret latvju tautisko stilu dzīvē un mākslā, izzoboja aizraušanos ar tautas gara mantu krāšānu, dēveja tās par grabāžam, pagātnes putekļem, kam nevarot būt vairs leelas nozīmes preekš tautas nākotnes. »Mēs redzam, ka visi specifiski tautiskee elementi zustin zūd, niktin niktst,« raksta »Deenas Lapa« . . . un tapēc »jabeidz kopt savas nacionalās savadības, ja nē, tad viņi (žīdi) arveen tāļak un tāļak attālinasees no kulturas tautam, paliks kā senejas kulturas pārakmeņojums, kas citur nederēs kā muzejā. Tā tas ar žīdeem, tā ari ar citām tautam.«¹⁾ Nacionalistu atzītās individualās gribas un uzņēmības veetā jaunstrāvneeki sāka propagandēt no vācu zocialistu mācībam aizņemto »ražošanas kārtības« lomu tautas dzīvē; idealisma veetā — vulgāro materialismu: »Cilveka eekšējā dzīve nav nekas cits, kā sabeedriskās apkārtnes pārtēlojums do-

¹⁾ »Deenas Lapa« №№ 122, 130 — 1895.

mās un jūtās.«¹⁾ Vēsturiskās personas, varoņi — sabiedrības produkts, idejam vēsturē neesot nekādas nozīmes. Ja šim idejam vēl peeveeno seeveetes emancipāciju, dabas zinātnes popularizēšanu un internacionālo zociālistu, tad varam teikt, ka tās visas kopā ņemot bija deviņdesmito gadu jaunstrāvnēeku mācības. Tās rodas tiri automatiski no citu tautu žurnālistikas un sadzīves virzeeneem. »Kad atkal no jauna cilājam jautājumu par »idejas« lomu cilvēces vēsturē,« raksta jaunstrāvnēeku orgāns, »tad to darām pamudināti no spējā virzeena, kurš sāk ņemt pārsvaru kreevu žurnālistikā!«²⁾ Tāpat kā J. Pleekšāns bez kritikas pārņēma visas vācu zociālistu mācības, tā jaunā strāva arī savā tālākā gaitā turpināja pavirši peesavināt svešu tautu idejas, sevišķi vācu un kreevu. Deviņdesmito gadu vidus — 1894.—1897. g. ir jaunstrāvnēecības zeedu laiks. Jaunstrāvnēeku propagānda šai laikā sprīdī sasneedz savu augstāko pakāpi un viņu slepeno pulciņu organizācija — leelako plašumu. Ari ideja — cik un vispāri jaunstrāvnēeki no savas puses peelika aizņemto teoriju šābilonai, deviņdesmito gadu vidū jau peeteekoši noskaidrojusees un atstājusi eepreekšejo nenoteiktību un pret-runību. Jaunstrāvnēeki eekaŗojuši kreevu skolu jaunātnes zimpātijas, zem viņu smageem un brutaleem siteeneem drūp tautisko vadoņu — A. Vebera un Rīgas Latveešu Beedrības inteliģences autoritāte. Šo mūsu pirmās nacionālās kustības laikmeta pāreju jaunā strāvā un abu virzeenu pretešķības jau 1896. gadā ļoti spilgti raksturoja Teodors Zeiferts. »Deenas Lapa«, rakstīja viņš, »nu bija cits kas. Latveešu trešee vispārīgeee dzeedamee svētki bija vēl pabalstama leeta, ceturtos vajadzēja ārdīt, pee kuŗa stūra tik var peetikt. Senāk vareja latveešu valodas jautājumeem novēlet rakstus, kas eet pa vairakeem numureem, tagad »sīkajā feletonā« japeezīmē par latveeti, kas apmeklē ceturto auditoriju, lai eegūtu »daudz dziļākus eeskatus par savu mātes valodu.« »Un kas gan

¹⁾ Turpat № 28 — 1896.

²⁾ »Deenas Lapa« № 137—1897.

latveešu cēlakais uzdevums ir, ja ne savu valodu prast? Cits viss neeks. Apdomajeet cik tauta būs laimīga, ja nu beidzot būs atrasts, kādā pajanā dzejotas tautas dzeesmas!« Senak pastāveja uz to, ka latveetim nākas runat latviski, lai tas ari peederetu pee »labakajām familijām« un prastu vācu valodu, tagad runā un raksta latviski tadēļ, ka »faktiski ir gandrīz miljons cilveku, kas šimbrīžam veenigi latviski saprot runat un lasit.« Senak strādaja tautas labā, apzinotees, ka cilveka gara darbam ir savs dabisks ceļš, pa kuŗu tikt uz augšu, tagad strādā »vispārejā labā«. Senak eeteica lauksaimneekeem, lai tas leek vairak svaru uz lopkopibu, dārzkopibu, skatotees uz to, no ka, apstākļeem peemērojotees, var vairak eesist, tagad par tādeem eeteikumeem var pazobotees. Senak latveešeem vēl bija kādi rakstneeki, tagad paleek, lai gan ari deezgan šaubīgi, tikai Aspazija. Un kas tur nu ari no Aspazijas, ja jau par Šekspiru, ko senak dēveja par veenu no visleelakajeem gareem pasaulē, tagad jasaka, ka Šekspira varoņi ne caur ko neatšķiras no breesmu romaņu varoņeem, ka Šekspira ceenitaji atrodami veenigi meetpilsoņu starpā! Šee tagad ir »Deenas Lapas« »programas īpaši pozitīvā puse«. Jo tas ir tas, kas »Deenas Lapā« agrak nebija, bet tagad ir, pēc tam, kad viņas »programas īpaši pozitīvai pusei bija janoskaidrojas, janodibinas«. Raksti par tautas augstskolam citās valstīs, par tautas saimniecibu, par vēstures likumeem, par seeveešu jautajumu u. t. t. tur ari senak bija. Zinams ne tik plašā mērā kā tagad. Šis leetas ir arveen vairak paplašinatas, dabujušas arveen stingraku un noteiktaku virzeenu, tā kā caur to visas agrakās ir ārā izspestas. »Deenas Lapai« ir partijas programa, kas neaptver visas intereses, kas tautai pašlaik ir, un neaptver ari šo laiku kulturu viņas cīņā un kustībās. Ši programa ir varen veenkārša; ir skaidra leeta, ka no vīreem, kas mūsu dzīvi pazīst, ši programa nevareja celtees.«¹⁾ Lūk, Raiņa vadītās »Deenas Lapas« raksturojums.

¹⁾ Teodors »Mūsu laikrakstu virzeeni«, 26. lpp.

Jau aizrādijām, no kuŗenes nāca ūi programa, kas nepavisam nebija saskaņā ar latvju tautas pagājušā gadu simteņa deviņdesmito gadu sadzīvi. Ta nāca no Vācijas, vēlāk arī no Kreevijas. Vēl vairak — visa latvju deviņdesmito gadu jaunās radikalās inteliģences »vakareiropeiskā kultura«, kuŗu viņi esot peesavinājušees un to dēstijuši ta laika peeticīgā un aprobežotā Latvijā, nebija nekas cits, kā veenīgi vācu marksisma primitīvās, neizstrādatās teorijas brošuras. Aspazijas biografs Dzilleja raksta, ka Jansons esot beeži Rigā apceemojis dzejneeci un kā ceema kukuli nesis Bebeļa »Seeveeti un zocialismu«, Erfurtes programu u. c. zocialistu literaturu. To pašu A. Birkerts saka par Jelgavas jaunstrāvnēekeem, ka tee lasijuši Saltikovu, Ņekrasovu, Heini, Hervegu, Marksu, Bebeli, Kautski un Ed. Veidenbauma dzejas rokrakstā. Veens no pirmēem strādneēkeem-zocialdemokrateem Davids Bundža »dabujis eelauzitees vācu valodā, kas viņam darija peeejamaku vācu revolucionaro dzeju un zocialdemokratisko literaturu.«¹⁾ Un kāds vecs jaunstrāvnēeks Einis savās atmiņās par deviņdesmito gadu revolucionarās kustibas pirmo cēleenu leecina, ka visprogresivakee bijuši no Leepajas atbraukušee strādneeku aģitatori Dreeģis, Vērneeks, Zumbergs un Miņķis, kas »bija arī izlasijuši veenu otru ārzemes slepenu brošuru, kuŗas tad leepajneeks Pūce sen. kontrbandas ceļā eeguva no vācu jūneēkeem.«²⁾ Ta tad visi jaunstrāvnēeku centri Rigā, Jelgavā un Leepajā savas idejas, eerosmi, programu un visu sabeedrisko un literarisko virzeenu, ko saucam par jauno strāvu, smēla no ļoti trūcīgas un ūauras vācu literaturas apcirkņēem. Un to pašu uzņēma pavirši un sekli, kadēļ pat J. Jansons deviņdesmito gadu inteliģences kustībai nevar noleegt diletantisma peegaršu, un raksturo to kā laiku »ar visu bērņibas spirtumu un ar visām bērņibas kļūdam«. Jo galu galā deviņdesmito gadu feodalā un agrarās krīzes zeme Latvija nebija Vācija, tadēļ arī ārkārtejā interese »katram Vācijas strādneeku partijas pa-

1) A. Birkerts »Davids Bundža«, »Tauretais« № 1/2, 1919.—34. lpp.

2) Turpat.— 48. lpp.

nākumam, katrai vēlešanu eecirkņa ciņai, katrai Bebeļa runai reichstagā» nevoreja būt zāles mūsu sadzīves ļaunumu iznīdešanai. Jaunās strāvas vadoņi tā nedomāja. »Vajadzeja atšķirt tikai »Komunista Manifesta« lappuses,« raksta Jansons, »kur atveras tik tālas, tik drošas un pareizas vēsturiskas perspektīvas, lai nebūtu nekādu bažu par proletariāta tagadni un nākotni.«¹⁾

Deviņdesmito gadu kustība bija galvenām kārtām inteliģences kustība. Neveen vadoņu lomu tai spēleja studenti, eeredņi, skolneeki, jaunee advokati un ārsti bez prakses, bet arī šīs kustības bāze dibinājās uz šim aprindam. Kā virzeens literatūrā un žurnalistikā jaunā strāva eeņēma daudz redzamaku veetu, kā idejiski un politiski apveenota ļaužu masa, partija. Tikai vēlāk, dažus gadus pēc studentu un skolneeku jaunstrāvneeku pulciņu nodibinašanās, ap 1894. gadu Leepajā un pāris gadus vēlāk arī Rīgā rodas tādi paši pirmee strādneeku pulciņi. Tee ir zocialistiskās inteliģences propagandas augļi. Tomēr arī pēc šo nedaudzo strādneeku pulciņu nodibinašanās jaunā strāva neaizņem plašas strādneeku aprindas, ta joprojam savus galvenos spēkus smeļ no radikalās inteliģences vaj pareizaki sakot — no pusinteliģences. Ļoti maz ta aizņēma Latvijas laukus, mūsu plašos bezzemneeku kalpu un mazgruntneeku slāņus, kas visvairak ceeta no Latvijas grūteem agrarapstākļeem un deviņdesmito gadu lauksaimneecības krīzes, kas eestājās pēc turku kara kā kreevu sliktās valutas, Vācijas-Kreevijas saimneecības kara un aizokeanu zemju labības konkurences sekas. Plaukstošās Latvijas rūpneecības strādneeku stāvoklis bija apskaužams salīdzinot ar mūsu lauksaimneeku un gājeju smago saimneecības krīzi deviņdesmitos gados. Šai ziņā deviņdesmito gadu jaunā strāva radikali atšķiras no tautiskās kustības, kas pārņēma visu latvju zemi (atskaitot Latgali), kaisidama mūsu nacionalās atdzimšanas sēklu pat vistālākos novados. Jaunā strāva, turpretim, ir pilsētnee-

¹⁾ Jansona-Brauna kopoti raksti III. — 92. lpp.

cisks moderns aizņemts zociālu ideju virzeens mūsu literatūrā.

Kreevu administrācija bija aizņemta barbariskā pār-kreevošanas politikā. Ta rūpīgi uzmanija latvju nacionālistu rīcību un presi, gādādama, lai neparādas «separātisms», lai pat Latvijas vārdu neminētu avizēs. Pilnīgi nepamanīti un nesaprasti cenzoru (slavenais deviņdesmito gadu cenzors bija Ruperts, saukts Rupucis) un policijas acīm parādījās jaunstrāvneeku pirmee soļi un raksti, kas arveen vairak eeguva zociāldemokrātisku nokrāsu. Ari tadēļ, ka jaunā strāva uzstājās pret latveešu nacionālisteem, pret visu īpatnejo latvisko, kreevu administrācija sākumā raudzījās pa daļai caur pirksteem uz viņu revolucionāro darbību. Tikai vēlāk administrācijas un cenzuras taktika mainījās: ta stipri apspeeda jaunstrāvneeku legālo aģitāciju, kadēļ viņi peegreeza leelaku vēribu slepenām organizācijām un ilegālām lapiņām. Pēc neilga laika ari šo darbību pārtrauca — 1897. gada maijā izkrātijā pirmos zociāldemokrātu darbīneekus Leepajā, tam tūliņ sekoja krātišanas Rīgā, Jelgavā, Kuldīgā un citās pilsētās, pavisam kādās divdesmit veetās. Maijā izkrātitos jūnijā aresteja, izņemot pāris — D. Bundžu un H. Pungu, kas emigreja uz ārzemem.

Jaunstrāvneeku darbība un tās likvidešana 1897. g. aprakstītas Kreevijas policijas departamenta »Žurnālā« (eespeests J. Jankava tulkojumā »Dzimtenes Vēstneša« 1913. g. 73. numurā). Policijas departamenta direktors Svoldjanskis sneedz žandarmerijas izmeklēšanā J. Jansona dotās leecības protokolu, ko eekšleetu ministris Goremiķins cēlis preekšā caram un ko pils komandants Hesse returnejis eekšleetu ministrim 1897. gada 10. augustā. Tā kā daudzee sabeedriskee un literāriskee notikumi deviņdesmitos gados šai protokolā pilnīgi pareizi attēloti, tad šo Jansona leecību var uzlūkot par pareizu un nesagrozītu jaunstrāvneeku darbības attēlojumu. Students Jānis Jansons nopratīnašanā devis sekošus paskaidrojumus:

»Jau 1893. gadā, darbodamees Maskavas latveešu

pulciņā, Jansons eepazinees ar ta laika eevērojamakeem politiķu un ekonomistu darbeem, un tā kā viņš interesees par latveešu literaturu, tad nolēmis dot tai realisku virzeenu, kādam nolūkam tad ari izgatavojis referatu publiskai nolasišanai. 1893. gadā viņš nobraucis uz Leepaju, kur saticees ar saveem agrakeem skolas beedreem no ģimnazijas un pilsētas skolas un ar kuŗeem tad pār-runajis jautajumu par veetejo izglitibas pulciņu apveenošanu. Tur viņš ari pirmo reizi nolasijis savu referatu, vēlāk (28. augustā) viņš to nolasijis ari Jelgavā — dzeesmu svētkos. Šis referats bijis par pamatu tam virzeenam latveešu literaturā, kas dabujis nosaukumu »Jaunā Strāva«. Ar Kr. Valtera starpneecibu viņš savu rakstu nodrukajis »Deenas Lapā«, kuŗas virzeens vislabak sagājees ar ši raksta saturu. Atgreezees Maskavā, Jansons nodevees zocialo jautajumu un sevišķi vēsturiskā materialisma studijam, tā kā 1893. gada decembrī viņš pārbraucis uz Rigu kā pārleecinats zocialdemokrats. Rigā Jansons eepazinees ar »Deenas Lapas« redaktoru Pleekšanu, kuŗš atgreezdamees no ārzemem pārvedis sev lidz ilegalu literaturu. Izlasijuši šos darbus un veenojušees idejiskā ziņā, viņi nolēmuši izplatit zocialdemokratiskas idejas latveešos. No ši laika »Deenas Lapa«, neraugotees uz visām cenzuras grūtibam, sākusi peeturetees pee z.-d. programas. Eepazinusees ar atvesteem vācu izdevumeem, ari citi avizes lidzstrādneeki peeveenojušees viņu programai. Pirmā janvari 1894. gadā Jansons aizvedis dažas no minētām grāmatam uz Leepaju, kur tās izdalijis tur pastāvošā pašizglitibas pulciņa beedreem, kuŗi tam izlikušees visvairak noderigi propagandas vešanai starp strādneekeem. Turpat viņš nolasijis ari lekciju par zocialismu. Pēc preekslasijuma skolotajs Krūms un Ratneeks uzņēmušees izplatit Leepajā zocialdemokratijas idejas un rakstus. Atgreezees Rigā, Jansons pastāstijis Pleekšanam par panākumeem Leepajā un pēc tam aizbraucis uz Maskavu, kur sarakstijis atbildi »Vecai paaudzei«, kā pretrakstu uzbrukumeem viņa »Deenas Lapā« nodrukatom referatam. 1894. gada

maijā viņš atgriezies Rīgā, kur tai laikā sapulceju-
sees latveešu mācošās jaunatne, lai izšķirtu strīdu starp
jauno un veco virzeņu literatūrā. Pleekšans un Jan-
sons nolēmuši izleot šo gadījumu ilegālas progra-
mas un darbības apspriešanai. Šai nolūkā viņi izaicina-
juši no Leepajas Krūmu, Ratneeku, un Vareneeku. 21.
junijā notikusi pirmā konspiratīvā sapulce, kurā bijis desmit
līdzdalībneeku un kurā nolemts sapulcetes 1894. gada
decembrī galīgas programmas izstrādašanai. Lai eegūtu lidze-
klus ilegālas aģitācijas vešanai, nolēmuši atvērt pee »Deenas
Lapas« zubskrīpciju, nosaucot to par »Pūra« peelikuma
pabalstu. Nobraucis pēc tam Leepajā, Jansons eepazinees
tur ar strādneekem Pūci un Dreeģi, kuri izrādījušees jau
labi sagatavoti zocialdemokratisku ideju izplatīšanai un
kuŗem bijis daudz domu beedru strādneeku aprindās. Starp
citu Jansons peepalidzejis Pūcem eerikot legalu strādneeku
biblioteku. 1894. g. decembrī noturetais »jaunstrāvneeku«
kongress sadalīees divās grupās — legalā un ilegālā, kamdēļ
ari sapulces notikušās dažādās veetās un ar dažādu sastāva
dalībneekem. Pleekšana dzīvokli apspreesti vispāreja sa-
tura jautajumi, kas atteecas uz avizi, un »Deenas Lapas«
telpās noturetas konspiratīvas sapulces, kurās apspreesti
aģitācijas jautajumi. Konspiratīvās sapulcēs ņēmuši dalību
desmit cilveki ar Pleekšanu un Stučku preekšgalā. Pēc
apriņķu delegātu pārskateem izrādīees, ka z.-d. idejas atra-
dušās visauglīgāko zemi Leepajā (veens pašizglītības un
divi strādneeku pulciņi) un Jelgavā (skolenu pulciņš). Mas-
kavas, Peterburgas un Terbatas studenti apņēmušees pabal-
stit zocialdemokratisko propagandu un aģitāciju. Nolemts
ari organizet un nostiprinat nelegalās literataras eevešanu
no ārzemem. Pārrunats ari jautajums par centralās eestā-
des dibinašanu Rīgā, kur lai pārzinatu un vaditu visu
aģitācijas darbu, bet ši projekta realizešana atlikta uz
nākošo sapulci, kuru nolemts sasaukt 28. janvari 1895. gadā.
Janvara sākumā Jansons aizbraucis uz Leepaju organizet
aizleegtas literaturas eevešanu no ārzemem, bet šis brau-
ceens bijis bez panākumeem. Leepajā Jansons uzdevis

stādneekam Minķim apstaigat kā kolporteeram laukus, peedāvajot »Pūru«, eeteicot »Deenas Lapu« un uzturot sakarus ar slepenās sabeedribss atsevišķeem locekļeem. Tai pašā laikā viņš kopā ar Krūmu un Ratneeku mēģinājuši apveenot Leepajas skolneeku pulciņus ar strādneeku pulciņeem un nodibinājuši strādneeku biblioteku, kuŗā eeveduši ari aizleegtas grāmatas. Patstaviga palikusi tikai Viskandera fabrikas biblioteka un veens vēl ļoti jaunu ģimnazistu pulciņš. No pēdejā tikai veens, vēlākais Maskavas univerzitates students Ernests Rolavs peeveenojees apveenoteem pulciņeem. Janvara beigās Jansons atgreezees Rigā, kur sanācis konspiratīvais »jaunstrāvneeku« kongress. Pārstāvji eeradušees no Maskavas, Leepajas, Terbatas, Jelgavas, Peterburgas un Zaļās muižas — pavisam 15 cilveku, kurus visus Jansons nopratinašanā nosaucis vārdos. Kongresā nolemts: centralizet Rigā aģitācijas vadību, kā ari visas ziņas par darbības gaitu dažādās veetās un pulciņos; eevēlet centralo komiteju (prezidents — Stučka, kaseers — Pleekšans, sekretars Valters); uzdot veetejām grupam tulkot un izplatit ārzemju ilegalos izdevumus un aizleegtās literaturas eevešanu atstāt Leepajas pulciņa pārziņā. Mineteem kongreseem nebijusi leela nozīme: uz pirmo kongresu sabraukušeer delegati tikko paspējuši eepazītees un otrā kongresā eevēletā centralā komiteja neizrādijusi nekādas darbības, no veetejām organizacijam ziņas peenākušas centralā komitejā ļoti reti, studentu pulciņi dzīvojuši ļoti noslēgti un neizrādijusi nekādas līdzjūtības aģitācijas darbam. No februara līdz junijam 1895. g. Jansons dzīvojis Maskavā. Atstājis pēc tam Maskavas univerzitati, viņš atgreezās Rigā. Te tas atradis leelu nekārtību »Deenas Lapas« redakcijā, tamdēļ ka Pleekšans neizturejees deezgan stingri pret līdzstrādneekeem. Leepajā Jansons atradis organizāciju labā kārtībā un novērojis tur daudz jaunu sekmīgu aģitatoru. Drīz pēc tam Pleekšans atstājees no redaktora amata un viņa veetā nācis Stučka, kurš paturejis avizes agrako virzeenu, bet mīkstinajis toni, lai novērstu

sadursmes ar cenzoru. No šī laika Jansons palicis par »Deenas Lapas« pastāvīgu līdzstrādneeku. Labs aģitācijas līdzeklis bijuši arī referāti, kurus lasījuši dažādās Rigas beedribās. Šinīs preekšlasījumos par lektoreem un opo-
nenteem beeži eeradušees Pleekšans, Stučka, Kovaļevskis, Roziņš, Krumbergs un citi. Jansons peedalijees šinīs va-
karos 1895. un 1896. g., bet Bundža, Punga un Šulcs līdz 1897. g. pavasarim. Jansons eepazīstinajis Pūci un Dreeģi ar Stučku un eeteicis tos kā apzinīgus zocialdemokratus un spējīgus aģitatorus. Jansons bijis arī aculeecneeks tam, ka 1896. g. junijā Pūce un Stučka eeveduši no ār-
zemem ilegālu rakstu transportu, kā arī redzejis Rigā Ko-
vaļevska dzīvoklī kreevu nozeeedzīgās literatūras transpor-
tus, kurus Pūce vēlāk novedis uz Maskavu. Kaut kādu līdzdalību šinīs leetās Jansons noleedzis. Jansons atzinis arī pazišanos ar Milleri, kurš strādajis transportu organi-
zācijā un Valteru, kurš spēlejis eevērojamu lomu pee Lee-
pājas strādneekēm. Starp citu Valters tam stāstijis par streiku Tilica fabrikā un lūdzis to peepalīdzēt dabūt naudu no Stučkas preekš streikotājeem. Stučka neizrādijis ne-
kādas līdzjūtības un tikai pēc daudzēm peeprasījumeem no Leepājas izsūtijis 50 rubļus. Par šķelšanos strādneeku un inteligentu starpā Jansons paskaidrojis, ka jau 1896. g. viņš novērojis strādneeku vēso izturešanos pret Stučku, bet par strādneeku sapulci, kurā būtu nolemts uzaicināt Pleekšānu no jauna par redaktoru, viņam neesot nekas zināms.«

Savu 1897. gada eekrišanu jaunstrāvneeki paši sā-
kumā izskaidroja ar konspirācijas trūkumu un uzvēla vainu saveem idejiskeem pretineekēm-tautibneekēm. Pēdeja-
is apvainojums kā nedibināts tagad kategoriski jānoraida —
par jaunstrāvneeku slepenām leetām viņi zināja mazāk kā
jebkurš cits. Daži šī laikmeta darbineeki gan noleedz
konspirācijas trūkumu, lai gan atzīst, ka tā bijusi nepil-
nīga. Vēlāk dēļ minētās leecības Jansonu apvainoja savu
beedru nodevībā vairāki šīs kustības dalībneeki, starp
teem arī ļoti apdāvinātais idealists Ernests Rolavs, kas

pēc 1905. gada revolūcijas krita no krievu sodu ekspedīcijas rokas. Viņš raksta, ka no jaunstrāvneeku vidus esot nākuši pirmee latveešu nodeveji, tee bijuši veenigee traipekļi visā 1897. g. procesā un noleedz »mazbērnū pasaku« par to, itkā Jansons žandarmu peedzirdits būtu nodevis savu leecibu.¹⁾ Versija par Jansona peedzirdišanu tomēr nav bez pamata. Ari Einis savās atmiņās raksta, ka apceetīnatos spīdzinājuši ar »badinašanu, draudeem, peedzirdišanam, peerunašanu un vēl daudz citeem līdzekļeem.« Grūti peenemt, ka politiski veiklais un slipetais Jansons skaidrā prātā būtu izstāstījis visas jaunstrāvneeku slepenās leetas, ja atraida domas par apzinīgu nodevību, ko viņš būtu izdarījis cerībā ar to glābt savu ādu. Zocialdemokratu saveenība, kas bija atsevišķa patstāvīga organizācija no Zocialdemokratu strādneeku partijas, 1906. gadā šai Jansona leetā greezās pee starptautiskā zocialistu biroja ar sūdzību, kuŗu pabalstījuši poļu zocialistu un krievu zocial-revolucionaru delegati. Jansonu aizstāvejis Bebels un sūdzību aiz leetas noilguma birojs atteicees apspreest. J. Jankavs raksta, ka Jansons 1905. gada vasarā dēļ šis leetas uz laiku bijis speests atrautees no darbības.

1897. gada jaunstrāvneeku prāvā bija apvainotas kādas 137 personas. Kustību dalībneeki (Einis) visu slepeni organizeto strādneeku skaitu Rīgā šai laikā rēķina pāri 200; no tam var spreest, ka 1897. gada aresti bija ārkārtīgi smags treeceens jaunstrāvneeku organizācijai. Aresteja un izsūtīja visus spējīgākos un inteliģentākos vadoņus un darbīneekus. Raini, Šulcu, Pūci un Dreeģi izsūtīja uz Vjatkas guberņu, Stučku uz Vitebsku, Jansonu un Vērneeku uz Smoļensku u. t. t. 4. jūlijā tai pašā gadā (22. jūnijā vec. st.) krievu eekšleetu ministris aizleedza »Deenas Lapu« uz astoneem mēnešeem un gribeja avizi pavisam apturet. Tā kā jaunas latveešu laikrakstu koncesijas šai laikā krievu valdība neizdeva un, lai »Deenas Lapas« koncesija neeetu zūdumā, laikraksts pārgāja

¹⁾ »Revolucionārā Baltija« № 2 — 1905.

»Mājas Veesa« izdeveja Platesa rīcībā ar Dr. P. Zāliti kā faktisko redaktoru. Jau 1896.—97. g. »Deenas Lapas« lasitāju skaits bija nokritis ļoti zemu un tas arī pamudināja izdevejus šo avīzi pārdot.

1897. gadu var uzlūkot par jaunstrāvniecības laikmeta beigām. Pēc tam latvešu atklātā sabeedriskā dzīvē un avižniecībā vairs nevalda jaunā strāva, bet haoss un juceklis, jeb kā Jānis Asars saka »pēdejos 5—6 gados (1897.—1903.) raibs mudžeklis valdījis.« Jaunstrāvneeku idejas un sūniņas šai laikā attīstas ilegāli un to atvase — zocialdemokratu partija rodas tikai deviņsimto gadu sākumā. Leelako eespaidu latvju tautā zocialdemokratija sasneedza 1905. gada revolūcijā, pēc kam ta zaudeja savu vadošo lomu Latvijā. Ta uzņēma sevī visas jaunstrāvneeku tradīcijas un kļūdas, var sacīt — tik pilnīgi un burtiski, ka pat neevēroja leelās pārmaiņas, kas bija notikušas Latvijas dzīvē.

II.

Vairaki rakstneeki, neevērodami jaunās strāvas rašanās vēsturisko pusi, mēģina izskaidrot tās izcelšanos ar deviņdesmito gadu Latvijas sadzīves apstākļiem. Būdami vēl šī laikmeta vēsturiskā materialisma eespaidu varā, viņi domā, ka deviņdesmito gadu lauksaimniecības krīze, un galvenais, rūpniecības spējā attīstība bijuši galvenie faktori, kas izsaukuši šo leelpilsētniecisko Vakareīropas zocialisma kustību. Ša uzskata pareizība veegli pārbaudama ar ekonomiskās statistikas palīdzību.

Ir nenoleedzams fakts, ka lauksaimniecības krīze radīja uz laukeem saimniecisku pagrimšanu un dzina plašas aprindas meklet darbu pilsētās. Tikpat nenoleedzama ir šai laikmetā Latvijas rūpniecības straujā attīstība. Ja 1884. gadā Rīgā bija tikai 1265 rūpniecības uzņēmumi ar 23,854 strādneekiem, tad 1900. gadā jau bija 2136 uzņēmumi ar 56,253 strādneekiem. Relatīvais peeaugums ir ļoti leels. Pavisam cita aina nostājas mūsu acu preekšā,

ja salīdzinām rūpniecību un tirdzniecību ar pārējām tautsaimniecības nozarēm. Tad izrādās, ka jaunās strāvas kulminācijas laikā — 1897. gadā Latvijā no zemkopības pārtika 56% eedzīvotāju, bet no rūpniecības 17,9%, pee kam latveeši bija rūpniecībā nodarbināti 5,6%, tirdzniecībā — 1%. Turpretim žīdi bija rūpniecībā nodarbināti 32,5%, tirdzniecībā — 48%, bet vāci rūpniecībā — 22%, tirdzniecībā — 9,6%.¹⁾ Šee skaitļi, pirmkārt, rāda, ka Latvija pagājušā gada simteņa deviņdesmitos gados, par spīti rūpniecības uzplaukumam, bija paturejusi savu noteikto agrarzemes raksturu, un otrkārt, ka dīgstošā rūpniecība un tirdzniecība balstījās uz žīdu un vācu elementeem, kamēr latveeši taīs spēleja neeevērojamu lomu. Bet tā kā jaunā strāva neaizņēma neveenas citas tautības peederigos Latvijā, kā veenigi latveešus, tad eedomataīs sakars starp jaunās strāvas idejam un rūpniecības uzplaukumu deviņdesmitos gados krīt pats no sevis. Nav ja aizmirst ari jaunās strāvas inteliģentiskais raksturs, tas vēsturiski neapgāžamais fakts, ka šī kustība aizņēma strādneekus tikai vēlāk un mazos apmēros. Jaunstrāvneeki šos 5% no latvju tautas eedomaja par izredzeto pamatšķīru, kuŗai lemts pārveidot Latvijas un citu tautu dzīvi, un atstāja mūsu zemneeciskās tautas leelā vairuma vajadzības neeevērotas. Pēc latvju saimneeciskās patstāvības pirmeeem soļeeem mums bija nodibinājušās mazgruntneecība, amatneecība un sīkā tirdzniecība-rūpneecība. Pēc vācu marksīstu brošuru pamācībām viņi ar spalvas vilceenu pārvīlka visai latvju saimneecības vēsturei un atmodas laikmeta tradīcijām strīpu pāri un sāka aizstāvet leelgruntneecību un leelrūpneecību. Ne veenai, nedz otrai nebija nekāda sakara ar latveešu ekonomīsko stāvokli un sādzīvi deviņdesmitos gados. Tādā ziņā jaunstrāvneeki sašaurināja latvju centeeenu zocīalo bāzi. Kā šāda programa un virzeens vareja rastees ta laika radikālā inteliģencē? — Komunīstu manifestā bija rakstīts, ka kapitāls

¹⁾ M. Skujeneeks »Latvija« — 266., 268., 272. lpp.

pakāpeniski koncentrejas leelos uzņēmumos, ka pēdejee aug uz siko rūpniecības eestāžu rēķina un ka mazgruntneeciba tadēl ir ekonomiski atpakaļvirzītajs spēks. No deviņdesmito gadu darbīneeku pašu atmiņam un viņu biografeem mēs redzejām, ka citas Vakareiropas ziniskās literaturas un kulturas avotus viņi nav izleetojuši, un kā jauni nepeedzīvojuši studenti nebija eeskatījušees ari Latvijas realā dzīvē, viņi pārtulkoja šo manifesta paragrafu un ar jaunekļu dedzību sāka to propagandēt latvju tautai. Tautiskās atmodas darbīneeku rīcība bija gluži preteja — viņi pirms bija vairakus gadus nostrādājuši tautas vidū kā skolotaji, pagasta rakstveži u. t. t. Šeit viņi dabuja savu pirmo sabeedrisko skolu, un kad tee vīra gados nobeidza augstskolu, tad viņi bija eeguvuši pilnīgu teoretisku un dzīves skolu. Tee vareja strādāt tautas modīnašanas darbu dibīnotees uz labi pazīstameem realeem pamateem. Jaunās strāvas darbīneeku vidū mēs neatrodām personas ar šādu sabeedrīsku skolu. Tee ir visi jauni saimneekdēli, kas leelās rentes un lētās labības cenas dēl aizgājuši vaj padzīti no savu tēvu lauku mājām. Viņi nav nometuši vēl pastalas no kājam un noklausījušees pāris kursu augstskolā, kad tee ar lauku puīšu bramanību jau propagandē pirmās izlasītās brošuras idejas. Savās krūtīs viņi nes naida un protesta garu, viņi mazak pēta un mācas, ka propagandē. Jaunstrāvneeki nedarbojās ari ceešā veenībā kā jaunlatveeši, bet saskaldas kliķēs, kas veena otru izēd no laikraksta vadības (Stučka Rainis). Tāds ir vispārejs deviņdesmito gadu jaunstrāvneeku tīps, par kuŗu veens no pirmēem latveešu zocialisteem — M. Valters-Papārde 1901. g. saka, ka par to tagad jāsarst, un kādēl deviņdesmitēe gadi visā savā spīrgtumā nodzīvojuši tikai veenu acumirkli. Ari Rainis visu laikmetu pēc savas aizeešanas no »Deenas Lapas« nosauc par veikala zocialīsmu.

Ignoredami Latvijas realos apstākļus un mūsu agrarzesmes raksturu, jaunstrāvneeki eedomajās latvju jauno un siko strādneecību, kas pēc savas garīgās būtnes bija pil-

nīgi zemnieciska, par tautas pamatsķiru. Leelās rūpniecības zemē Vācijā šādam uzskatam bija savs pamats, Latvijā, turpretim, absolūti nē. Mūsu zocīalo jautājumu mezgls arī deviņdesmitos gados joprojam palika agrarjautājums, un zemneeki — tautas pamats. Strādneeku jautājums modernā nozīmē nekad arī nerodas tūliņ līdz ar rūpniecības nodibinašanos, bet tikai labu laiku pēc leelrūpniecības nostiprinašanās. Šādu apstākļu tad nebija. Vissvarīgākā zocīalā jautājuma neatšķiršana no mazsvarīgā un pēdeajā mākslīga pacelšana pirmā veetā jaunstrāvneeku atvasei — zocīaldemokratijai peerādijās un atreebās 1905. gada revolucijā. Jo ta bija ne strādneeku zocīalā, bet latvju zemneeku agrarā revolucija; latvju tautas zocīalo mezglu tad pilnīgi dibināti mēģināja pārcirst nevis nedaudzās leelrūpniecības fabrikās, bet pee feodaļu muižu pilim. Bet jaunstrāvneeku darbība deviņdesmitos gados pēc paša Jansona leecības »gandrīz nepavisam neaizņēma lauku proletariatu«, un jaunstrāvneeku pēcnācejai — latveešu zocīaldemokratu partijai vēl pēc 1905. gada revolucijas nebija savas agrarprogramas. Tālu no realās dzīves stāveja tee, kas literaturā sludināja realismu, kas realās dzīves problemus lika atrisināt pat mākslai. Nē, jaunstrāvneeki tikai gribeja tikt par realisteem, pēc savas darbības viņi bija no dzīves vistālāk stāvošie fantasti, viņu darbība ne ar veenu punktu nepeeskāās mūsu dzīves istenībai. Tadēļ J. Jankavs deviņdesmitos gadus raksturo kā kosmopolitisko romantismu pret tautas realismu sadzīvē un realismu pret tautisko romantismu literaturā.

Arī otrā latvju tautas dzīvības jautājumā — mūsu nacionalās patstāvības un pašvaldības jautājumā jaunstrāvneeku darbība vērsās pret atmodas laikmeta tradīcijām un zemes nobreedušām vajadzībām. Viņi sāka ar cīņu pret visu nacionali īpatnejo un beidza ar principiēlu nacijas noleegšanu, ar asimilācijas sludinašanu mūsu tautai. Komunistu manifestā bija teikts, ka strādneekam nav tēvijās, ka tautības izniks un ka šo procesu proletariats pāatrinās. Arī šo tēzi jaunstrāvneeki burtiski pārtulkoja un bez kri-

tikas uzņēma savā programā. Vācija ir veengabalaina vācu nacijas valsts, tai ir gadu simteņiem ilga neatkarības vēsture un pasaules ģermanizēšanas ideoloģija, viņa šo frazi vareja mest kaimiņu tautam, lai sagatavotu zemi visvācu centeeneem. Komunistu manifesta autori un vācu zocialdemokratu vadoni šo tēzi preekš sevis nekad nav nopētni ņēmuši, viņi savos rakstos un darbos peerādijušees par leelakeem savas tēvijas aizstāvjeem, savas tautas iznikšanas procesa apkarotajeem un citu tautu iznikšanas veicinatajeem. Lai stiprinatu savu tēviju, Markss un Engels aizstāveja centralismu un ciniņās par Vācijas valstu apveenibu. Ne velti pangermanists Reimers saka, ka tikai caur vācu zocialdemokratiju zocialo domu Eiropā izcīnis tādā kārtā, kā to prasa Vācijas loma ģermaniskā Eiropā.

Pavisam neapskaužamā stāvokli savas tautas preekšā nostājās mūsu jaunstrāvneeki un zocialdemokrati, kad tee šis vācu zocialistu tēzes aizstāveja un ar centralismu stiprinaja kreevu cara valsti un vājinaja savas tautas spējas pretotees pārkreevošanai. Kreevija un Baltija nebija veengabalainas nacionalas zemes, bet daudzu tautu varmācīga apveenošana zem aziatiskās Kreevijas varas, kur gadu simteņus norisinājušās tautu cīņas par savu nacionalo patstāvību. Sludināt kosmopolitismu šais apstākļos nozīmeja aizmeegt acis pret latvju tautas pateesām vajadzibam un veicināt viņas uzsūkšanu no leelām kaimiņu tautam, kuŗu spēcigee valsts organismi jau i bez tam par to gādaja. Savu taktiku šai svarīgā nacionalā jautajumā latveešu marksisti negrozija ari vēlāk, kad tee nokļuva zem kreevu zocialdemokratu idejiskā un faktiskā eespaida. »Kreevu strādneeku vaditaji,« raksta žīdu Bunda organs, »nāca galvenām kārtam no žīdeem. Kreevu zocialdemokratijas augšas bija denacionalizetas.« Vēlāk ar kreevu zocialdemokratu laikrakstu »Iskra« radās kreevu marksismā stiprakā asimilācijas tendence un šī tendence pārgāja ari uz latveešu zocialās kustības veenu dāļu. Latveešu vecā marksisma virzeens peeslējās ar saveem uzskateem pee »Iskras« virzeena un dabuja tādā kārtā no šis puses jaunu

barību tam paviršam internacionalismam, kas kā katrs tukšs vārds ir veegli izmantojams no demagoģijas. Šī demagoģija zeedeja pilnos zeedos »Iskrā«, šo demagoģiju peesavinajās vadošee spēki mūsu dogmatiskā marksismā. Tas isklausas divaini, bet tas ir pateesiba: latveešu dogmatiskee marksisti palika par »denacionalizeto Iskras žīdu« — »kosmopolitisma« sirdigakeem aizstāvjeem. Visas šās »neprātīgā organisma« vājības pārgāja ari uz veco jaunstrāvneeku marksismu, kad par viņa eedvēsejeem palika denacionalizetee elementi, kuŗi ar savu politiku bij noveduši visu partijas organismu pee nikuļošanas.«¹⁾

Ja jaunstrāvneeki būtu sekojuši Vakareiropas nacionalās un politiskās domas attīstībai, tad ari vācu marksistu rakstos deviņsimto gadu sākumā viņi atrastu jaunus uzskatus, kas bija daudz peemērotaki mūsu apstākļeeem. Tee bija austreešu Springera un Bauera nopeetnee darbi par nacionalo jautajumu daudztautību apgabalos. Bet latveešu sociāldemokratijai šis jaunais virzeens paeeet gaŗam pilnīgi neeevērots, un viņa turpina staigat vācu un kreevu denacionalizeto žīdu pavadā.

Lūk, ko viņi raksta vēl divdesmitā gadu simtenī:

»Par asinsradneecisku latveešu tautu sēn vairs nevar būt runa. Ka valoda nevar būt tautības eezīme, tas ari pats par sevi saprotams. Jo tad jau varetu eemācitees katrs kādu tautību grib. Atleek strīdus starp Baltijas sabeedriskām šķiram, kuŗu no tām lai apzīmejam ar vārdu »latveešu tauta«? — Latveešu mēlē runajošus strādneekus? Tee nav visai kāri pēc šī nosaukuma . . . teem patik augstaks un realaks nosaukums: »strādneeku šķira«. To peenākums ari ir gādat par to, ka visur tur, kur atskan vārdi: »tauta — tēvzeme«, strādneeks eet veenaldzīgi gaŗām un nekleedz urrā! Tauta ir latveešu buržuazija, tēvzeme — privats īpašums ražošanas līdzekļos. Abi ir strādneeku eenaideeki . . . Jaapdomā, ka zocialistiskā sabeedriba nozīmē organizetu un sevi noslēgtu saimnee-

¹⁾ M. Valters »Mūsu tautību jautajums« — 57. lpp.

cibu, kuŗa pate raŗo visus tai vajadzigos uztura lidzekļus. Tapēc ari katrai zocialistiskai sabeedribai jair tik leelai, ka ta eeņem un apstrādā vairak zemes strēķu un var raŗot pēc eespējas visas tai vajadzīgās mantas. Ja mēs šodeen vaj ritu nodibinatu Kurzemē un Vidzemē zocialdemokratisku republiku, mums vajadzētu leelo pusi no mums vajadzigeem raŗojumeem eevest no citām zemem. Bet tikpat daudz raŗojumu mums būtu jaizved uz ārzemem. Ta tad mēs būtu speesti raŗot preces. Un zocialistiskā sabeedriba taču nav preču raŗotaja. — Otrkārt, zocialdemokratija sludina visu cilveku brālību un ta tad viņas mērķis nevar būt nacionala atšķiršanās. Zocialdemokratiskā strādneeku kustiba ir nacionala, jeb manis dēļ, tautiska tikai formas, un ne satura pēc. Latveešu strādneekem javeenojas latveešu zocialdemokratu partijā, tapēc ka teem nav eespējams citās valodās lasit, spreest un debatet. Bet kad mērķis būs sasneegts, tad vairs nebūs starpibas starp jūdu un greeķi.«¹⁾

Šis denacionalizeto žīdu un pārkreevoto elementu uzskats nacionalā jautajumā atrāva latvju tautu 1905. gadā no nacionaleem mērķeem, kadēļ leelā masu kustiba zocialdemokratu vadībā ātri veen eebrauca grāvi. Bet ari tas viņus nelaboja un pēc revolucijas jaunstrāvneeku epigoni vēl neatlaidigaki turpinaja latvju tautas denacionalizešanas un demoralizešanas darbu. Latvju valoda un tautiba viņeem vairs nav tikai veenkāršs nenovēršams fakts, bet pat ļaunums. »Latveešu valoda iznikst,« raksta K. Landers. »Tuvakā nākotnē tai jasaplūst ar kādas leelas kulturtautas valodu. Un var domat, ka tāda būs — kreevu valoda. Latveešu asimilacija, uzsūksana kādā citā tautā ir nenovēršama aiz viņu sabeedriskā un saimneciskā stāvokļa. Latveešu tautas iznikšanas process ir jo veeglaks tadēļ, ka latveešu tautas vairums ir strādneeki, kam latveešu valoda nav nekāda saudzejama vērtiba, ja ta nevar būt lidzeklis īstas un plašas izglītibas eegūšanai. Latveešu

¹⁾ »Latveešu strādneeks« № 5—1900. g.

tautai, proletariatam, tautas valoda ir tikai neizbēgams ļaunums.¹⁾

Varbūt, beidzot, seevešu emancipācija bija tas dzīvinošais vārds, ta jaunā ideja, kas bija peemērota latvju deviņdesmito gadu sadzīvei? Varbūt veenigi ta saskaneja ar mūsu īstenību? — Vispirms jāautā, ko īsti zem šīs emancipācijas tad saprata? — Šī laikmeta labs pazinejs A. Deglavs sava romana varonei šo principu leek izskaidrot sekoši:

»Vārdu ņēma Nina un runāja par latvešu seevešu bēdīgo stāvokli. Tās tikai preekš laulības veen teek audzinātas! Veenkāršās — preekš putas vārišanas un zeķu lāpišanas; smalkākās — lai aizdzītu savam vīriņam rūpes un skumjas no peeres, lai prastu viņa dzīvi saldināt. Veenkāršu darba ļaužu seevas izvēršas par slaucamām govīm, savu bērnu zīditajām un mātem, buržuju seevas par spēju leetiņam, ar kužām vīri rotaļājās, ja teem tik, ja netik, tad eesveež tās kaktā. . . Nost ar šādu laulības verdzību! Seeveete jāaudzina preekš dzīves, lai ta būtu patstāvīga, varetu pati sev pārtiku nopelnīt un sevi uzturet. Tad tādas Almas nebūs speestas krist vīreešiem kaklā, atdotes pirmajam labakam! . . Un tamlīdz. . .«

Šāda »emancipācija« katrā ziņā nav no 19. gadu simteņa gudrakām idejām.

Mūsu paaudzei ir grūtāk spreest par to, kādai emancipācijai latvju ta laika seeveete bija garīgi sagatavojusees. Mēs tikai pēc tagadejās seeveetes spreežot varam teikt, ka daudz vairāk par savām fizioloģiskām funkcijām un leeleem saimniecības darbeem, ko mūsu seeveete veic, ta nebija spējīga dot. Garīgā ziņā viņa stāveja uz tāda limēņa, ka inteliģenteem latveešiem vajadzēja seevas ņemt no vācu aprindām, kas stipri veicināja kārklu vācietību. Veenigi leelakas teesības uz izglītību varēja būt viņas

¹⁾ „Прибалтійское Эхо“ № 3—1907.

lozungs. Par kādu citu emancipaciju, kā ceeši sajustu patstāvības un brīvības dziņu, nevareja būt ne runas. Ari seeveešu emancipacija bija ne latvju jaunstrāvneeku ideja un ne deviņdesmito gadu sadzīves nobreedusi vajadzība, bet Vakareuropas, no Zudermana un Ibsena aizņemtās spalvas. »Pee mums emancipacija ir un palika teešam sveša, kā leelpilsētu peregums,« saka R. Klaustiņš, »jo mūsu seeveete ir leels zemju dzīves faktors, leels darba un ražošanas spēks, kas nestāv vis kā ķēkša pee pavarda veen, bet zin un vada peensaimneecibu, dārzkopību, lopkopību, putnkopību u. t. t. Pee mums seeveete strādā vairak nekā vīreetis un uz viņu dus tāds matriarchata spožums.«—Kādeem līdzekļem viņi aizstāveja savus uzskātus? Jaatzist, ka savstarpejā apkaŗosnā abas puses izleetoja ari neatļautus paņēmeenus un jaunstrāvneeki šai ziņā nebija no pēdejeem. »Ar veeneem dubļeem tee nolēja Vebera veco godību,« saka A. Degļavs. »Tadēļ tas ari uztraucās un zaudeja līdzsvaru.« Un Klaustiņš raksta, ka »pirmo primitivo principiēlo cīņu viņi vairak izcīnijuši ar kleegšanu, brēkšanu, lamašanos un visadām kaisligām žestikulacijām, itkā nedisputetu atklātos laikrakstos, bet kādā jautrā jaunekļu sabeedribā. Ta Puraņķe, kas ciniņās saveem līdzekļeem, dabuja panest daudz rupjību.«

Aizrāda, ka veens no leelakeem deviņdesmito gadu nopelneem ēsot latvju sabeedribas eepazistinašana arVakareuropas klasiķeem. Lai gan šo darbu eesāka jau Juris Allunans un tas lēnā gaitā turpinajās visā tautiskās kustības laikā, tad tomēr jaatzist, ka Dr. P. Zālits ar savu »Mājas Veesa Mēnešrakstu« to teešam uzsāka daudz plašākos apmēros. Tee bija istee vācu literatūras plūdi, kas gāja pāri latvju jaunās kultūras laukeem. Aplami būtu noleegt šī darba nozīmi, bet tam bija ari otra puse. Bija peenācis laiks, par kuŗu dzejneeks Linards Laicens saka veltījumā Jurim Allunanam:

»Driz latvji Puškinam, driz laipni Ģetem smaidis,
Bet izdzis savejo«...

Katra nacionalās kulturas darbnieka peenākums ir izleetot citu tautu kulturu kā atspirdzinošu rasu savas tautas kulturai, kā tās apaugļotāju, bet sargat jaunas augošas tautas nacionalās kulturas saknes, lai tās neizskalotu un neiznīcinātu leelās kaimiņu tautas. Ja svešu tautu kultura nāk kādā zemē kā šīs nacionalās kulturas, kaut arī jaunakas un vājakas, iznīcinātāja vaj nomāceja, tad tas nav kulturas progress un eeguvums, bet tik pat postošs darbs, kā barbaru eebrukums. Deviņdesmito gadu vācu un kreevu literaturas tulkošana tik plašos apmēros bija latvju mākslas ģermanizešanas un pārkreevošanas mēģinājums, mēģinājums arī no latvju literaturas »izdzīt savejo«, nacionali īpatnejo. Deviņdesmito gadu inteliģences vairums un tās pēcnāceji neceenija arī šo ģermaņu un kreevu kulturu. »Kreisā inteliģence pat apkaņoja klasicismu,« saka A. Gulbis savā autobiografiskā romanā »Olģerts Silarajs«. Viņi tikai gribeja mūsu tukšumu pildīt ar svešām bagatibām, tāpat kā jaunstrāvneeki to darija arī sabeedriskā dzīvē. Labi, ka tee bija Ģete, Šillers un Puškins, bet kad viņu pēdās ejot latvji vēlāk sāka smaidīt Gorkijam, Kuprinam un citeem tamlidzigeem sveštautu gareem, tad latvju patstāvīgās nacionalās kulturas problems atkal nostājās visā asumā mūsu preekšā. Latvju literaturai draudeja breesmas palikt par ģermaņu un slāvu garigo provinci. Arī šai parādībai saknes meklejamas mūsu deviņdesmito gadu inteliģences uzskatos un viņas veeglprātīgā svešu kulturas elementu en gros pārceļšanā latvju zemē. Latvju nacionālais raksturs bija stipraki, tā kā ģermaņu un slāvu kultura vareja mūs tikai saģiftet, bet ne iznīcinat, vareja eeenest mums svešus elementus, bet ne apturet nacionalās kulturas attīstību. Jo taisni deviņdesmitos gados mūsu literatura spēji uzplaukst un attīstas šim laikmetam preteajā — nacionalā virzeenā.

Astonĉdesmito gadu pārkreevošana bija āreja vara, kas latvju dzīvē radija leelu satricinājumu, deviņdesmito gadu jaunā strāva no eekšas drupināja mūsu nacionalās

veenības un patstāvības centenus. Principiāls un konzekvents prēnacionalisms ir jaunās strāvas raksturīgākā tendence un tās panākumi deviņdesmitos gados uz laiku aptureja latvju nacionalās domas un centēnu evolūciju.

Ko latvju sadzīvei devusi mūsu deviņdesmito gadu paaudze? Latvju nacionalo ideju viņi noleedza principā, ta veetā peņēmdami kosmopolitismu. Latvju tautas patstāvības centēnu veetā eeteica atteikšanos no nacionalām savadībām, no valodas un tautības. Pašvaldības leetēs viņi aizstāveja kreevu valsts centralismu, zocialā jautajumā — sveštautešu leelrūpneecibu un pilsētas pret latvju laukeem, leelgruntneecibu pret mūsu mazgruntneecibu. Nacionalā kapitāla vairošanas veetā eeteica gaidit internacionālā kapitāla koncentrēšanos un ta sekas — proletariāta atsvabinašanu no kapitalisma jūga. Nacionalās veenības principu atmeta un ta veetā lika nesaudzīgu šķiru cīņu. Latvju leelkapitalistu vēl nebija, Latvijas leelakais kapitāls un kredīts atradās sveštautešu rokās un, kā Jansons saka, »atlikuše dzimtkundzības spaidi un nebrīvības sabīdija veenkopus ir saimneekus-sikgruntneekus, ir bezzemneekus-strādneekus, un tā neatļāva arī vēlākā laikmetā skaidri izpaustees šo šķiru pretešķībām.« Tadēļ nevar būt runas par jaunās strāvas izcelšanos kā par latvju tautas zocialās diferenciācijas un šķiru pretešķību rezultātu. Mūsu jaunā augošā pilsonība pati vēl bij savu saimneecisko pozīciju eekaņošanas stadijā, ta atradās daudz leelakās pretešķībās ar vācu un žīdu kapitālu, kā ar latvju strādneekem un kalpotajeem. Deviņdesmito gadu Latvijas strādneeki, tikko eebraukuši no laukeem, nekādā ziņā nav peelidzinami arī proletariātam vakareiropejiskā modernā nozīmē. Ta psiche un centēni ir caurcaurim zemneeciski. Starp deviņdesmito gadu fabrikanteem un mazo darbnīču ipašneekem, no veenas puses, un starp strādneekem valdīja vairak patriarhalas kā kapitalisko pretešķību atteecības. Tikai deviņdesmito gadu beigās izceļas pirmee streiki: 1899. g. Leepajas ģeneralstreiks un tai pašā gadā Rīgas Džutes

fabrikas strādneeku -ču nemeeri ar asinainām sadursmem. Strādneeki vispirms dauzija netiklības perekļus — atklātos namus un dzertuves. Jaunā strāva sākās nevis no strādneeku un pilsoņu šķelšanās, bet ar jaunās pilsonības grupas nostāšanos pret veco pilsonību. »Deenas Lapa« bija svarīgākais eero-cis šo divu pilsoņu slāņu jeb kliķu veikaliskā ciņā. »Nu mums vairs nav jābīstas, ka Latvešu Beedribas vadoņi mums uzspeedīs revīzijas padomi« — saka Pūcišu Ģederts A. Deglava romanā »Rīga«. — »Ja mums ta »Deenas Lapa« nodrošināta, mums nodrošināta arī banka.« Ja deviņdesmito gadu kustība būtu zocialās diferenciācijas sekas, tad ta nesāktos ar pilsonības šķelšanos, kas atstāja tik ļaunu eespaidu uz mūsu nacionālo dzīvi vēlākos gados. Ši jaunā varas un mantas kārā pilsoņu grupa savas bankas un veikalu ciņās pret otru pilsonības daļu radikālo inteliģenci un strādneekus izleetoja tikai kā eeročus. Ne strādneeki sacēlās pret pilsonību, bet paši pilsoņi kūdija, organizēja un deva līdzekļus zocialistu inteliģencei vest kopā ar strādneekem ciņu pret latvju pilsonību un tautas nacionālo veenību. Šis ir bēdigākais fakts visā jaunās strāvas un mūsu zocialisma vēsturē.

Tee bija jaunās strāvas cēloņi. Tee guva mūsu feodalā zemē eespaaidu ne aiz labvēlīgeem saimneeciskeem un zocialieem apstākļeem, bet aiz garigeem apstākļeem. Mūsu tautas garam ir svešs kreeviskais nihilisms, anarķisms un terorisms. Toteesu leelas teeksmes mūsu garam ir disciplinet, zistemizet un organizet. Vācu kungu baznica nevoreja palikt par tautas reliģiju, tadēļ inteliģencē arveen vairak peeņēmās ateisms un materialiskais pasaules uzskats. Uz baznicas mazā eespaaida un latvju atmodinatā prāta teeksmem pēc veenkāršas skaidras disciplinas, dogmas attistijās ortodoksālais marksisms. Ta šablonu vareja katrs saprast, un mūsu jaunā paaudze to uzņēma par ticību. Vācu feodalisma un kreevu reakcijas laikā jaunā strāva nāca kā veeniģā skaļā protestetaja un ta veenoja visus nemeerigos, kas ceeta no leelā jūga. Jaunstrāvneecības pēdeģās konzekvences tomēr parādijās

ne 1905. gada revolūcijā, kuŗu gan viņas mantinieki — zocialdemokrati vadīja un kuŗu nenogatavojušos noslāpeja, bet 1917. gada leelineecismā. Un raugoties no šiem vēsturisko notikumu augstumeem deviņdesmito gadu jaunā strāva redzama visā savā negatīvā pilnībā. Pēc savas politiskās, nacionāli-ideoloģiskās un kultūrelās mazvērtības jaunā strāva peelidzināma tikai 19. gadu simteņa zemneeku dumpjeem un bada laiku pareizticības un izceļošanas kustībam, t. i. visām tām nacionāli-neapzinīgām kustībām, kas raksturo latvju sadzīvi pirms tautiskās atmodas.

IV. Latvju nacionalās domas atdzimšana.

I.

Pagājušā gadu simteņa deviņdesmitos gadus varetu pilnīgi izstripot no latvju nacionalās domas vēstures, ja šai reakcijas laikā pret nacionalismu neatspīdetu kāds spilgts gaismas stars. Blakus kosmopolitiskai socialdemokratu strāvai gadu desmita beigās attīstas un no tās nošķiras jauns socialistisku ideju virzeens, kas kritiski izturas pret Kreeviju, norobežojas no pretnacionalisma un uzstāda pozitīvus nacionāli-politiskus ideālus. Šis socialisma virzeens atšķēlas no Raiņa - Jansona - Roziņa-Stučkas-Ozola-Dermaņa u. c. vadītās latveešu socialdemokratu strādneeku partijas un 1903. un 1904. gadā nodibina jaunu patstāvīgu partiju — latveešu socialdemokratu saveenību. Pēdejās idejiskās vadoni ir Ernests Rolavs, Miķelis Valters, A. Traubergs, J. Akuraters un citi. Organizatoriski jaunā socialdemokratu saveenība radās kā kontrasts pret jaunstrāvneeku veikala socialisteem, pret ko D. Bundža jau 1899. gadā Bostonā izdotā »Ausekli« uzstājās kā pret »raibu talceneeku baru«. Uz šīs strādneeku opozīcijas pret jaunstrāvneeku inteliģenci arī dibinājās saveenība. Vēl noteiktaks pamats pēdejai bija idejiskā ziņā — kreevu un vācu doktrinās pilnīgi sastingušee jaunstrāvneeki taisni izsauca spēcīgu pretstrāvu, kas bija Latvijas sadzīvei peemērotaka.

E. Rolava un M. Valtera vadītā socialdemokratu saveenība leelā mērā turpina tautiskā laikmeta tradīcijas un tās ideoloģiskās konzenkvences. Agrarjautajumā tā aizstāv muižu dališanu mazgruntneecībās, par ko no z.-d. partijas tā izpelnas sīkbirģelisma vārdu. Tomēr savos pamatos tā ir socialistu partija un noteikti stāv pret lat-

veešu pilsonību. »Mūsu latveešu buržuazija,« saka M. Valters 1904. g. »Strādneekā«, »visā savā mazumā un neecīgumā var uzrādīt visas parastās buržuazijas nekreetnības... Latveešu buržuazija ir savu kulturas lomu izspēlejši. Autors domā, ka latveešu proletariātam cīņā par socialistisku Latviju būšot jāpaceļ sava roka neveen pret kreevu patvaldību, bet arī pret latveešu buržuaziju, tās beedribam un eestādem.

Pavisam preteju veedokli Raiņa-Jansona socialdemokratu partijai, Valtera-Rolava saveenība eeņem nacionalā un pašvaldības jautajumos. M. Valtera vadītā apveenotās Amerikas un Vakareiropas z-d. saveenības organa »Proletareets« 1903. g. jūlija un augusta burtņicās saveenības programmas rakstā izsacitas domas, ka Kreevija nav valsts, bet vergu bars, preekšmetu salasijums civillikumu nozīmē. Kreevija ir valsts surogats, viltota valsts, verdzības saimneecība, kas proletariātam jānobīda pee malas. »Kreevijai jāsadaldas zemes organizacijās,« saka raksta autors, »kuņas būtu uzbūvetas uz tīra demokratisma principa, un kuņām peederetu pilņigakās pašorganizācijas un pašrīcības teesības, tas ir — suverenitate, šī jēdzeena jaunlaiku valstzinatnes nozīmē.« Zocialdemokratu saveenības programai pēc saveenības centralkomitejas un »Proletareeša« redakcijas domam jāuzstāda prasības pēc administratīvas decentralizācijas un pret teritoriju centralizešanu — dezintegrācijas prasība, Kreevijas saskaldišanas prasība. »Mēs prasam, zīmejotees uz Kreevijū, netikveen valsts varas dališanu, bet arī pašas valsts sadališanu,« saka autors. Paleekot atkarībā no tagadejās Kreevijas teritorijas stāvokļa, latveeši esot paleekoši apdraudeti no reakcionareem eespaideem. »Demokratisma un zocialdemokratisma izvešanai Vakareiropā draud šķēršļi un breesmas, ja Kreevija paleek tāda integrāla teritorija, kā tagad,« tadēļ »mēs nostādamees uz starptautiskuma stāvokļa, kuņš prasa tautu atsvabīnašanu un tautu demokratizešanu, domajam, ka Kreevijas atsevišķām tautam jācenšas pēc Kreevijas dezagregācijas.«

Tas pats vēl asakā veidā prasīts arī laikraksta vēlākās burtniecās (novembrī): »Kreevijas sastāvdaļu attālināšanu, izkļaušanu, Kreevijas dizmembrāciju, Kreevijas saskaldīšanu«. Autors neatzīst nekādus kompromisus ar šīs »valsts« organeem, nesagaida nekādu pātesīgu reformu, nedz arī kādu auglīgu darbību vispār. »Tamdēļ mēs arī no viņas un no viņas »likumu« grāmatas neatzīstam ne drupatas. Tagadejai kreevu likumu grāmatai mums jāstāda pretīm pavisam jauna, uzbūvēta uz citeem principēem.«¹⁾

Šeit latvju nacionāli-politiskā doma no demokratizēta landtaga prasības pirmo reizi spērusi drošu soli uz preekšu valsts ideoloģijas virzēnā. Kreeviskai orientācijai dots nāvīgs treeceens ar kreevu vergu valsts saskaldīšanas prasību, ar nacionālas un demokrātiskas republikas ideālu. Jaunām valstīm, kam jārodas uz sašķeltās Kreevijas drupām, pēšķīrama »suverenitāte — šī jēdzeena jaunlaiku un valstsziņatnes nozīmē.« Ja »Deenas Lapa« rakstīja,²⁾ ka »mēs nepazīstam citu valsts ideju, ka veenīgi to, kas parādas likumu devēju gribā«, tad Valters un Rolavs pasludina, ka viņu saveenība no šēem likumeem neatzīst ne drupatas. Esi sveicināts latvju atdzimstošās nacionālās domas spēcīgais lidojums, esat sveicināti Latvijas brīvvalsts idejas pirmēe drošsirdīgeē paudeji!

Jau 1901. gada »Austrumā« rakstā par kādu latveēšu romanu Papārde-Valters izteica domas, ka tautiskā laikmeta pēcnācejeem vajadzējis Kronvalda tēvu zemes mīlestības dzeju tērtpt formulās par tēvu zemes nākotni un Ausekļa skumjas par laimes laikeem trijozolu pavēni — kausēt ilgās pēc nākotnes vāpeņa, no viņa cildinateem sentēvu tikumeem vajadzējis smelt nākotnes likumus. Valtera un Rolava vadītās saveenības programma 1903. g. nav cits nekas, ka šo leelo latvju nacionāli-politisko domu pēepildījums.

¹⁾ Citēts pēc J. Jankava raksta »Dzimtenes Vēstneša« 1915. g. Nē 315. J. Jankavs, preteji J. Jansonam, veenmēr citē burtiski, tadēļ par to pareizību nevar būt šaubu.

²⁾ »Deenas Lapa« Nē 152 — 1888.

Dēļ šīs drošās nacionalās programmas saveenībai bija jāiztūra asas cīņas ar zociāldemokrātu partiju, kas neatzina nekādas autonomijas, bet aizstāveja kreevisko centralismu. Ari 1905. gada revolūcijā saveenība šīs prasības tureja augstu un stāveja par politisku autonomiju ar suverenām teesibām likumdošanā, ne Selbstverwaltung, bet — Selbstregierung.«¹⁾

Polemikā pret zociāldemokrātu partijas kosmopolitismu E. Rolavs 1905. gadā rakstija :

»Zinama leeta, ka ja mēs būtu gājuši franču zociālisma skolā un nebūtu baudijuši Klaipēdas garigo precī, mums nebūtu bijis jākrit par veselu gadu simteni atpakaļ (jo uzskatos par tautu teesibām tagadejee zociāldemokrāti krituši tāļu atpakaļ aiz franču 18. g. simteņa beigu demokrateem). Latveešiem bij jānes netikveen kreevu liberāļu un zociāldemokrātu (kas bija galīgi pārprūšoti!) grēki un garigas šaurības ķēdes; viņeem bij jāņem Vakarēiropas zociālisms resp. centralizatorisko vācu zociāldemokrātu pārfiltrējumā. Un ta iznāca, ka mēs aizņēmees no vāceem netikveen to labu, ko bij radijis vācu filozofiskais gars (vēsturisko materialismu, mācību par šķiru cīņu u. t. t. un kas bij mums peemērots kā kapitaliskai tautai), bet ari daudz peemaisas no prūšu verdzības . . . Pee šīs pēdejās šķiras uzskateem peeder Lasāļa un citu vācu zociāldemokrātu eejūsmināšanās par leelo veenoto Vāciju, pat ar Prūsiju preekšgalā, kā vēlejš Lasals. Bet šīs uzskats bija vismazākais saprotams zīmejotee uz v ā c u tautu, kas līdz 1871. g. dzīvoja dalīta, saraustīta un vājīnata caur saskaldīšanoš »triju duču zemes tēvu« valstīnās. Bet peemērot šo vācu centralismu mums, sludināt kreevisko kosmopolitismu, latveešu sakušanu leelajā kreevu jūrā, kā to darija nejēdzigee »jaunstrāvneeki« un ari daži nopeetni zociālisti pirmo laiku, — ir bēdīga pārpratuma un politiskas tuvredzības sekas. Tikpat bēdīgu eespaīdu

¹⁾ »Uz preekšu« — 1905. g. decembrī. Citets pēc Arņa raksta »Jaunā Vārdā« Nē 68 — 1921.

uz pirmo latveešu zocialismu atstāja vācu zocialdemokratu pārleecīgā ticība uz attīstošos kapitalisma spēku, kas kā ebreju Mesija dzeedinašot visas rētas un trūkumus nākotnē bez cilveku apzinīgas līdzdalības. — Sedana bij padarījusi lepnus netikveen vācu valdneekus, bet neapzinīgā kārtā ari vācu zocialdemokratu, kas līdz pēdejām deenam skaita sevi un savu zemi par to pasaules gaišumu. Vācu eestādes un mācības darija apburošu eespaidu uz mums un uz kreeveem. Šaubitees ari tikai vismazakā mērā par »triju miljonu partijas« eekšejo vērtību uzdrošinajās tikai — ķeceri, kuņeem viseem aizvērtas zocialdemokratu debesu valstības durvis. Pateicotees mūsu kreevu un vācu skolo-taju mācībam, mēs nezīnajām ko eesākt paši ar sevi un ar savas tautas stāvokļa nokārtošanu. Vissvarīgākās mūsu tautu leetas vāceesi un kreevi, protams, nebija varejuši nolemt, jo tee savas programmas sastādīdami nelūkojās uz mūsu zemes apstākļeem, bet uz savu pašu tautam. Ta iznāca, ka veena daļa no latveešu zocialisma nav vairak nekas, kā tulkots, »pārcelts« zocialisms ar visām tulko-juma kļūdam un smeekligeem sikeem pārpratumeem. Ta, peemēram, latv. zocialdemokratu strādneeku partijas pro-jekts cīnas vēl ar klostereem, kuņi pee mums jau iznīci-nati ap 1561. gadu un kuņu zemes tad jau peesavinajās laicīgās bruņneecības, bet šī projekta tulkotaji no kreevu laikraksta »Iskra« nav ne sapnī redzejuši tādu mūsu Bal-tijas sadzīves faktoru, kāds ir junkurisms, muižneecība ar savu nedzirdeto zemes un mežu monopolu. Par Baltijas agrarreformu ne projektā, ne vēlākā programā nav ne vārda.«¹⁾

1905. gada kustībā šī nacionali-zocialistiskā strāva ne-valdīja un revolūcijas preekšgalā nostājās vecee pret-na-cionalisti. Tā pagastu delegatu kongresā nacionalo teesību atzinumu atraidīja ar neleelu balsu vairakumu un peeņēma nenoteikto, mācītaja Rozena aizstāvēto, vecmarksistu re-zolūciju.²⁾ Tas apstākļis, ka 1905. gada kustība nāca pret-

¹⁾ Pēc »Dzimtenes Vēstneša« Nē 197.—1912.

²⁾ Dr. M. Valters »Mūsu tautību jautajums« — 66. lpp.

nacionalas organizasijas vadībā, bija arī galvenais cēlonis tās bezsekmībai un traģiskam beigu cēloņam. Bez noteiktas nacionālās pašvaldības programmas, pīļu dedzināšana agrarjautājumā, baznīcu un reliģisko jūtu apsmeešana, haoss un aizņemtas dogmas pārejos jautājumos — vaj visu to maz var uzlūkot par latvešu revolūciju, par nacionālu kustību plašākā nozīmē? — Nacionālu mērķu un apzinīgas nacionālas vadības trūkums 1905. gada revolūcijā dod pilnīgu teesību skaitīt šo stihisko, neorganizēto masu kustību par veenkāršu neizdevušos zemneeku dumpi, kas mazākos apmēros mūsu zemē norisinājušies periodiski.

Valtera un Rolava nacionāl-socialisma strāva nevarēja gūt pārsvaru par veco stipri organizēto dogmatisko socialdemokrātu partiju. Pat ne mazāko eespaudu uz pēdejo tā neatstāja. Tas bija spēcīgs latvju nacionāli-politiskās domas atdzimšanas moments, bet ne nacionalisma, mūsu nacionālās kustības atdzimšana. Kā socialisma virzeens tas stāvēja vēl tālu no Latvijas dzīves īstenības, pilsonības inteliģenci un viņu ideoloģiju tas nemaz neskāra. Tas eevēroja tikai latvju sadzīves tradīciju veenu daļu, kamēr pārejām gāja tikpat pavirši garām, kā vecmarksisms. Nacionāl-socialisms palika par neleelas latvju socialistu emigrantu jaunākās paaudzes īpašumu. Tas ārejus panākumus neguva, bet arī neizbeidzās. Vēl 1913. gadā M. Valters raksta »Strādneekā«¹⁾, ka nacionālā patstāvība ir mūsu mērķis visos apstākļos, kādi veen varetu Kreevijas turpmajos notikumos attīstīties, un no šī mērķa mēs raugamies uz visiem citeem politiskiem jautājumiem. »Latvešu rakstneeki!« — viņš saka, »arī jūs beeži peemirsteet, ka Kreevija ir mūsu leelakais eenaidneeks. Viņā — un lai tas slēptos aiz jaukakeem solījumiem — mūsu posts.« Kreevu sloga likvidešanu viņš gaida no proletariāta sacelšanās, bet starp viņa rakstu rindām pamirdz doma — starptautiskos sarežģījumos, kas varetu Kreevijai rastees, kā līdzekli Latvijas atsvabīšanai izleetot arī Vāciju.

1) № 25.—1913.

M. Valters ar savu patstāvīgo nacionali-politisko domu, tās dziļumu un konzekvenci eņem visredzamako veetu latvju nedaudzo politisko domataju vidū. Latvijas valsts ideju kā degošu lāpu viņš nesis cauri kreevu verdzības naktij un neveena vētra nav viņam to izdzēsusi. Ši karsti degošā leesma eekarseja neleelu emigrantu pulciņu — līdz Latvijas sadzīvei ta neatnāca, uz mūsu idejam un uzskateem ta eespaidu nedarija. Bet ta vareja apaugļot latvju nacionalās domas tuksnesi, kuŗā pēc deviņdesmito gadu jaunās strāvas mēra vairs nebija dzīvības.

II.

Tai pašā laikā, kad nacionalzocialistu inteliģence emigrantu pulciņos un ārzemju presē kaldinaja Latvijas atsvabinašanas domu, arī Latvijas inteliģencē radās strāva, kas sprauda mērķi atjaunot nacionalismu. Tas bija drūmais kreevu reakcijas laiks 1905. gada revolucijas preekšvakarā un šī laikmeta smagums guļ arī uz latvju sabeed-risko domu. Gaiss bija peetvīcis, lai gan manija jau pirmos vētras vēstnešus. Jaunā strāva savu lomu sadzīvē un literatūrā bija izspēlejšusi un no tās pamazam atkrita latvju jaunā rakstneeku paaudze. Kā literariskai skolai tai vairs nebija peevilkšanas spēka. 1902. gada beigās O. Rāviņš sāka Peterburgā izdot jaunās »Peterburgas Avizes« Viļa Olava vadībā. Ap tām pulcejās inteliģences grupa ar Andreevu Needru, Ati Ņeniņu un Vili Olavu preekšgalā, kas dabuja jaunnationalistu jeb jauntautibneeku nosaukumu. Šīs grupas nodomā bija atjaunot latvju nacionalo kustību un ideoloģiju, kas eepreekšējā gadu desmitā ceeta leelas neveiksmes. Šo mērķi »Peterburgas Avizes« un jaunnationalisti gribeja sasneegt ar latveešu peļņas avotu vairošanu, izglitības veicinašanu un tēvu zemes milestības audzinašanu. Tās gribeja pirmām kārtam kalpot zemneekeem, veicināt amatneecību un tirdzneecību un peegreest leelaku vēribu bezzemneekeem - kalpeem. Latvju attistības pretineekus »Peterburgas Avizes« redz vācu muižneecībā un

latvju vecā tautibneeku paaudzē, kas nespējot vairs eejūminat jaunos. Laikraksts cer saskaņotees ar jauno strāvu, kad ta stāvēs par jaunakeem zinibas sasneegumeem, jaunlaiku mākslu un tautas saimneecisko apstākļu uzlabošanu. Pilsonibas vecai paaudzei »Peterburgas Avizes« pārmet kārkļu vāceetibu. Tas esot tautisko centeenu gurdienibas galvenais cēlonis, kadēļ laikraksts enerģiski apkaņo »klibošānu uz abām pusēm«. Tautiskos centeenus atdzīvīnat — domā laikraksts — varetu jauno un veco kopdarbiba tautas izglītības un pašvaldības laukā.

Aplūkojot šo jaunacionalistu programu, redzam, ka ta neatšķiras no viņu apkaņoto veco tautibneeku programmas. Tadēļ šim jaunacionalismam nenovēršami vajadzēja peedzīvot vecā nacionalisma likteni — aprīmt un nogurt. Tas ļoti drīz arī notika. Nacionalā kapitāla vairošanai, izglītības veicināšanai un vāceetības apkaņošanai latvju nacionalisti arī pirms jaunām »Peterburgas Avīzēm« peegreeza visleelako vēribu, kadēļ šeit nevareja būt šīs kustības gurdenuma cēlonis. »Baltijas vāceēši pamazām izmīrs un izklīdīs«, rakstīja Needra savā eevērojamā rakstā »Morituri«, kadēļ arī latveešu cīņu smagums, sevišķi pēc pārkreevošanas, nevareja būt šai frontē. Bet to jaunacionalisti neeevēroja. Politiskais un kulturelais antagonisms pret Kreeviju viņu idejās neeetilpa, no politiskā nacionalisma viņi bēga. Bet veenīgi šīs elements trūka latvju nacionalos centeenos pēc Veinberga nostiprinātā kreevu monarkīisma un lojalīisma. Latvju nacionalā atdzīmšana nevareja vairs sāktees, kā peedesmit gadus agrāk, no emancipācijas cīņas pret vāceem, bet no atsvabīnāšanas kustības pret kreeveem. Nekā šeit nelīdzeja liberalee vārdi par laukstrādneekēm un par kreevisko, kosmopolitisko jauno strāvu. Latvju atjaunotam nacionalismam vajadzēja stingri norobežotees arī no pēdejās, jo tai nebija neveena vesala grauda, ko varetu uzņemt nākamām paaudzēm. Gaiši tas peerādījās Latvijas republikas dibīnāšanas cīņās, kad latvju nacionalisti kategoriski norobežojās no jaunstrāvneeku epigoņeem leelineekēm un atdalījās no Kreevijas.

Velti meklet šo ideju digļus Needras-Keņiņa-Olava jaun-nacionalismā. Tadēļ tas nekādus panākumus nevareja gūt.

Tāpat kā Valtera nacionalzocialisti savas idejas aizstāveja vēl labu laiku pēc 1905. gada revolūcijas, tā arī Needras jaunnationalisti. Un tāpat kā pirmais, arī otrs virzeens neguva plašakas sabeedribas peekrišanu. A. Needra vēl 1909. un 1910. g. savos preekšlasījumos un rakstos aizstāv jaunnationalisma uzskatus: »Kā katrai citai tautai, tā arī mums latveešem, ir savas īpatnejas spējas, kuras neatkārtojas nekur citur pasaulē. Šās spējas mums jaatron un jaizkopj, ar viņām mums pasaulē japadara tas darbs, ko tikai latveeši var padarīt.«¹⁾ Needra atzīst, ka tagad »vēl daudz kas no vācu un vēl vairak no kreevu kulturas dus mūsu tautā kā nedzīvs un leeks, kas nesams apkārt kā mironis«, bet no tam viņš taisa ne pretkreevisku, bet apolitisku slēdzeenu. »Politiskais nacionalisms mūs ved pretim iznīcinašanai, vismaz apspeešanai. Ja mēs gribetu dzīvot patstāvīgu politisku dzīvi, tas būtu ārprāts, bīstams ceļš, pa kuru tomēr. deemžēļ dažkārt teek staigats. Kulturelais nacionalisms nevar izsaukt spaidus. Ja citi sapratīs, ko mēs gribam un uz ko dzenamees savā eekšējā dzīvē, tad viņi pret mums peekāpsees, mūs pat pabalstīs.«²⁾

Bailes no ciņas un apspeešanas ir šo Needras tautības veģetešanas domu kodols. Neizsaukt aizdomas un būt lojaleem pret Kreeviju, ar kulturas darbu uzturet savu tautu pee dzīvības, ir viņa politika. Bet kāds kulturas darbs eespējams kreevu žņaugos, cik ilgi šādā stāvokli var vēl uzglabat savu tautību, kad kreevu vara un kultura, kas »dus mūsu tautā kā nedzīvs un leeks« arveen vairojas, tas ir Needras jaunnationalisma neatrisinams problems. To tas neuzstādīja un tadēļ no ta nevareja celtees latvju nacionalās domas un centeenu atdzimšana. Jaunnacionalisms palika tikai par mazu epizodi latvju nacionalās dzīves sastinguma laikā. Ar savu idejisko nevarību un ver-

¹⁾ »Needra pret Veinbergi«. Rigā, 1909. g. — 25. lpp.

²⁾ »Kas apdraud mūsu tautību«, R. L. B. 1910. g. Vasaras sapulcēs A. Needras sacita runa. »Latvija« № 138 — 1910.

dzisko iztapšanas filozofiju tas tāļu paleek pakaļ Valtera drošsirdīgai cīņai par Latvijas atsvabinašanu no Kreevijas jūga.

Laikmets starp 1905. g. revoluciju un pasaules kaŗu ir latvju nacionalo domu un centeenu pagrimšanas laiks. Nacionalā psiche šai saimneecibas uzplūdu laikā pakāpeniski atrofejas, zocialdemokratiskā kosmopolitisma propaganda peenemas un sasneedz savu augstako pakāpi. Noleedz katru nacionalās kopibas esamibu, katru politisku, nacionalu un kulturelu centeenu eespēju visas tautas apjomā. Andrejs Upits rada veselu seriju zobgalibas romanu par viskopas tautisko leetu, bet latveešu liberalā sabeedriba eevēl kreevu par deputatu valsts domē. Latveešu prese palikusi par kreevu laikrakstu kopijam, inteligence un jaunatne no kreevu gara stipri deģenereta. Tikai kaŗa preekšvakarā rodas pāris eevērojamo darbu par nacionalo jautajumu: Dr. M. Valtera »Mūsu tautibu jautajums« un M. Skujeneeka »Nacionalais jautajums Latvijā«. Tee mēģina laust vecmarksistu kosmopolitisma un internacionālisma visvarenibu latvju sabeedribā. Latvju nacionalee centeeni un ideoloģija leelako sparū dabū pasaules kaŗa laikā un pēc 1917. gada apvērsuma Kreevijā. Latvijas atdzimšana neatkarīgā suverenā republikā notēek kā pretkreevisko un pretkomunistisko spēku uzvaras rezultats. Māksligi un varmācīgi apveenotais Kreevijas valsts surogats dabīgi sadrupa no pirmā leelakā satricinajuma. Ar Latvijas valsts pirmo leelako reformu — agrarlikumu, kas sadala muižas mazgruntneecibās, mēs esam atgreesušeis pee tautiskās atmodas tradicijam un zocialā laukā realizejam viņas programu. Atsacišanās no jaunlatveešu un jaunstrāvneeku negativām tendencem — kreeviskās oriēntācijas un kosmopolitisma — deva mūsu pirmai republikanū paaudzei eespēju atjaunot deviņdesmitos gados pārtraukto tautisko kustibu. Mūsu otrās nacionalās atmodas lozungs — »tāļak no Kreevijas, tāļak no Vācijas!« ir abu kustibu apveenotājs pamats.

Saturs.

Latvju nacionalā doma sadzīves cīņu ugunīs.

	Lpp.
Pirmā daļa: Latvju tautiskā kustība.	
I. Tautiskā atmoda. Terbatas latveešu vakari. »Peterburgas Avizes«	5
II. Pirmais atslābums pēc »Peterburgas Avižu« slēgšanas	19
III. Rīgas Latveešu Beedriba. »Baltijas Vēstnesis«. Pirmee latveešu vispārīgie dzeesmu svētki	25
IV. Septiņdesmitē gadi	37
V. Astoņdesmito gadu pirmā puse. Otrē vispārīgie dzeesmu svētki. Manaseina revīzija	45
VI. Pārkreevošanas laikmets	58
VII. Tautiskās kustības atslābums. Trešē vispārīgie dzeesmu svētki	74
Otrā daļa: Tautiskās kustības vadoni un ideoloģija.	
I. Krišjānis Valdemars	84
II. Juris Allunans	108
III. Krišjānis Barons	113
IV. Andrejs Spāģis un Kaspars Beezbardis	116
V. Fricis Brīvzemneeks	119
VI. Kronvalda Atis	123
VII. Auseklis un Pumpurs	136
VIII. Aleksandrs Vebers	141
IX. Krišjānis Kalniņš	150
X. Fricis Veinbergs	156
XI. Juris Maters	159
XII. Tautiskās kustības vispārejais raksturs	171
Trešā daļa: „Jaunā strāva“.	
I. Jaunās strāvas izcelšanās	179
II. Jaunās strāvas nozīme	199
Ceturrtā daļa: Latvju nacionalās domas atdzimšana.	
I. M. Valtera un E. Rolava nacionalzocialisms. Latvijas valsts ideja	212
II. A. Needras A. Ķeniņa un V. Olava jaunnationalisms. Latvijas valsts nodibināšanās	218

1875

Letter from the Rev. Mr. [Name] to the Rev. Mr. [Name]

Dear Sir, I have the honor to acknowledge the receipt of your letter of the 10th inst.

and in reply to inform you that the same has been forwarded to the proper authorities.

I am, Sir, very respectfully, your obedient servant,

[Name]

[Address]

[City]

[State]

[Country]

[Post Office]

[Post Office]

[Post Office]

[Post Office]

[Post Office]

[Post Office]

[Post Office]

[Post Office]

[Post Office]

[Post Office]

[Post Office]

[Post Office]

[Post Office]

[Post Office]

[Post Office]

[Post Office]

[Post Office]

[Post Office]

[Post Office]

[Post Office]

[Post Office]

[Post Office]

[Post Office]

[Post Office]

[Post Office]

[Post Office]

[Post Office]

[Post Office]

[Post Office]

[2, -]

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA



0302009065

